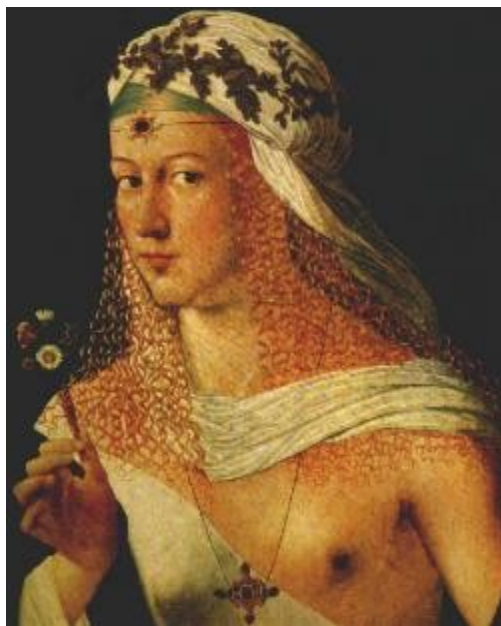

կազմը
ՎԻԼՅԱՄ ՇԵՔՍՊԻՐ
ՍՈՆԵՏՆԵՐ

**ՎԻՃԱՄ ՇԵՔՍՊԻՐ
ՍՈՆԵՏՆԵՐ**

**Թարգմանությունն ու վերլուծականը
ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ**

ԵՐԵՎԱՆ 2020

Վիլիամ Շեքսպիր, «Սոնետներ»։ Թարգմանությունն ու հայերեն չափածո թարգմանությունների վերլուծականը՝ Մերութան Հարությունյանի։

Սա Վ. Շեքսպիրի սոնետների երրորդ թարգմանությունն է։ Թարգմանը հետևել է Շեքսպիրի բնագրի լեզվական սկզբունքին (Շեքսպիրը ազատ գործածել է Լոնդոնի խոսակցական լեզուն)։ Նորից է թարգմանված նաև Համլետի նշանավոր մենախոսությունը՝ 33 տողով, ինչքան որ բնագրին է (Մասեհյանինը, ըստ էության, 53 տող է)։ Թեև գիրքը նախատեսված է լայն ընթերցողի համար, բայց գրքի թարգմանական վերլուծությունը օգտակար կլինի մանավանդ համալսարանների լեզվական ֆակուլտետների ուսանողների ու ուսուցիչների համար։

Sonnets, by William Shakespeare with an analysis on Armenian tradition of poetry translation.
The translator has followed W. Shakespeare's principle of free use of London's dialect of his days.

ISBN

© Հարությունյան Մերութան, 2020

Բոլոր իրավունքները պահպանված են։ Առանց հեղինակային իրավունքի տիրոջ օրինական գրավոր թույլատրության՝ չահույթ ձեռք բերելու նպատակով այս հրատարակության ոչ մի մասը չի կարող վերարտադրվել որևէ տեխնիկական կամ էլեկտրոնային միջոցով, չի կարող արտասանվել ռադիոյով ու հեռուստատեսությամբ։

ԵՐԱԽՏԱԳԻՐ

Շնորհակալ եմ Արթուր Հարությունյանին, ով առանց իմ խղրանքի այս գիրքը շարեց inDesign ծրագրով:

Շնորհակալ եմ Հասմիկ Գաբրիելյանին՝ թարգմանության ընթացքում ինձ անընդհատ ոգևորելու համար: Տիկին Գաբրիելյանը այս սոնետները թարգմանելու հենց սկզբից հետևել է Ֆեյսբուքում դրվող սրանց տեքստերին ու անթիվ անհամար դիտողություն է արել սրանց լեզվի ու երբեմն էլ մետրիկայի, ինչպես նաև վերլուծականի վերաբերյալ:

Շնորհակալ եմ Գագիկ Աղեկյանին, թարգմանական իմ վերլուծության տրամաբանական թերությունները նշելու ու բազում ուրիշ օգտակար դիտողության համար:

Ես հաշվի եմ առել թե՛ Հ. Գաբրիելյանի, թե՛ Գ. Աղեկյանի համարյա բոլոր դիտողությունները ու շնորհակալ եմ իմ այս ընկերներին նաև բազում վրիպակի սրբագրության համար:

Շնորհակալ եմ Աննա Թորոսյանին, ով առանց զլանալու իմ համար արտագրել է Ս. Մկրտչյանի բազում թարգմանությունն ու ուղարկել է ինձ (ՍՄ-ի գիրք ձեռս չէր):

Շնորհակալ եմ Մարի Սողոմոնյանին, որ ծայրեծայր սրբագրել է ողջ գիրքը:

Շնորհակալ եմ Կարինե Սուլեյմանյանին, Վահագն Աֆանդյանին ու Արմինե Թովմասյանին՝ սույն գրքի տպագրությանը ֆինանսներով օժանդակելու համար:

Շնորհակալ եմ հրատարակիչ Մկրտիչ Կարապետյանին, իր բարեհաճ վերաբերմունքի համար:

Վերնագրերի ցանկը	
ԹԱՐԳՄԱՆԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	4
Նոր թարգմանության անհրաժեշտությունը.....	4
Շեքսպիրը իր սոնետների մեջ.....	6
Շեքսպիրի ու այս թարգմանության լեզուն.....	7
Սույն թարգմանության մեթոդը.....	12
Շեքսպիրին թարգմանելու բարդությունը.....	16
Անգլիացու բացատրությունները անգլիացու համար.....	18
Թարգմանությո՞ւն, թե՞ ստեղծագործություն.....	26
Թարգմանությունը տարբեր է նաև պահից պահ.....	32
Հայ թարգմանական «ավանդույթները»-1.....	38
Շեքսպիրի պարականոն սոնետները.....	52
«Անպարականոն» պարականոնները: Սոնետ 87-ը.....	52
Սոնետ 135-ն ու 136-ը.....	52
Սոնետ 151-ը.....	54
Բուն պարականոն սոնետները.....	59
Հայ թարգմանական ավանդույթները-2.....	65
Գրաբարյան շրջանի թարգմանությունները.....	65
Գրաբարից աշխարհաբար թարգմանությունները.....	68
Ս.Մալխասյանի թարգմանության մասին.....	69
Հատվածներ նարեկացուց.....	72
Մերօրյա թարգմանությունները.....	74
Տերյանի փոխադրությունները.....	80
Մեր թարգմանությունը 60-ականներին ու հետո.....	82
Խնդիրներ, որոնք պիտի լուծվեն.....	89
ՇԵՔՍՊԻՐԻ ՍՈՆԵՏՆԵՐԸ	93

ԹԱՐԳՄԱՆԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Նոր թարգմանության անհրաժեշտությունը

De mortuis aut nihil, aut veritas!

Նախ զգուշացնենք ընթերցողներին, որ այս ընդարձակ շարադրանքը Շեքսպիրի սոնետների վերլուծություն չի, սա, ավելի շուտ, այս սոնետների տարբեր թարգմանությունների համեմատությունն է, ինչը քիչ-քիչ վերածվում է հայերենի թարգմանական ավանդույթների վերլուծությանը՝ առհասարակ:

Նշանավոր փիլիսոփա, պատմաբան ու տնտեսագետ Դեյվիդ Հյումը մի մեկուկես էջանոց ինքնակենսագրություն ունի, որտեղ ասում է, թե երբ մարդ իր մասին է խոսում, անհնար է, որ մեծամիտ ու ինքնահավան չերևա:

Ես այս շարադրանքի մեջ, ստիպված, շատ եմ խոսելու իմ գործերի մասին ու, ուզած-չուզած, Հյումի ասածն ինձ է՛լ կվերաբերի, բայց ուրիշ ճար չունեմ: Սրա համար էլ ընթերցողի ներողամտությունն եմ հայցում, որ խոսելիս, քիչ թե շատ, ազատ լիեմ:

Շեքսպիրի բոլոր սոնետները, ինչքան ես գիտեմ, հայերեն թարգմանվել են երկու անգամ: Առաջին անգամ թարգմանողները եղել են Դավիթ Դավթյանն ու Հովհաննես Քելեշյանը (1961, Հայպետհրատ), իսկ երկրորդ անգամը՝ Սամվել Մկրտչյանը (Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1991):

Այս երկրորդ հրատարակության խմբագրական հանձնաժողովը **հույժ ազդեցիկ (ակադեմիկոս կամ դոկտոր-պրոֆեսոր) անդամներ ունի (Համբարձումյան Ս. Ա., Թամրազյան Հր. Ս., Փանոսյան Ս. Ե., Մկրտչյան Լ. Մ.):**

(Առանձին սոնետների թարգմանություն շատ կա, սկսած Մասեհյանի թարգմանություններից):

Ասված բոլոր թարգմանությունները այնքան քիչ են փոխանցում բնագրի հատկանիշները, որ, **իմ կարծիքով**, անընդունելի են: Այս թարգմանությունների հայերեն համարյա բոլոր սոնետների պոեզիան ու մանավանդ տաղաչափությունը թույլ են, ու երևի սա՝ է պատճառը, որ ընթերցող հանրությունը սրանք քիչ է կարդում, քիչ է արտասանում ու սրանցից քաղվածքներ համարյա չի անում:

Երբ կարդում ես Շեքսպիրի սոնետների այս թարգմանությունները, **ցանկություն չի առաջանում, որ ասես, թե սրանք հանճարի գրած գործ են:**

Շեքսպիրի սոնետները, համարյա միշտ, չափազանց դինամիկ են ու չափազանց հատու: Մեծ մասամբ, սրանց սկիզբը «վայրենի է ու կատաղած», ու չնայած երկրորդ քառատողում (քվիթենում) այս տեմպը, նորից մեծ մասամբ, թեթևակի թուլանում է, երրորդ քառատողի տեմպը նորից աճում է, իսկ եզրափակիչ երկտողը (կուպլետը) ուղղակի կամ շրխկալով պայթում է, կամ դառնում է հեղինակի ասելիքի մի ազդեցիկ բանաձև, ինչը շատ անգամ թևավոր խոսքի զորություն ունի:

Բոլոր վարպետ պոետների պես Շեքսպիրի պոեզիայի կարևորագույն միջոցներից են նաև ալիտերացիաները (նման բաղաձայնների յուրահատուկ

մեղեդին) ու աստնանսները (նման ձայնավորների յուրահատուկ դասավորությունը), ինչը հաշվի չեն առել բոլոր թարգմանները:

Նախորդ երկու թարգմանությունն էլ շատ անգամ խախտում են տողի հատածների հստակ կարգը, ինչը արտասանական դժվարություն է ստեղծում: Ուրիշ մանր-մունր թերություններ էլ կան, բայց էականները սրա՛նք են:

Չնայած ոչ մի հեղինակ էլ իր սեփական գործերի դատավորը չի, ու միայն ընթերցողն ու ժամանակն են վճռում պոետի կամ արձակագրի ստեղծածի իրական տեղն ու արժեքը, բայց համարձակություն ունեմ հուսալու, որ սույն թարգմանության թերություններն ավելի քիչ են: Ես փորձել եմ Շեքսպիրի սոնետները հայերենով այնպե՛ս փոխանցեմ, որ ընթերցողին թվա, թե Շեքսպիրը հենց այդպես կգրեր, եթե հայ լիներ: Հաջողվե՞լ է սա, թե՞ ոչ, թող ընթերցողը դատի:

Թեև գրական գործունեությունս սկսել եմ թարգմանելով, բայց ես նախ պոետ ու արձակագիր եմ, հետո նոր թարգման, ու միշտ հարազատ եմ մնում «թարգման» բառի սկզբնական իմաստին ու էությանը: Այսինքն, թարգմանելիս ձգտում եմ բնագրի ոչ միայն բովանդակությունը, այլև նախ և առաջ ասելիքի **ձևի** յուրօրինակությունը փոխադրելուն: Չէ՞ որ թե՛ սեմական targman բառը, թե՛ լատիներեն translation բառը (ինչն անցել էլ եվրոպական համարյա բոլոր լեզուներին), թե՛ ռուսերեն перевод բառը նշանակում են **փոխադրություն**:

Իսկական թարգմանությունը մի՛շտ է փոխադրություն:

Ցավոք, մերոնք, մեծ մասամբ, թարգմանում են բառերը, այն էլ՝ բառարանով չիմանալով, որ աշխարհի ոչ մի նույնիսկ «կատարյալ» բառարան չի պարունակում տվյալ լեզվի բառերի բոլոր արժեքները, չիմանալով, որ **պիտի թարգմանեն բնագիրը՝ որպես մի ամբողջություն**:

Թարգմանը պիտի անպայման փոխադրի բնագրի **սիրունությունը, բնագրի ոգին, սրանց հետ էլ՝ եթե հաջողվում է, բովանդակությունը**: Քոլրիջը, Պաստեռնակն ու Թումանյանը (նաև հզոր պոետներից շատերը) իզուր չեն ասում, որ **պոեզիայում ձևն է առաջնայինը, ոչ թե բովանդակությունը**:

Բառային «ճշգրիտ» թարգմանությանը ասում են՝ «կլիշե, կալկա, պատճեն», ու արդեն վաղուց է ընդունված, որ «**ճշգրիտ**» թարգմանությունը **անպայման է ամենասխալ թարգմանությունը**: Ռուսների թարգմանական մոսկովյան դպրոցը սա ընդունեց 1930-ականներին, Կ. Չուկովսկու ու Ս. Մարշակի «թեթև ձեռով», այնինչ, պետերբուրգյան թարգմանները, քիչ թե շատ, հարազատ մնացին «ճշգրիտ» թարգմանության սկզբունքին:

Արդեն հասուն տարիքում Հովհաննես Թումանյանը հենց փոխադրո՞ւմ էր, ոչ թե թարգմանում: Երբ Արարատ Ղարիբյանը իր «Ռուս-հայերեն բառարանում» Պուշկինի «Буря мглою небо кроет» տողը թարգմանում է «Հողմը մեզով երկինքն է ծածկում», ամենայն հավանականությամբ անծպտուն «դաս է տալիս» կամ «ուղղում սովորեցնում է» Թումանյանին, որովհետև, Ղարիբյանը երևի մտածել է, որ Թումանյանը շեղվում է «ճշմարտությունից», երբ գրում է «Հողմը մեզով երկինքն առնում...», փոխանակ «ամենայն ճշգրտությամբ» գրի «Հողմը մեզով երկինքը ծածկում...»:

Այնինչ Թումանյանը հազար անգամ է ճիշտ, որովհետև Մեծն Լոռեցին համոզված էր, որ թարգմանությունը ա՛նպայման է փոխադրություն:

(Թումանյանը Փիլիպոս Վարդապարյանին գրած իր նամակում ասում է. «**Բանաստեղծությունը հո փիլիսոփայություն չի՞: Բանաստեղծությունը արտահայտվելու ձև է**»):

Ուրեմն, **թարգմանելիս պիտի փոխադրվեն բնագրի սիրունությունը, ձևի թարմությունն ու ազդեցիկությունը** (ինչքան հնարավոր է մոտ մնալով բովանդակությանը), ու այս փոխադրությունը պիտի ա՛նպայման լինի **հայերեն գրականության մի ընտիր նմուշ**:

Թե չէ՝ թարգմանածը ոչ միայն ոչ մեկին հարկավոր չի լինի, այլև վնասակար կլինի, որովհետև կա՛մ տպավորություն կստեղծի, որ (օրինակ) Շեքսպիրի սոնետները թույլ ու անարժեք գործեր են, ուրեմն, գերազանց պոեզիայի նմուշ չեն ու արժանի չեն ընդօրինակության, կամ է՛լ ընթերցողը կմտածի, որ հանճարեղության մակարդակը հենց սա՛ է ու եթե այս ընթերցողը մի սկսնակ պոետ է, կձգտի այս ցածր մակարդակին:

Թարգմանությունը (լայն իմաստով էլ իմիտացիան, ընդօրինակությունը, կապկելը) որևէ ժողովրդի՝ համար ուրիշներից սովորելու ձև է, այն էլ հիմնական ձևն է:

Օրինակ, ռուսները, ովքեր Եվրոպայի մշակույթից շատ էին հետ, հենց իմիտացիայով ու թարգմանություններով շատ արագ հասան Եվրոպային ու այսօր էլ համարյա համաքայլ են Եվրոպային:

Մեր գրականությունն էլ է մեծագույն մասով թարգմանական եղել ու այսօր էլ սրա մեծագույն մասը նորից թարգմանական է: Իզուր չի, որ մեծանուն հնդեվրոպաբան ու հայագետ Անտուան Մեյեն, հայ գրականությունը գովելուց հետո, ասում է, թե «հայ գրականությունը (ընդհուպ նորագույն շրջանը) երկրորդ կարգի գրականություն է, որովհետև սա հիմնականում եղել է կրոնափիլիսոփայական գրականություն» (ի տարբերություն, օրինակ, հին հույների, հին հռոմեացիների կամ հին գերմանների գրականության):

Բայց, չնայած հայերի հին գրականության հիմնականում այսօրինակ «թարգմանականությանը» ու նույնիսկ թարգմանչաց հատուկ տոն ունենալուն, հայերը, ի տարբերություն (օրինակ) ռուսների, այդպես էլ չեն մշակել ու չեն ընդունել թարգմանության սկզբունքները ու մինչև հիմա էլ մնում են «ճշգրիտ թարգմանության» ջատագովը, այնինչ, այս **«ճշգրիտ թարգմանություն» կոչվածը հենց ամենասխալ ու անընդունելի թարգմանությունն է** (տես նաև Մերուժան Հարությունյանի, «Թարգմանելու արվեստը, 2008):

Շեքսպիրը իր սոնետների մեջ

Ինձ համար Շեքսպիրի ամեն մի սոնետը ոնց որ հեղինակի մի նամակը լինի իր սիրեցյալին, ու ինձ թվում է, թե այս նամակներով (չհաշված առանձին սոնետները, մանավանդ վերջին մեկ-երկու տասնյակը), հեղինակը ամե՛ն միջոց ու ջանքով ուզում է ապացուցած լինի.

1. Որ հեղինակի սիրեցյալը, այնուամենայնիվ, եզակի է ու կատարյալ:
2. Որ հեղինակը անսահման ու եզակի մի սիրով է սիրում իր սիրեցյալին:
3. Որ լավ ու չափազանց ճիշտ կլինի, որ սիրեցյալն էլ նույն կերպ պատասխանի Շեքսպիրին:
4. Որ սիրեցյալը, այնուամենայնիվ, հարկավոր չափով ու հարկավոր ուժգնությամբ չի պատասխանում Շեքսպիրի սերին:
5. Որ սիրեցյալը, վաղ թե ուշ, կփոշմանի, եթե Շեքսպիրին հարկ եղած չափով ու հարկ եղած ձևով չսիրի:

6. Որ թերևս սիրեցյալը չի գիտակցում, թե ինչքան կարևոր ու ինչքան եզակի է Շեքսպիրի սերը, ու որ աշխարհում դրանից առավել սերը ուղղակի անհնար է, որ լինի:

7. Որ եթե սիրեցյալը Շեքսպիրին սիրի, անպայման կշահի, որովհետև Շեքսպիրի սոնետները հավիտյան են ապրելու, ուրեմն, իր սիրեցյալն էլ հավիտյան կապրի այդ սոնետներում, ևն, ևն:

Ու քանի որ Շեքսպիրը դետալ հորինելու վարպետ է, այս ամենը շուրջում է այնքան շատ ու բազմազան դետալով, որ, իրենից անկախ, իր սեփական անձը, ու սրանց հետ էլ՝ իր ժամանակի իրականությունն ու իր մտածմունքն է ներկայացնում ուշադիր ընթերցողին:

Շեքսպիրը իր մնացած գործերի մեջ ասես բացակա լինի, որովհետև դրանք ուրիշների՝ կյանքն ու ցավ ու դարդն են պատկերում՝ մի Համլետի, Պոլոնիոսի, Ռիչարդի, Օթելլոյի, Յագոյի, Դեզդեմոնայի, Լիրի, Կորդելիայի, Կեսարի ևն, այնինչ, սոնետների մեջ հերոսներից մեկը պարտադիր հենց ինքն է, հենց Շեքսպիրն է:

Սրա համար էլ Շեքսպիր-մարդուն ճանաչելու հիմնական աղբյուրը, իմ կարծիքով, հենց իր սոնետներն են, մանավանդ, որ իր կենսագրությունը հույժ աղքատիկ է:

Անկեղծ է Շեքսպիրն իր սոնետների մեջ: Ինքս չեմ կարծում, որովհետև նախ ինձ թվում է, թե Շեքսպիրը հետևում է «սիրո մեջ ամեն միջոցն էլ արդարացված է» կանոնին, երկրորդն էլ՝ Շեքսպիրի համար կարևորը սոնետի ազդեցիկությունն է, ինչին ինքը հասնում է պոեզիային հատուկ միջոցներով, պոետական վարպետությամբ:

Այնուամենայնիվ, անհնար է, որ նույնիսկ Շեքսպիրի պես պրագմատիկ մարդու անկեղծության հարցը հստակ պատասխան ունենա:

Շեքսպիրի ու այս թարգմանության լեզուն

Շեքսպիրի պոետական վարպետությունը գերազանց է, ու ինչին ինքը շատ անգամ հասնում է՝ զոհելով սոնետների մեծագույն մասի հստակությունը, խախտելով լեզվի քերականությունը, անտեսելով չգրված օրենքները ու գործածելով հենց ա՛յն բառ ու բանը, ինչը տվյալ տողի մեջ հարմար է՝ մետրիկայի կամ իր բուն ասելիքի տեսանկյունից, նույնիսկ եթե խախտում է բարեկրթության ու «գրական ցենզուրայի» սահմանները (տես «Անպարականոն» պարականոնները պարագրաֆը):

Շեքսպիրը «ռետուշիստ» էր, այսինքն, վերցնում էր արդեն հայտնի պատմությունները ու սրանք «ռետուշ էր անում», գրում էր ի՛ր ձևով, հարմարեցնելով Լոնդոնի «Գլոբուս» թատրոնի հանդիսատեսի ճաշակին: Շեքսպիրը այս գործի իր օրերի վարպետն էր, ու թատրոնը մի՛շտ էր լիքը:

Շեքսպիրի բոլոր դրամաների սյուժեները, առանց մի հատիկ բացառության, փոխառություն են: Այս փոխառությունը, այս «ռետուշը», շեքսպիրյան օրերին ընդունված ու սովորական բան էր, ինչպես որ Սայաթ-Նովայի օրերին էլ սովորական էր ուրիշի մեղեդին փոխ առնելը ու սեփական բառերին հարմարեցնելը:

(Սայաթ-Նովայի որդու պահպանած երգերի «դավթարում» որդին հոր ամեն մի երգի տեքստի տակ գրել է, թե այդ երգը ո՛ր մի հայտնի երգի մեղեդիով պիտի երգվի, որովհետև այդ օրերին Արևելքում նոտագրությունից զաղափար չունեին, իսկ հույների ու իրենցից փոխ առած ու զարգացրած հայերի խազերը արդեն մոռացվել էին:

Ու Սայաթ-Նովայի երգերի մեղեդիներից ոչ մեկը ոչ հայ ազգային երգերից է, ոչ էլ ինքնուրույն է):

Շեքսպիրը, միայն իր վաստակի ու փառքի հոգսը քաշելով, դիմում էր գեղարվեստական խոսքի բոլոր այն հնարքներին, որոնք հաճելի էին լոնդոնցուն, որովհետև Շեքսպիրին վճարողը հենց լոնդոնցի՝ն էր: Սա մի ուրիշ պատճառ էլ ուներ, պոետը բարձրագույն կրթություն չուներ ու, ըստ էության, ինքնուս էր:

(Շեքսպիրի կրտսեր ընկերը, պոետ ու դրամատուրգ Բեն Ջոնսոնը, հաճախ էր սա մատնացույց անում, մանավանդ շեշտելով, որ Շեքսպիրի լատիներենը հեռու է բավարար լինելուց):

Գուցե սրա համար է, որ Շեքսպիրը, թերևս հետևելով Դանթեին ու Պետրարկային, բոլորովին չէր խորշում Լոնդոնի բարբառից, ինչի համար Ալեքսանդր Պոպը Շեքսպիրի մահից մոտ 100 տարի հետո պիտի մեղադրեր նրան, ասելով, թե **«Շեքսպիրը գրում է Լոնդոնի փողոցների գռեհիկ լեզվով»:** Ապագան ցույց տվեց, որ Շեքսպիրի ընտրած ուղին ճիշտ էր՝ գրականության մեջ հաղթեց հենց «փողոցի գռեհիկ լեզուն»:

Հայերեն թարգմանությունները, համարյա առանց բացառության, արվում են գրական ոճերով, նույնիսկ երբ բնագիրը բարբառով է: Ամերիկացի Մարկ Տվենը «Հեկլբերի Ֆինի արկածները» անունով մի ծավալուն վեպ ունի, ինչի մեջ ինքը գործածել է **երեք բարբառ ու չորս ենթաբարբառ, նախօրոք սրանք ուշադիր ուսումնասիրելով, որ իրենից բան չմոզոնի:** Ֆոլկներն ու Հեմինգվեյը Տվենի այս վեպը համարում են ամերիկյան արձակի մայր վեպը:

«Հեկլբերի Ֆինի» մեջ անգլերենի գրական ոճով ոչ մի նախադասություն չկա, բայց մերոնք այս վեպը թարգմանել են գրական ոճով, իհարկե, զոհելով վեպի բնագրի հմայքի մեծագույն մասը: Պատկերացրեք, որ Դերենիկ Դեմիրճյանի «Քաջ Նազարը» փոխադրեին դարձնեին գրական ոճով, դրա հմայքից բան կմնա՞ր:

Նույն ձևով էլ մերոնք գրականացնում են, օրինակ, Սարոյանի պատմվածքները, այնինչ, Սարոյանը գրում է համարյա «փողոցի լեզվով»:

(Գրողների միության քարտուղար հանգուցյալ Սաղաթել Հարությունյանը մի անգամ պատմեց, թե ոնց էին Վիլյամ Սարոյանին տարել, որ իր «Իմ սիրտը լեռներում է» պիեսը նայի: «Դուս էկանք, Սարոյանը շատ տխուր էր: Մի քիչ սուսուփուս գնացինք, հետո Սարոյանը կատաղած ասաց. «Ես ադանգ փան մը քրաձ չեմ»»:

(Այս պիեսի հայերեն թարգմանությունը, ինչպեսև Սարոյանի պատմվածքների ու մնացած գործերի թարգմանության լեզուն, իմ կարծիքով, կեղծ է, սրանց հետ էլ՝ ի՞մ թարգմանած երեք պատմվածքի լեզուն):

Սարոյանի անգլերենը պարզ է ու հասարակ ու համարյա չի տարբերվում ամերիկայի «փողոցների լեզվից»: Ահա մի օրինակ իր հայերեն պատմածից.

«Նայէ, քեզի բան մը պատմեմ, որ խնդաս:

Ըսի, թէ մեծ մայրս Լուսնթագը միայն հայերեն կը խոսէր: Տարիներէ ի վեր Ֆրեզնօ կ'ապրէր, բայց բառ մը անգլերէն չէր սորված:

Ունէինք ամերիկացի դրացիներ, անոնց հետ ալ հայերէն կը խօսէր, անոնք ալ իրեն անգլերէն կը խօսէին անշուշտ: Անոնք հարկաւ իրարու խօսած լեզուէն բան չէին հասկնար, բայց ձեռքի նշաններով կը հասկցուէին:

Օր մը մեծ մայրս ըսավ.

- Տարիներէ ի վեր անոնց հայերէն կը խօսիմ, տակաւին բառ մը հայերէն չըսորվեցան...»

Հիմա էլ ահա այս նույն կտորը՝ Երևանի բարբառով.

«Հը լսի մի խոխմա բան պատմեմ: Ասել եմ, չէ՞, որ տատս, Լուսնթագը, մենակ հայերեն էր խոսում: Արդեն եսիմ քանի տարի էր՝ ինչ Ֆրեզնոյում էր ապրում, բայց հը անգլերեն մի բառ էլ չէր սովորե:

Մի քանի ամերիկացի հարևան ունեինք, դրանց հետ է՛լ էր հայերեն խոսում, իրանք էլ, պարզ ա, իրա հետ անգլերեն էին խոսում: Իրար լեզու չէին հասկանում, իհարկե, բայց ձեռով ոտով իրար հասկըցնում էին:

Մի օր էլ տատս ասեց.

– Էս արդեն քանի՛ տարի ա, ինչ սրանց հետ հայերեն եմ խոսում, բայց էս տնաշենները մինչև հմի հայերեն մի խոսք էլ չկարացին սովորեն»:

Ա՛յ, հենց սա՛ է այն ոճը, ինչով որ պիտի թարգմանեին Սարոյանի գործերը:

Իմ կարծիքով, մեր ազգային ողբերգություններից թերևս ամենախոշորը մեր այսօրվա գրական կեղծ ու արհեստական ոճերը ուղղակի պաշտամունք դարձնելն է: Մեր «առաջադեմ» ուսյալները իսկույն հերետիկոս են հայտարարում Երևանի բարբառը իրենց գրվածքների մանավանդ «հեղինակային խոսքում» կիրառողներին:

Այս հայտարարության հետ մերոնք անընդհատ ասում են, թե **«մեր գրական լեզուն պիտի հարստանա բարբառների համով հոտով բառ ու բանով, որոնք (իբր) պիտի մտնեն մեր գրական լեզուն, որ մեր գրական լեզուն միշտ կենդանի մնա, որ գրական լեզուն չքարանա ու չդառնա արհեստական»:**

Բայց ախր բառը մարդ չի, որ մախաղը ուն առած իր ոտով գա ու մտնի մեր գրական լեզուն, մտնի մեր արձակն ու մեր պոեզիան: Այնինչ, հենց մի բան ես մտցնում «մեր գրական լեզուն», մանավանդ Երևանի բարբառից ու մանավանդ պոեզիա, վռազ գոռգոռում են, թե «հայ հավաաար, հասե՛ք, հայերի դարավոր մշակույթը կործանվեց»:

(Այս ինկվիզիտորական անհանդուրժողությունը հույժ ցավալի է ու վնասակար, մանավանդ մեր դպրոցներում): Լավ, բա բարբառը էլ ո՞նց «մտնի մեր գրականությունը», ու մեր գրականությունը էլ «ո՞նց հարստանա ու ո՞նց դառնա կենդանի»:

Բարբառը ո՞նց մտնի մեր գրական ոճերը, եթե գրողները, մանավանդ մեր պոետներն ու արձակագիրները, մեր լրագրողներն ու հաղորդավարների մեծագույն մասը խուսափում են սրանից ու սա չեն գործածում իրենց գրվածքներում ու խոսքի մեջ, եթե մեր դպրոցն ու բուհերը ամենայն ջանք են գործադրում, որ մեր աշակերտներն ու ուսանողները հանկարծ սա չսովորեն ու չգործածեն իրենց խոսքի ու գրվածքների մեջ:

Ի՞նչ է սա, եթե ոչ համազգային մի ողբերգական մոլորություն:

Բա սխա՞լ է Հովհաննես Թումանյանը, երբ իր «Մի երկու խորհուրդ մեր գավառական մամուլին, 1910 թիվ» կարճ հոդվածի մեջ ասում է (թավատառը, շղատառն ու ձևավոր փակագծի միջիններն ի՛մն են).

«Այս մի քանի տողով ձեզ, մեր գավառներում լույս տեսնող թերթերին դիմելով (լրիվ պարզ է, որ Թումանյանը դիմում է մեր այն օրերի բոլոր-բոլոր հայ գրագետներին), մեր լեզվի ու գրականության առողջ զարգացման համար, ձեր լուրջ ուշադրությունը հրավիրում եմ հետևյալ խորհուրդների վրա:

«Առաջինը. դուք ապրելու եք ժողովրդի մեջ, ժողովրդի համար և խոսելու եք նրա հետ: Ի՞նչ լեզվով եք խոսելու. շատ կարևոր խնդիր է: Դուք այժմ խոսում

եք գրական կոչված լեզվով, էն լեզվով, որով խոսում են Թիֆլիսի ձեր մեծ քույրերը {այսինքն՝ թերթերն ու ամսագրերը}:

«Բայց իմացած եղեք, որ **էս լեզուն** {այսինքն՝ գրական կոչված լեզուն} **չոր ու ցամաք բառերի մի տերվոյողորմեա է** {փխբ. անվերջ շարան է}, **անփոփոք ու անկենդան:** Մի **շփոթվեք** {խաբվեք} սրա քաղքենի հավակնոտությունից ու գովասանքից {գլուխգոլմանությունից} և անտես մի՛ անեք կամ վերևից մի՛ նայեք էն գավառների կենդանի բարբառներին, որոնց մեջ դուրս եք եկել գործելու:

«**էդ բարբառներից ամեն մինը ավելի շատ ուժ ու կենդանություն ունի իր մեջ, քան մեր եղած գրական լեզուն:** Սա դեռ չի կազմակերպված և չի էլ կազմակերպվելու, մինչև որ մեր ժողովրդի լեզուն իր բոլոր դաշտերից, սարերից ու ձորերից կենդանի վտակներով գա միանալու սրա մեջ և բոլոր բարբառները հանդես բերեն իրենց գանձերը:

«Այժմ դուք փոխանակ էս բնական ու առողջ ճանապարհով գնալու, հակառակ կգնաք և փոխանակ ժողովրդի՝ լավը մեզ տալու, մեր սխալներն ու դատարկ, ողորմելի ֆրագները կտարածեք նրա մեջ:

«Ես չեմ ասում զուտ բարբառով գրեցեք ձեր հոդվածները, բայց մեծ իրավունք տվեք բարբառներին, նրանց բառերին, ոճերին ու ձևերին: Իհարկե, **շնորհքի բան է, թե ով ինչքան ու ինչպես կօգտվի էդ կենդանի աղբյուրներից, բայց ինչ էլ լինի ավելի լավը կլինի, քան եղածը:** Եվ է՛ս է ուղիղ ճանապարհը ավելի լավն ունենալու»:

Սրա համար էլ **ես հետևել եմ հենց Շեքսպիրի սկզբունքներին** ու Թումանյանի այս խորհրդին ու, միայն ընթերցողը ու ժամանակը կասեն, թե (Թումանյանի ասած) ինչքան շնորհքով եմ հետևել սրանց, ու արել եմ հետևյալ բաները:

1. Սոնետների իմ թարգմանությունների մեջ ամենուրեք գործածել եմ «**ա**» օժանդակ բայը «**է**» օժանդակի փոխարեն, քանի որ եզակի երրորդ դեմքի «**է**» բայը Երևանի բարբառում մեռած է, ու անհուսալի՝ է մեռած:

(Իմիջիպալոց, թե՛ Շեքսպիրը, թե՛ 1611-ին «Աստվածաշունչը» լատիներենից անգլերեն փոխադրողները պահել են կենդանի անգլերենի հենց այս «**ա**» օժանդակի նմանակները, առատ-առատ գործածելով թե՛ երկրորդ դեմքի **thou** դերանունը, թե հին անգլերենի խոնարհմունքի համակարգը, ինչը ուսյալ անգլիացիները համարում էին «ռամիկ, ժարգոնային» ու ինչը այսօր անգլերենի գրական ոճերից համարյա լրի՛վ է անհետացել:

Կրկնեմ, որ **Երևանի բարբառի հիմնական գծերը պահպանելով՝ ես Շեքսպիրի՛ն եմ հետևել, ու իմ արածները զուտ իմ քմահաճույքի արդյունք չեն:**

2. «**Գալիս, տալիս, լալիս**» դերբայների վերջին «**ս**»-ն բաց եմ թողել, **եթե սրանց հաջորդող օժանդակ բայը կամ նախադաս է, կա՛մ սղած է:** (Սա Թումանյանն ու մեր ուրիշ գրողներն էլ են արել, բայց ոչ այսքան հետևողական): Այսինքն, գրել եմ. «**Գալի՞ս ա, թե՞ չի գալի: լալի՞ս ա, թե՞ չի լալի: տալի՞ս ա, թե՞ չի տալի**» ևն:

3. Նույն կերպ բաց եմ թողել վաղակատար դերբայի «**լ**»-ն, **եթե սրան հաջորդող օժանդակ բայը կամ նախադաս է, կա՛մ սղած է:** Այսինքն, գրել եմ. «**էկե՞լ ա (էկե՞լ էր), թե՞ չի (չէր էկե)**»:

4. Բաց եմ թողել եզակի հրամայականի «ր»-ն, քանի որ սա Երևանի բարբառում (նաև մնացածներում) մեռած է:

5. Արարատյան բարբառի մեջ «այս», «այդ», «այն» ցուցականների բնական էվոլյուցիան երկու ճյուղ է տվել՝ «էս»-ը, «էտ(դ)»-ը ու «էն»-ը, որ **ածական են** (չափազանց հազվադեպ՝ նաև դերանուն են, օրինակ՝ հետևյալ տիպի արագ արտասանվող խոսքերի մեջ՝ «էս ի՞նչ ա»): Իսկ «էսի»-ն, «էտի»-ն ու «էնի»-ն միայն դերանուն են, ու ոչ մի անգամ ածական չեն:

Հիմա, լրիվ **անհիմն** ու իզուր, այս «էս-էտ-էն»-ը, ու մանավանդ «էսի-էտի-էնի»-ն հայտարարվել են գռեհիկ ու անթույլատրելի (այս վերջինները չի գործածել նույնիսկ Թումանյանը, երևի թունդ քննադատության վախից):

Գրական ոճերի մեջ «այս-այդ-այն»-ը կան, բայց սրանք պիտի լինեն **միայն ածական** [Հր. Աճառյան, «Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի» (ստորև՝ ԼՔՀԼ), II, էջ 239], այսինքն, սրանց դերանվանական գործածությունը համարյա լրիվ է մերժված [տես ԼՔՀԼ, II, էջ 235-236], երևի որ՝ «**սրա-սրանից-սրանով; դրա-դրանից-դրանով; նրա- նրանից-նրանով**» ձևերը շատ են հարմար ու տարածված, ու մանավանդ որ կենդանի են (հոգնակներն էլ սրանց հետ, բացի վերջին 3 ձևը):

Օրինակ, երբ խոսում կամ գրում ենք.

- **էս խնձորը լավն ա:**

- **Ո՞ր խնձորը:**

- **Ա՛յ, էսի:**

- **Ո՞րը, ո՞րը:**

- **Ա՛յ, էսի՛ էլի. էս մեկը, էս կարմիրը:** Իսկ էսի, էս կանանչը, դեռ խակ կլինի:

- **Թե որ ըտե՛նց ա, այ էսի դիր է՛ս ջեբըտ, էտի դիր է՛ն մի ջեբդդ, էնի է՛լ՝ վեկալ կեր:**

Այս հինգ նախադասության մեջ էլ «էս» բառը **ածական է, որովհետև դրվում է մի ուրիշ անունի (գոյականի կամ ածականի) վրա:** Այսինքն, դրվում է՝ «**խնձորը, մեկը, կարմիրը, կանանչը, ջեբըտ**» անունների վրա:

Իսկ սրանց միջի «էսի-էտի-էնի» բառերը, այստեղ է՛լ, ու ամեն տեղ է՛լ, **միայն և միայն եզակի թվով ու ուղղական հոլովաձևով դերանուն են**, որովհետև փոխարինում են «**խնձորը**» եզակի-ուղղական գոյականին, ու հնարավոր է, որ փոխարինեն ամեն՝ մի եզակի-ուղղական գոյականի ու ածականի ու թվականի, այսինքն, փոփոխակա՛ն նշանակության բառ են, ԴԵՐ + ԱՆՈՒՆ են, անունի դեր տանող են:

Ու անհնար է, որ այսօր սրանք ածական լինեն, այսինքն, անհնար է, որ ասվի. «**էսի տունը, էտի կատուն, էնի խնձորը**», ճիշտ ոնց որ անհնար է, որ «**սա-դա-նա**»-ն արեվելահայերենում լինեն ածական ու ասվի. «**սա տունը, դա կատուն, նա խնձորը**»:

Մեր ուսյալներն այս դերանուններին, այս «էսի-էտի-էնի» բառերին, դեմ են, այսինքն, **դեմ են հենց լեզվին, հենց լեզվի բնական օրինաչափություններին, ու ուզում են, որ լեզուն ենթարկվի իրենց:**

Մեր գրական ոճերի ջատագովները կտրուկ դեմ են այս երկու կենդանի շարքի գործածությանը, **մանավանդ դերանուններինը**, սրանք համարելով ասավոր գռեհիկ ու անթույլատրելի:

Գրական ոճերի այս կատաղի դիմադրությունը նշանակում է, որ **գրական ոճերը դեմ են լեզվի էվոլյուցիային, այսինքն, լեզվի հենց բնույթին ու էությանը**, ուրեմն՝ նաև լեզվաբանության թե՛ դիաքրոնային, թե՛ սինքրոնային մեթոդներին:

Երևանի բարբառի ամեն-ամեն ինչը թույլատրելի համարելուն ու, իհարկե, մանավանդ դպրոցում գործածելուն դեմ են նաև մեր հայ լեզվաբանները, դեմ են **բոլոր-բոլորը, առանց մի հատիկ բացառության**: Դեմ են թե՛ «դիաքրոնիստները», թե՛ «սինքրոնիստները»:

Բայց **լեզուն չի ենթարկվում մարդկային ոչ մի ծրագրի**, ու մեր գրագետներն «էսի» պիտի՝ որ իմանային, որովհետև Աճառյանն իր ԼՔՀԼ-ի ներածական հատորի մեջ պարզ ու հստակ գրել է, որ «**լեզուն մարդու կամքին չի ենթարկվում**» [ԼՔՀ, *Ներածություն*, էջ 196-199], էլ չասած ժամանակակից լեզվաբանության հիմնադիր Ֆերդինանդ դե Սոսյուրի ու, առհասարակ, հնդեվրոպաբանության մասին:

6. Կենդանի լեզուն «նա»-ի փոխարեն գործածում է՝ «**ինքը**» ու «**էնի**» ուղղականները, կամ էլ՝ անունն է տալիս՝ («**Արամը, փայտը**» են), ու նաև գործածում է «**ինքը-իրանք**»-ի բոլոր-բոլոր հոլովաձևերը, այսինքն, հետևյալ ձևերը «**ինքը-իրա-իրանից-իրանով-իրանք-իրենցից-իրենցով**»: («**Ինք**»-ի այս գործածությունը «նա»-ի փոխարեն՝ դեռ վաղ գրաբարից է, տես Աճառյանի ԼՔՀԼ-ն):

Բարբառի իսկական կրողները, օրինակ, մանուկները փողոցում, գրական ոճերի գործածած համարյա ոչ մի օտար, ոչ մի **նորից հայերեն չդարձած** ձևը չեն գործածում: Ո՛չ մի անգամ, չնայած դպրոցում խուսափում են բարբառային համարվող, բայց ճիշտ ձևերից, որովհետև գիտեն, որ կպատժվեն:

Եթե երեխան ուզենա ասի «**թող նա է՛լ խաղա**», փողոցում երբեք չի ասի «նա»:

Երեխան այս խոսքն ասելու երեք ձև ունի.

«1. Թո ինքն է՛լ խաղա: 2. Թո էնի է՛լ խաղա: 3. Թո Գագոն էլ խաղա»:

7. Վերի դիտողությունը ցույց է տալիս, որ մեր հին «**թո՛ղ**» հրամայականը այսօրվա լեզվում մի ճյուղ էլ է տվել, «**թո՛**» թարմատարը, առանց «**դ**»-ի, ու ես սա էլ եմ գործածում: Բարբառը, օրինակ, ասում է. «**Թող թո ինքն է՛լ գա**», կամ. «**Թող թո անի, բայց մի թող, որ շատ լկտիանա**»: Ես սրանք գործածում եմ բարբառի՝ օրենքներով:

8. Գործածել եմ գրաբարյան շրջանում հույժ սովորական «**կարեմ**» բայը (չխառնեք կար ու ձևի «**կարեմ**»-ին), ինչն այսօր կենդանի է «**կարամ/կարենամ**» ձևով ու մոդալ բայ է (եղանակիչ բայ է): Օրինակ, «**կարա անի**» ձևով:

9. Ամենուրեք գործածել եմ «**ու**» շաղկապը, քանի որ «**և**» շաղկապը Երևանի բարբառում մեռած է:

10. Գրել եմ «**անՎողորմ, անՎողոք, անՎոգի անՎոստ, անՎողորկ, անՎողնաշար, անՎորդի, անՅելք, անՅերգ, անՅեղծ, անՅենթակա, չՎոչնչացնի**», որովհետև բարբառը այս տեսակ բառաբարդությունների մեջ «**վ**» ու «**յ**» ձայները երբեք չի սղում, ու ես ուզեցել եմ, որ ընթերցողը սրանք չկարդա «**անՕղորմ, անՕղոք, անՕգի անՕստ, անՕղորկ, անՕղնաշար, անՕրդի, անէլք, անէրգ, անէղծ, անէնթակա, չօչնչացնի**» են:

11. Այսօրվա հայերենը շատ ուժգին շեշտած ձայնավորին նախորդող բաղաձայնը շատ անգամ կրկնապատկում է, սրա համար էլ (օրինակ) գրել եմ «**ամմեն՛ն, հազգա՛ր**» են (տես նաև Հր. Աճառյանի «ԼՔՀԼ»-ն):

12. Գործածել եմ Երևանի բարբառի ա՛յն բառերը, որոնց կարիքը զգացել եմ, իհարկե, բավական վեհերոտ:

(Օրինակ, խուսափել եմ բարբառում արդեն հաստատված «**ընձի, քեզի, մեզի**» ձևերից, ու արդեն վաղուց հայերեն դարձած «**դաժե, ֆայոժե, պրիշյոմ, պոռոսոր, վափշե**»-ն ձևերից), բայց գործածել եմ «**խի՞, էսի, էտի, էնի, քու, վախտ, հայլի, էթամ-գնամ**» (անկանոն զույգը), **իրա, իրեն-իրան, հելնեմ, արուն, լուս, էղավ, էրկու, ըլնի, լոպագ, սադ, ընգնեմ, հա, յան, յանի, տենամ, որտեվ-ճամփա, սիպտակ**» բառերի պես բառերը, որոնց մեծագույն մասը բնիկ հայերեն է, չնայած թաբու է համարվում:

13. Շատ անգամ բարբառային համարվող ձևին զուգահեռ գործածել եմ նաև գրական համարվող ձևը, ու պատճառ չեմ տեսնում, թե ինչո՞ւ չպիտի սա անեի:

14. Օրինակ, ես գործածում եմ թե՛ «**որովհետև**»-ը, թե՛ «**որտեվ**»-ը, ճիշտ այնպես, ինչպես մեր գրական ոճերն են գործածում թե պարսկերենից փոխ առած թե՛ «**ճանապարհ**»-ը, թե՛ «**ճամփա**»-ն, ինչը արագաբանությամբ ծագել է առաջինից: Ի՞նչը պիտի ինձ արգելեր, որ «**որտեվ**» կայունացած ձևը չգործածեի:

Եթե Թումանյանը իր «**Սուտլիկ որսկան**»-ի մեջ գործածում է «**սիպտակ**» ձևը, ինչո՞ւ պիտի ուրիշ գրողները այս բառը գործածելու իրավունքը չունենան: Կամ ինչո՞ւ չպիտի «**խի՞**» հարցականը գործածելու իրավունքը չունենան, ավելի սա **բնիկ հայերեն բառ է**: Ո՞վ է ապացուցել, ե՞րբ ու ի՞նչ տրամաբանությամբ կամ հիմքով, որ «**խի՞**»-ն անթույլատրելի է:

Այս ամենը Արարատյան բարբառի բոլոր իսկական կրողները (մանուկները, դպրոցականները ու ոչ ուսյալները) գործածում են ու գործածում են ռեֆլեքսով, ու չեն էլ գիտակցում կամ մտածում, որ ինչ-որ սխալ բան են անում: Ես էլ հետևում եմ բարբառին, որովհետև, ինչպես ժամանակակից լեզվաբանության հիմնադիր Ֆերդինանդ դե Սոսյուրն է ասում, **բարբառը, ի տարբերություն գրական ոճերի, միշտ ու ա՛նպայման է ճիշտ**:

Սոսյուրի (իր նշանավոր *The General Theory of Language*, 3-րդ հրատ, էջ 31 ասում է.

«**Ուղղագրությունը անկարելիոր է...** Բայց գրի բռնակալությունը լեզվի նկատմամբ ավելի հեռուն է հասնում: Երբ գիրը պարտադրում են ժողովրդին, բառ հեգելը *{հենց բուն ուղղագրությունը, բառի կերպարա՛նքը}*՝ ազդում է լեզվի վրա ու փոխում է լեզուն: ... Այս անգամ բառերի պատկերները հասցնում են սխալ արտասանության, իսկ **այս տեսակ սխալներն արդեն իսկական ՊԱԹՈՒՆՈՒԹԻԱ են**»:

Ցավոք, մենք ազգովի այս պաթոլոգիային ենք հետևում:

Ամփոփելով ասածներս, ավելացնեմ, որ ես միշտ գործում եմ ըստ Լեզվի Գլխավոր Օրենքի, ինչը մոտ 100 տարի առաջ ձևակերպել են, օրինակ, **Ֆերդինանդ դե Սոսյուրն** ու անգլիացի նշանավոր լեզվաբան **Հենրի Սվիթլ**: Լեզվի Գլխավոր Օրենքը պնդում է.

ա) Որևէ խոսվածքը (լեզվական պրոցես՝ սը, բայց ոչ գրական կամ անհատական ոճը) կամ բարբառը ինքնին ճիշտ ու կոլեկտիվ պրոցես է, ինչը սպոնտան է, ինքնակազմակերպ ու ինքնակառավար, ու ինչը երբեք չի ենթարկվում տրամաբանությամբ կազմված որևէ գիտակից ծրագրի:

բ) Որևէ խոսվածքի (լեզվական պրոցեսի՝, բայց ոչ գրական ոճի) կամ բարբառի տվյալ պահի ամե՛ն-ամե՛ն ինչը, լինի սա՛հնչյունաբանություն, բառակազմություն, ձևաբանություն, շարահյուսություն կամ նույնիսկ՝

առողջանություն, արտասանություն, ձայնարկություն ու միմիկա ու ժեստ, ճի՛շտ է, «բնի՛կ» է, ընտի՛ր է, սիրո՛ւն է ու անպայման է ընդունելի հենց այն ՄԻԱԿ պատճառով, որ այդ խոսվածքը կրողների մեծ մասի խոսքի մեջ ուղղակի կա՛, գոյություն ունի՛:

գ) Լեզվական երևույթի ճիշտ ու սխալը որոշելու որևէ ուրիշ չափանիշ չի եղել, չկա ու երևի չի էլ լինի, որովհետև լեզուն անպայման է փոփոխական, ինքնակազմակերպ ու ինքնակառավար, ու լեզվի ապագան էլ սկզբունքով իսկ անհայտ է:

Ես չեմ արել ոչ մի բան, ինչը մեր հայ գրողները ինձնից առաջ չեն արել արձակում, նկատի ունեմ՝ Խաչատուր Աբովյանին, Արշակ Ագապյանին, Հովհաննես Թումանյանին, Վրթանես Փափազյանին, Դերենիկ Դեմիրճյանին, իսկ պոեզիայում էլ՝ Եղիշե Չարենցին ու այլոց: Ուղղակի իմ արածները սիստեմատիկ են: Ու ես շատ կգարմանամ, եթե մեր գրականագետ մտավորականները բացահայտ ասեն. «Իրենց կարելի է, բայց ուրիշներին չի՛ կարելի»:

Այս արածները սխալ կլինեին մի 1500 տարի առաջ, իսկ այսօր ճիշտ են: Այսօր ժողովրդին ստիպելը, որ խոսելիս կիրառի 1500 տարի առաջվա կանոնները, հակադիր է Լեզվի Գլխավոր Օրենքին, հակադիր է լեզվի հենց էությանն ու ոգո՛ւն, ու առնվազն հակագիտական մանկամտություն է, բայց այս մանկամտությունը, ցավոք, արվում է պետական-պաշտոնական մակարդակով, ու մեր ուսյալներն էլ միահամուռ հավանություն են տալիս այս մանկամտությանը:

Սույն թարգմանության մեթոդը

Այս սոնետների թարգմանությունը սկսվել է զուտ պատահական, այսպես ասած՝ «սպորտային հետաքրքրությունից»: Սկզբում (2019 հունիսի 16-ին) թարգմանեցի 84-րդ սոնետը, հետո նայեցի սոնետների հայերեն թարգմանությունները ու կարդացի Սամվել Մկրտչյանի թարգմանած առաջին 28 սոնետը, ու որոշեցի, որ թերևս արժի, որ ձեռի հետ թարգմանեմ բոլոր սոնետները, ոնց որ ասում են՝ «ի՛մ հոգու համար», թարգմանեմ ու «դնեմ դարակս» (ոնց որ արել ու անում եմ մինչև այսօր):

Բոլոր սոնետները, բացի 84-րդ սոնետը (ու նաև 130-րդը), թարգմանել եմ հերթով:

Այս գրքի՝ Շեքսպիրի բոլոր սոնետների անգլերեն տեքստերը վերցրել եմ բրիտանացի շեքսպիրագետ դոկտոր Ջերարդ Ռոդ Լեջերի (Gerard Rhode Ledger-ի) Oxquarry Ltd <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/1> կայքից:

Հիշյալ կայքում դրված է Շեքսպիրի ամեն մի սոնետի անգլերեն տեքստը՝ այսօրվա ուղղագրությամբ, հետո դ-ր Լեջերի ընդհանուր դիտողությունները տվյալ սոնետի վերաբերյալ, հետո այդ սոնետի 1609 թվի Շեքսպիրի Quarto կոչված քննական հրատարակության անգլերենը՝ անգլերենի այն օրերի ուղղագրությամբ, հետո էլ այդ սոնետի դոկտոր Լեջերի տող առ տող քննությունը, մեկնությունները, բացատրությունները:

Բացի այս ամենը, այդ հասցեում կան դոկտոր Լեջերի նաև այլ կարգի դիտողությունները, զանազան համեմատությունները այլ սոնետիստների

սոնետների կամ դրանց առանձին հատվածների հետ, Շեքսպիրի սոնետների առանձին բառերի իմաստների ու Շեքսպիրի դրամաներում Շեքսպիրի գործածած այս նույն բառերի այլևայլ իմաստների մասին դիտողությունները ևն, ևն, ևն, որ հատիկ-հատիկ դրված են ամեն մի սոնետից հետո: (Այս վերլուծության մեջ այս մեկնություններից մեկը թարգմանել եմ, որ ընթերցողը լավ պատկերացնի դ-ր Լեջերի այդ կայքը, տես ստորև):

Դ-ր Զերարդ Լեջերը, իր հերթին, հաշվի է առել իրեն նախորդած շեքսպիրագիտական բոլոր կարևոր աշխատությունները:

(Վերի հասցեի վերջին թիվը սոնետի համարն է, ու եթե սա փոխվի, ինտեռնետից կգա համապատասխան համարի անգլերեն սոնետը, իր անգլերեն դիտողություններով ու մեկնություններով):

Թարգմանածս համեմատում էի թե՛ ռուս պոետներ Սամուիլ Մարշակի, Մոդեստ Չայկովսկու ու Ալեքսանդր Ֆինկելի թարգմանությունների հետ, հետևյալ հասցեից.

http://engshop.ru/shekspir-sonet-1-na_anglieskom/, թե՛ Դ. Դավթյանի ու Լ. Քելեշյանի (ստորև՝ ԴԴ-ՀՔ-ի), ինչպես նաև Ս. Մկրտչյանի (ստորև՝ ՍՄ-ի) թարգմանության հետ:

Հետո թարգմանածս սոնետը դնում էի ֆեյսբուքյան «Սովորող ուսուցիչ» խումբը, ու եթե այս խմբում դիտողություն էր լինում (ինչը համարյա միշտ էր լինում), ա՛նպայման նորից էի խմբագրում թարգմանությունս:

Չնայած սույն թարգմանությունը տևել է մոտ 10 ամիս (2019 հունիսի 16-ից մինչև 2020-ի մարտի 7-ը), բայց դրանից հետո արդեն թարգմանված սոնետները նորից են խումբ-խումբ դրվել ֆեյսբուքի «Սովորող ուսուցիչ» խումբը, ու թարգմանությանն արված դիտողություններից հետո բոլոր թարգմանությունները նորից են մշակվել:

Այս ողջ նյութն ու թարգմանությունները հավաքվեցին մի էլեկտրոնային գրքի մեջ ու, երբ 2020-ի ապրիլին թարգմանությունը ավարտվեց, այս «օժանդակ գրքի» ծավալը 1164 ստանդարտ էջ էր:

Սրանից կազմվեց մի առանձին գիրք, ինչից հանվել էին սոնետների անգլերեն մեկնություններն ու այլ դիտողությունները: Այս գրքի ծավալը 449 էջ էր: Հետո կազմվեց սույն գիրքը, ինչն արդեն 256 էջ է, այս նախաբան-վերլուծությունով հանդերձ:

(Այս առաջին երկու գիրքն էլ ինքնին չափազանց ուսուցողական կլինեն մեր համալսարանների անգլերենի բաժինների համար):

Մի քանի սոնետ թարգմանելուց հետո համոզվեցի, որ **այս սոնետ-նամակներից ամեն մեկի գլխավոր միտքը, գլխավոր նպատակը սրանց վերջի երկտողով (կուպլետով) է արտահայտվում:** Երևի Շեքսպիրը մեծ մասամբ սկզբում հենց կուպլետն է գրել, հետո նոր այս կուպլետի վրա «հավաքել է» սոնետի քառատողերը: Իհարկե, իմ այս ենթադրությունը ապացուցելի չի:

Ինչևէ, սոնետների մեծագույն մասի թարգմանությունը սկսել եմ սոնետի կուպլետի թարգմանությունից, երբեմն նախորդող քառատողն էլ հետը, եթե

կուպլետի ու նախորդող քառատողի կապը էական է: Հետո թարգմանել եմ ողջ սոնետը, սկսելով առաջին քառատողից:

Դասական սոնետի տողը 10 կամ 11 վանկ ունի, բայց ես ընտրեցի 15 վանկանոց տողը, երևի Մասենյանի ու Թումանյանի ազդեցությամբ, սկզբում չիմանալով, որ եվրոպական ավանդույթն եմ խախտում, բայց հետո տեսա, որ 4-5 ավել վանկի պաշարը հնար է տալիս, որ տողի կարծությունը չստիպի, որ բովանդակությունից որևէ բան զոհվի, ինչպես շատ անգամ զոհել են, օրինակ, ռուս թարգմանները:

(Հայերեն թարգմանություններից ՍՄ-ինը նորից 15 վանկանի տողերով է, իսկ ԴԴ-ՀԲ-ինը՝ 14):

Իմ տողի գլխավոր հատածների թիվը 3 է, երբեմն կան ենթահատածներ, բայց սրանք քիչ են: Գլխավոր հատածներս պարտադիր 5 վանկանոց են, ու **երևի ոչ մի սխալ մետրիկայով գլխավոր հատած չունենամ**: Սրա ճիշտ լուծումը անչափ էր կարևոր, որ «խամ» ընթերցողը, իրենից անկախ, սխալ չկարդա, ու տողի մետրիկան չխախտվի, տողը չդառնա արձակ: Այս խնդիրը չափազանց բարդ էր, ինչը, իմ կարծիքով, բավարար եմ լուծել, բայց վերջնական դատավորը, իհարկե, ընթերցողն ու ժամանակն են:

Իմ թարգմանության բոլոր գլխավոր հատածների թիվը 6451 է, ու կուզենայի, որ հատածներից ոչ մեկի մետրիկան սխալ չլիներ: Ասածս պարզեմ մի օրինակով:

Ահա, օրինակ, **Սամվել Մկրտչյանի թարգմանության 21-րդ սոնետը**.

**Այսպես է ինձ հետ՝ Մուսայի նման երբեք չեմ փորձում
Քերթություն երկնել, ներշնչված շինծու պերճանքով հավետ.
Նա երկինքն անգամ որպես պաճուճանք է օգտագործում՝
Գեղեցկությունը համեմատելով իր ընտրյալի հետ:**

**Այսպես բարձրամիտ համեմատությամբ դասում է նրան
Արևին, լուսնին, երկրի ու ծովի գանձերին պայծառ,
Երգում է ինչպես գարնան նորածիլ ծաղկին աննման
Եվ եթերային հրաշքին, որ միշտ նայում է կայտառ:**

**Ես պիտի երգեմ ճշմարտությունը իմ սիրո մասին,
Եվ կհավատաս, որ սերս չունի իրեն հավասար.
Ինչպես ամեն մոր սիրասուն մանուկ, – թեև չեմ ասի,
Թե պայծառ է նա ինչպես երկնային լապտերներ հազար:**

**Եվ թող որ նրանք ավելին ասեն. չեմ հակաճառի,
Բայց չեմ գովերգի այն, ինչ երբևէ ես չեմ վաճառի:**

Սրա առաջին քառատողի երրորդ տողը Մկրտչյանը կարդում է հետևյալ ձևով.

**Նա երկինքն անգամ
որպես պաճուճանք
է օգտագործում,**

որ մետրիկան ճիշտ լինի, բայց ախր հնարավոր է, որ սա կարդան հետևյալ ձևով.

**Նա երկինքն անգամ
որպես պաճուճանք է
օգտագործում,**

ինչը ջարդում է տողի մետրիկան ու 2-րդ ու 3-րդ հատածները դարձնում է արձակ, որովհետև հայերենը, իր անխախտ օրենքով, «է» օժանդակն ու սրա բոլոր ձևերը կցում է նախորդող բային, չնայած մենք ավանդույթով «է»-ն առանձին ենք գրում:

Սխալ է նաև 4-րդ տողի վերջին հատածը, ինչը մի ավել գաղտնավանկ ունի, ինչը հատածը կոտրում դարձնում է արձակ.

**Գեղեցկությունը համեմատելով
իր ընտՇրյալի հետ:**

Երկրորդ քառատողի 3-րդ տողը Մկրտչյանը կարդում է այսպե՛ս.

**Երգում է ինչպես
գարնան նորածիլ
ծաղկին աննման,**

բայց ընթերցողը սա գուցե կարդա այսպես.

**Երգում է
ինչպես գարնան
նորածիլ ծաղկին աննման,**

ինչը նորից ջարդվում դառնում է արձակ: Այս քառատողի 4-րդ տողը Մկրտչյանը կարդում է այսպես.

**Եվ եթերային
հրաշքին, որ միշտ
նայում է կայտառ,**

բայց ընթերցողը երևի սա կարդա այսպես.

**Եվ եթերային հրաշքին,
որ միշտ նայում է կայտառ,**

ինչը արձակ է:

Երրորդ քառատողի «լապտերներ հազար»-ը պիտի լինի «լապտեր հազար», քանի որ հայերենի թվական-գոյական գույգի գոյականը պարտադիր եզակի է: Հայը խանութում երբեք չի ասի. «Ինձ հազար ձմերուկներ կշռեք»: Մկրտչյանը բռնացել է հայերենի այս օրենքի վրա, որովհետև իրեն մի վանկ է պետք եղել, ինչը կա հոգնակիի մեջ:

Սխալ է նաև կուպլետի վերջին տողի մետրիկան, ինչը Մկրտչյանը կարդում է այսպե՛ս (առանց երկրորդ տողի ստորակետ-դադարի).

**Բայց չեմ գովերգի
այն ինչ երբևէ
ես չեմ վաճառի,**

այնինչ, սրա բնական ընթերցանությունը հետևյալ արձակն է.

**Բայց չեմ գովերգի այն,
ինչ երբևէ ես չեմ վաճառի:**

Մկրտչյանի այս սոնետը պատահական է ընտրվել, ու միայն սրա մեջ մետրիկայի, գոնե ինձ համար անընդունելի, 6 սխալ կա: Ինքս շատ կուզենայի, որ իմ բոլոր թարգմանությունների մեջ ոչ մի սխալ չլիներ, որ ընթերցողը, նույնիսկ դիտմամբ, սխալ չկարդար, բայց այս ցանկությունը երևի երբեք էլ լրիվ իրագործելի չի:

Ամեն ի՞նչ եմ արել, որ հանգերս աղքատ չլինեն, ու չունենամ ոչ մի հանգ, ինչը «բռնացրած» լինեմ լոկ հոլովաձևային, կամ դերբայական, կամ խոնարհմունքի մասնիկով:

Երբ տեսել եմ, որ քառատողի abab հանգերի ասոնանսները նույնաձայն են, չարչարվել ու տարաձայնություն եմ ներմուծել, որ հանգային մեղեդին չդառնա միապաղաղ:

Ասվածը պարզեմ մի օրինակով. 149-րդ սոնետի 2-րդ քառատողը բավական հաջող էի հանգավորել, հետևյալ ձևով.

**Ընկե՛ր եմ դառնում է՛ն արարածին, ում դո՛ւ ես ատում,
Թե՛ շողոմել եմ է՛ն տեսակ մեկին, ում ծուռ ես նայում,
Բա դու չե՛ս տենում, երբ ինձ նայելուց աչք ունք ես կիտում,
Տառապո՛ւմ եմ ես, ու կյանքը արդեն ինձ չի հմայում:**

Հետո նկատեցի, որ «ատում-կիտում» զույգը շատ է մոտ «նայում-հմայում» զույգին, ու առանց ափսոսալու չարչարվեցի ու հանգերը փոխեցի, ու ահա քառատողի վերջնական տեսքը.

**Ընկե՛ր եմ դառնում է՛ն արարածին, ում դո՛ւ ես ատում,
Թե՛ շողոմել եմ է՛ն տեսակ մեկին, ով քե՛զ ա տհաճ:
Բա դու չե՛ս տենում, երբ ինձ նայելուց աչք ունք ես կիտում,
Կյանքս դառնում ա խավար ու մռայլ ու լալահառաչ:**

(Ափսոս, որ սա ինձ լրիվ չի հաջողվել: Այնուամենայնիվ, չեմ կարծում, որ մեր պոետներից որևէ մեկը այսքան բժախնդիր լիներ ու նախորդ թերևս անթերի քառատողից հրաժարվեր ընդամենը ասոնանսային ձայնավորները իրար հակադրելու խաթեր: Իմ մի քանի քառատողը, միևնույնն է, «տառապում է» այս թերությանմբ: Իմիջիպալուց, Շեքսպիրը, ի՛նքը, չի խուսափում նույնական ասոնանսներից, իսկ 87-րդ սոնետի հանգերը համարյա լրիվ են միօրինակ, տես ստորև, «անպարականոն պարականոն սոնետները» պարագրաֆը):

Թող ընթերցողը ի՛նքը մտածի, ի՞նչն է ավելի ընդունելի, հազարի կարգի մետրիկական սխալն ու աղքատիկ կամ թերի հանգը ու բավական քանակով էլ իմաստային սխալը, թե՛ իմ «բարբառային շեղումները» մեր գրական ոճերից:

Հիշեցնեմ, որ ՍՄ-ի ու իմ այս թարգմանության գլխավոր հատածների գումարային թիվը 6451 է, իսկ հանգերի ու ասոնանսների թիվը՝ 2154:

Շեքսպիրին թարգմանելու բարդությունը

Սոնետները թարգմանելուց հետո իմ տպավորությունը հետևյալն է. Շեքսպիրը թքած ունի իմաստային հստակության, քերականության ու տրամաբանական ճշտության վրա, երևի որ դեռ ա՛յն օրերին հոյակապ

գիտեր «թագավորի նոր շորի սինդրոմը», չնայած Հ. Ք. Անդերսենը մոտ երկու դար հետո պիտի ծնվեր: Իմ այս տպավորությունը քիչ-քիչ դարձավ համոզմունք:

Երևի սրա համար է, որ Շեքսպիրի սոնետների ու շատ անգամ էլ՝ դրամաների շատ մանրամասներ ուղղակի անհեթեթ է ու անհասկանալի (տես նաև Լ. Տոլստոյի **О Шекспире** ընդարձակ հոդվածը): Թարգմանին փրկում է միայն սոնետի ընդհանուր ասելիքը, ինչը, մեծ մասամբ, մի պարզունակ գաղափար է, որ դրված է մի չափածո հզոր ձևի մեջ:

Շեքսպիրի սոնետների մութ տեղերը անհասկանալի են հենց այսօրվա անգլիացիների՝:

Սոնետը ընդամենը 14 տող է, այնինչ, ամեն մի առանձին սոնետը պարզաբանող բացատրությունները, որ դոկտոր Լեջերն է բերում ասված կայքում, 4 ստանդարտ էջից ավել են:

Շեքսպիրը թերևս չունի ոչ մի սոնետ, ինչի մեկնությունը լրիվ միարժեք լինի, ու ինչի բացատրությունները այսքան երկար չլինեն (միջինով):

Պատկերացնո՞ւմ եք, որ Թումանյանի կամ Չարենցի համարյա բոլոր ոտանավորներն էլ մի քանի ձևով մեկնաբանվեին, անխտիր, ու ոչ մի հստակ կարծիք գոյություն չունենար դրանց առանձին բառերի կամ կտորների իմաստի մասին:

(Բացի սրանք, Շեքսպիրի օրերին մարդկանց մեծ մասը մտածում էր (ճիշտ հին եգիպտացիների պես), թե երբ մարդը մի բան է տեսնում, սրա պատճառը մարդու աչքերից այդ բանի վրա ընկնող հատուկ անտեսանելի ճառագայթներն են, ոչ թե հակառակը (ոնց որ այսօր հաստատ գիտենք):

(Հյուգենսն այդ օրերին էրեխա էր, Նյուտոնը Շեքսպիրի մեռնելուց 26 տարի հետո ծնվեց, ու գիտական օպտիկան սաղմնային վիճակում էր: Այս դիտողությունը կարևոր է, որովհետև Շեքսպիրը բազում սոնետ ունի նվիրած տեսնելու ու ընկալելու պրոցեսի վերաբերյալ, ու Շեքսպիրի դատողությունները այսօրվա ընթերցողի համար տարօրինակ պիտի լինեն):

Երբ սա ու սրա պես փաստերը դնում ես կողք կողքի, նո՛ր են սոնետի մանրամասները պարզվում, այսինքն, գլխի ես ընկնում (ահագին դժվար), թե Շեքսպիրը կոնկրետ ի՞նչ է ուզել ասի իր դետալներով:

Այս ամենը գրեցի, որ ընթերցողն իմանա, թե Շեքսպիրին թարգմանողը ինչ դժվար վիճակի մեջ է: Ու եթե թարգմանությունն էլ հայերեն գերազանց ոտանավոր չի, ռիթմական, մետրիկական կամ իմաստային նույնիսկ մանրիկ թերություններ ունի, **մեղավոր կհամարվի միայն ու միայն թարգմանը, որովհետև բոլորն էլ աքսիոմ են համարում, որ Շեքսպիրը անգերազանց հանճար է, ու անհնար է, որ իր գրածը նույնիսկ մի չնչին թերություն ունենա:**

Ասածներս ցուցադրելու համար դնում եմ Շեքսպիրի 107-րդ սոնետի՝ իմ, Սամվել Մկրտչյանի, Դավթյանի ու Քելեշյանի, Մարշակի, Չալկովսկու ու Ֆինկելի թարգմանությունները (ո՛չ իմ թվարկած հերթականությամբ), ու հետո էլ (ինչպես արդեն խոստացել եմ), բերում եմ շեքսպիրագետ Ջերարդ Լեջերի այս սոնետին արված թե՛ ընդհանուր դիտողությունները, թե՛ սրա տող-տող քննությունն ու մեկնությունները, որ վերցրել եմ վերը ասված հասցեից:

Նույնիսկ դոկտոր Լեջերն է ասում, որ այս սոնետը «**բոլոր սոնետներից ամենաբարդն է՝ աղեքվատ բացատրության տեսանկյունից...Ցավոք, սկզբի վսեմ քառատողին հաջորդում է ԵՐԿՈՒ ՔԱՌԱՏՈՂ, որոնց իմաստը մութ է ու անորոշ**»:

Սրա համար էլ թարգմանը, ստիպված, պիտի ի՛ր մեկնությունը տա ու, ըստ էության, բնագրից գուցե թեթևակի կամ բավական տարբեր մի նոր ոտանավոր գրի: Ռուսները հենց այսպես էլ արել են, բայց, օրինակ Մարշակի **գեղեցիկ** թարգմանությունը, ըստ իս, ուրիշ ոտանավոր է, ինչի ասելիքը Շեքսպիրի ոտանավորի ասելիքից զգալի է տարբեր:

Այս կարգի ոտանավորների թարգմանությունը երբեք էլ չի կարող միաբժեք լինի, ու քանի՛ հատ թարգմանություն լինի, այնքան հատ է՛լ տարբեր-տարբեր ոտանավոր կլինի: Ռուսների թարգմանությունները քիչ թե շատ իրար նման են, որովհետև բոլորն էլ ազդվել են Մարշակի թարգմանությունից:

Ես, համարյա միշտ ու համարյա լրիվ, մնում եմ բնագրի ասելիքին հարազատ, ինչքան կարող եմ, բայց սրա մեջ բնագրի 12-րդ տողը, **While he insults o'er dull and speechless tribes = «Ինչքան էլ նեղի (Քանի հը նեղում ա) վայրի ցեղերին, անլեզու, տրտում»** կապեցի նախորդ տողի մտքին. **«Թո ինքը նեղի վայրի ցեղերին, անլեզու, տրտում»:**

Մի հարց էլ կա: Շեքսպիրը բոլորովին դարդ չի արել, որ գրածը տեղ-տեղ հակասական է կամ մութ, երևի այն պատճառով, որովհետև ինքը լավ գիտեր, որ **ոտանավորի համար առաջնայինը ձևի գեղեցկությունն է, մետրիկայի անթերիությունն ու մեղեդայնությունը:**

Ուրեմն, թարգմանն էլ իրավունք ունի՝ իրեն նման «շքեղություն» թույլ տա, իհարկե, եթե չի ավելացնում անգլերեն բնագրի հակասականությունն ու «խրթինությունը»:

Ցավոք, ինչպես կտեսնենք, հայ թարգմանները այս կանոնին չեն հետևել:

(Իհարկե, անհայտ է, Շեքսպիրը ասված «դարդը արե՞լ է, թե՞ չի արել», ու իմ ասածը ընդամենը ի՛մ ենթադրությունն է: Անկասկած, Շեքսպիրը լավ գիտեր, որ ոտանավոր հասկացողների թիվը չափազանց է քիչ: Թումանյանը ժամանակին բողոքում էր, թե «Հայաստանում բանաստեղծություն հասկացող երևի մի 10 հոգի էլ չլինի»: Ու Շեքսպիրի սոնետների մետրիկան ու մեղեդին այնքա՛ն են գերազանց, որ իր ոտանավորների հակասականությունները շատ ու շատ քիչ մարդ է նկատում):

Ես է՛լ կարող էի, Մարշակի պես, այս սոնետը դարձնել կապակցված, անհակասական ու հստակ, բայց ինչո՞ւ կամ էլ ի՞նչ իրավունքով, եթե գրում եմ, որ սա Շեքսպիրն է գրել:

Ահա 107-րդ սոնետի ի՛մ փոխադրությունը:

Սոնետ 107

Թարգման՝ Մերուժան Հարությունյան

**Ոչ վա՛խն իմ հոգու, ոչ էլ զորավոր, խրախճանական
Ոգի՛ն մարգարե – ճշմարիտ սերըս երբեք չի՛ խախտի,
Ինչքան էլ ասեն. «Սերը գրա՛վ ա մի վախճանական,
Որ ընծայել ա Վերին Գրողը անխուսա՛փ բախտին»:**

**Լուսինն անցավոր – համակերպվում ա սև՝
խավարմունքին,**

Տրտում ավգո՛ւրն ա քամահրանքով կարդում ապագան.
Հեղհեղունկն էսօր արքա ա օծում հաստատ վարմունքին,
Ու ձիթենի՛ն ա գո՛ռ հայտարարում. «Պատերազմ – չի՛
գա»:

Ու անձրևում ա ամմե՛ն-ամմե՛ն տեղ դա՛րն սպեղանի:
Դալա՛ր ա սերըս, բայց Մա՛հն ա շիրիմ փորում իմ սրտում:
Չէ՛, գի՛րըս վկա, ես չեմ հեռանա, Մահն ինչ է՛լ անի,
Թո էթա նեղի – վայրի ցեղերի՛ն, անլեզո՛ւ, տրտո՛ւմ:

Իմ էս սոնե՛տը առ քեզ մահարձան: Էսի կմնա՛,
Երբ արդեն ամմե՛ն բրոնզե դամբան – անցնի՛ ու գնա:

Անգլիացու բացատրությունները անգլիացու համար

Թարգմանություն կամ, առհասարակ, փոխադրություն կարդացողին մի՛շտ է հետաքրքիր է, թե թարգմանը բնագրի ի՛նչն է զոհել ու ի՛նչն պահել ու, իհարկե, ինչն է ի՛նքը ավելացրել բնագրի մեջ եղածին:

Ահա անգլիացի դոկտոր Լեջերի այս սոնետի տակ դրած թե՛ զանազան կարգի անգլերեն դիտողությունների, թե՛ տող առ տող մեկնությունների ու առանձին բառ ու բառակապակցության քննությունների թարգմանությունը, ինչից հստակ երևում են այս 6 թարգմանության (թե՛ հայերի, թե՛ ռուսների) ամե՛ն կարգի զոհերն է՛լ, ավելացրածներն է՛լ:

*(Չմոռանաք, որ հետագա ամեն ինչը ասում է **անգլիացի շեքսպիրագետը**, ում խոսքը առել եմ չակերտների մեջ: Իմ միջարկող շղատառ դիտողությունները ամենուրեք (նաև սրանց նախորդողները) դրել եմ ձևավոր փակագծերի մեջ, ա՛յ այսպե՛ս {– Մ. Հ.})*

«Այս սոնետը, խելամիտ մեկնության տեսանկյունից, բոլորից ամենաբարդն ու ամենամույթն է: Թվում է, թե սա լի է առեղծվածներով ու այն օրերի անցքերին ու անձանց առնչվող խճողված ակնարկներով: Սկզբի վսեմ տողերից հետո սպասելի է մի անսովոր հայտնություն, ինչը, իրոք առկա է հաջորդ երկու քառատողում, բայց, ցավոք, հենց որ փորձում ես դրանք վերլուծես տրամաբանությամբ, դրանց իմաստը իսկույն դառնում է մշուշապատ – **«անցավոր ու մահկանացու լուսին, քամահրանքով ապագա կարդացող տրտում ավգուր {տես հետո – Մ.Հ.}, արքա օծվող մռայլ ու անհաստատ ժամ ու վարմունք, խաղաղություն հայտարարող ձիթենու ճյուղ»** ևն, որոնք տրամաբանական չեն, որովհետև ոչնչի վրա հենված չեն:

«Այս սոնետից հաճախ են խոսում ու սա կապում են 1605 թվի պատմական անցքերին (տես երկրորդ քառատողը), քանզի այդ տարի լուսնի խավարմունք կար (ու նաև՝ արևի՛), որոնք պիտի՛ որ գուշակների եռանդուն գործունեության թեմաները եղած լինեին:

«Առաջ ոմանք այս սոնետը կապում էին 1603, 1604 ու նույնիսկ 1588-ի դեպքերին, երբ Լամանշի նեղուցն անցնող իսպանական նավատորմը կիսալուսնի ձևով շարվեց, որ հարձակվի Անգլիայի վրա:

.....

«Ստորև այս սոնետի համապատասխան տողերի տակ նշել եմ պատմական այն անցքերն ու իրենց թվականները, որ այլ հետազոտողներն են առաջարկում դրանց առնչությամբ:

«Այնուամենայնիվ, անկախ այն բանից, թե այս անցքերն ու իրենց թվականները ինչ հավաստիությամբ են առնչվում սոնետին, հիմնական հարցը հետևյալն է. ի՞նչն է սոնետի ասելիքը, Շեքսպիրի մտքինն ի՞նչ է:

«Առաջին քառատողի ասելիքը, նկատի առնելով հետագա շարունակությունը, թվում է, թե այն գուշակությունն է, թե իբր պոետի վախն ու աշխարհային ոգին դատապարտված են, լրի՛վ էին իզուր: Ու իզուր էին ասում, թե իբր ժամանակն ու մահը սահմանափակում են պոետի սերը, ախր ի՛նքը, պոե՛տը, լա՛վ գիտի, որ այս սերը հավիտենական է:

«Ասվածը հաստատվում է երկրորդ քառատողով, որտեղ ակնարկ կա, թե տրտում ավգուրները սխալ ու կեղծ գուշակություններ են անում»:

{*Դ-ր Լեջերը «հոգուն մեղք է անում», որովհետև բնագրում «սխալ ու կեղծ գուշակության» մասին խոսք չկա: «Բնագիրն ասում է. And the sad augurs mock their own presage, ինչը բառացի նշանակում է. «Տրտում ավգուրները ձեռ են առնում, ծաղրում են իրենց իսկ գուշակությունները»:* Դ-ր Լեջերը, մի քիչ ներքև, երբ արդեն տող-տող է մեկնում այս սոնետը, արդեն ասում է իմ հենց նոր ասածը – Մ. Հ.}:

«Ախր որ դրանց արած կործանարար գուշակությունների փոխարեն գալիս են անվտանգությունն ու խաղաղությունը, ու սերը հզորանում է, հակառակ ավգուրների այս մռայլ գուշակություններին ու ժամանակի ամեն ինչը լափող անհագ ախորժակին, (ուրեմն) պոետի սիրեցյալ պատանին {հա՛, հենց պատանին, ու սա ասողը այս անգլիացի շեքսպիրագետն է – Մ. Հ.} պոետի տողերում հավետ կապրի, այնինչ, արքաների ու իշխանների դամբարանները, ինչքան էլ շքեղ լինեն, կանցնեն կգնան:

«Դիտողություններ՝ պատմական անցքերի վերաբերյալ»

«5. *The mortal moon hath her eclipse endured,*

«Տես այս նույն տողին ստորև արած իմ դիտողությունը, որտեղ հիշատակում եմ 1605 թիվն ու այդ տարվա հոկտեմբերի լուսնի խավարմունքը: Առաջարկված մյուս թվականներն ու անցքերը հետևյալներն են.

«1. 1595. Սա լուսնի մի ուրիշ խավարմունքի թվականն է: Այս թվականը չեմ ընտրել, որովհետև այս սոնետի ակնարկած «օծվելը, խաղաղությունն» ու մյուս հանգամանքները հարմար չեն ոչ ա՛յս թվականին, ոչ էլ նույնիսկ հաջո՛րդ տարուն: Լուսնին էլ ասում է մահկանացու {«անցավոր» – Մ. Հ.}, որովհետև սա ամիսը մեկ մեռնում է:

«2. 1595-6. Սրանք Եղիսաբեթի համար հույժ բեկումնային տարիներ էին, երբ թագուհին դառնում էր 63 տարեկան: Այս 63-ը համարվում էր ճակատագրական, որովհետև սա երկու առեղծվածային թվի արտադրյալ է՝ 63=7x3: (Տես 63-րդ ու 81-րդ սոնետների մեկնությունները): Այն օրերի պալատական ու գրական շողոքորթության համար սովորական էր, որ Եղիսաբեթին նույնացնեին լուսնի կամ Դիանայի հետ, սրա համար էլ թերևս տեղին է այն ենթադրությունը, որ «անցավոր լուսինը» ակնարկում է թագուհուն:

«Այնուամենայնիվ, անհասկանալի է, թե այս ճակատագրական տարին ինչու պիտի վերագրվի խավարմունքին, ու թվում է, թե հետագա ակնարկները (պատերազմի ու խաղաղության վերաբերյալ են) լրի՛վ են անտեղի:

{Համարյա չեմ կասկածում, որ Շեքսպիրի մտքով էս «հույժ նրբին ու խորամիտ» հանգամանքները չեն էլ անցել, բայց եթե նույնիսկ անցել էլ են, միևնույնն է, Շեքսպիրը ընտրել է հենց ա՛յն պոետիկ պատկերները, ինչը որ հարմար է համարել սոնետի (իր գրած «նամակի») ընդհանուր ոգուն ու կոնկրետ մետրիկային ու իր սիրեցյալին «համոզելու» կոնկրետ նպատակին – Մ. Հ.}:

«3. 1599. Այս թվին լուր տարածվեց, թե Եղիսաբեթը լուրջ հիվանդ է, բայց թագուհին առողջացավ:

«4. 1603. Այս թվականը Եղիսաբեթի մահվան տարին է: Սրա համար էլ ընդունում եմ, թե հնարավոր է, որ *hath her eclipse endured* կապակցությունը նշանակի «թագուհին մահացավ», բայց սա հաստատ չի, որովհետև ակնարկված մնացած անցքերը վերաբերում են մահվանը հաջորդած ընթացքին:

«5. 1605. Սա լուսնի հոկտեմբերյան խավարմունքի թիվն է: Այս փոքր-ինչ ավելի ուշ թվականը հարմար է նաև հաջորդ ակնարկների համար:

«7. *Uncertainties now crown themselves assured*,

«Հավանական է, որ «անորոշությունները = *Uncertainties*» բառը առնչվում է Եղիսաբեթին հաջորդած Ջեյմզ I-ին: Եղիսաբեթը Շոտլանդիայի Ջեյմզ VI-ին այդպես էլ չկարգեց իրեն ժառանգ: Գահն ուներ առնվազն 12 ուրիշ հավակնորդ, ու երկրին քաղաքացիական պատերազմ էր սպառնում: Գահը Եղիսաբեթից խաղաղությամբ անցավ Ջեյմզ VI-ին, ով դարձավ Անգլիայի ու Շոտլանդիայի թագավոր, ու երկրում այս իրադարձությունը ցրնծությամբ տոնեցին:

««Արքա է օծում» խոսքը թերևս ավելի է հիմնավորում վերը ասված առնչության ենթադրությունը: Ջեյմզը գահին բազմեց 1603-ի մարտին: Օծելու համեստ արարողությունը 1603-ի հուլիսի 25-ին էր, բայց Լոնդոնում կատաղի ժանտախտ էր բռնկվել ու, հարկադրված, թագավորը արքունիքի հետ լքեց քաղաքը: Միայն 1604-ի գարնանն էր, որ թագավորը շքեղ ու ծավալուն հանդեսով հետ դարձավ քաղաք: Հնարավոր է, որ այս սոնետը հիշատակում է այդ հանդիսավոր մուտքը, քանի որ երբ նոր իշխանությունը Լոնդոնից հեռու էր, ժողովրդի վրա խորը տպավորություն թողնելու առիթ ու հնար հազիվ թե ունեցած լիներ:

«8. *And peace proclaims olives of endless age*.

«Ջեյմզ I-ը պարծենում էր, որ խաղաղություն հաստատեց ու ինքը խաղաղ էլ թագավորեց: Ինքը ավարտեց պատերազմն Իսպանիայի հետ, ինչը (մեկ-մեկ ընդհատվելով) տևել էր 20 տարի: Խաղաղության պայմանները կնքվեցին 1904-ին:

«9. *Now with the drops of this most balmy time*,

«Սա անձրևից հարող բույսի պատկերն է, բայց «սպեղանին» {*balm* = *բալասանը* – Մ. Հ.} միապետին օծելու թանկարժեք բաղադրիչներից էր, ու Շեքսպիրը իր «Ռիչարդ III»-ի մեջ սա հշատակում է որպես արքայական անձի խորհրդանիշ:

Not all the water in the rough rude sea

*Can wash the **balm** off from an anointed king.*

R.III.2.54-5.

«Թերևս «սպեղանի-բալասանը = *balm*» Շեքսպիրի պատմական դրամաների մեջ զուգորդվում է թագավորելուն: Երևի ավելորդ չի լինի, եթե ավելացնենք, որ «սպեղանի» բառը Շեքսպիրի գործերի մեջ միայն երկու տեղ

ունի ուրիշ իմաստ, ու նշանակում է լոկ ընտիր «օծանելիք»: Ավելի նշանակալի է, որ այս երկու իմաստն էլ «Օթելլոյի» մեջ է, ինչը գրվել է թերևս 1604-ին:

I'll smell thee on the tree.

*Oh balmy breath, that dost almost persuade
Justice to break her sword!*

Oth.V.2.16

To have their balmy slumbers waked with strife.

Oth.II.2.259.

«Այս «ըսպեղանի=balm» բառի վերջին գործածությունները ավելի շուտ արտահայտում են խաղաղ օրերի ժամանցի «մեղմացնող, հանգստացնող, քավող բավարարության» իմաստը, ա՛յն խաղաղ օրերի, ինչը Ջեյմզն էր պնդում, որ հաստատել է:

«10. My love looks fresh,

«Ջեյմզ թագավորի գահակալելուց ցնծացող Շեքսպիրի սիրեցյալ պատանու ընդամենը երկու հնարավոր թեկնածու կա, մեկը Southampton-ը, ով Լոնդոնի Բերդից ազատվեց 1603-ի ապրիլի 10-ին, որպես արքայական ողորմածության առաջին նշաններից մեկը: Երկրորդը Pembroke-ն էր, ում արքան Garter-ի ասպետի տիտղոս շնորհեց նույն թվի հունիսի 25-ին:...

**«Ահա Շեքսպիրի սոնետների 1609 թվի Quarto կոչված
հրատարակությունից
այս սոնետը, այն օրերի ուղղագրությամբ.**

NOt mine owne feares, nor the prophetick soule,
Of the wide world, dreaming on things to come,
Can yet the leafe of my true loue controule,
Suppoſde as forfeit to a confin'd doome.

The mortall Moone hath her eclipse indur'de,
And the ſad Augurs mock their owne preſage,
Incertenties now crowne them-ſelues affur'de,
And peace proclaimes Oliues of endleſſe age.

Now with the drops of this moſt balmie time,
My loue lookes freſh, and death to me ſubſcribes,
Since ſpight of him Ile liue in this poore rime,
While he inſults ore dull and ſpeechleſſe tribes.

And thou in this ſhalt find thy monument,
When tyrants creſts and tombs of braſſe are ſpent».

**{Անգլիացի շեքսպիրագետի տող առ տող մեկնություններն ու
բացատրությունները}**

«1. Not mine own fears, nor the prophetic soul

«Not nor = neithernor. Այս բայը կա 3-րդ տողում, *can control*, իմաստով. «Ոչ իմ սեփական վախը, ոչ էլ համաշխարհային ոգին չի կարա հսկի, կրճատի, խախտի իմ սիրո {կամ սիրեցյալի կյանքի – Մ.Ը.} տևողությունը»:

«the prophetic soul of the wide world = «համաշխարհային ոգու գիտակցությունը՝ արտահայտված մարդկային մտածողությամբ, հասկացողությամբ ու,

առհասարակ, ինտուիցիայով»: Սկսած հոնիական հենց առաջին փիլիսոփաներից, անընդհատ այն գաղափարն է արծարծվել, թե արդյո՞ք տիեզերքը ոգի ունի: Ավելի ուշ Պլատոնն է այս հարցը քննարկել իր «**Թիմևս**»-ում: Այս տողի շունչը աստվածաշնչյան է ու հիշեցնում է անդունդի վրայի խավարը, ու ջրերի վրա սավառնող աստծո ոգին (Ծննդ. 1.2.):

«2. Of the wide world dreaming on things to come,

«*dreaming on things to come* – հնարավոր է, որ այս կապակցությունը վերագրվի թե՛ *to mine own fears*-ին, թե՛ *the prophetic soul of the wide world*-ին: Այս երկուսն էլ ապագան գուշակելու պոտենցիալ ունեն:

{*Դե՛ թարգման, քեզ տեսնեմ, ընտրի՛*: Ախր նույնիսկ մեր օրերի անգլիացի շեքսպիրագետը հստակ չգիտի, թե Շեքսպիրը սրանցից ո՛ր մեկն է նկատի ունեցել – Մ.Հ.}:

«*dreaming* = «խորհրդածելով, գուշակելով» {այս բառի այսօրվա իմաստը «երազելով, երազ տեսնելով»-ն է – Մ.Հ.}: Շեքսպիրը «Հուլիոս Կեսար»-ի մեջ այս «*dreamer*»-ը գործածում է բախտագուշակի իմաստով.

«A soothsayer bids you beware the Ides of march.

.....

He is a dreamer; Let us leave him. Pass. JC.I.2.19, 24.

«3. Can yet the lease of my true love control,

«*yet* բառի իմաստը անորոշ է: Եթե սրա իմաստը ժամանակային է, հնարավոր է, որ սա նշանակում է «կեցության ա՛յս պահին», բայց գուցե սա նշանակում է «միշտ հիմա», ակնարկելով, որ նման կանխատես վախի կամ գուշակության զորությունը կասկածելի է: Հմմտ.

«Death, that hath sucked the honey of thy breath

Hath had no power yet upon thy beauty:

Thou art not conquered; beauty's ensign yet

Is crimson in thy lips and in thy cheeks,

RJ.V.3.92-5

«*the lease* = «տիրապետելը, տեր լինելը»: Առհասարակ, սա իրավական ոլորտի տերմին է, ինչը նշում է այն պայմանները, որոնցով վարձակալը տիրապետում է որևէ մեկի ունեցվածքը: Ուրեմն, սիրողը տիրում է իր սիրեցյալին ա՛յն պայմաններով, որոնք սահմանել է ժամանակը, քանի որ այդ երկուսն էլ մահկանացու են ու անհնար է, որ իրենց սերը հավիտենական լինի, գոնե ժամանակի՝ հաստատած նյութական շրջանակներում:

«Սեր կոչվածի այն հոգևոր տարրերը, որոնք այստեղ գուցե հակադրվում են իր ժամանակային ու կանխատեսական ասպեկտներին, արտահայտված են նաև 116-րդ սոնետում (ու այլուր).

«Let me not to the marriage of true minds

Admit impediments... etc.

«*control* = «սահմանափակել, բանտել, ղեկավարել»: Հնարավոր է նաև, որ նշանակի «ժխտել, կշտամբել», ոնց որ Շեքսպիրի «Փոթորիկը» գործի մեջ.

«The Duke of Milan

And his more braver daughter could control thee

Tem.I.2.440-1.

«Այնուամենայնիվ, Շեքսպիրը, մեծ մասամբ, այս բառը գործածում է սրա մերօրյա իմաստով. «իշխել, իշխանություն բանացնել, գերակշիռ լինել,

հրամայել»): (OED.4 = Հին անգլերենի բառարանը.4): Սա իր դրամաներում հանդիպում է 12 անգամ (4 անգամը՝ գոյական), երկու անգամ էլ The Rape of Lucrece-ի մեջ {«*Լուկրեցիայի բռնաբարությունը*» պոեմի մեջ – Մ.Հ.}: Սրանցից ամենահայտնին Օթելլոյի հուսահատ ճիչն է.

But oh vain boast! Who can control his Fate?

Oth.V.2.265,

որտեղ սրա իմաստը ակնհայտ է: Այստեղ ճիշտ կլինի, եթե այս տողի իմաստը հասկանանք հետևյալ ձևով. «այնուամենայնիվ, ի վիճակի չի սահմանափակելու կամ զսպելու իմ ճշմարիտ սերը կամ սահմանափակելու հենց կյանքի՝ վրա դրած իր կապանքները»:

«4. Supposed as forfeit to a confined doom.

«Supposed – հնարավոր է, որ այս բառը վերաբերում է կա՛մ *mine own fears*-ին, կա՛մ *the prophetic soul of the wide world*-ին, կա՛մ *the lease of my true love*-ին, կամ է՛լ ուղղակի *my true love*-ին: Սրանցից ամենահավանականը ու քերականական առումով ամենաընդունելին *the lease of my true love*-ն է, քանի որ սա ամենամոտն է այս բառին: Չնայած *forfeit to a confined doom* կապակցությունը առաջին հայացքից ակնհայտ է ու գուցե փոխարինելի է «ենթակա է ճակատագրի դաժան պահանջներին» ֆրազով, այնուամենայնիվ այս ակնհայտությունը պատրանքային է: Սրա *forfeit* բառը նշանակում է «պատժատուգանք, կամ պայմանագրային պարտավորությունները խախտելու պատիժ»:

«Doom բառը այստեղ երևի նշանակում է «բախտ, ճակատագիր», իսկ *confined*-ը նշանակում է կա՛մ կալանք, կա՛մ մի այլ ազատագրություն: Ուրեմն, հնարավոր է, որ *a confined doom*-ը նշանակի «այն բախտը կամ ճակատագիրը, ինչը սպառնում է կաշկանդանքներով կամ ճակատագրական պատիժներով»:

{Պատկերացրեք թարգմանի վիճակը: Այնուամենայնիվ, այսքանից հետո (այսինքն, վախը հոգումս) բերում եմ այս 4 տողի ի՛մ թարգմանությունը, ու թող ընթերցողը ի՛նքը որոշի, թե արածս գործը ինչքա՛ն է ընդունելի.

Ոչ վա՛խն իմ հոգու, ոչ էլ զորավոր, խրախճանական

Ոգի՛ն մարգարե – ճշմարիտ սերըս երբեք չի՛ խախտի,

Ինչքան էլ ասեն. «Սերը գրա՛վ ա մի վախճանական,

Որ ընծայել ա Վերին Գրողը անխուսա՛փ բախտին»: –

Մ.Հ.}:

«5. The mortal moon hath her eclipse endured,

«*mortal moon* – Բառացի՝ սա նշանակում է, որ լուսինը ամեն ամիս մեռնում ու հարում է, ուրեմն, «անցավոր» կամ «մահկանացու» է, ու ամեն մեռնելուց հետո նոր լուսին է ծնվում: Բայց եթե լուսինը Եղիսաբեթի սիմվոլն է, ուրեմն, անցավորը Եղիսաբեթն է: *her eclipse* = «անցավոր լուսնի խավարմունքը»:

«Վերջին հետազոտողները, մանավանդ KDJ-ը (Katherin Duncan-Jones-ը) սա համարում են Եղիսաբեթ թագուհու 1603 թվի մահվան ակնարկը: Բայց արժի, որ հիշատակվի, որ 1605-ի հոկտեմբերի 17-ին լուսնի մասնակի խավարմունք է եղել:

«Գուշակները երկնային մարմինների արտառոց վիճակներից ամենաշատը հենց խավարմունքներն են կարևոր համարել: Սրա պատճառը մասամբ սրանց տեսարժանությունն է (քաղաքական ու սոցիալական անցքերի

տեսարժանության համեմատ, որ հաճախ մութ էին ու քիչ լուսաբանված ու վտանգավոր էին գուշակների համար, որովհետև բոլորովին գուշակելի չէին): Պարադոքս է, բայց խավարմունքների հենց գուշակելիությունն էր խիստ հրապուրում գուշակներին:

«Սնահավատ բնակչությունը հեշտությամբ էր հավատում ամեն տեսակ իբր սպառնացող արհավիրքներին, մանավանդ եթե դրանցից, օրինակ, մի պատահական երաշտը համընկնում էր գալիք մի խավարմունքի, ու երաշտից հետո էլ, բնական է, սով էր ընկնում: Ամեն կարգի բախտասացները ճարպկությամբ օգտվում էին այսօրինակ սնահավատություններից ու նախապաշարմունքներից:

«Սրա համար էլ հնարավոր է, որ այս տողը ուղղակի ակնարկի 1605 թվի լուսնի խավարմունքը, ու այս սոնետը թեթևակի ավելի ուշ գրված լինի, քան վերը ասված հետազոտողներն են առաջարկում:

«Իսկ *endured* բառի այստեղի իմաստը չպիտի ձգվի մինչև «մեռնելու» իմաստը, ասես մենք սա Եղիսաբեթի մահվան ակնարկ ենք համարում: Սրա ավելի բնական իմաստը հետևյալն է. «անցավոր լուսինը դիմացավ իր խավարմունքին ու հարեց, իսկ այդ ապուշ գուշակները...»:

«Սոնետի գրելու թիվը դնելով 1605-ից առաջ, գուցե թույլ ենք տալիս, որ սոնետների գրելու շրջանը շատ-շատ հետ գնա: Անկասկած, հետագա քննությունը գուցե սրա թվականը հասցնի մինչև հրատարակության թիվը, 1609-ը: Հետագա տողերի ակնարկները թերևս նորից հաստատում են, որ սոնետը գրվել է 1605-ին: Օրինակ, քանի որ Իսպանիայի հետ խաղաղությունը կնքվել է 1604-ի օգոստոսին, սա պիտի որ թարմ լիներ մարդկանց հիշողության մեջ, մանավանդ որ Անգլիան դրանից առաջ համարյա 20 տարի, ըստ էության, պատերազմի մեջ էր:

«6. And the sad augurs mock their own presage;

«*the sad augurs* = «տրտում գուշակը կամ աստրոլոգը»: Ավգուրները Հին Հռոմի այն քուրմ պաշտոնյաներն էին, ովքեր պարտավոր էին զանազան միջոցներով գուշակելու ճակատամարտերի կամ այլևայլ ձեռնարկների նպատակահարմարությունը:

«*sad* = «մռայլ, լուրջ, տրտում, չարագույժ»: Սրանք գուցե, տրտում էին, որ իրենց գուշակությունը չի իրականանա: *mock their own presage* = «ծիծաղում, ձեռ էին առնում իրենց իսկ գուշակություններին», որովհետև գիտեին, որ սրանք չեն իրականանա: Կամ գուցե իրենց իսկ գոյությունն էր ձեռ առնում իրենց, քանի որ շատերը արդեն գուշակել էին, որ սրանք կործանվելու են մի ընդհանուր աղետից:

«7. Incertainties now crown themselves assured,

«Այսինքն, «անորոշ, հեղհեղուկ բաները այսօր դարձել են հաստատուն ու ցանկալի վարմունք»: Խիստ ասած, հեղհեղուկ անորոշը չի կարող դառնա որոշակի, հաստատուն, բայց այստեղ ակնարկվում է, որ մագից կախված անցքերը հարկավոր ձևով կարգավորվեցին ու արդեն ամեն ինչը լավ է: «Օժուժ» բառը ենթադրում է թագադրություն, ու այսօր մտածում են, որ Եղիսաբեթից հետո շարունակվող հեղհեղուկ անցքերը այնքա՛ն էին մտահոգիչ, որ ամենքն էլ միայն դրանց մասին էին մտածում: Սա ստիպում է, որ սոնետը վերագրվի 1603-ի վերջին կամ հաջորդ տարվանը:

«8. And peace proclaims olives of endless age.

«*olives* = «ձիթենու ոստերը, ճյուղերը, ծառերը»: Սրանք խորհրդանշում են, մեծ մասամբ, մունեսիկի խաղաղության հայտարարությունը: Այս ավանդույթը հնուց է:

«Ձիթենին ինքնին խաղաղության սիմվոլն է (տես Ծննդ. 7.11): Օրինակ, Նոյի աղափնին հետ է դառնում՝ կտուցին ձիթենու ոստ, ինչը ջրհեղեղի ավարտի նշանն էր: Հին աշխարհում ձիթենին շատ կարևոր էր: Ձիթենին բերքատու է դառնում տնկելուց 9 տարի հետո, իսկ սրա համար էլ պետք է, որ երկիրը խաղաղ լինի: Պատերազմական թալանի ժամանակ թշնամու զինվորները հաճախ էին կտրատում ձիթենու ծառերը, որ իրենց տված վնասը առավելագույնը լինի: Սրա համար էլ ձեթի արտադրությունը խաղաղության ու կայունության նշան էր:

Նյս դիտողություններից հետո բերում եմ երկրորդ քառատողի իմ փոխադրությունը.

**Լուսինն անցավոր – համակերպվում ա սև՝
խավարմունքին,
Տրտում ավգո՝ւրն ա քամահրանքով կարդում ապագան.
Հեղհեղունն էսօր արքա ա օծում հաստատ վարմունքին,
Ու ձիթենի՛ն ա գո՛ռ հայտարարում. «Պատերազմ – չի՛
գա»:** – Մ.Հ.}

«9. Now with the drops of this most balmy time,

«the drops of this most balmy time-ը, ընդհանուր առումով, խորհրդանշում է աճի ու հարելու ժամանակը, ինչը գարնան տաք անձրևների հետևանքն է: Բայց սպեղանի-բալասանը գործածում էին նաև միապետներին օծելիս, ու սոնետի ակնարկը «սպեղանի ժամանակաշրջանի» մասին {թարգմանության «դարն սպեղանի»-ն – Մ.Հ.} երևի առնչվում է Ջեյմզ I-ի զահակալելուց հետո եկած շրջանին, մանավանդ իր Լոնդոն մտնելուց հետո եկած շրջանին (տես վերը): Այս «սպեղանի»-ն Շեքսպիրը ուրիշ մի տեղ գործածել է որպես ածական, երկու անգամ, «բուրավետ, ըմբռնանելի, թունավոր» իմաստներով, «Օթելլոյի»-ի մեջ (տես վերը):

«10. My love looks fresh, and Death to me subscribes,

«(Տես վերի պատմական դիտողությունները): Չնայած հետազոտողների պատմական բնույթի բազում դիտողությանը, կարելի է, որ այս խոսքերը ընկալվեն ուղղակի՝ իմաստով, այսինքն, «իմ սերը առ այս պատանին ինքնին ջահելանում ա, նույնիսկ երբ ժամանակը անկումային ա ու կործանարար: Թե՛՝ այդ պատանին, թե՛՝ իմ սերը (որ միևնույն բանն են), հավիտյա՛ն են դալար»:

«Death to me subscribes = «մահը համաձայն է, որ ի՛մ ընտրած պայմաններով սիրեմ իմ սիրեցյալին»: Այս տողի իմաստը պիտի գլխի ընկնենք կոնտեքստից: *subscribe* բառի գլխավոր իմաստը փաստաթղթի տակ ստորագրելն է, որպես բովանդակության վկայություն: Հետո, Շեքսպիրի մոտ այս բառը նշանակում է «ներկայացնել, ընդունել, հանձնել, հաղորդել» (ինչ-որ մի փաստը կամ ինչ-որ պաշտոնյային), կամ «զիջել, համաձայնել», (ինչպես կա «Հին անգլերենի բառարան»-ում, տես OED. 7-9, ինչի օրինակները մեծ մասամբ հենց Շեքսպիրից են): Օրինակ.

*For Hector in his blaze of wrath subscribes
To tender objects, but he in heat of action
Is more vindictive than jealous love*

TC.IV.5.105-7,

որտեղ Հեկտորը համեմատվում է Թրոյլոսի հետ (երկրորդ տողի *he*-ի հետ): Թվում է, թե այս բառի իմաստն է՝ «տեղի տալ, հպատակվել»-ը: Շեքսպիրը

այս *subscribe* բառը, թեթևակի տարբեր իմաստներով, իր դրամաներում գործածում է 15 անգամ, իսկ «խոնարհած» *subscribes*-ը՝ երկու անգամ, օրինակ, «Onions» բառի տված հետևյալ իմաստները 1) «ստորագրել», LLL.I.1.19-ի մեջ; «պայմանագիրը ստորագրելով կնքել», R2.I.4.50. 2-ի մեջ; «ընդունել, համաձայնել, հավանություն տալ», MM.II.4.89-ի մեջ; etc.; «ընդունել մեկնումեկի գերազանցությունը կամ մեկի սխալը», 1H6.II.4.44. 3-ի մեջ; «հանձնվել, տեղի տալ», KL.I.2.24-ի մեջ; «տեղի տալ խղճահարության զգացմունքին», KL.III.7.65-ի ներածության մեջ; նաև «ստորագրել հանուն...» ու «փող զոհել հանուն» իմաստներով:

11. *Since, spite of him, I'll live in this poor rhyme,*
spite of = «չնայած, ինչ էլ լինի»:

«*this poor rhyme*» իմ խղճուկ գիրը, ոտանավորը: Սա ձևական համեստություն է:

{Իմ փոխադրության մեջ այս *poor* = խղճուկ-ը զոհ է գնացել մետրիկայի ստիպմունքներին – Մ.Հ.}:

«Ուշադրություն դարձրեք, որ այստեղ Շեքսպիրը խոսում է իր իսկ գործերի անմահությունից, երևի չուզենալով, որ իր «խղճուկ ոտանավորը» կապվի իր սիրած պատանուն: {Ավելի շուտ, սա այն կեղծ համեստությունն է, ինչը համատարած է ու այսօր էլ կա, – Մ.Հ.}:

«12. *While he insults o'er dull and speechless tribes:*

«*insults* = «ոտնահարել, կոխկրտել, գերագույն գոհունակությամբ ստորացնել, նեղել, նեղություն տալ»: Լատիներեն *insultare* բառը, ինչի իմաստով էլ պոետը սա գրել է այստեղ, իմ կարծիքով, հաճախ գործածվում էր «պարելով պարտված թշնամու գերեզմանը ոտի տակ տալ, կոխկրտել» իմաստով, որպես գերագույն արհամարհանքի արտահայտություն: «Անլեզու ցեղերը» վայրենի են, ու «անմահ ոտանավոր» գրելու հնար չունեն: Հավանական է, որ այն օրերի ճանապարհորդները տեղեկություններ էին բերում, գուցե նոր Աշխարհից, կամ Չինաստանից, կամ Հեռավոր Արևելքի ցեղերից, ովքեր իբր լեզու չունեին ու հաղորդակցվում էին միայն անասնական ճիչ ու ձայներով:

{Ահա այս քառատողի իմ փոխադրությունը.

Ու անձրևում ա ամմե՛ն-ամմե՛ն տեղ դա՛րն սպեղանի:

Դալա՛ր ա սերըս, բայց Մա՛հն ա շիրիմ փորում իմ սրտում:

Չէ՛, գի՛րըս վկա, ես չեմ հեռանա, Մահն ինչ է՛լ անի,

Թո էթա նեղի – վայրի ցեղերի՛ն, անլեզո՛ւ, տրտո՛ւմ: – Մ.Հ.}

«13. *And thou in this shalt find thy monument,*

«*in this* = «իմ ոտանավորի մեջ»:

«*thy monument* – ոնց որ 60, 63, 65-րդ ու այլ սոնետների մեջ: Այս հնարքը գալիս է դեռ Հորացիոսից.

Exegi monumentum aere perennius

այսինքն, «ես մի հուշարձան եմ ստեղծել, ինչը բրոնզից ավելի հարատև է»: Տես նաև 64-րդ սոնետի մեկնությունների հավելվածը:

«14. *When tyrants' crests and tombs of brass are spent.*

«*tyrants' crests* - «տիրանների սաղավարտներին ցցած փետրափունջը», ուրեմն, ալլաբանությամբ՝ իրենց փառքը: {Իմ փոխադրության մեջ այս

«*փետրափունջը*» *զոհ է գնացել* – Մ.Հ.}: Նաև տիրանների պատմուճաններն ու զենք ու զրահը, որ իրենց իշխանության խորհրդանիշերն էին իրենց կենդանության օրոք, իսկ մահից հետո զարդարում էին իրենց գերեզմանները:

«*tombs of brass* – գերեզմանների բրոնզե հուշարձանները սովորական էին այն օրերին:

«*are spent* = քայքայված, վերացած կլինեն»:

{Այս սոնետի սույն մեկնությունների ծավալը «միջին» է, կան ավելի ծավալուն մեկնություններ, այլևայլ բացատրություններով, այլ հեղինակներից մեջ բերած սոնետներով, ու այլևայլ աղբյուրներից քաղվածքներով: Ահա կուպլետի իմ փոխադրությունը.

***Իմ էս սոնե՛տը առ քեզ մահարձան: Էսի կմնա՛,
նույնիսկ երբ ամմե՛ն բրոնզե դամբան – անցնի՛ ու գնա:***

Սրանով ավարտում եմ անգլիացի շեքսպիրագետի այս մի սոնետին արած դիտողությունների ու մեկնությունների թարգմանությունը: – Մ.Հ.}:

Թարգմանությո՞ւն, թե՞ ստեղծագործություն

Ով արդեն կարդաց անգլիացի այս շեքսպիրագետի գրածը Շեքսպիրի 107-րդ սոնետի վերաբերյալ, երևի կզգա, թե այս թարգմանության դժվարությունն ինչքան էր: Ասածս հասցեում կա 154 մեկնություն, ու դրանց մեջ կան սրանից մոտ երկու անգամ երկարները, իսկ սրանից կարճերը շատ են քիչ:

Ես նայել եմ դրանցից ամեն մեկը, **գոնե այն բանի խաթեր, որ հնարավոր որևէ պատմական անցք կամ մի ուրիշ կարևոր բան ակնարկող ամեն մի գաղափարը հայերենով է՛լ արտահայտեմ, որ ինձ հանկարծ չմեղադրեն ու չասեն, թե կարևոր բան եմ զոհել:** Ու, իհարկե, արածս ա՛նպայման եմ համեմատել թե՛ հայերեն 2, թե՛ ռուսերեն 3 թարգմանության հետ: (Ռուսերենները երբեմն մի օգտակար բան են հուշել):

Իհարկե, ոչ այս անգլերեն մեկնությունների՛ն եմ գերի մնացել, ոչ էլ մնացած հայերեն կամ ռուսերեն թարգմանությունների՛ն, ու վստահել եմ իմ սեփական տրամաբանությանն ու ճաշակին:

Եթե (մանավանդ անգլերեն իմացող) ընթերցողը ուշադիր կարդա արդեն գրածս, հնարավոր է, որ մտածի, որ այս փոխադրությունը (կամ թարգմանությունը, անունն ինչ ուզում են, թող դնեն), մեծ մասամբ, բնագրի համարյա ոչ մի բանը չի կորցրել: Ու գուցե մտածի. **«Շեքսպիրը հենց էսպես է՛լ կգրեր, թե որ հայ լիներ կամ հայերեն իմանար»:**

Բայց դժվար թե նույն ընթերցողի մտքով անցնի այս նույն բանը, եթե կարդա Ս. Մկրտչյանի կամ Դ. Դավթյան-Հ. Քելեշյանի թարգմանությունը:

Հիմա բերելու եմ այս սոնետի ԴԴ-ՀԲ-ի ու ՍՄ-ի թարգմանությունների քննադատությունը, բայց նախ պիտի հետևյալ դիտողությունը անեմ:

Այս քննադատությամբ ես նվազագույն իսկ մտադրություն չունեմ նվաստացնելու ու առավել ևս՝ ծաղրելու Սամվել Մկրտչյանին կամ Դավիթ Դավթյանին ու Հովհաննես Քելեշյանին ու իրենց արած գործերը:

Իմ այս քննության պատճառը այն խորը դառնությունն ու ցավագին տպավորությունն է, ինչը ստացել եմ ոչ միայն վերոհիշյալ պարոնների ասված

թարգմանություններից, այլև մեր թարգմանական համարյա ողջ գրականությունից:

Անցնեմ ԴԴ-ՀԲ-ի թարգմանությունը.

ՍՈՆԵՏ 107, Թարգման՝ Դ. Դավթյան, Հ. Քելեշյան

Ոչ սեփական երկյուղս, ոչ մարգարե ոգին այն,
Որ քննում է ապառնին անծայրածիր աշխարհի,
Չեն որոշի, թե սերս որքան պիտի դեռ ապրի,
Ում մինչև իսկ կարծել են, թե մեռած է հավիտյան:

Մահկանացու լուսինը շիջման ժամն իր վերապրեց,
Եվ գուշակներն արդեն իսկ իրենց բոթերն են ծաղրում,
Կասկածանքը վերջապես ստուգությամբ պսակվեց,
Եվ ձիթենին է արդեն խաղաղություն մեզ բերում:

Եվ հար անմահ կմնամ իմ երգերում պանծալի,
Չի սպառնա ինձ երբեք մահվան սուրը չարաշուք.
Մահը պիտի անբարբառ, բուրբ ցեղերին կործանի,
Բայց դու, երգս կստանաս իբրև կոթող վեհաշուք,

Երբ խորտակվեն արքաներն իշխանությամբ միանձնյա,
Սաղավարտները նրանց և շիրիմներն պղնձյա:

Նախ ակնհայտ է, որ թարգմանության հիմնական բնագիրը այս սոնետի ռուսերենն է, Մարշակի թարգմանությամբ, չնայած հեղինակները պնդում են, թե անգլերենից են թարգմանել: Անգլերեն բնագիրը գուցե պետք է եղել մակերեսային համեմատության համար:

Հետո, թե՛ այս թարգմանության, թե՛ Ս. Մկրտչյանի թարգմանության գլխավոր թերությունը **սոնետի կուռ ամբողջության բացակայությունն է, առանձին տողերի ու առանձին քառատողերի «չափածո-տրամաբանական» կապերի՝ բացակայությունը:**

Համաձայն եմ, որ սրա անգլերեն բնագիրը շատ անգամ մութ է, հակասական ու անհասկանալի, բայց Շեքսպիրը չափածո ձևի գերազանց վարպետ է, ու այս մթությանն ու հակասականությանն այնպիսի՝ ձև է տալիս, որ **ընթերցողը հետևում է միայն չափածոյի մեղեդուն ու խոսքի սիրունությանը, ու սրանք չի՛ էլ նկատում, չի՛ էլ մտածում, որ ախր ինչ-որ բան չհասկացավ:**

Ու Շեքսպիրի սոնետների մեծ մասը կարդալուց հետո միշտ ա՛յն տպավորությունն է, որ մի լրիվ ու անթերի բան կարդացիր, մի ամբողջական, իմաստուն ու չքնաղ միտք, ինչի իմացությունը քեզ ա՛նպայման էր պետք, չնայած, ոնց որ թե սրա ամեն ինչը չի, որ հասկանում ես (ինչի մեղավորն էլ հենց դո՛ւ ես, որովհետև հենց քո՛ խելքը չի հասնում այս իմաստությանը), բայց եթե սա չմիանայիր, եթե սա կարդացած չլինեիր, մի շատ-շատ կարևոր բան կորցրած կլինեիր:

Բայց երբ ԴԴ-ի կամ ՍՄ-ի թարգմանությունն ես կարդում, ոչ ա՛յս տպավորությունն ես ունենում, ոչ էլ «անհամ» բանե՛րն ես շրջանցում: Ուզած-չուզած, եթե հարկավոր չափով ես խորաթափանց, ինքդ քեզ հարցնում ես.

«Էս խի՞ ա գրում «մինչև իսկ կարծել, թե սերս մեռած է հավիտյան»։ Խի՞ «մինչև իսկ»։ Էս ի՞նչ «շիջման ժամ վերապրեց» էդ լուսինը։ Էդ «Կասկածանքը խի՞ ստուգությամբ պսակվեց», ու խի՞ «վերջապես», բա դրանից առաջ խի՞ չէր ստուգությամբ պսակվել, ի՞նչն էր խանգարում, որ պսակվեր ստուգությամբ։ Էդ «գուշակները, որ արդեն իսկ իրենց բոթերն են ծաղրում», առաջ խի՞ չէին ծաղրում ու խի՞ են «արդեն իսկ հիմա» ծաղրում» ևն, ևն։

Թարգմանության 12-13-րդ տողերն էլ ապացուցում են, որ թարգմանները կամ ուղղակի չեն հասկացել, կամ հասկացել են, բայց սխալ են ձևակերպել Շեքսպիրի այս տողերի միտքը, որովհետև այս թարգմանությունից հետևում է, որ **Շեքսպիրի սիրեցյալը պոետի երգը «կստանա իբրև կոթող վեհաշուք»** միայն ա՛յն պայմանով, երբ «**իշխանությամբ միանձնյա արքաները խորտակվեն**», արանից ոչ շուտ։

Ահա ՍՄ-ի թարգմանությունը.

ՍՈՆԵՏ 107, Թարգման՝ Սամվել Մկրտչյան

Ո՛չ երկյուղը իմ, և ո՛չ էլ ոգին մարգարեական,
Որ այս աշխարհում տեսնում է գալիք օրերը բոլոր,
Չեն նախաձայնի իմ սիրո ժամկետն հավիտենական,
Այլ պիտի կարծեն, թե մեռած է նա, կործանված, մոլոր։

Բայց օրհասական լուսնի խավարումն անցել է անհետ,
Եվ մարգարեներն իրենց իսկ ձայնած բոթն են ծանակում,
Անհավատությունն հավատի թագով պսակվեց հավետ,
Ծյուղը ձիթենու, խաղաղություն է արդ նշանակում։

Հանգստացուցիչ այդ ժամանակի կաթիլների հետ՝
Թարմ է սերը իմ, և Վախճանը ինձ ոչինչ չի անի.
Ի հեճույս նրան՝ կապրեմ այս աղքատ երգերում հավետ,
Մինչ մահը պիտի անբարբառ ու բութ մարդկանց
կործանի։

**Քո հուշարձանը դու այս տողերում կգտնես միայն,
Ձի արքաների գերեզմաններից երկար կապրի այն։**

ՍՄ-ի թարգմանության առթիվ մի դիտողություն էլ ունեմ, ինչը հայ պոեզիայում, ցավոք, տարածված տգեղ «ավանդույթ» է։

ՍՄ-ն իր 3-րդ ու 7-րդ տողերում գրում է. «**իմ սիրո ժամկետն հավիտենական**», ու «**Անհավատությունն հավատի թագով պսակվեց հավետ**», այս «**ժամկետը**» ու «**անհավատությունը**» բառերի «ը» հոդը փոխարինելով «ն» հոդով, **ինչը տեղին կլիներ, եթե հայերը բառի սկզբի «հ» ձայնը չարտասանեին։** Բայց հայերը այս «հ»-ն ա՛նպայման են արտասանում, ու այսօրինակ բանը, այս «ը» հոդը «ն» հոդով փոխարինելը, **հայերենի ոգուն լրի՛վ է հակառակ** (իսկ, օրինակ, անգլերենում հաճախ է հանդիպում, որովհետև անգլերենը չարտասանվող «հ»-ով սկսվող բառեր ունի)։

Ինձ համար այդպես էլ հանելուկ է, թե ով է այս անհեթեթ կանոնի հեղինակը, թե իբր հայ պոեզիայում կարելի է ու պետք է, որ «հ»-ով սկսվող

բառից առաջ «ը» հոդը փոխարինվի «ն» հոդով: ՍՄ-ի թարգմանությունների մեջ այս «կանոնի» գործածությունը շատ է:

Հետաքրքիր է մի ուրիշ հանգամանք: Եթե ԴԴ-ի ու ՀԲ-ի թարգմանության սխալներն ու մետրիկական թերությունները իսկույն են երևում, ՍՄ-ի թարգմանությունը առաջին հայացքից տանելի է թվում, բայց ուշադիր քննությունը, համարյա միշտ, ցույց է տալիս, որ մեծ ու մանր սխալն ու թերությունը ա՛նպայման է առկա:

Օրինակ, հենց այս սոնետի առաջին քառատողի հիմնական միտքը հետևյալն է. «Ով ինչ էլ ասի ու ինչ էլ անի, **ճշմարիտ սերըս երբեք չի՛ խախտի**»: Այնինչ, ՍՄ-ի թարգմանությունը այս գլխավոր միտքը ո՛չ միայն չի ասում, այլև սրան լրիվ հակառակ բան է պնդում, ասելով, թե ամենքն ու ամենայն բան «**Չեն նախաձայնի իմ սիրո ժամկետն հավիտենական, Այլ պիտի կարծեն, թե մեռած է նա, կործանված, մոլոր**»:

Անհայտ է նաև այս «**Չեն նախաձայնի**»-ի իմաստը: Ի՞նչ է սա նշանակում: Ինչո՞ւ պիտի «**նախաձայնեն**», որ հիմա էլ չպիտի «**նախաձայնեն**»: Ինչո՞ւ պիտի կարծեն, թե պոետի սերը «**մեռած է, կործանված, մոլոր**»: Ո՞ր մնաց տրամաբանությունը: Սրա համար էլ, այս տունը հաջորդին կապող տրամաբանությունն էլ է դառնում կասկածելի:

Հաջորդ տունը պիտի նկարագրեր այն օրերի վիճակը, բայց ՍՄ-ն սա դարձրել է մի տեսակ հետևանք, ընդ որում, նորից հակասելով բնագրին: Անգլերեն սոնետից չի բխում, թե լուսնի խավարմունքը **անհետ է անցել** (ինչպես որ ՍՄ-ն է պնդում), հակառակը, ինչպես դոկտոր Լեջերն է նկատում, լուսինը մեռնում ու նորից է հարում:

Տիպական է մի ուրիշ հանգամանք, ինչը տարածված է: ՍՄ-ն երկրորդ տան վերջին տողի մեջ է խցկել «**արդ**» միավանկ բառը, որ այդ տողի իր երկրորդ հատածի վանկերի թիվը լրացնի ու մետրիկական չջարդի: Բայց այս փոքրիկ «**արդ**»-ը սպանել է տողի տրամաբանությունն ու ասելիքը դարձրել է սխալ:

Իրոք, ՍՄ-ն չի նկատում, որ երբ պնդում է, թե «**ճյուղը ձիթենու, խաղաղություն է արդ նշանակում**», ուրեմն, ինքը անծպտուն ենթադրում է, որ այդ նույն «**ճյուղը առաջ խաղաղություն չէր նշանակում**», որովհետև «**արդ**»-ը նշանակում է «**հիմա՛, ա՛յժմ, այսօ՛ր**»: Այս տպավորությունը չի վերանում, եթե նույնիսկ այս «**արդ**»-ը ընկալում ես որպես «**ահա**»: Ու մեկ է, այս «**արդ**»-ը սխալ է, ու որովհետև այս «**արդ**»-ը թուլացնում է այս տողը:

Երրորդ տան վերջին տողն է՛լ է հակասում բնագրին, քանի որ ՍՄ-ն ստիպում է, որ «**մահը անբարբառ ու բուր մարդկանց անպայման կործանի**», այնինչ Շեքսպիրը շատ ավելի գթասիրտ է, ու ասում է «**թող Մահը ընդամենը նեղի վայրի ու անլեզու ցեղերին նն**»: Իսկ թե ի՞նչ տրամաբանությամբ է ՍՄ-ն այս վայրի ու անլեզու ցեղերին դարձրել «**անբարբառ ու բուր մարդիկ**», անհայտ է:

Պակասող վանկը այս «**արդ**»-ի պես միավանկ բառերով (մեծ մասամբ, դերանուններով), լրացնելու այս «գեշ» սովորությունը շատ է տարածված, մանավանդ մեր թարգմանությունների մեջ (տես, օրինակ, Վ. Դավթյանի կամ Հ. Սահյանի Եսենինից արած թարգմանությունները):

Մի քանի խոսք ռուսերեն թարգմանությունների մասին:

Ռուսները, մեծ մասամբ, ընտրել են 10 ու 11 վանկանոց տողերը, ինչը, ինչպես ասվել է, եվրոպական սոնետի համար ավանդական էր: Վանկերի այս քչությունը այնքան հզոր կաշկանդանք է թարգմանի համար, որ ռուսները, ստիպված, պիտի շատ բան զոհեին:

Իսկ հայկական տրադիցիայի ընտրած 14-15 վանկանոց տողը բովանդակությունը համարյա լրիվ պահելու հնար է տալիս: Իհարկե,

հայերենի թարգմանը երբեմն վանկերի թիվը ստիպված պիտի լրացնի մի քանի «անշառ» (**իմաստային բեռնից զուրկ**) բառով կամ սինոնիմով, բայց սա սովորական է ամեն մի թարգմանության ու նույնիսկ հեղինակային չափածոյի համար:

Մարշակի թարգմանությունը, մեծ մասամբ, համարվում է սքանչելի: Այնուամենայնիվ, Մարշակի այս «ստիպողական զոհերն» այնքա՛ն են շատ, որ իրենից հետո բազում ռուս պոետ է թարգմանել Շեքսպիրի սոնետները (դրամաներն էլ), ինչը ցույց է տալիս, որ պրոֆեսիոնալները Մարշակի թարգմանությունները բավարար չեն համարում:

Ինչ որ է, Մարշակի ազդեցությունը ռուս մնացած թարգմանների վրա թերևս միշտ է զգալի:

Մարշակի թարգմանությունները երբեմն «ամոթխած են»: Այս «ամոթխածությունը» երևում է այն դեպքերում, երբ ռուսը պիտի ստիպված ցույց տա, որ առաջին 126 սոնետում Շեքսպիրի սիրեցյալը տղա՛ է, մի բան, ինչը սովետական տարիներին լրի՛վ էր անընդունելի: Սրա համար էլ Մարշակը, ով անկասկած գիտեր, թե ինչը ինչոց է, «հոգուն մեղք անելով», բայերի համար գործածում է իգական սեռի վերջավորությունները, երբ բայը վերաբերում է Շեքսպիրի սիրեցյալ պատանուն, ինչը այդ պատանուն դարձնում է կին, կամ ուղղակի «շրջանցում է այս երևույթը»:

Օրինակ, Շեքսպիրը իր 108-րդ սոնետում, դիմելով իր սիրեցյալ պատանուն, գրում է.

**Nothing, sweet boy; but yet, like prayers divine,
I must each day say o'er the very same;
Counting no old thing old, thou mine, I thine,
Even as when first I hallowed thy fair name.**

Ինչը իմ թարգմանության մեջ կա հետևյալ ձևով.

**Ոչինչ նոր՝ չկա, սիրասո՛ւն տղաս: Էն ո՞ր օրն էր, որ
Հանկարծ հասկացա – սո՛ւրբ ա անունդ: Երբ գլխի ընկա,
Հենց եղ վայրկյանից ի՛մը դառար դու: Չասե՛մ ամեն օր,
Որ ես էլ քո՛ւնն եմ, որ հինը հին չի՛, որ անցածը կա՛:**

Իսկ Մարշակը (ինչպես որ Ֆինկելը), «ամոթխած», խուսափում է այս «տղա»-յից ու գրում է.

**Нет ничего, мой друг. Но свой привет,
Как старую молитву - слово в слово, -
Я повторяю. Новизны в нем нет,
Но он звучит торжественно и ново.**

Իսկ Չայկովսկին «հաղթահարել է այս ամոթխածությունը ու գրել է.

**Ничто, мой светлый мальчик; как в повседневной
Молитве Богу то же говорю, -
Как стар, но и не стар мой крик душевный -
<Я твой, ты мой> - с тех пор, что я люблю.**

Հայ թարգմաններից ԴԴ-ն ու ՀՔ-ն Մարշակի պես «ամոթխած» գրում են «մանուկ», ինչը սխալ է (որովհետև արդեն սրանից «մանկապղծության հոտ է գալիս») ու ինչից սեռ չի երևում.

Ո՛չ, սիրելի իմ մանուկ, նման մեր հին աղոթքին,

Իբրև նորույթ կրկնում եմ, այս հնոտիքն ամեն օր,
Թե դու իմն ես, ես՝ քոնը, հանց այն օրը առաջին,
Երբ որպես սուրբ պահեցի քո անունը փառավոր:

Նույն «ամոթխածությունը» կա ՍՄ-ի թարգմանության մեջ.

Ոչի՛նչ սիրելիս, - բայց աղոթքի մեջ չկա նորն ու հինը-
Նույնը ամեն օր ես պիտի կրկնեմ նորից ու նորից,
Քանզի հինն երբեք հին չէ ինձ համար- ես քոնն եմ, դու՝ իմը
Քո սուրբ անունը փառավորելու առաջին օրից:

Բերում եմ այս նույն 107-րդ ստնետի ռուսերեն երեք թարգմանությունը, թարգմանությունների գնահատականը թողնելով ընթերցողին:

Сонет 107, Самуил Маршак-ի թարգմանությունը

Ни собственный мой страх, ни вещий взор
Вселенной всей, глядящий вдаль прилежно,
Не знают, до каких дана мне пор
Любовь, чья смерть казалась неизбежной.

Свое затмение смертная луна
Пережила назло пророкам лживым.
Надежда вновь на трон возведена,
И долгий мир сулит расцвет оливам.

Разлукой смерть не угрожает нам.
Пусть я умру, но я в стихах воскресну.
Слепая смерть грозит лишь племенам,
Еще не просветленным, бессловесным.

В моих стихах и ты переживешь
Венцы тиранов и гербы вельмож!

Модест Чайковский-ի թարգմանությունը

Ни собственный мой страх, ни вещий дух,
Мечтая о грядущем мироздания,
Не могут предсказать, когда, мой друг,
Моей любви наступит окончанье...

Проходят без следа луны затмения:
Авгурам их пророчество смешно;
Бывает часто шаткое прочно:
Оливе мир сулит на век цветенье.

И вот, в росе поры благоуханий
Свежа моя любовь, ей смерти нет,
Раз жив в моих стихах я как поэт,
Когда могила ждет других созданий.

В моих стихах твой памятник прочней,

Чем пышные надгробия царей.

Сонет 107, Александр Финкель-ի թարգմանությունը

Ни трепет мой, ни всех миров пророк,
Глаголющий о тайне бесконечной,
Не скажут мне, какой отпущен срок
Моей любви и тленной, и не вечной.

Луна пережила затмения гнев -
И маги над собой трунят стыдливо,
Кончатся сомненья, отмерев, -
И мир навек простер свои оливы.

И пьет любовь живительный бальзам,
И смерть сама отныне мне подвластна.
Бессмертье суждено моим стихам,
А ей - повелевать толпой безгласной.

Ты памятник найдешь себе в стихах,
Когда гербы и гробы станут прах.

Թարգմանությունը տարբեր է նաև պահից պահ

Թարգմանածի կամ փոխադրածի որակը կախված է ոչ միայն այս գործը անող պոետի վարպետությունից, այլև այս պոետի տրամադրությունից, առողջական վիճակից ու, մանավանդ, թարգմանելու պահից:

Շեքսպիրի 84-րդ սոնետը առաջին սոնետն էր, որ թարգմանել էի 2019-ի հունիսին: Հետո մոռացել էի, որ սա արդեն թարգմանել եմ, ու երբ հերթով թարգմանելով նորից եկա հասա 84-րդին ու սա թարգմանեցի, մի քանի օր հետո հանկարծ տեսա իմ հին թարգմանությունը: Թարգմանությունները իրարից զգալի՝ էին տարբեր:

Այս պատահականությունը ցույց է տալիս, որ նույն գործի թարգմանությունը ո՛չ միայն պոետից պոետ ու լեզվից լեզու է տարբեր, այլ որ եթե նույն թարգմանը տարբեր ժամանակ թարգմանի նույն բանը, տարբերություն կլինի՝:

Թարգմանածս սոնետի առաջին տարբերակի բառերը անգլերեն բնագրի մեջ, քիչ թե շատ, «ճանաչվում են»: Այնինչ, երկրորդի նաև ոգի՝ն է ճանաչվում, չնայած այս երկրորդի բառերը տարբեր են, ու բնագրում ոչ «**բորբ արև**» կա, ոչ «**օվկիանոս**», ոչ «**պաղ Լուսին**», ոչ «**բարդի**» ևն, բայց սրանք բոլորն էլ **հատուկ են Շեքսպիրին** ու սրանց նմանակները առատ-առատ կան իր մնացած սոնետներում:

Շեքսպիրը, իր սովորության համաձայն, նորից ու անընդհատ սոնետ-նամակ է գրում, ու այս մի նամակի միակ նպատակը իր սիրեցյալին համոզելն է, որ այս սիրեցյալը Շեքսպիրից բացի ուրիշ ոչ մեկից ձոն սոնետ չընդունի, ու հետո էլ համոզում է, որ սիրեցյալին փառաբանող սոնետներից

լավագույնները միայն ու միայն Շեքսպիրի գրածներն են, իսկ մնացածների գրածները անարժեք են, որովհետև ճշմարիտ չեն, անաչառ չեն:

Իհարկե, Շեքսպիրը այս ամենն անում է իր սիրեցյալին արտակարգ գովաբանելով իսկական արևելյան մի շողոքորթությամբ, մի գերփառաբանությամբ, ու իր այս արևելյան գերշողոքորթությանը անգլոսաքսոնական պատմուճան է հագցնում, որ սրա արևելյան եղջյուրները չերևան, ու ազդեցիկությունն էլ հզորանա: Մեթոդն էլ, ռուսի ասած *метод пряника и кнута*-ն է՝ «սկզբում փառաբանի՝ ու հետո էլ՝ մտրակի»:

Իմ այստեղ դրած թարգմանությունների առաջինը բնագրին բավական մոտ ու հաջողված կալկա է, երկրորդը՝ փոխադրություն:

Ահա 84-րդ սոնետի իմ թարգմանության 1-ին տարբերակը.

Սոնետ 84-րդ

**Ախր ո՞վ կարա ընե՛նց գովի քեզ, որ իրա գովքով
Քեզ դարձնի ավել, քան նվիրածը՝ բախտ ու երկնքի:
Քու ունեցածը էնքա՛ն ա արդեն, որ վարպետ խոսքով
Չի ավելանա: Դու կատարյալ ես առանց մի ջանքի:**

**Կեղծ գրչի բերքը հարստությունըդ հա՛ կճարակի,
Ու դրա գովքը քի՛չ կգումարի քու տեսք ու փառքին:
Էտի կարա՞ր, չէ՞, չմարեր շուքը քու բոց կրակի,
Ուղղակի ցույց տար, որ դու – հենց դո՛ւ ես, շնորհքո՛վ, կարգի՛ն:**

**Թո լոկ պատճեններ – ինչը երկինքը գրել ա քու մեջ,
Առանց եղծելու բնության տված գույները հստակ:
Թե ըտենց աներ, հենց իրա՛ խոսքը կդառնար խիստ պերճ
Ու սաղի համար գովքի մի աղբյուր, խորն ու անհատակ:**

**Անհարկի գովքը – չար անե՛ծք ա քեզ: Սա թե՛ կրճատում,
Թե՛ տեղից օրհնյալ քու պերճությո՛ւնն ա կտրուկ աղճատում:**

Այս թարգմանության կուպլետի վրա շատ չարչարվեցի, ու այդ ընթացքում այս կուպլետի մի 10 տարբերակը գրեցի, մինչև հասա այն տարբերակին, ինչը թողել եմ սոնետի մեջ: Դրանցից չորսը դնում եմ այստեղ, գուցե դրանք օգուտ տան սկսնակ թարգմաններին: Ահա դրանք.

**Դու տեղից օրհնյալ քու պերճությանը անեծք ես տալի,
Ու խիստ աղճատում, երբ գովքն անհարկի քեզ դուր ա գալի:**

**Անհարկի գովքը, ինչքան էլ դուր գա, տեսքդ աղճատում
Ու տեղից օրհնյալ քու պերճությունը խիստ ա կրճատում:**

**Անհարկի գովքը – չար անեծք ա քեզ, ու սա կրճատում
Ու տեղից օրհնյալ քու պերճությունը խիստ ա աղճատում:**

**Անհարկի գովքը – չար անեծք ա քեզ: Սա թե՛ կրճատում,
թե՛ տեղից օրհնյալ քու պերճությունն ա անչափ աղճատում:**

Հիմա էլ բերում եմ այս նույն սոնետի իմ «մոռացած» տարբերակը, ինչը, երկար տատանվելուց հետո, համարեցի առաջինից առավել ու տիպիկ շեքսպիրյան ու դրեցի սոնետների այս թարգմանության մեջ, սա՛ համարելով առաջինից լավ.

Սոնետ 84-րդ

**Հմայքիդ չափը ո՞վ կընդարձակի սրանից ավել,
Երբ դո՛ւ հենց չա՛փն ես ամենայն չափի – տիպա՛ր, օրինա՛կ,
Երբ էս աշխարհում գոյություն չունի՝ քեզնից առավել,
Թե՛ բորբ արևի, թե՛ օվկիանոսի, թե՛ պաղ Լուսնի տակ:**

**Անճար գրիչը գուցե էղածը մի քիչ շատացնի,
Որ քու հրաշքը դառնա առավել, արտառոց ու ջինջ,
Բայց անաչառը, թե որ ճշմարտի սահմանը չանցնի,
Քեզ արարելուց չի՛ ավելացնի էղածին ոչինչ:**

**Կվեկալի ու – գիծդ կքաշի, առանց այլաբան,
Ու թե բարդի չես, քեզ չի պատկերի նման մի բարդու,
Ու չի մոգոնի կամ չի քչացնի ոչի՛նչ, ո՛չ մի բան,
Որ չխաթարի պարզն ու վսեմը: Լսո՞ւմ ես, իսկ դու**

**Անե՛ծք ես դարձնում կերպարդդ չքնաղ, վերուստ հոյակապ,
Երբ թույլ ես տալի – քեզ փառաբանի ամմե՛ն մի անկապ:**

«Հայերեն գրող Շեքսպիրը» հենց թարգմա՛նն է, ու հենց թարգմանի՛ց է կախված, անգլիացի Շեքսպիրը կդառնա՞ «հայ Շեքսպիր», թե՞ չէ: Հենց թարգմանի՛ց է կախված, թե անգլիացի Շեքսպիրը հայերենով էլ նույնքան կշողա՞, թե՞ կդառնա ճապաղ ու տափակ մի բան:

Երբ հաճախ ասում են, թե թարգմանությունը անշնորհակալ գործ է, նկատի ունեն հետևյալը: Եթե թարգմանը, օրինակ, Շեքսպիրին գերազանց է թարգմանել, ասում են. «Տե՛ս է, Շեքսպիրը հանճարեղ է գրում»: Իսկ երբ թարգմանությունը անհաջող է, ասում են. «Տե՛ս հլը, թե էս անտաղանդ թարգմանը ո՛նց ա փչացրել հանճարեղ Շեքսպիրին»:

Սրա համար էլ գերազանց թարգմանը ընդամենը բնագրի հեղինակի փառքը բազմապատկողն է: Ու երևի նաև հենց սա՛ է պատճառը, որ Պուշկինի կամ Տերյանի պես հզոր պոետները շատ անգամ չեն նշում իրենց գերազանց համարած փոխադրությունների հեղինակին, այս փոխադրությունները (իմ կարծիքով լրիվ արդարացի) համարելով սեփական՝, իրե՛նցը:

Ասվածը լրացնելու համար բերում եմ այս նույն սոնետի ՍՄ-ի ու ԴԴ-ՀՔ-ի թարգմանությունները ու սրանց քննությունը: Ահա ՍՄ-ինը.

Սոնետ 84, Թարգման 'Սամվել Մկրտչյան

Արդյոք ո՞վ է նա, որ ընդունակ է ավելին հեղել,
Քան գովքն այն հարուստ, ուր շողում է քո էությունը հեզ,
Թանկագին գանձը նրա գգրոցում պահված է եղել,
Եվ այդ խավարում հավասարազոր չի եղել այն քեզ:

Օ, որքա՛ն խղճուկ ու աննշան է գրիչը նրա,
Որ չի հավելում իր վսեմ նյութին փոքրիկ մի պարծանք,
Սակայն քերթողը ջինջ էությունդ, եթե հասկանա,
Իր ներբողներին միշտ կավելացնի ցնծություն ու կյանք:

Թող արտագրի այն ամենը, որ գրված է քո մեջ,
Թող խճողի այն, ինչ բնությունը պարզ է ստեղծել.
Պատճենը նրան անմահ կդարձնի փառքով սնամեջ
Եվ փքուն ոճով, որ կարողացավ հմտորեն կեղծել:

Ուրեմն, անգին, ի՛նքդ օրհնությանն հավելիր նգովք,
Երբ էությունդ չեն արտահայտում դրվատանք ու գովք:

Հենց առաջին քառատողը թե՛ հեռու է Շեքսպիրի ասածից, թե՛ անհստակ է: Սրա 2-րդ տողն ասում է, թե Շեքսպիրի սիրեցյալի «**հեզ էությունը շողում է հարուստ գովք**», նկատի ունենալով «**հեզ էությունը շողարձակում է, առաքում է**», բայց սրանց վանկերը շատ են, տողի մեջ չեն տեղավորվի, իսկ թարգմանի ընտրած «**շողում է**»-ն էլ ասելիքը դարձնում է անտրամաբանական:

Առաջին տողի «**հեղել**» դերբայ-գոյականի ուղղական հոլովաձևը սխալ է, սրա տեղը պիտի լինի սեռական-տրական հոլովաձևը, «**ընդունակ է հեղելու**»: Այս սխալն իսկույն է երևում, երբ բայ-ստորգյալի ու իր լրացյալի տեղերը փոխում ենք՝ «**հեղել ընդունակ է**», ինչը, ակնհայտ, հայերեն չի:

Անհայտ է նաև, թե ի՛նչ է 3-րդ տողի «**թանկագին գանձը**», որ «**պահված է եղել նրա գգրոցում**» կամ այդ ի՛նչ «**գանձ**» է, ինչը, չգիտես ինչու, պիտի «**այդ խավարում հավասարազոր լիներ Շեքսպիրի սիրեցյալին**», բայց արի ու տես, որ «**հավասարազոր չի եղել**»: Ու ինչո՞ւ հենց «**ա՛յդ խավարում**», կամ այս ի՛նչ «**խավար է**»:

Իր 5-6-րդ տողերում ՍՄ-ն ասում է, թե «**որքա՛ն խղճուկ ու աննշան է գրիչը նրա, Որ չի հավելում իր վսեմ նյութին փոքրիկ մի պարծանք**», բայց պարզ չի, թե այս ո՞ւմ «**գրիչն է խղճուկ ու աննշան**», ու սա ինչու պիտի «**իր վսեմ նյութին փոքրիկ մի պարծանք հավելեր**», բայց չի հավելում:

Շեքսպիրը, իհարկե, սրա հակառակն է ասում, ասում է, թե «**անճար գրիչը պիտի՛ մի փոքր գովք ավելացնի իր սիրեցյալի ունեցածին**», այնինչ, վարպետ գրիչը իր սիրեցյալի նկարագրին որևէ բան ավելացնելու

կարիքը չունի, որովհետև այդ սիրեցյալը առանց ավելացնելու էլ կատարյալ է:

ՍՄ-ն նորից է **հակառակվում** Շեքսպիրին ու պնդում է, **«եթե քերթողը հասկանա Շեքսպիրի սիրեցյալի ջինջ էությունը, իր ներբողներին միշտ կավելացնի ցնծություն ու կյանք»**:

(Իմիջիայլոց, այս սխալ թարգմանությունից հետևում է, թե Շեքսպիրի սիրեցյալը կյանքով այնքան էլ լեցուն չի: Մի ուրիշ բան էլ: Լրիվ հնարավոր է, որ ՍՄ-ի **«քերթողը ջինջ էությունը»** կապակցությունը ընկալվի որպես **«ջինջ էություն քերթող»**, ինչը «լավ չի»):

Հետո ՍՄ-ն, երևի մոռանալով, որ հենց նոր **«քերթողին»** խորհուրդ է տվել, որ **«իր ներբողներին միշտ ավելացնի ցնծություն ու կյանք»**, հանկարծ խորհուրդ է տալիս այդ նույն քերթողին, որ ուղղակի **«արտագրի այն ամենը, որ գրված է սիրեցյալի մեջ»**, չգգալով, որ **«արտագրությունը»** բացառում է, որ այս քերթողը **«ցնծություն ու կյանք ավելացնի»**:

Իսկ հենց հաջորդ տողում, ՍՄ-ն, նորից մոռանալով, որ քերթողին խորհուրդ է տվել, որ ուղղակի արտագրի, պահանջում է, որ քերթողը **«խճողի այն, ինչ բնությունը պարզ է ստեղծել»**: Հետո ՍՄ-ն, Շեքսպիրին լրիվ հակառակ, բացատրում է, որ սիրեցյալի պատճենը ստեղծելը վատ է, որովհետև չնայած **«պատճենը նրան անմահ կդարձնի»**, բայց կպսակի **«սնամեջ փառքով»** **«Եվ փքուն ոճով, որ կարողացավ հմտորեն կեղծել»**:

Ամենատարօրինակը ՍՄ-ի կուպլետն է, ու թարգմանը, չգիտես ինչու, հորդորում է Շեքսպիրի սիրեցյալին, որ սա **«ի՛նքը օրհնությանն հավելի նզովք, երբ իր իսկ էությունը չեն** (sic! պիտի լինի **«չի»**) **արտահայտում դրվատանք ու գովք»**:

Չասեմ, որ պարզ չի, թե այս սիրեցյալը ո՛ր մի **«օրհնությանը պիտի ավելացնի նզովք»**, որովհետև այսքանից հետո, սա արդեն էական չի: Թարգմանության պոեզիայից ու այնպիսի բաներից, ինչպիսին են, օրինակ, նրբագեղությունը, դինամիզմը կամ ալիտերացիան ու ասոնանսը, խոսելը արդեն անիմաստ է:

Այս վերլուծությունից ակնհայտ է, որ այս թարգմանը ո՛չ միայն չի հասկացել Շեքսպիրի բնագիրը, այլև (այս անգամ), լրիվ վստահելով սեփական կարողությանը, բացարձակ չի՝ օգտվել ռուսերեն թարգմանություններից, որովհետև եթե օգտված լիներ, տրամաբանության այսօրինակ բացակայությունը անհնար կլիներ:

Նույնիսկ թռուցիկ համեմատությունը ցույց է տալիս, որ ի տարբերություն ՍՄ-ի, ԴԴ.-ՀՔ-ի թարգմանությունը Մարշակի ռուսերեն թարգմանությունից է արված, չնայած այս թարգմանները պնդում են, թե անգլերենից են թարգմանել:

Ահա այդ թարգմանությունը:

Սոնետ 84, Դ. Դավթյան, Հ. Քելեշյան

Ով կարող է ավելի ճիշտ բան ասել քո մասին,
Քան այս շքեղ գովեստը, որ դու՛ լ ես, դո՛ւ միայն.
Այստեղ են լոկ թաքցվել այն գանձերը թանկագին,
Որ հմայքիդ համարժեք կլինեին աննման:

Խղճուկ է այն գրիչը, որն իր նյութին չի կարող
Ավելացնել մի նորույթ և մեծ փառքով պսակել.
Բայց ով անձդ անայլայլ կարողանա դրվատել,
Կազնվացնի իր խոսքը ճշմարտությամբ մեծարող:

Բավ կգտնի արտագրել գրվածները քո մասին,
Եվ անարատ կպահի շնորհները բնության.
Փառք ու պատիվ կբերի իր շողշողուն մտքերին,
Հիացնելով ամենքին քո պատկերով իրական:

Բայց քո շքեղ ձիրքերին միայն անեծք է թափվում,
Եվ անարժան գովեստ է փառքիդ համար մատուցվում:

Համեմատության համար իսկույն բերում եմ նաև Մարշակի
թարգմանությունը: Ահա դա:

Сонет 84 в переводе Самуила Маршака

Кто знает те слова, что больше значат
Правдивых слов, что ты есть только ты?
Кто у себя в сокровищнице прячет
Пример тебе подобной красоты?

Как беден стих, который не прибавил
Достоинства виновнику похвал.
Но только тот в стихах себя прославил,
Кто попросту тебя тобой назвал.

Пересказав, что сказано природой,
Он создает правдивый твой портрет,
Которому бесчисленные годы
Восторженно дивиться будет свет.

А голоса тебе любезной лести
Звучат хулой твоей красе и чести!

Այս թարգմանությունը կլիշեի (կամ կալկայի՛, պատճենի) բավական
տիպիկ օրինակ է, բայց նաև երևում է, որ թարգմանները ռուսերնից արածը
համեմատել են անգլերեն բնագրի հետ: Իրո՛ք, եթե Մարշակը, լրիվ
հարազատ Շեքսպիրի սոնետին, գրում է «правдивых слов», ԴԴ-ՀԲ-ն սրանք
դարձնում են «**շքեղ գովեստ**», ինչը կա բնագրի մեջ:

ԴԴ-ՀԲ-ն, առաջին երկու տողը քիչ՝ թե շատ տանելի թարգմանելուց հետո,
կորցնում են տրամաբանական կապը ու գրում են. «Այստեղ են լոկ թաքցվել

այն գանձերը թանկագին, Որ հմայքիդ համարժեք կլինեին աննման»: Հարց է ծագում, այս «Այստեղ»-ը ո՞րտեղ է: Անհաջող է 4-րդ տողի շարադասությունը, որովհետև սա գուցե ընկալվի «աննման համարժեք կլինեին հմայքիդ», ինչը «լավ չի»:

ԴԴ-ՀԲ-ի համարյա ամեն մի «նորույթը» տողը լցնելու համար է, ու սրա համար էլ անտեղի է: Օրինակ, սրանք ասում են. «**Խղճուկ է այն գրիչը, որն իր նյութին չի կարող ավելացնել մի նորույթ և մեծ փառքով պսակել**»: Ինչո՞ւ է այս «նորույթը» ավելացնելը պարտադիր, չի՞ լինի, որ առանց այս «նորույթը» ավելացնելու «**մեծ փառքով պսակվի**»: Հետո, ի՞նչն է, կամ այս ո՞վ է, որ պիտի «**փառքով պսակվի**»:

Ինչո՞ւ պիտի Շեքսպիրի սիրեցյալին «**անայլայլ կարողանան դրվատել**», որ «**այլայլվելով դրվատեն**», չի՞ լինի: Պրոֆեսիոնալին պարզ է, որ այս «անայլայլ»-ը Մարշակի «попругу»-ի ապօրինի գավակն է, բայց Մարշակի «попругу»-ն նշանակում է՝ «**ընդամենը, միմիայն, ուղղակի, առանց ճոխացնելու**» ու բոլորովին էլ չի նշանակում «անայլայլ»:

Ես չեմ ասում, թե թարգմանը իր թարգմանությանը որևէ բառ ավելացնելու իրավունքը չունի: Իհարկե, ունի՛, բայց ավելացրածը չպիտի փոխի բնագրի բովանդակությունը ու, իհարկե, չպիտի բնագրի ասելիքը դարձնի անկապ: Ավելացրած բառը միշտ էլ բնագրային բառի մի հոմանիշը պիտի լինի, ինչը իմաստային նոր բեռ չպիտի՝ ունենա, չնայած, հնարավոր է, որ սաստկացնի ասելիքը, առանց այդ ասելիքը փոխելու:

Հենց ինքս իմ թարգմանության մեջ ավելացրել եմ «**բորբ արև, օվկիանոս, պաղ Լուսին, բարդի**» բառերը, բայց սրանք ընդամենը սաստկացնում են Շեքսպիրի փառաբանությունը, ու բնավ չեն փոխում Շեքսպիրի ասելիքի բուն էությունը:

Ո՞վ պիտի «**Բավ գտնի արտագրել գրվածները քո մասին, որ անարատ պահի շնորհները բնության**»: Ինչո՞ւ է այս «արտագրել»-ը առանց որոշյալ «ը» հոդի, չէ՞ որ այս «արտագրել»-ը դերբայ գոյական է, ու սրա այստեղի անհոդ գործածությունը խորթ է հայերենին: Ինչո՞ւ այս անորոշ դերբայ-գոյականը չի դրված սեռական-տրական հոլովաձևով, չէ՞ որ այս թարգմանները ուզում են ասած լինեն, թե «**պիտի արտագրելու համար բավարար գտնի**»:

Հետո, «**Բնության այս ի՞նչ շնորհներ**» են, որ չգիտես ո՞վ պիտի «**Բավ գտնի**»: «**Բնության այս շնորհները**» կորել է՞ին, որ այս անհայտ անձը պիտի հանկարծ «**գտնի**»: Ու ինչո՞ւ պիտի անպայման «**բավ գտնի**», որ ուղղակի «**գտնի**», չի՞ լինի:

Ու եթե այս անհայտ անձը, ով պիտի անպայման «**բավ գտնի**», «**ամենքին հիացնելու է Շեքսպիրի սիրեցյալի իրական պատկերով**», էլ ո՞նց են սրա «**մտքերը շողշողուն**», ախր այս «**շողշողունության**» ակունքը միայն ու միայն Շեքսպիրի սիրեցյալն է: Ուրիշ հարց է, եթե այս իրական պատկերը

զարդարեր կամ շողալ տար այս անհայտ անձի «**խամրած ու անգույն մտքերը**», քանզի սա տրամաբանական կլիներ ու կսազեր բնագրի ոգուն:

Թող ընթերցողը ի՞նքը որոշի, եթե Շեքսպիրը հայ լիներ ու Մկրտչյանի կամ Դավթյան-Քելեշյանի պես գրեր, հանճարեղ կհամարվե՞ր: Ու արդեն թող ընթերցողը որոշի, թե իրեն ո՞ր Շեքսպիրն է հարազատ, «ընտիր ու ստերիլ գրականով» գրած ու տեղ-տեղ անկապ Մկրտչյան-Շեքսպի՞րը, համարյա նույն «ընտիր ու ստերիլ գրականով» գրած ու տեղ-տեղ անկապ Դավթյան-Քելեշյան-Շեքսպի՞րը, թե՞ իմ այս «փողոցային լեզվով» թարգմանածը:

Ի՞նչ կտան հայ գրականությանը այս «ընտիր ու ստերիլ գրականով» գրած ու տեղ-տեղ անկապ թարգմանությունները, սա՛ է խնդիրը:

Հայ թարգմանական «ավանդույթները»-1

Ի՛մ (գուցե սխալ) կարծիքով մենք հայերենով արած գերազանց թարգմանություն կամ փոխադրություն շատ քիչ ունենք: Պուշկինից փոխադրած Թումանյանի «Ձմռան իրիկունը», այնուամենայնիվ, երևի եզակի է:

Թումանյանի այս մակարդակին այդպես էլ այլևս չհասանք, ինչի պատճառը, իմ կարծիքով, մեր հայ մտավորականների համարյա համատարած ինքնագոհությունն է ու անաչառ ինքնաքննադատության համարյա լրիվ բացակայությունը (սրա մասին տես եզրափակող պարագրաֆում):

Սովետական շրջանում Հայաստանում տարածված էր այն կարծիքը, թե Հայաստանը իբր շեքսպիրագիտության կենտրոններից մեկն է: Սա ծիծաղելի կլիներ, եթե տխուր չլիներ:

Չգիտեմ, թե հիմա վիճակն ինչ է, բայց առաջ մեր հայ շեքսպիրագետները «ուսումնասիրում էին» Շեքսպիրի միայն հայերեն թարգմանած գործերը (երբեմն էլ՝ ռուսերեն թարգմանությունները), առանց երբևէ սրանք համեմատելու իրենց անգլերեն բնագրերի հետ, ու վերը ասվածից պարզ է, որ այդ թարգմանությունների որակը առնվազն կասկածելի է (Հովհաննես Մասեհյանի թարգմանության մասին քիչ հետո առանձին կասեմ):

Ուրեմն, մերոնք միայն մի ելք ունեին, Շեքսպիրի դրամաների հայերեն թարգմանությունները համեմատելն ռուսերեն թարգմանությունների հետ, քանի որ մեր շեքսպիրագետների անգլերենի իմացությունը, մեղմ ասած, բավարար չէր (ու այսօր էլ բավարար չի), որ Շեքսպիրի գործերը անգլերենով կարդային ու լրիվ ընկալեին:

Բայց, ինչպես տեսանք, ռուսերեն բոլոր թարգմանություններն այնքան էլ աղեքվատ չեն Շեքսպիրի անգլերեն բնագրերին, որոնք շատ անգամ խիստ բազմաթեք են ու գրված են Լոնդոնի 400 տարի առաջվա նոր անգլերենի բարբառով, ինչն այսօր արդեն բավական արխայիկ է:

Ինքս վաղուցվանից էի կասկածում, որ Շեքսպիրի հայերեն թարգմանությունները վերանայելու կարիք ունեն, մանավանդ, որ ռուսները չէին բավարարվում իրենց արդեն արած թարգմանություններով ու իրենք արդեն թարգմանածները անընդհատ նորից էին թարգմանում: Սրա ամենացայտուն օրինակը «Համլետ»-ի վերջին՝ պաստեռնակյան թարգմանությունն էր:

Արձակի մեր թարգմանությունները, ի՛մ կարծիքով, համարյա միշտ են թերի, ու մենք այդպես էլ (ի տարբերություն, օրինակ, ռուսների), ոչ միայն հայերեն թարգմանելու արվեստի սկզբունքները չմշակեցինք, այլև **այդպես էլ չհասկացանք, թե մեր գրական ոճերը ի՞նչ տեսք ու կերպարանք պիտի**

ունենան, չհասկացանք, թե ի՞նչն է «գրական» (գրելիս՝ թույլատրելի) ու ի՞նչն է «գռեհիկ» («բարբառային կամ ժարգոնային»):

Թումանյանի նույնիսկ մյուս հաջող փոխադրությունը Պուշկինից, «Ջրահեղձը», մի դյուժին մանր-մունր թերություն ունի, բայց Թումանյանի մանկական գործերից արած փոխադրությունները արդեն այնքա՛ն են գերազանց, այնքա՛ն են հայերեն, որ երբեմն նույնիսկ մասնագետները տեղյակ չեն, որ դրանք գերմաներենից են փոխադրած:

(Խոսքը «Փիսիկի գանգատը», «Ա՛խ էսպես էլ գիժ ամի՞ս» ու ուրիշ գործերի մասին է):

Ուրեմն, ես պիտի 154 խնդիր լուծեի, պիտի 154 «նամակի» կուպլետին (կուպլետը, հիշեցնեմ, սոնետի վերջի երկտողն է) հարմարեցնեի այդ կուպլետը «հիմնավորող» նախորդ 3 քառատողը, բայց այնպես, որ փոխադրածս դառնար հայ պոեզիայի մի տանելի նմուշ: Համենայն դեպս, ես սրա՛ն եմ ձգտել:

Ինչքա՛ն լավ եմ լուծել ասածս խնդիրը, կամ լուծե՞լ եմ սա, թե՞ չէ, կասի միայն ընթերցողը ու ժամանակը, ուրիշ դատավոր չկա ու չի էլ լինի, նույնիսկ եթե իմ կարծիքով արածս գործը անթերի է (ինչը բացառում եմ, չնայած համարում եմ, որ թերություններս պիտի որ քիչ լինեն):

Այս սոնետներից մեկը փոխադրելուց հետո դա դրեցի իմ հարազատ ու շատ մոտ ընկեր, պոետ ու արձակագիր Վալերի Պարանյանի ֆեյսբուքյան պատին: Վալերին մի օր հետո ֆեյս-նամակով գրեց ինձ. «Լաաավ, հասկացանք, որ մեր հայերից ու նույնիսկ ռուսներից լավ ես թարգմանում, բայց հըը ճի՛շտն ասա, Շեքսպիրը անգլերենով կարո՞ւմ ա քու պես գրի»:

Իհարկե, Պարանյանը, ընկերավարի, հոգուս հետ էր խաղում, բայց իր այս ձեռառնոցին մի կարևոր խորհուրդ ունի՝ թարգմանությունը կամ փոխադրությունը պիտի ա՛նպայման դառնա հայ գրականության այնպիսի նմուշ, որ բոլորը մոռանան, որ դրա սկզբնաղբյուրը «օտար է», ճիշտ «Փիսիկի գանգատ»-ի պես:

Ռուսները, օրինակ, միայն Դիկենսից 30 հատոր են թարգմանել, ու այդ 30 հատորը այնքան լավ է թարգմանած (մի երկու անհաջող փորձից հետո), որ դրանց ամեն ինչը (բացի անգլիական անուններից ու «կոլորիտ» կոչվածից) ռուսական է:

Իսկ որ մերոնք երբեք չեն հավատա, որ ինչ-որ մեկը, մի անհայտ հայ, կարող է Շեքսպիրի չափ գրի (այն էլ Երևանի փողոցների «գռեհիկ» բառերից չխուսափելով), նորից է բնական, որովհետև, ոնց որ Թումանյանն է դառնությամբ գրում (նկատի ունենալով իրեն), մերոնք այսպես են մտածում. «Ախր ո՞նց է հնարավոր, որ Թիֆլիսի կորած մոլորած փողոցներից մեկում Շեքսպիրի պես հանճար ապրի», ու սրա հետն էլ այնքան համարձակություն ունենա, որ նույնիսկ վաղուց-վաղուց մեռած էլ չլինի:

Բայց դառնանք Մասեհյանի թարգմանությանը: Երբ թարգմանում էի Շեքսպիրի 66-րդ շատ հայտնի սոնետը, տեսա, որ սա հիշեցնում է Համլետի նշանավոր մենախոսությունը: Իրոք էլ, անգլերեն սոնետների մեկնաբան Ջերարդ Լեջերն է՛լ էր սա նշել ու բերել էր այդ մենախոսության հետևյալ կտորը.

**For who would bear the whips and scorns of time,
The oppressor's wrong, the proud man's contumely,
The pangs of despised love, the law's delay,
The insolence of office and the spurns**

That patient merit of the unworthy takes,
When he himself might his quietus make
With a bare bodkin?

Ham.III.1.69-76.

Սա թարգմանեցի, որ համեմատեմ թե՛ 66-րդ սոնետի հետ, թե՛ Մասեհյանի նույն կտորի հետ: Ահա այս կտորի իմ թարգմանությունը.

**Թե չէ, ո՞ր մեկս չէր հրաժարվի
Արհամարանքից չա՛ր բռնակալի,
Խոցուոված սիրո՛ւց, անօրենների՛ց
Սրիկա՛, լկտի՛. կամ էլ օրենքի՛ց,
Արդարը մերժող, որ ինքը հլու
Ու լուռ ա կրում, երբ հանգիստ կարար
Հենց մի՛ դաշույնով կտտանք ու թույնի
Ծո՛վը վերացներ:**

Ահա նաև 66-րդ սոնետի իմ թարգմանությունը.

**Հենց որ տենում եմ՝ արժանավորը – մուրացկան ծնված,
Ոչնչությունը – հպարտ ու վստահ, խանդավառ ու պերճ,
Անմեղ հավատը – հարգ ու պատվից զուրկ, խեղճ ու կործանված,
Քե՛զ եմ կանչում, մա՛հ – որ փրկես էս խուլ ցավերի՛ց անվերջ:**

**Ախր պատիվը – տրված լոկ ցոփին լկտի՛ ու բորո՞տ,
Կույս առաքինին – հարկադիր պոռնիկ կամ զորեղին հա՞րճ,
Ուղղամիտ, ազնիվ, գոռ կատարյալը – տանիքի կարո՞տ,
Իսկական ուժը – մի խեղճ հաշմանդամ, թերասուն ու կա՞րճ,**

**Արվեստի լեզուն – կապած ու կտրած, տգետի կամքո՞վ,
Սին շառլատանը – հանճարին հսկող, հռչակված հանճա՞ր,
Պարզ ու հստակը – անպատիվ արած լկտի լուտանքո՞վ,
Ու բարին – գերի՛ բռնակալներին, հլու ու անճա՞ր:**

**Սրանցից հոգնած – կեթա՛յի, սե՛ր իմ, լո՛ւռ, անժամանակ,
Թե որ մեռնելով – քե՛զ չթողայի անտե՛ր ու մենակ:**

Ահա նաև «Համլետ»-ի նույն հատվածի Մասեհյանի՛ թարգմանությունը.

**Թե ոչ, ո՞վ արդյոք կուզեր հանդուրժել
Աշխարհի այնքան նախատինքներին և մտրակներին,
Հարստահարչի անիրավության,
Մեծամիտ մարդու արհամարհանքին,
Քամահրած սիրո տվայտանքներին,
Օրենքի բոլոր ձգձգումներին,
Պաշտոնյաների աներեսության,
Այն հարվածներին որ համբերատար արժանավորը**

**Ստանում է միշտ անարժաններից,
Այնինչ կարող էր մարդ իր հաշիվը իր ձեռքով փակել
Մի մերկ դաշույնով:**

Այս համեմատությունը անում եմ, բոլորովին ցանկություն չունենալով նվագեցնելու Մասեհյանի իրոք որ վիրիսարի վաստակը, ով առաջինն էր, որ Լոնդոնում, լինելով Իրանի շահի դեսպանը, «ձեռի հետ» առաջինը թարգմանեց «Համլետը» ու մի քանի ուրիշ բան (նաև Բայրոնից, ու նորից առաջինը), անելով իր կարողացածի առավելագույնը:

Մասեհյանը ինքնուրույն էր, ու մեր այսօրվա «թարգմանների» մի զգալի մասի պես հնար չունեի ռուսերենից թարգմանել, բայց հայտարարեի, թե անգլերենի՝ ց է թարգմանել (ինչը շատ էր տարածված սովետական շրջանում ու այսօր էլ քիչ չի):

Բայց անդամավաճառ մնալով ճշմարտությանը, ստիպված, պիտի ասեմ, որ նախ Մասեհյանը ասված հատվածի սխալ սեռական-տրական հոլովաձևերի տեղը պիտի դներ հետևյալ ուղղական-հայցական հոլովաձևերը՝ **«նախատինքներն ու մտրակները, անիրավությունը, արհամարհանքը, սովաշտանքները, ձգձգումները, աներեսությունը, հարվածները»** (ինչը կշարդեր իր գրածի մետրիկան):

Հետո, Շեքսպիրի այդ 7 տողը Մասեհյանը սարքել է 11 տող:

Ուրեմն, Մասեհյանի «հայ» Համլետը «անգլիացի» Համլետից ավելի շատախոս է, ինչը թերևս լավ չի:

(Իմիջիայոց, տարածված է այն սխալ կարծիքը, թե հայերեն թարգմանությունները բնագրերից ավելի ծավալուն են, որովհետև իբր հայերեն բառերը միջինով ավելի երկար են: Բերված օրինակը (ու իմ երկարամյա ուսումնասիրությունը) ցույց է տալիս, որ այս կարծիքը իրոք ճիշտ չի (այս անգամ հայերենը նույնիսկ ավելի կարճ է): Վարպետ թարգմանի թարգմանածի ծավալը (նիշերի թիվը) պիտի պարտադիր համարյա նույնը լինի, ինչ որ բնագրինը:

(Հայերեն թարգմանությունների ծավալի աճը մի ուրիշ, ավելի կարևոր պատճառ ունի, հայերեն տպագիր տառերի գրաֆիկան (դիզայնը) խիստ անհաջող է: Հայերենը մի քանի տառ ունի, որոնց պոչերը թե՛ տողից վեր են, թե՛ տողից ցած («**ի, խ, կ, փ, ֆ**»-ն), մի քանիսն էլ մյուսներից լայն են («**ա, խ, պ, տ, փ, ֆ**»-ն): Թարգմանի անճարակության ու տառերի անհաջողության պատճառով լատինատառ այբուբեններից թարգմանած հայերենների ծավալը աճում է միջինով 25, իսկ հաճախ էլ՝ 30-40%-ով):

Երրորդը, ցավոք, Հովհաննես Խան Մասեհյանը չհետևեց Խաչատուր Աբովյանի գրական ոճին: Աբովյանը իր «Վերքում», ըստ էության, գրանցել էր Երևանի բարբառը, բայց թեթևակի տեղ էր տվել գրաբարյան դարձվածքներին:

Մասեհյանը որդեգրեց Ստեփանոս Նազարյանցի «Հյուսիսափայլ» ամսագրով հիմնած «հյուսիսյան» արհեստական գրական ոճերը, որոնք խորթ էին այն օրերի կենդանի հայերեններին, մանավանդ, Երևանի բարբառին (տես Մերուժան Հարությունյան, «Հայերի հավերժական գրապայքարը», «Գարուն», 5-6, 2015):

Հյուսիսյանների ոճը, ըստ էության, մեր այսօրվա գրական ոճն է (կամ «գրական լեզուն» կոչվածը), բառապաշարի չնչին տարբերությամբ:

Այս ոճը կենդանի հայերեններից հիմնականում տարբերվում է երեք գլխավոր գծով:

Առաջինը, սրա հետևորդները խորագույնս արհամարհում էին ու այսօր է՛լ են արհամարհում կենդանի բարբառները ու, մանավանդ, Երևանի բարբառը (որ հայերի մայրենի բարբառներն են ու միակ բնական, ո՛չ արհեստական լեզուներն են), սրանք համարելով «գավառական, գոեհիկ, փողոցային, ժարգոնային» կամ էլ, լավագույն դեպքում, «ժողովրդախոսակցական», ասես այս արար աշխարհում կա նաև «ժողովրդաՉխոսակցական» կամ «Չժողովրդախոսակցական» լեզու: Լեզուն պիտի որ խոսակցական լինի, թե չէ, էլ ի՞նչ լեզու:

Երկրորդը, հյուսիսյան ոճերը, մինչև այսօր էլ, հետևելով ռուսերենին ու եվրոպական լեզուներին, **հայերենի անորոշ դերբայը գործածում են բայի փոխարեն**, սա համարելով մի տեսակ լեզվական ազնվականության ու հույժ գրագիտության նշան (չգիտես ինչու, երևի հետևելով Մաշտոցի թարգմանած Աստվածաշնչի հունարենից արված անորոշ դերբայի նույնօրինակ սխալ գործածությանը, որոնք, իմ կարծիքով, անորոշ դերբայի «հունական գործածության» թարգմանական կալկաներն են, տես ստորև):

Բայց **այս սխալ գործածությունը հույժ խորթ է հայերենի ոգուն ու էությանը** ու, ինչպես ցույց տվեց գրական ոճերի հետագա ընթացքը, սա ճակատագրական եղավ ո՛չ միայն մեր գրականության, այլև մեր գիտական քերականության համար (տես):

Ասվածը պարզեմ մի օրինակով: Մասեհյանը գրում է.

Լինել թե չըլինել, այս է խնդիրը.

Ո՞րն է հոգեպես ավելի ազնիվ,

Տանել գոռ բախտի պարսաքարերը և սլաքները,

Թե գենք վերցընել ցավ ու վիշտերի մի ծովի ընդդեմ,

Եվ դիմադրելով՝ վերջ տալ բոլորին:

Մեռնել, քընանալ, ոչինչ ավելի,

Եվ մտածել, թե մի պարզ քընով, մենք վերջ ենք տալիս

Այն սրտացավին և բյուր բնական անձկություններին,

Որոնց ժառանգն է մեր հեգ մարմինը,

Մի վախճան է դա,՝ հոգով բաղձալի,

Մեռնել, ննջել, ննջել՞... գուցե երազել.

Մենք վարժվել ենք սրան, ու սա հայերեն ու նույնիսկ անթերի ու վսեմ հայերեն ենք համարում, բայց սա հայերեն չի մի շատ պարզ պատճառով՝ **սրա պես խոսող հայ չկա այս ողջ աշխարհում:**

Իրոք, եթե ես հիմա այս մասեհյանական Համլետին պատասխանեմ կամ հարցեր տամ հենց ի՛ր, հենց Համլետի՝ ոճով, իսկույն կերևա այս կտորի հայերենին հույժ խորթությունը: Ահա իմ ասածներն ու հարցերը.

«Ա՛յ Համլետ, ինչո՞ւ չլինել, որ: Ախր որ դու չլինել, ես չլինել, բա ո՞վ լինել, միայն սրիկանե՞րը լինել: Այսպիսի բան հնարավոր չլինել: Լինել՝, ա՛նպայման լինել՝, գենք վերցնել ու վերջ տալ բոլորին: Չմեռնե՛լ, քուն չմտնե՛լ, չմտածե՛լ, չննջե՛լ, ոչ մի դեպքում չննջել:

«Ախր ինչո՞ւ այսպես ասել, մի՞թե չի կարելի այսպես չասել և փոխարենը հայերեն ասել, հետո նստել մի քիչ հանգստանալ ու սուրճ խմել և վեր կենալ գնալ տուն: Այնուամենայնիվ, ասե՛լ, թե՞՝ չասել: Միգուցե ասե՞լ: Սակայն ինչո՞ւ ասել»:

Բա սա հայերե՞ն է: Չէ, սա հայերեն չի, որովհետև հայերն այսպես չեն խոսում, չնայած այսպես շատ են գրում:

Բա իմ գործածած «էսի»-ն, «տենց»-ը, «խի»-ն, «սաղ»-ը սրանից ավելի հայերեն չե՞ն: Բա էլ ո՞նց ու ինչո՞ւ ենք մայրենի լեզվից ու հայրենասիրությունից խոսում, եթե հայերեն չպիտի գրենք, եթե հայավարի գրելու փոխարեն պիտի ռուսավարի գրենք: Բա մեր մայրերը մեզ այս վերի այլանդակ կոտրատված հայերե՞ն են սովորացրել:

«Հիմա ես ձեզ հայհոյե՞լ, թե՞ չհայհոյել: Դուք ի՞նչ ասել այս մասին, գրո՞ղը տանել, բայց հայերեն լեզուն ինչո՞ւ աղավաղել, ախր: Իսկ եթե դուք կարծել, որ երբ այս չհայերեն ձևերը չկուտակել ու սրանցից միայն մեկ-երկուսը ասել, և այն էլ՝ մեկումեջ ասել, որ սրանց Չհայերենությունը քողարկել, և ուրեմն սրանք թույլատրելի լինել, ուրեմն, դուք չարաչար սխալվել»:

Մասեհյանին չեմ մեղադրում, մեղադրանքս հյուսիսյաններին է վերաբերում, չնայած, սա էլ է իզուր, «գնացքն արդեն գնացել է», ու հայերենին խորթն ու սխալը Մասեհյանի օրերին արդեն համարվում էր ճիշտ ու օրինակելի:

Բայց մի՞թե այս սխալը երբևէ չպիտի ուղղվի, մի՞թե մենք պիտի հավիտյան մնանք մանկամիտ ու զուրկ լինենք ինքնաքննադատության որևէ զգացումից:

Դուք երևի հարցնեք. «Բա Մասեհյանը ո՞նց ու ի՞նչ պիտի գրեր»: Հնարավոր է, որ ես չիմանայի, թե ի՞նչ պիտի գրեր, բայց մի բանը հաստատ է, Մասեհյանը բայի տեղը անորոշ դերբայ չպիտի գործածեր, պիտի բայի տեղը միայն բայ գործածեր, ու սա անվիճելի է, որովհետև սա՛ է հայերենը:

Խնդրե՛մ, ահա Համլետի մենախոսության նույն կտորի ի՛մ թարգմանությունը, ու թող ընթերցողը ի՛նքը որոշի ճիշտն ու սխալը.

Մարդ չի՛ հասկանում, ապրի՞, թե՞ մեռնի:

Բռնի համբերի՞ էս խելառ բախտի

Տանջանքն ու թո՛ւյնը, թե՞ թուրը առնի –

Էս ծով չարիքի աղիքը թափի:

Ու մեռնի՛, քնի՛...մտածելով, որ

Էս ցավ ու դարդը, էս մրմուռը ծով,

Որ անպակաս ա մեր ջան ու հոգուց,

Կորա՛վ ու գնաց: Հա՛, մեռնի՛, քնի՛,

Ու էդ քնի մեջ հա՛ էրազ տենա...

Ու քնի՛, քնի՛...Բայց ի՞նչ իմանա,

Թե մեռելային էդ էրազներին

Ի՞նչ ա տենալու:

Երրորդ տարբերությունը, ինչով մեր գրական ոճերը խորթանում են կենդանի հայերեններից, մեր գրական ոճերի Սոսյուրի ասած պաթոլոգիական սերն է այսպես կոչված «ընտիր, գեղեցիկ, պոետիկ» բառերի նկատմամբ: Օրինակ, մեր գրողների մեծ մասը, եթե առիթ ունենա գրելու. «Տղան բաժակը վեկալեց ու կում-կում խմեց դառը գինին», սրա տեղը, համարյա հաստատ կգրի. «Դեռահաս պարմանին բարձրացրեց գավաթը և կում առ կում ըմբռնեց գավաթի միջի ոսկեփայլ, բայց դառնահամ գինին»:

Սա, այս «քաղքենի շատախոսությունը», մեր գրականության երկրորդ մահացու հիվանդությունն է, ու երբ սրան է գումարվում Երևանի բարբառի «ժարգոնային, բոբո, քըխ» ու մեկ էլ «օտար» համարվող բառերի դեմ այս համատարած ու արյունահեղ պատերազմը, պարզ է դառնում (գոնե ի՞մ համար), որ եթե այսպես շարունակվի, մեր գրականությունը, մանավանդ արձակը (չնայած, պոեզիան երևի ավելի շատ) մեր ուզած ապագան չի ունենա:

Ու տխուր է մանավանդ այն փաստը, որ մեր այսպես մտածող ու վարվող ուսյալները, համարյա առանց բացառության, տեղյակ չեն, որ այս «ընտիր, գեղեցիկ ու պոետիկ» բառերի մեծագույն մասը փոխառություն է օտար լեզուներից (տես Հրաչյա Աճառյանի «Հայերեն արմատների բառարանը»):

Վերջում դնում եմ Համլետի հայտնի մենախոսության Մասեհյանի ու իմ թարգմանությունները: Թող ընթերցողը ի՛նքը որոշի, թե այս Համլետներից ո՛վ է միս ու արյունով սովորական ու անկեղծ մարդը, ու ո՛վ է շատախոս կեցվածքամուր:

Մի դիտողություն անեմ միայն: Այս մենախոսության անգլերենը 10-11 վանկանոց 33 տող է: Մասեհյանը իբր ընտրել է 2 հատածով 10 վանկանոց տողերը (մեկ-մեկ՝ 11), որոնց թիվը, իր դասավորածով, 40 է, բայց Մասեհյանը մի քանի անգամ շեղվում է իր ընտրածից (երևի, որ թարգմանության տողերի թիվը չափազանց չշատանա), որովհետև երևի իրեն թվացել է, թե բովանդակային զոր կտա, եթե բնագրի տվյալ միտքը «բացարձակ ճշգրիտ» չթարգմանի:

Բայց երբ Մասեհյանի երկար տողերը տողատում ես (տողադարձ ես անում) ու դարձնում իր իսկ ընտրած 10 վանկանի տողերով ոտանավոր, Մասեհյանի թարգմանածի տողերի թիվը դառնում է 53, այսինքն, Շեքսպիրի 33 տողից 20 տող ավել (համարյա 61%-ով ավել – sic!:

ՀԱՄԼԵՏԻ ՄԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Թարգման՝ Հովհաննես Մասեհյան

Լինել թե չըլինել, այս է խնդիրը.

Ո՞րն է հոգեպես ավելի ազնիվ,

Տանել գոռ բախտի պարսաքարերը և սլաքները,

Թե զենք վերցընել ցավ ու վիշտերի մի ծովի ընդդեմ,

Եվ դիմադրելով՝ վերջ տալ բոլորին:

Մեռնել, քընանալ, ոչինչ ավելի,

Եվ մտածել, թե մի պարզ քընով, մենք վերջ ենք տալիս

Այն սրտացավին և բյուր բնական անձկություններին,

Որոնց ժառանգն է մեր հեգ մարմինը,

Մի վախճան է դա,՝ հոգով բաղձալի,

Մեռնել, ննջել, ննջել՝... գուցե երազել.

Ա՛յ, ցավն այդտեղ է, քանզի այդ մահվան քընի ժամանակ

Ի՞նչ կերպ երազներ պիտի գան գուցե՝

Երբ այս մահացու կապանքը մեզնից թոթափած լինենք.

Ահա ինչ որ մեզ խորհել պետք է տա. ա՛յս նկատումն է

Որ այսչափ երկար տևել է տալիս թշվառությունը:

Թե ոչ, ո՞վ արդյոք կուզեր հանդուրժել

Աշխարհի այնքան նախատինքներին և մտրակներին,

Հարստահարչի անիրավության,
 Մեծամիտ մարդու արհամարհանքին,
 Քամահրած սիրո տվայտանքներին,
 Օրենքի բոլոր ձգձգումներին,
 Պաշտոնյաների աներեսության,
 Այն հարվածներին որ համբերատար արժանավորը
 Ստանում է միշտ անարժաններից,
 Այնինչ կարող էր մարդ իր հաշիվը իր ձեռքով փակել
 Մի մերկ դաշույնով: Ո՞վ կը հոգարեր այսքան բեռ կըրել,
 Հեծել ու քրտնել տաղտուկ կյանքի տակ
 Եթե երկյուղը մի ինչ-որ բանի մահվանից հետո,
 Այն անհայտ երկրի, որի սահմանից
 Ոչ մի ուղևոր չէ վերադառնում,
 Չըձգեր կամքը երկբայության մեջ, և մեզ չըստիպեր
 Տանել ավելի այն չարիքները, որ այստեղ ունինք.
 Քան թե սավառնել դեպի նոր ցավեր, որոնց անգետ ենք:
 Խոհամտությունն, այսպես, ամենքիս վախկոտ է դարձնում.
 Եվ հենց այս կերպով վճռականության բնածին գույնը
 Ախտաժետվում է խորհրդածության գունաթափ ցուլից,
 Եվ շատ ձեռնակներ, մեծ ու կարևոր.
 Շեղվում են այսպես իրենց հոսանքից,
 Եվ գործ կոչվելու անարժան դառնում:

Երևի ընթերցողն էլ է զգում որ, Մասեհյանի Համլետը չափազանց է պաթետիկ ու, ճիշտն ասած, ճոռճոռախոս է՝ նույնիսկ անգլիացի Համլետի համեմատ:

Այս «գոռ բախտի պարսաքարերը և սլաքները, անձկությունները, քամահրած տվայտանքները, կամքը երկբայության մեջ ձգելը, դեպի նոր ցավերին սավառնելը, խոհամտությունը, այս կերպով վճռականության բնածին գույնը խորհրդածության գունաթափ ցուլից ախտաժետվելը ևն» մեր համար յուրօրինակ ու էկզոտիկ թվչանք ունեն, մանավանդ որ սրանց վարժվում ու սրանք չքնաղ ենք համարում մանկուց, ու անընդհատ էլ լսում ենք, որ հեղինակավոր ու ազդեցիկ մարդիկ ու, իհարկե, գրքե՛րը, միաբերան ասում են, որ սրանք անպայման են արտառոց ու չքնաղ:

Մասեհյանը մեղավոր չի, գրաբարից «չքնաղ» բառ ու բան պեղելն ու գործածելը այն օրերին (ու այսօր էլ) արդեն մի հույժ վարակիչ մոդա էր, ու Մասեհյանը, իր անուրանալի տաղանդով, ակամա ու անգիտակից, պիտի որ դառնար ու լիներ այս մոդայի ռահվիրաներից մեկը:

(Այս, ընդհանուր առմամբ, բացասական միտումը թերևս օգուտ էլ ունի, հորինված բառերի մի այնքան վիթխարի պաշար կա արդեն, որ որևէ շտամպային բան գրելիս բոլորովին չես չարչարվում):

Բայց նախ այս երկարաշունչ բառերը բոլորովին հարմար չեն պոեզիայի համար, որովհետև սրանք երկարացնում են տողը, իսկ եթե թարգմանը նաև բովանդակության «ճշգրտության» հետևորդ է, ու թարգմանում է գործի ոչ թե ձևի՝ **սիրունությունԸ**, ոչ թե շեքսպիրյան լակոնի՛զմը, այլ, արդեն այս բառերի հարկադրանքով, ուզած-չուզած,

շատացնում է նաև տողերի թիվը, ու կորցնում է բնագրի լակոնիզմն ու դիպուկությունը:

Թարգմանելիս, անկասկած, Թումանյանի ասած շնորհքի հարցն էլ կա, բայց եթե ես էլ «չքնաղ» բառ ու բանի հետևորդ լինեի, բացառվում է, որ «Համլետի վերի մենախոսության իմ թարգմանության հակիրճությանը հասնեի: **Իմ փոխադրության հակիրճության շնորհք ու փառքի մեծագույն մասի հեղինակը Երևանի բարբառն է, ինչին արհամարհանքով ասում են «ժարգոն, փողոցային լեզու»:**

Ժամանակին նայել եմ Թումանյանի «Անուշը», ու այս ծավալուն պոեմի մեջ գտա ընդամենը 4 քառավանկ բառ, որոնցից մեկը (հիշում եմ) «սրտակոտոր»-ն էր, մի դիպուկ ու ժողովրդական բառ:

Հանճարեղ Թումանյանը, ի տարբերություն հետագա ու մեր օրերի գրողների, բառերը իրար կպցնելով «նոր բառ հորինելու» կարիքը չունեի, ու իր գրվածքների բառապաշարը հագիվ էլ հասնի 3000-ին: Որովհետև Թումանյանը սիրում էր այս կենդանի լեզուն, այս «ժարգոն» ու «փողոցային» կոչված լեզուն, մանավանդ Երևանի՝ բարբառը, ինչի բառապաշարն ու քերականությունն էլ, մեծ մասամբ, գործածել է (**Թումանյանը Լոռվա բարբառի քերականությունը չի գործածել**):

Երաժշտի «տառերը» նոտաներն են, բայց այս նոտաները կմնան մեռած, կմնան թղթի վրա, եթե մարդկային ձայնն ու երաժշտական գործիքները չլինեն:

Գրողի՝ միակ գործիքը, միակ միջոցը՝ տառե՛րն են, լեզո՛ւն է, թղթին հանձնած անշունչ ու անձայն լեզուն: Ու գրողը զուրկ է խոսքի հնչյունային հազարավոր մանրիկ տարբերությունը արտահայտելու հնարից: **Գրվածքին հետագա շունչ ու ոգի տվողը արդեն ընթերցո՛ղն է, կարդացողի ձա՛յնն է:**

Ու գրողի այս միակ միջոցը, լեզո՛ւն ու ոճը, պիտի կենդանի՝ լինի, պիտի կեղծ ու արհեստական չլինի, որ գրողի պատմածը հավաստի թվա: Առանց Երևանի բարբառի կիրառության՝ սրան չես հասնի, **անհնար է:** Իսկ թե ով իր գրական ոճի մեջ ի՛նչ չափով, ո՛նց ու ինչքան տեղին կգործածի Երևանի բարբառը, արդեն, նորից Թումանյանի ասածի պես, շնորհքի՝ հարց է:

Մի բան էլ կա: Մեր ասմունքողների, հեռացույցի ու ռադիոյի հաղորդավարների, դերասանների ու ուսուցիչների արտասանությունը մեր եկեղեցու «ավանդական» կոչված արտասանությունն է, ու սա՛, սրա դի՛կցիա կոչվածը, տարբե՛ր է Երևանի կենդանի բարբառի արտասանությունից:

Երբ մեր հեռացույցով բարբառային սերիալ ես լսում, **զգում ես, որ ինչ-որ մի բանը արհեստական է, կեղծ է, այն չի:** Սրա պատճառը թե՛ բարբառային բառերի ստերիլ, գրական արտասանությունն է, թե՛ դիկցիայի ավանդականությունը, **ինչը հակադիր է կենդանի խոսքին:**

(Ընեց նոր գործածեցի «պատճառ» բառը, ինչը ժողովրդակա՛ն բառ է: Բայց ժողովուրդը սա գործածում է «պաճառ» ձևով, առանց «տ»-ի, ու եթե սերիալի դերասանը սա «տ»-ով է ասում, ասվածը կեղծ է հնչում, չնայած լսողը երբեք գլխի չի ընկնում, թե այս կեղծիքի, այս արհեստականության «պաճառն» ի՛նչ է):

Ավանդական դիկցիան չի սազում մանավանդ Թումանյանի՝ գործերին: (Ակամա հիշեցի Սուրեն Քոչարյանին, ով Թումանյանին հոյակապ էր կարդում):

Համոզվեցինք, որ Շեքսպիրի լեզուն արխայիկ է ու մանվածապատ ու հարազատ չի նույնիսկ այսօրվա անգլիախոսին: Երևի սա է պատճառը, որ ողջ աշխարհում, դերասաններին ջինս ու զանազան արդիական շորեր հագցնելով, փորձում են (օրինակ) «Համլետը» արդիականացնեն:

Սա Հայաստանում էլ են փորձել, բայց անհաջող: Այս տեսակ փորձերը միշտ էլ անհաջող կլինեն, քանի որ **ջինսն ու Մասեհյանի պաթետիկ լեզուն անհամատեղելի են:**

Այսքանից հետո բերում եմ Համլետի մենախոսության իմ թարգմանությունը, ու հիշեցնում եմ, որ սա պիտի կարդաք Երևանի բարբառի դիկցիայով, այսինքն, ձեր կարդացած Համլետը պիտի «խոսի», ո՛չ թե «ասմունքի»:

ՀԱՄԼԵՏԻ ՄԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Թարգման՝ Մերուժան Հարությունյան

Մարդ չի՝ հասկանում, ապրի՞, թե՞ մեռնի:
 Բռնի համբերի՞ էս խելառ բախտի
 Տանջանքն ու թո՛ւյնը, թե՞ թուրը առնի –
 Էս ծով չարիքի աղիքը թափի:
 Ու մեռնի՛, քնի՛, մտածելով, որ
 Էս ցավ ու դարդը, էս մրմուռը ծով,
 Որ անպակաս ա մեր ջան ու հոգուց,
 Կորա՛վ ու գնաց: Հա՛, մեռնի՛, քնի՛,
 Ու էդ քնի մեջ...հա՛ էրազ տենա...
 Ու քնի՛, քնի՛...Բայց ի՞նչ իմանա,
 Թե մեռելային էդ էրազներին
 Ի՞նչ ա տենալու: Կազատվի՞ յանի
 Էս ցավ ու թույնից...էդ քո՛ւն-փախուստով:
 Ա՛յ, հենց է՛ս միտքը ստիպում ա, որ
 Էս սա՛ղ տանջանքը, էս թո՛ւյնը...կո՛ւլ տանք,
 Թե չէ, ո՞ր մեկս չէր հրաժարվի
 Արհամարանքից չա՛ր բռնակալի,
 Խոցուտված սիրո՛ւց, անօրենների՛ց
 Սրիկա՛, լկտի՛. կամ էլ օրենքի՛ց,
 Արդարը մերժող, որ ինքը հլու
 Ու լուռ ա կրում, երբ հանգիստ կարար
 Հենց մի՛ դաշույնով կտտանք ու թույնի
 Ծո՛վը վերացներ: Ո՞վ կհամբերեր
 Մաշող քրտինքն ու խոնջանքը կյանքի,
 Թե է՛ն մի յանի սարսափը չըլներ,
 Էն մո՛ւթ աշխարհի, ինչից հլը որ
 Ճամփորդ չի դառե, ու ինչի վախից
 Կաշկանդվո՛ւմ ենք ու կաթվածահարվո՛ւմ,
 Դառնում **ճորտախո՛հ**, դառնում թուլակա՛մ
 Ու երերամիտ, անզո՛ր, վեհերո՛տ,

**Գունաթափելով գործերն էն պայծառ,
Որ կարարե՛ինք, բայց յա՛ն ենք տալի –
Հենց որ հիշում ենք, է՛ն աշխարհն անհայտ:**

Շեքսպիրի 66-րդ սոնետի թարգմանությունից այսքան խոսելուց հետո թերևս ավելորդ չի լինի, որ մի քանի խոսք էլ ասվի այս սոնետի ՍՄ-ի ու Դ.Ք.-ի թարգմանություններից: Ահա այդ սոնետի Սամվել Մկրտչյանի թարգմանությունը.

Սոնետ 66, Թարգման ' Սամվել Մկրտչյան

**Հոգնած սրանցից՝ ես անդորրաբեր մահին եմ կանչում,
Երբ որ տեսնում եմ արժանավորին մուրացիկ ծնված,
Եվ ոչինչը սին՝ *ինչպես է խինդի մեջ բարգավաճում,*
Եվ հավատն անբիժ՝ տարաբախտորեն խաբված ու մերժված,**

**Եվ պատիվը թանկ՝ ուրիշին տրված անամոթաբար,
Եվ կույսի *պատիվն*՝ անառակացած ու անկարեկից,
Եվ բնօրինակ *կատարելությունն՝ եղծված* անարդար,
Եվ զորությունը՝ *հաշմված կաղոտն իշխանությունից,***

**Եվ արվեստն անեղծ՝ իշխանապետի ձեռքով *կարկամած,*
Եվ *անխելքությունն, իբրև խրատատու,* խելքին փորձելիս,
Եվ պարզությունը՝ պարզամտություն սխալմամբ կոչված,
Եվ *չարն հաղթական՝ հպատակ բարուն շահագործելիս.***

**Հոգնած ու զզված՝ *ինչպե՛ս* կուզեի թողնել ես սրանք,
Եթե իմ մահով սերս չմնար աշխարհում մենակ:**

Նախ՝ այս թարգմանության սկիզբը, այս «**Հոգնած սրանցից**»-ը, տեղին չի: Բա որ մեկը հարցնի. «**Հոգնած ինչի՞ց**»: Հնարավոր է, որ Շեքսպիրն իր միտքը անգլերենով «ձախ ու ճոռ» էլ ասի, բայց հայ թարգմանը պիտի հստակ արտահայտվի, որովհետև, եթե հստակ չասի, հայ ընթերցողը անպայման կմտածի, որ մեղավորը ոչ թե Շեքսպիրն է, այլ հայերենի թարգմանը:

Պարզ է, որ այս թարգմանն էլ ուզում է՝ ասի. «**Հոգնած հետևյալ բաներից**», բայց սա հայերեն պոեզիայով այստեղ չես արտահայտի: Սրա համար էլ իմ թարգմանության մեջ Շեքսպիրի առաջին տողը տարվել է 4-րդ տողը, որ ասելիքի տրամաբանությունը կուռ լինի.

**Հենց որ տեսնում եմ՝ արժանավորը – մուրացկան ծնված,
Ոչնչությունը – հպարտ ու վստահ, խանդավառ ու պերճ,
Անմեղ հավատը – հարգ ու պատվից զուրկ, խեղճ ու կործանված,
Քե՛զ եմ կանչում, մա՛հ – որ փրկես էս խուլ ցավերից անվերջ:**

Հետո, ՍՄ-ի թարգմանության 3-րդ տողի 2-րդ ու 3-րդ հատածները սխալ են, քանի որ հնարավոր է, որ ընթերցողը դրանք կարդա հետևյալ արձակ ձևով.

***ինչպես է խինդի մեջ
բարգավաճում,***

այնինչ, թարգմանի նպատակը կարդալու հետևյալ ձևն է.

***ինչպես է խինդի
մեջ բարգավաճում:***

Վեցերորդ տողի մեջ «**պատիվն**» բառից հետո բույժ է դրված, բայց բույժը դադար է նշում, իսկ եթե այս «**պատիվն**» բառից հետո խոսքի դադար արվի, այս «**պատիվն**» բառը կկարդացվի «**պատիվԸն**» ձևով, ու տողը մի վանկով կերկարի ու այս ավել վանկը կջարդի այս տողի մետրիկան:

Նույն դիտողությունը տեղին է նաև հաջորդ տողի «**կատարելությունն՝ եղծված**»-ի առումով: Բայց այստեղ մի հանգամանք էլ կա, թարգմանի ուզած ձևով կարդալու համար ընթերցողը պիտի «**յեղծված**»-ի «յ»-ն սղի ու կարդա.

«կատարելությունն «է»ղծված անարդար»,

այսինքն, պիտի բռնանա հայերենին: Այս երևույթը կրկնվում է 8-րդ տողում.

«հաշմված կաղոտն իշխանությունից»,

չնայած այստեղ նաև մի գաղտնավանկ «**ը**» է առաջանում, կրավորականի «**վ**»-ի պատճառով, ինչը չարտասանելը հայի համար համարյա անհնար է: Այս առանց «**ը**» «**կաղոտն**»-ն էլ պիտի այնքան արագ միացվի «**իշխանությունից**»-ին, որ հանկարծ «**կաղոտն**»-ի գաղտնավանկ «**ը**»-ն չլսվի ու դա չդառնա «**կաղոտԸն**», որովհետև սա տողին մի վանկ էլ կավելացնի ու նորից կխախտի մետրիկան:

Այս նույն երևույթը կրկնվում է 10-րդ տողում.

Եվ անխելքությունն, իբրև խրատատու,

բայց այս անգամ արդեն այս աննպատակ դադարը նշված է ստորակետով: Սրան հաջորդում է արդեն ծանոթ «**չարն (հաղթական)**»-ը, ինչից հետո էլ գալիս է լրիվ առեղծվածային «**հպատակ բարուն շահագործելիս**»-ը:

Իններորդ տողում պիտի լինի «**իշխանապետի ձեռքը կարկամած**» ու ոչ թե «**իշխանապետի ձեռքով կարկամած**», կամ էլ «**իշխանապետի կամքով կարկամված**», ինչը նորից լավ չի:

Յոթ «**թերությունը**» մի հատիկ 14 տողանոց սոնետի մեջ թերևս քիչ չի:

Ահա նաև նույն սոնետի Դավիթ Դավթյանի ու Հովհաննես Քելեշյանի թարգմանությունը.

Սոնետ 66

Կանչում եմ մահ ու անդորր: Անտանելի է տեսնել

Արժանավոր էակին որպես թափառ մուրացկան,

Ոչնչությունը նանիր, որ պերճանքով է զուգվել,

Եվ լրբորեն ուրացված խոստումները սրբազան,

Եվ ոսկեփայլ պատիվը, անարժանին զուր տրված,

Եվ ցավագին կոպտությամբ կուսությունը պղծրված,

Եվ կատարյալ պարկեշտին՝ ամոթանքով զրպարտված.

Եվ հանճարին՝ կաղացող բռնությունից խեղճացած.

Եվ մտքերը ու լեզուն շղթայակապ արվեստին,

Եվ պարզամիտ ճշմարտին՝ հանիրավի խենթ կոշվող,

Եվ գիտունի դիմակով կառավարող տրդեստին,

Եվ հնազանդ ստրուկին՝ չարիքներին ծառայող:

Այս բոլորից հոգնատանջ, ես ուզում եմ փախչել հար,

Բայց ցավում եմ քեզ թողնել միայնակ ու վշտահար:

Այս թարգմանության հենց սկզբի խոսքը, այս «**Կանչում եմ մահ ու անդորր:**»-ը (վերջակետն էլ հետը) վերացնում է Շեքսպիրին հատուկ

«կատաղի» կամ «վայրենի» տեմպը: Ընթերցողն ակամա ուզում է՝ ասի. «Է, եղբայր, կանչում ես, կանչի՛, հետո՞ ինչ»:

Որտեղից է այս վերջակետն ու տեմպի այս կորուստը:

Պարզվում է, որ Դ.Դ-ՀՔ-ի թարգմանությունը **«զարմանալի ձևով հիշեցնում է»** Մարշակի թարգմանությունը, թե՛ 1-ին տողի իր այս վերջակետով, թե սրան հաջորդող **«Անտանելի է տեսնել»**-ով, թե՛ իր **«կոպտությամբ բռնաբարված կուսությամբ»** նն, նն:

Մարշակի այս թարգմանությունը, իմ կարծիքով, բավական թույլ է, ու այս ռուսերեն թարգմանության մեջ Մարշակը մի բավական զվարճալի «վրիպակ» ունի: Շեքսպիրը իր անգլերենի 6-րդ տողով ահագին վերացական մի բան է ասում.

And maiden virtue rudely strumpeted

Ինչը բառացի նշանակում է.

Ու կուսական առաքինությունը կոպտությամբ պոռնկացրել են,

(ու ինչը ես փոխադրել եմ.

Կույս առաքինին – հարկադիր պոռնիկ կամ զորեղին հա՞րճ

տողով, ավելացնելով այս **«զորեղին հա՞րճ»**-ը, ինչը անգլերեն տողի իմաստային բեռը կամ բովանդակությունը բոլորովին չի փոխում, չնայած իմ այս ավելացրածին):

Մարշակը սրա փոխարեն իր ռուսերեն սոնետի մեջ ասում է.

(Мне видеть неvertepeж...)

... девственность, поруганную грубо,

Ինչն էլ նշանակում է. **«Անտանելի է տեսնել... կոպտությամբ անբավարարված կուսությունը»**: Դ.Դ-ՀՔ-ի թարգմանության մեջ սա դարձել է.

(Անտանելի է տեսնել...

... ցավագին կոպտությամբ կուսությունը պղծրված

Քիչ վերը դրված է Դ.Դ-ՀՔ-ի թարգմանությունը, Շեքսպիրի անգլերենը կա այս գրքի մեջ, նույն սոնետի հայերենի տակ, բայց ահա նաև Մարշակի թարգմանությունը, ու թող ընթերցողն ի՛նքը դատի, թե ասվածն ինչքան է ճիշտ.

Սոնետ 66, Самуил Маршак-ի թարգմանությունը

Зову я смерть. Мне видеть неvertepeж

Достоинство, что просит подаянья,

Над простотой глумящуюся ложь,

Ничтожество в роскошном одеянье,

И совершенству ложный приговор,

И девственность, поруганную грубо,

И неуместной почести позор,

И мощь в плену у немощи беззубой,

И прямоту, что глупостью слывет,

И глупость в маске мудреца, пророка,

И вдохновения зажатый рот,

И праведность на службе у порока

Все мерзостно, что вижу я вокруг...

Но как тебя покинуть, милый друг!

Մեղքն իհարկե, Մարշակինն է, քանի որ գուցե մեկը Մարշակին հարցներ. «Многоуважаемый товарищ Маршак, разве возможно поругать девственность иначе, чем грубо? Разве бывает девственность, поруганная не грубо или нежно?»:

Պարոնայք ԴԴ-ՀԲ-ն էլ, անզգույշ-անզգույշ, սա կալկա են արել ու դրել են իրենց հայերեն թարգմանության մեջ, բայց չեն նկատել, որ եթե հնարավոր է, որ ռուսերենի «**աննարգել**» տարբեր աստիճաններ ունենա (ինչը, այս պարագայում, թերևս անհնար է), հայերեն «**պղծել**»-ը համեմատական աստիճաններ չունի (որ «կոպտությամբ պղծի», այն էլ՝ «ցավագին կոպտությամբ»), ինչպես որ աստիճաններ չունի «**հղի լինել**»-ը: Ակնհայտ է, որ եթե մի բանը պիղծ է, ուրեմն, պիղծ է, պղծի շատն ու քիչը չկա:

ԴԴ-ՀԲ-ի «մեղքը» այս անգամ երկակի է, քանի որ բացի ասված «անխոհեմությունը», իրենք հայտարարել են, որ իրենց թարգմանությունը անգլերենից է, այնինչ, թարգմանել են միջնորդ լեզվի թարգմանության մի անհաջող տողը, հետո էլ բազմապատկել են սրա սխալը:

Ցավոք, սրա պես «անխոհեմ անզգույշությունները» քիչ չեն ո՛չ միայն այս թարգմանությունների մեջ, այլ մեր թարգմանական գրականության մեջ՝ առհասարակ:

Հաջորդ տարօրինակությունը 8-րդ տողն է, «**Եվ հանճարին՝ կաղացող բռնությունից խեղճացած**»-ը:

Թարգմանները այստեղ «**հանճարին**» բառի վրա բույթ են դրել, ինչը ստիպել է, որ «**հանճարը խեղճանա կաղացող բռնությունից**», ինչը, իհարկե, ճիշտ չի: Այս տողին չի զիջում նաև 12-րդ տողը, ինչը պնդում է, թե «**տգետը կառավարվում է գիտունի դիմակով**»:

Տիպական է նաև կուպլետի առաջին տողի վերջի անճարակ «**հար**»-ը, ինչը, լրիվ ակնհայտ, դրվել է, որ այս տողը հանգավորվի հաջորդ տողի «**վշտահար**»-ի հետ:

Իսկ այս «**հար**»-ից հետո էլ, հենց վերջին տողում այս թարգմանները մի «գոհար» էլ են առաջարկում. «**Բայց ցավում եմ քեզ թողնել**», ինչը, եթե թարգմանենք հայերեն, կնշանակի. «**Բայց ախր քեզ ո՛նց թողնեմ**»:

Հայերեն գրական ոճերում բայը անորոշ դերբայով փոխարինելը գրական քաղցկեղի պես մետաստազներ տված մի չարորակ վիթխարի հիվանդություն է, ու սրա մասին արդեն ասվեց Համլետի «լինե՞լ. թե՞ չլինե՞լ»-ի առիթով:

Բայց սա լրիվ ուրիշ թեմա է, ինչից շատ եմ խոսել այլուր, ու այստեղ ավելացնեմ միայն, որ, հայերենի անորոշ դերբայը, ինչպես Մանուկ Աբեղյանն է ապացուցել իր «Մի քանի քերականական հարցերի մասին» աշխատության մեջ, «**հայերենում միայն գոյական է ու բայական ոչ մի ֆունկցիա չունի**»:

Սրա համար էլ «**ցավում եմ, որ քեզ կթողնեմ**»-ը «**ցավում եմ քեզ թողնել**»-ով փոխարինելը հայերեն չի, ինչն իսկույն է երևում, երբ «**թողնել**» դերբայ-գոյականը փոխարինում ենք որևէ բուն գոյականով, օրինակ, «**քար**»-ով՝ «**ցավում եմ քեզ քար**»:

«**Ցավում եմ քեզ թողնել**»-ի ոչ հայերենությունը իսկույն կերևա անև առանց Աբեղյանին դիմելու, եթե հիշենք, որ կենցաղային իրադրության մեջ ոչ մի հայ իր հարազատին չի ասի. «**Ցավում եմ քեզ թողնել, քաղցր**»: Չի

ասի, երբե՛ք: Բայց կգրի՛, լի՛քը»: Ես հենց սրա՛ն եմ ասում «գրական երկերեսանիություն»:

Ամբողջացնելու համար ահա նաև ՍՄ-ի թարգմանությունը, ինչն էլ, քիչ թե շատ, հիշեցնում է Չայկովսկու թարգմանությունը, համեմայն դեպս, գոնե իր սկզբով.

Սոնետ 66, Модеста Чайковский-ի թարգմանությունը

Томимый этим, к смерти я взываю;

Раз что живут заслуги в нищете,

Ничтожество ж - в веселье утопая,

Раз верность изменяет правоте,

Раз почести бесстыдство награждают,

Раз девственность вгоняется в разврат,

Раз совершенство злобно унижают,

Раз мощь хромые силы тормозят,

Раз произвол глумится над искусством,

Раз глупость знания принимает вид,

Раз здравый смысл считается безумством,

Раз что добро в плену, а зло царит –

Я, утомленный, жаждал бы уйти,

Когда б тебя с собой мог унести!

Տխուր վիճակ է:

Շեքսպիրի պարականոն սոնետները

«Անպարականոն» պարականոնները: Սոնետ 87-ը

Անգլիացի շեքսպիրագետները Շեքսպիրի 154 սոնետից 5-ը համարում են պարականոն (outlier = «դուրս պառկած»): Սրանք են՝ 99-ը, 126-ը, 145-ը, 153-ն ու 154-ը:

Ես սրանց կավելացնեի առնվազն ևս 3 սոնետ, 87-ը, 135-ը, ու 136-ը, իսկ հետագա համարյա բոլոր սոնետները, մինչև 152-ը, կմիավորեի մի խմբի մեջ, ինչի անունը կդնեի «գրական կոպիտ հայհոյանքներ»: Բայց, նախքան սրանցից խոսելը, երևի արժի, որ նախ մի քանի խոսք ասվի սկզբի 17 սոնետից:

Այս 17 սոնետում Շեքսպիրն իր սիրեցյալ պատանուն համոզում է, անընդհատ ու շարունակ, որ սա, ինչ «ուրիշ բան» էլ անի, բայց անպայման զավակ ունենա, անպայման չմնա անժառանգ, որ «պատմության էջերից» անհետ չկորի ու վերանա:

Գոնե իմ համար սա չափազանց տարօրինակ էր, մանավանդ Շեքսպիրի 9-րդ սոնետի աստվածաշնչյան «նահապետ» Հունանի «արհեստին» վերաբերող մի թափանցիկ ակնարկից հետո, ասես այն օրերի Անգլիայում այդ «հունանիստական արհեստը» դարձել էր համաճարակ:

Սոնետների երկրորդ տարօրինակ խումբը ընդգրկում է վերջին 135-154-ը: Վերջին երկուսը անգլիացի շեքսպիրագետներն էլ են համարում պարականոն, ու սրանց մասին մի քանի խոսք առանձին կաավի:

Թե որ այս երկուսը մի կողմ թողնենք, այս վերջին 19 սոնետը, ըստ էության, գրական շատ կոպիտ հայհոյանք են, առատ-առատ «համեմված» մեր օրերի տեսանկյունից փոքր-ինչ այլասական, բայց անգլիացու համար բացահայտ անցենզուր կամ թաբու բառ ու պատկերով (օրինակ, 135-136-ը, 151-ը ևն):

Սոնետներից 87-ը պարականոն են համարում, քանի որ սրա 10 տողի հանգերը լրիվ նույնն են: Այս տողերը, բոլորն էլ, հանգավորված են ազլերենի gerund ձևով. «**releasing; granting? deserving? wanting, swerving. knowing, mistaking; growing, making**», ընդ որում, Շեքսպիրի այս հանգավորումը բավական տգեղ է, որովհետև հանգավորող վանկին նախորդող ձայները իրար չեն սազում:

Ռուս թարգմաններից միայն Մարշակն է փորձել պահի հանգերի այս տարօրինակ ու (շատերի կարծիքով) տգեղ սխտեմը, բայց ռուսերեն 5 սազող բառից բացի ուրիշ բառ չի գտել ողջ ռուսերեն լեզվում: Ահա դրանք, «**не смею, твою, владею, отдаю, любовью**»:

ՍՄ-ն ու ԴԴ-ՀՔ-ն իրենց թարգմանությունների մեջ նույնպես չեն պահել այս սխտեմը (չնայած, իրենց սովորության համաձայն, «պահել են» մետրիկական ու այլ «պարտադիր» սխալները):

Անգլերենում այս միապաղաղ հանգերը հնարավոր են ա՛յն պատճառով, որ անգլերենի համարյա ամեն մի գոյականն էլ կարող է նաև բայ լինի:

Թե ինչո՞ւ է հանգավորելու գերազանց վարպետ Շեքսպիրը ընտրել այս մոնոտոն հանգերը, գաղտնիք է՝ առ այսօր:

Սոնետ 135-ն ու 136-ը

Մի երկու խոսք՝ 135-136-րդ, 137-րդ ու 151-րդ սոնետների մասին:

Այս սոնետներից 135-րդի ու 136-րդի (այսպես ասած) «գլխավոր հերոսը» Շեքսպիրի «**William**» (կրճատ՝ «Վիլ» = Will) անունն է: Անգլերեն Will-ը նախ չափազանց գործածական մոդալ բայ է, ոնց որ հայերենի «**պիտի**»-ն, ու նաև նշանակում է. «**կամք** (նաև՝ **կտակ, վերջին կամք**), **իղձ, ցանկություն, տենչ**», իսկ խոսակցական անգլերենում՝ էլ բազում գռեհիկ սեքսուալ իմաստ ունի, ոնց որ հայերենի «**բան**» բառը բարբառներում ունի իգական ու արական անդամների իմաստ («**գործիք, հաջաթ**» ևն):

Այս սոնետը հիմնված է Will բառի հենց այս սեքսուալ ու գռեհիկ իմաստների վրա, ու եթե սրանք չես արտահայտում, թարգմանածը դառնում է կատարյալ անհեթեթ:

Սոնետը ծայրից ծայր բառախաղ է, ու ես ոչ մի սեփական գռեհկություն չեմ ավելացրել, որովհետև Շեքսպիրի գռեհկությունները, ինչպես ասում են, արդեն «ծով-ծով» էին):

Այս սոնետը թարգմանելու մի քանի տասնյակ ձև կա երևի, ես ընտրել եմ իմ կարծիքով բնագրին համարյա համարժեքը: Ինչքան մտածեցի, միակ «**ամենաանշառ**» ձևը «**Վիլլ**»-ը «**բան**» բառով փոխարինելն էր:

Նայեք անգլերեն բնագրին կամ ՍՄ-ի թարգմանությանը, որտեղ այս այլիմաստ ու անգլերեն գրած «Will-բան»-երը մեծատառ են, ու սրա համար էլ հայերեն ընթերցողին ոչինչ չեն ասում, մանավանդ, որ էջատակին էլ ոչ մի բացատրություն չկա:

Բերում եմ սոնետ 135-ի նաև ՍՄ-ի ու ԴԴ-ՀՔ-ի թարգմանությունները, բաց առանց սրանց զանազան կարգի «թերությունները» նշելու: Թող ընթերցողը ի՛նքը սրանք համեմատի բնագրի կամ իմ թարգմանության հետ, եթե կուզի:

Ահա ՍՄ-ի թարգմանությունը.

Սոնետ 135, Թարգման՝ Սամվել Մկրտչյան

Ինչպես ամեն ոք, դու նույնպես, անգին քո Will-ը ունես,
Եվ Will-ի լրումն, և Will հավելյալ, որ ոչ ոք չունի:
Գուցե չափից դուրս (անխոհեմաբար) խանգարում եմ քեզ՝
Քո անույշ Will-ին ավելացնելով Will-ն իմ գողունի:

Բայց ասա դու ինձ, ում, Will-ը այնպես մեծ է ու անծիր,
Կբարեհաճե՞ս իմ Will-ը պահել չքնաղ Will-իդ մեջ.
Միթե ուրիշի Will-ը դու այնքան վսեմ կարծեցիր,
Որ ինձ մերժեցիր համաձայնության շողերը անշեջ:

Ծովը, համակ ջուր , դեռ ընդունում է տարափ ու անձրև,
Անվերջ հորդալով՝ ընդարձակում է ափերը կրկին.
Այդպես նաև դու, նոր Will հավելիր Will-իդ բարեձև,
Եվ հարստացրու իմ միակ Will-ով քո Will-ը անգին:

Մի՛ եղիր անգութ, մտածիր բոլոր Will-երի մասին,
Եվ սիրույդ համար՝ թող ես նրանց հետ լինեմ միասին:

Սոնետ 135, Թարգման՝ Դ. Դավթյան, Հ. Քելեշյան

Այլոց նման դու նույնպես ունես վսեմ կամքը քո,
Որ անունս մշտապես տիրապետես անկաշկանդ,
Եվ ես, որ քեզ եմ փնտրում, գալիս եմ վես հարգանքով,
Հավելելու քո կամքին իմ բաղձանքը հնազանդ:

Օ՛, դո՛ւ, որի տենչանքը անհուն է և անպարփակ,
Չի՞ ցանկանա, որ իր մեջ իղձս գտնի մի անկյուն,
Մի՞թե կամքդ, որ այլոց հարգած հյուրն է շարունակ,
Չի արձակի իմ կամքին հաճության գեթ մի շողուն:

Օվկիանոսը, որ ջուր է, դարձյալ ջուր է ընդունում,
Եվ ձգտում է լայնանալ, ընդարձակել ափերն իր,
Այդպես էլ դու քո կամքին կաթիլներս հավելիր,
Եվ ավելի ընդլայնիր սերդ անբավ, անհատնում:

Մեկի մասին դու միայն մտահոգվիր մշտապես,
Այդ բաղձանքով սիրիր ինձ, քո Վիլյամին սիրակեզ:

Յարոսլավ Հաշեկը իր «Քաջ գինվոր Շվեյկի արկածները» գործի առաջին մասի վերջաբանում ասում է, որ կուլտուրական մարդը կարող է ամեն տեսակ գոեհկաբանությունն էլ կարդա: Սա հենց Հաշեկի ասած դեպքն է:

Սոնետ 151-ը

Այս «Վիլ-բան»-ի թեման Շեքսպիրը շարունակում է նաև հաջորդ սոնետում: Ասածս մնացած սոնետներում էլ կան գոեհկաբանություններ, բայց սրանցից

աչքի է ընկնում 151-րդը, ինչը ասես սոնետը պատմողի սեփական ֆալլուսի «վարքագրությունը» լինի:

Սրա թարգմանության դժվարությունը ռեկորդային էր, ու սկզբում թվում էր, թե այս մեկը անթարգմանելի է:

Օրինակ, սրա անգլերեն *conscience* բառը միաժամանակ նշանակում է թե՛ «խիղճ», թե՛ «գիտակցություն», իսկ Շեքսպիրի օրերի բանավոր խոսքի մեջ նաև «վագինա» կամ, ավելի ճիշտ, ոնց որ Ջերարդ Լեջերն է ասում (տես ստորև), «վագինական գիտություն»:

Մյուս կողմից էլ, այս ոտանավորի մեջ կա նաև *reason-ը*, ինչը նորից նշանակում է «գիտակցություն», բայց և «բանականություն», ինչպեսև՝ «պատճառ», «դատողություն»:

Սրանց հետ միասին ուրիշ հանգամանքներ էլ կան, բայց դրանք արդեն զուտ պրոֆեսիոնալ մանրամասներ են, ու դրանցից այստեղ խոսելը անիմաստ է:

Դե, թարգմա՛ն, արի ու սրանք պահի, ու սրանց հետ էլ պահի ոտանավորի սիրունությունն ու բազմիմաստությունը, պահի այլասացությունները, գտի Շեքսպիրի բազմարժեք ու այլասական հայհոյանքների հայերեն համարժեքները, պահի հանգերն ու մետրիկան, ալիտերացիաներն ու ասոնանսները ևն:

Իսկ երբ բացում ես ու անգլիացի մեկ-երկու շեքսպիրագետի մեկնություններն ես նորից կարդում, լրի՛վ ես մոլորվում մնում:

Սրա համար էլ սրա պես ոտանավորների **հնարավոր** թարգմանությունների թիվը բազում է:

Առհասարակ, թարգմանության էությունն ու որակը անպայման կախված է ա՛յն հանգամանքից, թե թարգմանը բնագրի ի՛նչն է զոհում:

Մարշակը (մյուս ռուսներն է՛լ), օրինակ, այս ոտանավորը թարգմանելուց զոհել է սեքսուալ ենթաշերտը, լրիվ, ինչը ես պահել եմ, ու, ըստ էության, Մարշակի թարգմանությունը Շեքսպիրի ոտանավորը չի:

Ահա Մարշակի թարգմանությունը, ու թող ընթերցողը նախ կարդա սա, ու հետո էլ ի՛մ թարգմանությունը, ու հետո սրանք համեմատի իրար հետ (նաև բնագրի հետ, եթե «ուզում է»):

Սոնետ 151, թարգման Սамуил Маршак

Не знает юность совести упреков,
Как и любовь, хоть совесть - дочь любви.
И ты не обличай моих пороков
Или себя к ответу призови.

Тобою предан, я себя всецело
Страстям простым и грубым предаю.
Мой дух лукаво соблазняет тело,
И плоть победу празднует свою.

При имени твоём она стремится
На цель своих желаний указать,
Встаёт, как раб перед своей царицей,

Чтобы упасть у ног ее опять.

Кто знал в любви, падения и подъемы,
Тому глубины совести знакомы!

ՍՄ-ի ու ԴԴ-ՀՔ-ի թարգմանություններից արդեն չեմ էլ խոսում, ուղղակի բերում եմ դրանք, որ ընթերցողը դրանք վերը ասվածների հետ ո՛չ միայն համեմատելու հնարավորություն ունենա, այլև ի՛նքը համոզվի, թե այս թարգմանները արդյո՞ք հասկացել են բնագիրն ու արդյո՞ք իմացել են, թե ի՛նչ է իրենց թարգմանածի իմաստը:

Ահա ՍՄ-ի թարգմանությունը.

Սոնետ 151

Ջահել է սերը և չի հասկանում, թե ինչ է խիղճը,
Բայց ո՞վ չգիտի, որ խիղճը սիրո ծնունդ է որ կա:
Անույշ խաբեբա, մի՛ քննիր դու իմ սխալն ու ճիշտը,
Որ մեղքերիս մեջ չունենաս դու քո բաժինն ակամա:

Թե դավես դու ինձ, ախ, ես ինքս ինձ կդավեմ հավետ
Եվ ազնիվ հոգիս մեղսավոր մարմնին կհանձնեմ անվերջ,
Մինչդեռ իմ հոգին չի համաձայնում մեղսոտ մարմնի հետ
Եվ ընդունակ է, ի հեճույս նրան, հաղթել սիրո մեջ:

Բայց ամեն անգամ իմ հոգին քեզ է մատնացույց անում,
Որպես իմ շահած գանձը թանկարժեք, և գանձով հպարտ՝
Խոնարհ ծառայի կոչումով է նա անվերջ գոհանում,
Որ, գիշեր ու զօր քեզ հետ լինելով, երջանիկ է շատ:

Ուրեմն սերը խղճի պակասից չի ապաշխարում,
Ջի խիղճը սերն է, որի համար եմ ապրում աշխարհում:

Սա էլ ասածս երկրորդ թարգմանությունը.

Թարգման՝ Դ. Դավթյան, Հ. Քելեշյան

Սերդ շատ է դեռատի խղճի խայթը ճանաչել,
Թեև խիղճը սրտի մեջ ծնվել է հենց նույն սիրուց.
Արդ, խորամա՛նկ, մի՛ ասա, թե լոկ ես եմ մեղանչել,
Եվ մի փորձիր խույս տալու մեղքերս ինձ հետ կիսելուց:

Դու ես ազնիվ իմ հոգին հրապուրում ու մղում
Կոշտ մարմնիս քարշ տալու դավերի մեջ տմարդի.
Հոգիս համառ պնդում է, որ սիրո մեջ կհաղթի,
Բայց իմ անգոր մարմինը նրան լսել չի ուզում:

Սակայն ի լուր քո անվան աչքը քեզ է նա հառում,
Նայում է քեզ իբրև այդ հաղթանակի իր զոհին,

**Հպարտության մեջ արբշիռ՝ ծնրադիր է նա լինում,
Եվ ոտքերիդ մոտ ընկնում իբրև խոնարհ քո գերին:**

**Ուրեմն՝ մի՛ մեղադրիր, թե ես խղճի խայթ չունեմ,
Քանզի վեր եմ ելնում ես, որ վերստին վայր ընկնեմ:**

Ահա թե ինչ է գրում Զերարդ Լեջերը այս սոնետի առնչությամբ.

«Սա ամենախրթին սոնետներից մեկն է, քանզի թե՛ սրա տրամաբանությունն է, որ ոչ լրիվ է պարզ, թե՛ այն օրերի գրականության մեջ չկան այնպիսի «բանալիներ», որոնք թույլ կտային, որ սա միաթեք մեկնաբանվեր:

«Եղիսաբեթյան շրջանի սոնետները այնքա՛ն էին զուսպ, որ քիչ է մնում մարդ մտածի, որ սեքսը այդ սոնետների հերոսների մտքո՛վն անգամ չի անցել:...Այսօրինակ պլատոնական սիրո տրադիցիան գալիս էր դեռ Պետրարկայից...Սոնետիստները հազվադեպ էին պարկեշտության սահմանները խախտում:...Ինձ միայն մի բացառություն է հայտնի, երբ Բարնաբի Բարնզը (Barnabe Barnes-ը) իր 76-րդ սոնետում հորդորում է իր մարմնի «ցցուն մասերին», որ սրանք ցած իջնեն, ու ցավում է, որ «իր անամոթ ազդրերը չեն կարող գրկեն իր սիրուհու ազդրերը, հակառակ իր սպասելիքներին»: Հնարավոր է, որ Շեքսպիրը սրանից ազդված լինի:

... «KDJ-ն սոնետի «**խղճի խայթը**» կապակցությունը կապում է լատինական *penis erectus non habet conscientiam* («պենիսը էրեկցիայի վիճակում խիղճ չունի») ասացվածքի հետ ինչը այն օրերին գուցե տարածված էր, բայց ես սրան այնքան էլ համաձայն չեմ...:

«Ինչևէ, կարծում եմ, որ Շեքսպիրի բառախաղերի հենքը այս «**conscience = խիղճ; գիտակցություն**» բառի «con-» մասնիկը «**cunt = վագինա**» խոսակցական գռեհիկ բառի հետ խառնելն է, ինչը հնար է տալիս, որ սա ընկալվի գռեհիկ «**cuntscience**» իմաստով, ինչը համարժեք է **{շատ գռեհիկ հայերենով – ՄՀ}** «**վագինա-գիտություն**»ին: (Հին անգլերենի բառարանը, OED-ն, «**conscience = խիղճ**» բառը հենց «**conscience**» ձևով է գրում): Այս կարգի բառախաղերը եղիսաբեթյան շրջանի թատրոնում շատ էին գործածվում, ու երևի սա ու սրա կարգի բառախաղերը շատ էին դուր գալիս այն օրերի հանդիսատեսին, ու կա այն տպավորությունը, որ այս բառախաղերը ուղեկցվում էին անպարկեշտ ժեստերով»:

Զարմանալի է, որ դ-ր Լեջերին ոչ թե այս, կամ 135-136-րդ, կամ էլ 143-144-րդ սոնետներն են թվում չափազանց կոպիտ, այլ 147-րդը, ինչը համարում է «այնքան խրթին ու կոպիտ, որ ասես մի հիվանդ սիֆիլիսիկի գրածը լինի»:

Շեքսպիրի հիվանդության՝ այս անգլիացի շեքսպիրագետի սույն հպանցիկ ենթադրությունը, իհարկե, ապացուցելի չի, չնայած սա բացատրում է սոնետների վերջին խմբի համարյա բոլոր սոնետների կոպտությունն ու անպարկեշտությունը, քանզի հայտնի է, որ այս հիվանդությամբ տառապողները հիվանդության վերջին ստադիայում կորցնում են ամոթի զգացումը:

Շեքսպիրի լեզվական ազատությունն ու կոպտությունը առհասարակ է հայտնի, ու երբ հետագայում Ալեքսանդր Պոպը Շեքսպիրին մեղադրում էր, որ վերջինը «գրում է Լոնդոնի փողոցների գռեհիկ լեզվով», թերևս նկատի ուներ ոչ միայն Լոնդոնի բարբառի կիրառությունը, այլև այս «բան»-ի ու «**cuntscience**»-ի պես բազում ուրիշ գռեհիկ բառերինը, որոնք քիչ չեն նաև Շեքսպիրի դրամաներում: (Հիշենք, օրինակ, Քենտի հայհոյանքների ընդարձակ շարանը «Լիր արքա»-յի մեջ, ինչը հիշատակում է Լև Տոլստոյը):

Շեքսպիրը «Գլոբուս» թատրոնի փայատեր էր, ու իր համար թատրոնի շահույթը կարևոր էր, ուրեմն, ինքը խիստ շահագրգիռ էր, որ թատրոնը միշտ լիքը լինի: Այն օրերի հանդիսատեսին էլ թատրոն հրապուրելու ամենահեշտ ձևը նախ ժողովրդի լեզվով պարզ ու հասկանալի խոսելն էր, երկրորդն էլ էժան հումորի առատությունը, ինչի ամենահեշտ ձևն էլ, թե՛ այն օրերին, թե՛ հիմա, գռեհիկ կատակն է, քանզի հենց սա՛ է, որ «լայն սպառման առարկա» է:

Ի՛մ կարծիքով, Շեքսպիրի գրվածքների գռեհկաբանությունների առատությունը սրանո՛վ է բացատրվում, որովհետև (նորից՝ ի՛մ կարծիքով) Շեքսպիրը խիստ պրագմատիկ մարդ էր, մի մարդ, ով Ստրատֆորդից եկել էր Լոնդոն, որ նախ հարստանա ու հետո էլ իր տեղը գտնի սոցիալական ավելի բարձր խավերում: Սրա համար էլ Լոնդոնի բարբառի ու էժանագին կատակների կիրառությունը երևի դարձավ սովորություն, իսկ սովորությունն էլ, ինչպես հայտնի է, դառնում է բնավորություն:

Նորից շեշտեմ, որ այս կարգի հումորն ու բառախաղը չափազանց են բարդացնում թարգմանի խնդիրը, մանավանդ երբ թարգմանը չի ուզում բնագրի որևէ տարրը զոհի, լինի սա «կոպտության տարր», թե Չուկովսկու ասած «նրբագեղության տարր»:

Այնինչ, ՍՄ-ն ու ԴԴ-ՀԲ-ն չափազանց են անհոգ ու չափազանց էլ շատ բան են զոհ տալիս, ինչպես որ ՍՄ-ն է 135-րդ ու 136-րդ սոնետների իր թարգմանության մեջ զոհել սոնետի ողջ գաղափարը՝ բառախաղը, հայ ընթերցողի համար իր հանելուկային «Will»-ով, իսկ ԴԴ-ՀԲ-ի թարգմանությունների մեջ բառախաղի հետքն անգամ չկա:

(Նույնը վերաբերում է նաև ռուս թարգմաններին): Օրինակ, Շեքսպիրը 138-րդ սոնետի իր թարգմանության կուպլետում գրում է.

**Therefore I lie with her, and she with me,
And in our faults by lies we flattered be.**

Շեքսպիրի այս կուպլետը գերազանց բառախաղի մի վկայությունն ա: Անգլերեն «**lie**» բառը երկու գլխավոր իմաստ ունի, «**սուտ ասել**»-ը ու «**պառկել**»-ը: «**I lie with her**»-ն նշանակում է. «**Ես, այդ կնոջ հետ միասին, սուտ եմ ասում**», բայց, նաև. «**Ես, այդ կնոջ հետ պառկում եմ**»:

Քանի որ հայերենը չունի այնպիսի մեկ բառ, ինչը միաժամանակ նշանակի թե՛ ստելը, թե՛ պառկելը, ես, ստիպված, այս երկու գաղափարը միացրի իրար ու սա փոխադրեցի հետևյալ ձևով (որովհետև մտածեցի, որ այս փոխադարձ սուտը հանուն հենց անկողին մտնելու է, ու չուզեցի, որ այս հանգամանքը զոհ գնա փոխադրության այլ կարիքներին).

Չքմեղանալով, սրա՛ համար ա, որ սուտ ենք ասում,
 Ու հե՛նց անկողնում թե «ջա՛ն» ենք ասում, թե «ջա՛ն» ենք լսում:

Իհարկե, այս կուպլետը, ի վերջո, անթարգմանելի է: Իսկ թե ինչ են արել ՍՄ-ն, ԴԴ-ՀԲ-ն ու (օրինակ) Մարշալը, թող ընթերցողը ի՛նքը դատի:

Թարգման՝ Սամվել Մկրտչյան

Երբ նա երգվում է, թե արարված է անխարդախ ու հեզ,
 Ես չեմ կասկածում, թեև լավ գիտեմ, որ նենգում է զուտ.
 Թող նա մտածի, թե մի անաղարտ պատանի եմ ես
 Եվ չեմ հասկանում այս կեղծ աշխարհի նրբությունը սուտ:

Ջուր մտածելով, թե ինձ տակավին ջահել է կարծում
 (Թեև լավ գիտի, որ անցած է իմ ջահելությունը)
 Միամտաբար կեղծախոս լեզվին ես չեմ կասկածում.
 Եվ մենք երկուսով խեղդում ենք այս պարզ ճշմարտությունը:

Եվ սակայն ինչու՞ նա չի ընդունում, որ խարդախ է շատ,
 Ինչու՞ չեմ ասում, որ ծերությունից փորձում եմ փախչել.
 Օ, սիրո ընտիր սովորույթն է մեզ բերում կեղծ հավատ,
 Եվ չի ցանկանում սիրո մեջ տարիքն իրեն ճանաչել:

Այսպես սիրելով մենք խաբում ենք ու նենգում անդադար
 Եվ մեղքերի մեջ ստախոսությամբ քծնում ենք իրար:

Թարգման՝ Դ. Դավթյան, Հ. Քելեշյան

Երբ սիրուհիս երգվում է, որ անկեղծ է նա ինձ հետ,
 Հավատում եմ ես նրան, թեև հաստատ ես գիտեմ,
 Որ նա միայն ստում է նենգաբար ու անխոհեմ,
 Կարծելով, թե դեռահաս պատանի եմ և տգետ:

Այդպես նա ինձ միամիտ երիտասրդ է կարծում,
 Երբ օրերս վաղ գարնան արդեն վաղուց են հոսել,
 Ես էլ նրա ստահող, սին խոսքերին հավատում,
 Եվ իրական վիճակից հեռանում ենք երկուսս էլ:

Բայց ինչու՞ եմ ես ժխտում իմ տարիքը զառամյալ,
 Իսկ նա իր սերն է կեղծում և խաբում է ինձ նորից,
 Քանզի սերը ապրում է վստահությամբ կարծեցյալ,
 Եվ տարեցը սիրելով ամաչում է տարիքից:

Մենք երկուսս էլ իրարու լոկ ստում ենք և խաբում,
 Եվ այդ պատիր զրույցով մեր մեղքերը սքողում:

Սոնետ 138 թարգման՝ Самуил Маршак

Когда клянешься мне, что вся ты сплошь
Служить достойна правды образцом,
Я верю, хоть и вижу, как ты лжешь,
Вообразив меня слепым юнцом.

Польщенный тем, что я еще могу
Казаться юным правде вопреки,
Я сам себе в своем тщеславье лгу,
И оба мы от правды далеки.

Не скажешь ты, что солгала мне вновь,
И мне признать свой возраст смысла нет.
Доверьем мнимым держится любовь,
А старость, полюбив, стыдится лет.

Я лгу тебе, ты лжешь невольно мне,
И, кажется, довольны мы вполне!

Բուն պարականոն սոնետները

Այս պարագրաֆը գրելիս, մեծ մասամբ, օգտվել եմ հետևյալ հոդվածից. «McNeil, Alex, "Shakespeare's Five "Outlier" Sonnets"; *Brief Chronicles V*, pp 31-45, 2014», ինչը քաղվածքներ է բերում նաև անգլիացի այլ նշանավոր շեքսպիրագետների քննություններից՝ այս պարականոն սոնետների վերաբերյալ:

Շեքսպիրի սոնետներից պարականոն են համարվում՝ 99-րդը, 126-րդը 145-րդը, 153-րդն ու 154-րդը:

Սրանցից 99-րդը ավանդական 14 տողի փոխարեն ունի 15 տող, այս սոնետի առաջին տունը 5 տողանոց է: Շեքսպիրագետները սա զանազան կերպ են բացատրում ու ոմանք կարծում են, որ պարականոն սոնետների հեղինակը գուցե Շեքսպիրը չի, բայց շեքսպիրագետների մեծամասնությունը, այնուամենայնիվ, այս ենթադրությունը անհիմն է համարում:

Իմ կարծիքով, այս սոնետի ավել տողը բացատրվում է այն հանգամանքով, որ Շեքսպիրը, սոնետը գրելիս, առաջին տան բոլոր տողերն էլ այնքան հաջող է համարել, որ ուղղակի ափսոսացել է սրանցից որևէ մեկը կրճատի:

Ուսանավոր գրելուց սա հաճախ է պատահում, ու միայն գերազանց պոետներն են, որ նման տողերը չեն ափսոսում ու դեն են չալրտում, կամ չարչարվում ու գտնում են հարկավոր տողը:

Հայտնի է, օրինակ, որ Թումանյանի «Անուշ»-ի հրատարակությունից հետո, երբ Մանուկ Աբեղյանը այս պոեմը դրվատելուց հետո նաև քննադատեց սրա թույլ կողմերը, Թումանյանը անցավ պոեմը մշակելուն (առաջին հերթին «գրական» բառերը փոխարինելով Երևանի բարբառի պարզ ու բոլորին հասկանալի բառերով), ու «Անուշ»-ի իր այս մշակությունը ավարտեց 16 տարի հետո միայն:

Հնարավոր եմ համարում նաև, որ Շեքսպիրը ուղղակի հետաձգել է սոնետը մշակելու ու վերջնական տեսքի բերելու իր միտքը, բայց հետո, ինչ-ինչ պատճառով, չի արել սա: Իրոք էլ, շեքսպիրագետ կա, ով համարում է, որ սա «սևագիր» սոնետ է:

Թերևս ավելորդ չի լինի, եթե ասվի, որ մինչև Շեքսպիրն էլ են եղել 15 տողանոց սոնետ գրողներ, օրինակ, Barnabe Barnes-ն ու Bartholomew Griffin-ը, բայց սրանք ավել տողը դրել են, ոչ թե «օկտավ»-ի (այսինքն առաջին 8 տողի) մեջ, այլ «սեստետ»-ի (այսինքն, վերջին 6 տողի) մեջ (եղել են նույնիսկ 18 տողանոց սոնետներ):

Ռուս թարգմանները, երևի Մարշակի «թեթև ձեռով», ավել տողն ընդգրկել են երկրորդ քվիթբենի (քառատողի) մեջ (ինչը մեծ «մեղք» չի), իսկ ԴԴ-ՀՔ-ն «չեն էլ նկատել», որ սոնետի բնագրի մի տողն ավել է ու սա թարգմանել են 14 տողով, թարգմանել են «անփույթ» ու, իհարկե, սոնետն ավարտել են «անհաջող» կուպլետով:

Մի երկու խոսք այս սոնետի հայերեն թարգմանությունների մասին:

Թերևս ՍՄ-ի ու ԴԴ-ՀՔ-ի թարգմանությունները քննադատելու այս «դոզան» չափազանց է, ու հավանական է, որ ընթերցողը արդեն հոգնել է այս «կառչուն» քննադատությունից, բայց այս քննադատության նպատակը բոլորովին էլ իմ սեփական թարգմանության գովազդը չի, չնայած գուցե այդպես թվա, ու ոչ է՛լ վերոհիշյալ թարգմանների վաստակը նվազեցնելն է:

Իմ հիմնական նպատակը հայ թարգմանական ավանդույթների իրական ու, իմ կարծիքով, չափազանց «անբարվոք» վիճակը ցույց տալն է: Եթե ճիշտ եմ, ու այս վիճակը իրո՞ք է չափազանց ծանր, սա արդեն խիստ մտահոգության խնդիր է, քանի որ մեր թե՛ նոր, թե՛ մանավանդ հին թարգմանական գրականության ծավալը ուղղակի վիթխարի է, իսկ մեր սեփական գրականությունն էլ համարյա մի՛շտ է հետևել ու այսօր էլ է հետևում թարգմանականին:

Սա՛ է պատճառը, որ այս շարադրանքը կարդացողին անընդհատ ուզում է համոզած լինի, որ ոչ միայն ՍՄ-ի ու ԴԴ-ՀՔ-ի թարգմանություններն ու Շեքսպիրի դրամաների թարգմանությունները պիտի անպայման վերանայվեն, այլև պիտի վերանայվեն մեր թարգմանությունների բոլո՛ր ավանդույթները ու հիմնական սկզբունքները՝ առհասարակ (եթե, իհարկե, սրանք գոյություն ունեն):

Սրա՛ համար է, որ այս նույնիսկ պարականոն սոնետների առիթով էլ է հարկավոր, որ մի վերջին անգամ վերլուծվի ՍՄ-ի ու ԴԴ-ՀՔ-ի թարգմանությունների թերությունները, որ ընթերցողը համոզվի, որ այս թարգմանների սխալները ոչ թե պատահական են, այլ սկզբունքային ու ավանդական ու համատարած:

Այս սխալների մեղքը ոչ այնքան այս թարգմաններինն է, այլ գալիս է բոլորովին ուրիշ ակունքներից, գալիս է մեր այն հավիտենական «գավառական արխեյինությունից», ինչն այնքան հատուկ էր դեռևս քոչվոր երրայական ցեղերի նահապետներից մեկին, Հոբ Երանելուն:

Ու եթե համեմատության համար շատ ու շատ հաճախ իմ թարգմանություններից է՛լ եմ հատվածներ բերում, բերում եմ միայն ա՛յն

պատճառով, որ մտածում եմ, թե ընթերցողը գուցե անգլերեն չիմանա կամ գուցե ալարի ու գիրքը չթերթի, որ հարկավոր սոնետը գտնի ու հետը համեմատի:

(Ճիշտն ասած, մի պատճառ էլ կա: Առ այսօր մեր հայերեն չափածոյի այսպիսի վերլուծություն չեմ տեսել, ուրեմն այս վերլուծությունը պիտի՝ որ օգտակար լինի մեր բանասիրության ուսանողներին է՛լ, հետազոտողներին է՛լ, սկսնակ թարգմաններին էլ: Կնշանակի, մասնավոր օրինակների այս առատությունը դիդակտիկ նշանակություն ունի):

Այժմ դառնում եմ իմ բուն խոսքին:

ՍՄ-ն, ճիշտ է, 99-րդ սոնետի ավել տողն ընդգրկել է առաջին տան մեջ, բայց հարազատ է մնացել «գեղարվեստին, մետրիկային ու տրամաբանությանը հակադրվելու իր հաստատակամությանը»: Օրինակ, անհայտ է, թե ինչ է նշանակում ՍՄ-ի թարգմանության «**պարծանքը վես...իմ սիրո մութ երակների գույնով փորձեցիր**» խոսքը:

Հետո, անընդունելի է «**Կոկոնն էր կրծում՝ մի արատավոր նրան դարձնելով**» տողի «**մի արատավոր**»-ը, ինչի «**մի**»-ն, ակնհայտ, հատածի վանկերը լրացնելու համար է, բայց լրի՛վ է անտեղի: Անհասկանալի, ոչ տեղին ու բնագրին հակասող է նաև ՍՄ-ի կուպլետը (օրինակ, ՍՄ-ն ի՞նչ է ասում իր «**ի՞նչ փույթ, երբ նրանք**»-ով, ինչը նշանակում է՝ «**հետո՞ ինչ, եթե նրանք արդեն**» կամ «**ի՞նձ ինչ, եթե նրանք արդեն**», ու չի նշանակում՝ «**բայց իզուր, ախր նրանք արդեն**», ինչը հենց ՍՄ-ի նպատակն է):

**Էլի ծաղիկներ հիշատակեցի, - ի՞նչ փույթ, երբ նրանք
Անամոթաբար խլել են քեզնից թե բույր, թե երանգ:**

Հաջորդ պարականոն սոնետը, 126-րդը, ինչով ավարտվում են Շեքսպիրի տղամարդ սիրեցյալին նվիրած սոնետները ու սկսվում են «թուխ կնոջը» նվիրավածները, երկու տող պակաս ունի: Այս սոնետի կուպլետը չկա, ու սրա պատճառը հայտնի չի ու թերևս երբևէ հայտնի չի էլ լինի: Հավանական է, սա նորից անավարտ սևագիր է:

Պարականոններից երրորդը 145-րդ սոնետն է, ինչը միակն է, որ գրված է 8 վանկանոց տողերով ու, թե՛ այս թարգմանության, թե՛ ռուսների թարգմանության մեջ, վանկերի այս թիվը պահված է երկու գլխավոր հատածանոց տողերով, որոնց մետրիկան է՛լ է տարբեր մնացած սոնետների մետրիկաներից: ՍՄ-ն ու ԴԴ-ՀԲ-ն թարգմանել են 14 վանկանոց երկու գլխավոր հատածով տողերով:

(ԴԴ-ՀԲ-ի թարգմանած բոլո՛ր սոնետներն են այս մետրով, այնպես որ, սրանք նորից ոչ մի անսովոր բան «չեն նկատել»): ՍՄ-ի այս սոնետի թարգմանության մետրիկայի անսովորությունը այնքան էլ ակնբախ չի, ինչքան որ պիտի լիներ: Համեմատեք նույն սոնետի այս գրքի թարգմանության հետ):

Շեքսպիրագետները միաձայն համարում են, որ սա ամենաթույլ սոնետն է: Այստեղից ու մետրիկայի անսովորությունից ու սոնետի պարզությունից էլ եզրակացնում են, որ Շեքսպիրը երևի սա գրել է, երբ 18 տարեկան էր:

Ենթադրություն կա նաև, որ Շեքսպիրը այս սոնետը նվիրել է իր կնոջը, Anne Hathaway-ին:

Պարականոն են նաև վերջին երկու սոնետը, 153-ն ու 154-ը: Սրանց առաջին ութ տողը հին հունական մի էպիգրամից է, բայց այն տարբերությամբ, որ Շեքսպիրի նկարագրած ավագանը ոչ թե բուժում է ամեն մի հիվանդություն, այլ հենց «**օտար, անսովոր**» հիվանդությունները, այսինքն, հենց ֆրանսիականը: Սրանից շեքսպիրագետները եզրակացնում են, որ շատ հավանական է, որ այս սոնետը ինքնակենսագրական է:

(Այս «օտար, անսովոր» հիվանդության ակնարկը չկա ո՛չ ՍՄ-ի ու ԴԴ-ՀԲ-ի, ոչ է՛լ ռուսների թարգմանությունների մեջ: Զարմանալի է, որ ՍՄ-ն չի իմացել, որ անգլերեն **brand** բառը բացի «**սուր, թուր**» իմաստից ունի նաև «**(շիկացած) խարան**» ու «**ջահ**» իմաստները, ու երկու սոնետում էլ այս բառի տեղը դրել է «**գեղարդ**»-ը, ինչը սխալ է:

(Հին հույների սիրահարության աստվածը, Էրոսը, ու սրա հռոմեական նմանակը, Կուպիդոնը, փոքրիկ մանուկ էին ու, առահասարակ, կա՛մ իրենց փոքրիկ աղեղներից արձակած փոքրիկ նետերով էին խոցում իրենց «զոհերին», կամ էլ իրենց կախարդական ջահով այդ «զոհերի» կուրծք ու հոգիներում վառում էին սիրո հուրը, ու անհնար էր, որ այս 1-2 տարեկան մանուկները գործածեին հսկայական գեղարդը, ինչի նշանակությունը ոչ թե խոցելն է, այլ կտրելը: Մյուս կողմից էլ դժվար է պատկերացնելը, որ այս գեղարդը բոցավառ է ու անշեշ:

(Այս թարգմանությունների մնացած (մեղմ ասած) բազում «թերությունից» խոսելը երևի արդեն ավելորդ է, բայց մի բան պիտի անպայման ասվի: ԴԴ-ՀԲ-ն Անահիտ-Աստղիկ-Կիբելե-Դեմետր-Ափրոդիտե-Վեներա Մայր Աստվածուհուն խառնում են Արտեմիս-Դիանային:

Բերում եմ միայն ԴԴ-ՀԲ-ի թարգմանությունը, որ ընթերցողը գոնե սա բնագրի ու այս գրքի թարգմանության հետ համեմատելու հնարը ունենա:

Թարգման՝ Դ. Դավթյան, Հ. Քելեշյան

Կուպիդոնը իր ջահը դրեց կողքը ու նիրհեց.

Մի լուսադեմ նազող կույս՝ Անահիտի դուստրերից,

Օգտվելով շուտափույթ բարեպատեն առիթից,

Սիրո ջահը ձորակի աղբյուրի մեջ ընկղմեց,

Որտեղ ջուրը վառ սիրո այդ կրակից սրբազան

Հոգեպարար, կենսատու մի ջերմություն ստացավ,

Եվ ահա նա փոխարկվեց, դարձավ մի ջերմ ավազան,

Որտեղ մարդիկ բուժում են անպատմելի ախտ ու ցավ:

Օ՛, բայց տղան սիրուհուս աչքերի դեմ ջահն այրեց

Եվ պինդ հպեց իմ սրտին, որ նրան և ինձ փորձի,

Ես ցավերից խելահեղ՝ այդ ջրի մեջ նետվեցի,

Ուր ցավատանջ իմ սիրտը ամենևին չբուժվեց:

Ավազանը այդ բուժիչ այնտեղ գտա ես միայն,

Ուր էրոսը իր ջահը բոցավառեց հավիտյան:

Այս երկու վերջին սոնետը, ըստ էության, կրկնում են իրար ու միմյանց տարբերակն են, ինչը ընդունում են բոլոր շեքսպիրագետները: Իմ կարծիքով, այս սոնետների կուպլետները, երկուսն էլ, այնքա՛ն են դիպուկ (ու իրարից էլ հստակ տարբեր են), որ շատ հավանական է, որ Շեքսպիրը (լրի՛վ արդարացի) ափսոսացել է, որ սրանցից մեկնումեկը դեն չպրտի ու համարել է, որ այս երկուսն էլ կյանքի իրավունք ունե՛ն:

Ասվել է, որ Շեքսպիրի կուպլետները (մեծ մասամբ) չափազա՛նց են հատու, դիպուկ ու «շրխկան», սրա համար էլ սրանց թարգմանները պիտի այս սոնետների կուպլետները հատուկ խնամքով թարգմանեին, որ սրանց այս հատկությունները չկորեին:

Հիմա բերում եմ այս երկու սոնետի կուպլետներին նախորդող քառատողի ու կուպլետի ՍՄ-ի, ԴԴ-ՀՔ-ի, իմ ու Մարշակի թարգմանությունները, առանց որևէ մեկնության, սրանց համեմատությունն ու եզրակացությունները թողնելով ընթերցողին:

Հիշեցնեմ, որ անգլերեն բնագրերը այս գրքում կան:

Թարգման՝ ՍՄ – 153

Բայց իմ սիրուհու աչքերից սիրո կրակը միայն
Վառվեց վերստին, և խոցեց տղան իմ սիրտը շուտով,
Ես, հիվանդացած տենչացի բուժող շատրվանը այն,
Տխուր ու անզուսպ՝ դեպի աղբյուրը վազեցի փութով,

Բայց չբուժվեցի, քանզի այնտե՛ղ է իմ միակ ճարը,
Որտեղից տղան վերստին վառեց իր հանգած ջահը:

Թարգման՝ ԴԴ-ՀՔ – 153

Օ՛, բայց տղան սիրուհուս աչքերի դեմ ջահն այրեց
Եվ պինդ հպեց իմ սրտին, որ նրան և ինձ փորձի,
Ես ցավերից խելահեղ՝ այդ ջրի մեջ նետվեցի,
Ուր ցավատանջ իմ սիրտը ամենևին չբուժվեց:

Ավագանը այդ բուժիչ այնտեղ գտա ես միայն,
Ուր էրոսը իր ջահը բոցավառեց հավիտյան:

Թարգման՝ ՄՀ – 153

Բայց եղ մանուկը կրակն առել էր սիրածի՛ս հրից,

Ու էդ կրակի բոցը քցել էր ի՛մ կուրծքն ու հոգին:
 Ես է՛լ եմ էթում, որ մի ճա՛ր առնեմ էդ եռման ջրից –
 Հուսահատ, արագ, որ էդ սուրբ ջուրը հո՛ւրըս ամոքի:

Բայց ճար չեմ քննում, որտե՛վ էդ ճարը, արդեն շա՛տ վաղուց –
 Սիրո՛ւս աչքերն են: Ինքը, Ամո՛ւրն ա ջա՛հ վառում ընդուց:

Թարգման՝ ՄՄ – 153

А между тем любви лукавый бог
 Добыл огонь из глаз моей подруги
 И сердце мне для опыта поджег.
 О, как с тех пор томят меня недуги!

Но исцелить их может не ручей,
 А тот же яд - огонь ее очей!

Թարգման՝ ՄՄ – Սոնետ 154

Անճար կրակը հանգցրեց կույսը մի աղբյուրի մեջ,
 Որ սիրո հրից եռաց ու բուժիչ մի աղբյուր դարձավ,
 Եվ այդ օրվանից բուժում է մարդկանց ցավերը անվերջ,
 Բայց իմ սիրունու պատճառած ցավը չբուժեց բնավ:

Եվ ես հասկացա, որ սիրո հրից սառու՛յցն է հալչում ,
 Բայց ամենապաղ սառույցի՛ց անգամ սերը չի սառչում:

Թարգման՝ ԴԴՀԲ – 154

Նա այդ ջահը ընկղմեց աղբյուրի մեջ մոտակա,
 Որը անշեշ ավազան դարձավ սիրո կրակից,.
 Ես էլ այնտեղ գնացի բուժվելու շատ ցավերից,
 Սակայն այնտեղ ես լոկ մի ճշմարտություն հասկացա,

Որ ջերմ սիրո կրակից նույնիսկ պաղ ջուրն է եռում,
 Մինչդեռ սերը այդ ջրից բուրրովին չի սառում:

Թարգման՝ ՄՀ – 154

Դիցուհին ջահը թաղեց էդ ջուրը, սառնորակ ու լուռ,
 Ու ջուրը եռաց – սիրո դյութանքով – հավիտենական:
 Ախպուրը դառավ այրերին բուժող հրաշագո՛րծ գուռ,

Ու ես է՛լ էկա, որ բուժվեմ ջրով – էդ կախարդական,

Բայց գալիս զուր էր: Զուր եռըցնելը լոկ սե՛րն ա կարում,

Բայց ինքը, ջուրը, թեկուզ դյուրական, սիրայրջ չի՛ մարում:

Թարգման՝ ՄՄ-154

Вода потока стала горячей.

Она лечила многие недуги.

И я ходил купаться в тот ручей,

Чтоб излечиться от любви к подруге.

3

Любовь нагрела воду, - но вода

Любви не охлаждала никогда.

Այսքանով ավարտում եմ Շեքսպիրի հայերեն թարգմանություններին արված դիտողությունները, ու անցնում եմ այլ հեղինակներից արած հայերեն թարգմանությունների ու մեր գրաբարյան տեքստերի աշխարհաբար թարգմանությունների հակիրճ քննությանը, որովհետև այս ողջ ընդարձակ շարադրանքը ուղղակի ստիպում է, որ այս քննությունը արվի, քանզի, ինչպես ասվեց, սրանից մեր գրականության ու գրական ոճերին վերաբերող հույժ կարևոր ու (իմ կարծիքով) նույնիսկ բախտորոշ հետևություններ են բխում:

Հայ թարգմանական ավանդույթները-2

Գրաբարյան շրջանի թարգմանությունները

(Այս պարագրաֆը, համարյա լրիվ, իմ «Այսօրվա հայերենի տեսության առանցքային հարցերը – պոաքսեոլոգիական քննություն» անտիպ մենագրությունից է)

Մեր թարգմանությունների քերականական սխալները երբևանի՞ց են սկսվել:

Պարզվում է, որ սրանք սկսվել են մեր հենց առաջին թարգմանություններից, Մաշտոցի հայերեն թարգմանած հենց առաջի՛ն նախադասությունից:

Մեսրոպ Մաշտոցի հանճարն ու վաստակն անուրանալի են, ու բազում ժողովուրդ կա, որ սեփական Մաշտոց չի ունեցել ու իր այբուբենն ստեղծել է միայն 20-րդ դարում: Փառք թե՛ Մաշտոցին, թե՛ իր աշակերտներին, թե մեր պատմիչներին ու սրանց հետևորդներին:

Մենք, լրիվ իրավացի, հպարտանում ենք մեր այս նախնիներով ու պիտի՛ հպարտանանք, բայց սա չի նշանակում, որ մեր այս նախնիներին ու իրենց ասած ու արածները պիտի համարենք անսխալ, ու հայտարարենք, որ սրանցից դենը ճշմարտություն չկա:

Քանզի այսպես են վարվում, այսինքն, իրենց նախնիներին անսխալական կոռք են դարձնում միայն հետամնաց ու գավառամիտ ժողովուրդները, ու հենց սրա՛ համար են դրանց ասում կռապաշտ: Մենք դրանից պիտի հեռու

մնանք, ու հանգիստ, առանց վրդովվելու ընդունենք, օրինակ, հետևյալ փաստը.

Մաշտոցի թարգմանած հենց առաջին խոսքը (նախադասությունը) թարգմանական կալկա՝ է, կլիշե՝ է, օտա՛ր է, հունական բնագրի կույր-կույր ընդօրինակությունն է, հայերեն չի՛:

Իրոք, Մաշտոցը գրում է.

«Ճանաչել զհմաստութիւն, իմանալ զբանս և զխրատ հանճարոյ»:

Սա «Առակաց գրքի» (որ վերագրում են Ժողովողին) հենց առաջին խոսքն է, ավելի ճիշտ, վերնագրի մի մասն է: Լրիվ վերնագիրը հետևյալն է.

«Առակք Սողոմոնի, որդւոյ Դաւթի թագաւորի Իսրայելի ճանաչել զհմաստութիւն իմանալ զբանս և զխրատ հանճարոյ»:

Ակնհայտ է, որ Մաշտոցը ուղղակի պատճենել է հունարեն բնագրի **ինֆինիտիվը՝ անորոշ դերբայը**, ինչը պարզվում է այս խոսքը սրա այլ լեզուներով արած թարգմանությունների հետ համեմատելիս: Այդ համեմատությունը ցույց է տալիս, որ սրա հայերենը պիտի լիներ.

«Առակք Սողոմոնի, որդւոյ Դաւթի, ճանաչելոյ զհմաստութիւն, իմանալոյ զբանս և զխրատ հանճարոյ»,

Այսինքն,

«Դավթի որդի Սողոմոնի առակները՝ ճանաչելու {ծանոթանալու համար} իմաստությունը, իմանալու {համար} վարպետի խոսքն ու խրատը»,

Այսինքն՝ **«ճանաչել»** ու **«իմանալ»** անորոշները պիտի լինեին սեռական հոլովաձևով (**«հանճար»** բառի այն օրերի իմաստը **«վարպետ»**-ն էր):

Իսկ եթե սա հրաման, հորդոր, պատվեր կամ խրատ լիներ, ոնց որ մերոնք են այսօր կարծում, այդ ժամանակ էլ այս անորոշ դերբայների տեղը պիտի դրվեին սրանց համապատասխան բայերի հրամայականները, այսինքն, սա պիտի լիներ.

«Ծանի՛ր զհմաստութիւն, իմա՛ զբանս և զխրատ հանճարոյ»:

Կամ, հաշվի առնելով, որ մեր հին գրականության մեջ ավանդված են **«ծանել»** ու **«իմանալ»** դերբայներին համապատասխան բայերի հետևյալ հրամայական ձևերը՝ **«Ծանիջի՛ր»** ու **«գիտեա՛/գիտա՛/գիտասջի՛ր»**, սա կարող է լիներ.

«Ծանիջի՛ր զհմաստութիւն, գիտեա՛/գիտա՛/գիտասջի՛ր զբանս և զխրատ հանճարոյ»:

Կամ էլ հոգնակիով.

«Ծաներո՛ւք զհմաստութիւն, իմացարո՛ւք / գիտացե՛ք / գիտասջի՛ք զբանս և զխրատ հանճարոյ»:

(Տես Աճառյան, ԼՔՀԼ, հատ. IV, էջ 313, 319, 328):

Ասվածը հաստատվում է, օրինակ, անգլերեն «Աստվածաշնչի» նույն տողերով ([*The Holy Bible, Authorized King James Version, Proverbs, 1, 1-2*]).

«The proverbs of Solomon the son of David, king of Israel; To know wisdom and instruction; to perseive the words of understanding...the words of the wise...»

Ահա սրա ռուսերենը [Ветхий Завет, Книга Притчи Соломона, 1-2].

«Эти слова-мудрое поучение Соломона, сына Давида, царя Израиля. Они написаны для того, чтобы люди обрели мудрость, научились принимать наставления и понимать мудрые изречения».

Ամենայն հավանականությամբ, հայերենի անորոշ դերբայ-գոյականի սխալ գործածությունը սկսվել է հենց Մաշտոցի օրերից: Այս սխալ գործածության ուրիշ օրինակներ էլ եմ նկատել «Աստվածաշնչի» գրաբար թարգմանության մեջ (որ քննել եմ իմ վերը ասված անտիպ մենագրության մեջ):

Այսօր այս դերբայը չափազանց առատ է գործածվում բայի փոխարեն կամ էլ՝ համարյա միշտ գործածվում է իր միայն ուղղական-հայցական հոլովաձևերով ա՛յն դեպքերում, երբ պիտի գործածվի սեռական-տրական ձևերով, ինչը ուղղակի հակադիր է հայերեն լեզվին:

Սա ստիպում է, որ մտածեմ, որ անորոշ դերբայի սխալ գործածությունը մեր գրական ոճերի ամենածանր «հիվանդությունն» է:

Մեր գրական ոճերը, այլ լեզուներից թարգմանությունն անելիս, հայերեն լեզվի օրինաչափություններին, ոգուն ու էությանը հարազատ մնալու փոխարեն, հետևում են այդ լեզուների քերականությանը, այսինքն, առանց գիտակցելու, փոխ են առնում օտար լեզուների քերականությունը:

Կենդանի բարբառը ձևաբանական կամ շարահյուսական իրեն խորթ համարյա ոչ մի բան չի վերցնում օտար լեզուներից: Բառ վերցնում է, ինչքան ասես, քերականություն՝ չէ:

Այնինչ, մեր հին գրականության մեջ քերականական այսպիսի օտարիզմ կա՝ ու երևի շատ:

Առհասարակ, գրական նոր ոճերի մեջ թարգմանություններով վիթխարի քանակով փոխառություն է մտնում, թե՛ բառային փոխառություն, թե՛ դարձվածքային, թե՛ քերականական:

Ս. Գրքի հենց այս թարգմանական փոխառություններն էին, որ գրական ոճերը խիստ հեռացրին մայր բարբառից: Սրանց պատճառով Ս. Գրքի թարգմանական լեզուն զգալի տարբերվեց այն օրերի Արարատյան բարբառից, ու երբ եկեղեցին ժողովրդին «համոզեց», որ «Աստվածաշունչը» իրո՛ք սուրբ է, ժողովուրդը սուրբ համարեց նաև «Աստվածաշնչի» գրական ոճը:

Ժողովուրդը մտածեց, թե իր մայրենի բարբառից այս արդեն խիստ տարբեր գրական ոճն է իր մայրենի «լեզուն», իսկ իր մայրենի բարբառն այս գրական ոճերի «անշնորհք» աղավաղմունքն է, ու ինքն էլ տգետ է, քանի որ այս ոճը չի կարողանում կիրառի:

Մեր հունաբան հեղինակները Մաշտոցից ընդամենը մի 20-30 տարի հետո (հետագայում նաև մեր լատինաբան հեղինակները), ոչ միայն այս ձևով էին մտածում, այլև մտածում էին, որ հայերենը (հունարենի համեմատ) «ռամիկ, կոշտ ու կոպիտ ու չափազանց անշնորհք լեզու է»:

Մեր գրաբարյան շրջանի թարգմանությունների իմաստային հնարավոր սխալները շատ են քննվել ու նորից են քննվում, բայց **թարգմանական աղճատումները ազդեցությունը մեր մանավանդ հին (ու նաև նոր) գրականության վրա երբեք էլ լուրջ ու գիտական մեթոդով չեն հետազոտվել**, չնայած սրանք երևի չափազանց շատ են:

Սրա պատճառն այն է, որ մեր ոսկեդարյան գրաբար գրականության քերականությունը միշտ է համարվել անառարկելի ճիշտ, ու երբևէ ոչ մեկը չի էլ կասկածել, թե (օրինակ, Մաշտոցը կամ Խորենացին) սխալ հայերենով են գրել:

Հենց այս մտայնությունն է, որ այսօր չի թողնում, որ գրական ոճերը մոտենան կենդանի բարբառին: Գրական ոճերը ենթարկվում են գրողների կամքին կամ ծրագրին ու «տրամաբանությանը», այնինչ բարբառը՝ երբեք:

Թող ընթերցողն ի՛նքը մտածի, թե ի՞նչ պատասխան ունի հետևյալ երկու հարցը:

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՐՏԸ: Թե որ Մաշտոցի թարգմանած հենց առաջին խոսքը օտար քերականության կալկա է, այսինքն՝ խորթ է այն օրերի հայերենին (որովհետև այն օրերի հայերն ուղղակի այդպես չէին խոսում), հայերենին օտար ինչքա՞ն ուրիշ քերականական երևույթ կա մեր հին գրականության մեջ:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՐՏԸ: Մեր մտավորականներն ինչքա՞ն շատ ու ինչո՞ւ են հավատացել ու հավատում մեր այս գրական օտարաբան ու հայերենին խորթ ոճերին, որ սկսած մեր հունաբան հեղինակներից մինչև հիմա էլ մեր հարազատ ու բնիկ հայերեն լեզուն համարում են «ժարգոն, գռեհիկ, ռամիկ, զգվելի, փողոցային» ու անթույլատրելի, ու պահանջում են, որ մեր ողջ ժողովուրդը հրաժարվի իր մայրենի լեզվից ու խոսի այս օտար ոճերով:

Մաշտոցի սխալվելը լրիվ է ներելի ու հասկանալի, որովհետև Սուրբ Մեսրոպն ուղղակի առաջին թարգմանն էր, բայց արդյո՞ք ներելի են այն անթիվ ու անհամար ոչ հայերեն կալկաները, որ այսօր ուղղակի հեղեղել են մեր ողջ գրականությունը:

Հենց ժողովրդի լեզուն արհամարհելն է ա՛յն (իմ կարծիքով՝ միակ) պատճառը, որ այսքան ժամանակ, այսինքն՝ մոտ 16 դար, մինչև իմ ասելը, ոչ մեկը չէր նկատել, որ Մաշտոցի հենց առաջին խոսքը հայատիպ չի, օտարիզմ է:

Գրաբարից աշխարհաբար թարգմանությունները

Մերոնք շատ են ասում, թե «գրաբարը ավելի գեղեցիկ է, քան այսօրվա աշխարհաբարը»: Իհարկե գեղեցիկ է, բայց գեղեցիկ է, որովհետև **մեր**

գրաբարով գրած բոլոր հին ու կարևոր գործերն էլ ոտանավոր են, ազա՛տ ոտանավոր են: Ոտանավորը, լա՛վ ոտանավորը, շարքային արձակից միշտ է՛լ գեղեցիկ է:

Թե որ բռնես ու գրաբար ազատ ոտանավորը արձակով թարգմանես, այս գեղեցկությունը կկորի, ոնց-որ կորում է, օրինակ, Խորենացու «Հայոց պատմության» ողջ գեղեցկությունը Ստեփան Մալխասյանի թարգմանությամբ, ինչը թարգմանական կալկա է ու տգեղ է, ու մեկ-մեկ էլ սխալ է:

Ասածս հաստատելու համար բերում եմ մի հատված Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության» համարյա սկզբից ([Ը-19], 38-41-րդ էջերը), կողքը դնելով Մալխասյանի «թարգմանությունը», ինչը զուտ պատահական եմ ջոկել ու ինչը, բացի կալկա լինելը, հետո էլ սխալներ ունի.

**այս ասէ հայկ գեղապատշաճ
եւ անձնեայ
քաջագանգուր խայտակն
եւ հաստաբազուկ.
սա ի մէջ սկայիցն
քաջ եւ երեւելի լեալ
եւ ընդդիմակաց ամենեցուն
որք ամբառնային զձեռն
միապետել ի վերայ
ամենայն սկայիցն
եւ դիւցազանց.
սա խրոխտացեալ ամբարձ զձեռն
ընդդէմ բռնավորութեանն բելայ
ի տարածանել ազգի մարդկան
ընդ լայնութիւն ամենայն երկրի լեւ
ի մէջ բազմակոյտ սկայիցն
անհուն խաւաց
եւ ուժաւորաց.
քանզի անդ
մոլեգնեալ այր յիւրաքանչիւր
սուր ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով
ջանային տիրել
ի վերայ միմեանց.
ուր պատահմունք ի դէպ
ելանէին բելայ
բռնանալ ունել զամենայն երկիր...**

**Այս Հայկը, ասում է, վայելչակազմ էր,
թիկնավետ,**

**խիստ գանգուր մագերով,
վառվռուն աչքերով,
հաստ բազուկներով:
Սա քաջ և երևելի հանդիսացավ
հսկաների մեջ,
դիմադրող այն բոլորին,
որոնք ձեռք էին բարձրացնում
բոլոր հսկաների
և դյուցազունների վրա
տիրապետելու:
Սա խրոխտանալով ձեռք
բարձրացրեց
Բելի բռնավորության դեմ
այն ժամանակ,
երբ մարդկային ազգը
սփռվում տարածվում էր
բոլոր երկրի լայնության վրա,
բազմամբոխ հսկաների,
անչափ կատաղիների
և ուժավորների մեջ:
Որովհետև այս ժամանակ ամեն մի
մարդ,
խելագարված,
սուրն ընկերի կողն էր կոխում,
ձգտում էին մեկը մյուսի վրա
տիրելու,
և Բելին պատահմամբ հաջողվեց
բռնանալ բոլորին ու ողջ երկիրը
գրավել..**

Թե որ մարդ գոնե մի քիչ վարժ է պոեզիային, իսկույն կտեսնի, որ Խորենացու այս հատվածն իրոք գեղեցիկ բանաստեղծություն է, իսկ Մալխասյանի թարգմանությունը ոտանավոր չի, չնայած տողատաժ է (իմ ձևով): Ուրեմը, տողատեղ չի կարևորը: Կարևորը ոտանավորի ռիթմն է ու մեկ էլ՝ ընտրված տաղաչափությունը:

Մեր պատմիչները ինչո՞ւ էին ոտանավոր գրում, ու ինչո՞ւ չէին ուղղակի արձակ գրում:

Մեր պատմիչները ոտանավոր էին գրում, որովհետև լավ գիտեին, որ **Ս. Գիրքը ծայրից ծայր ոտանավոր է** (սրա հատվածներին հենց «տուն» էին

ասում, ոնց որ ոտանավորի տներին) Ս. Գիրքն էլ մեր բոլոր հին գրողների համար էլ անառարկելի հեղինակություն ու օրինակ էր:

Ահա այս հատվածն ու իմ թարգմանությունը.

այս ասէ հայկ
գեղապատշաճ եւ անձնեայ
քաջագանգուր խայտակն
եւ հաստաբազուկ.
սա ի մէջ սկայիցն քաջ եւ երեւելի լեալ
եւ ընդդիմակաց ամենեցուն
որք ամբառնային զձեռն
միապետել ի վերայ
ամենայն սկայիցն
եւ դիւցազանց.
սա խրոխտացեալ
ամբարձ զձեռն
ընդդէմ բռնավորութեանն բելայ
ի տարածանել ազգի մարդկան
ընդ լայնութիւն ամենայն երկրի
լեւ ի մէջ բազմակոյտ սկայիցն
անհուն խաւաց
եւ ուժաւորաց.
քանզի անդ
մոլեգնեալ այր յիւրաքանչիւր
սուր ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով
ջանային տիրել ի վերայ միմեանց.
ուր պատահմունք ի դէպ ելանէին
բելայ
բռնանալ ունել
զամենայն երկիր...

Ասում ա –
Հա՛յկն էս
գեղիքան էր ու թիկնեղ,
գանգրահեր ու խնդահայաց
ու հաստաբազուկ:
Հենց էսի՛ էր, որ քաջ էր ու երևելի
քան հսկաներն ամեն,
ու հենց էսի՛ էր
դեմ հելնում ամենայն մեկին,
ով ուզում էր՝ տիրի
մնացած հսկա կամ դյուցազունին:
Հենց էսի էր, հանդուգն ու խրոխտ,
որ դեմ հելավ բռնակալ Բելին,
ով ուզում էր տարածեր
ա՛զգն իրա
ամենայն երկրի մեջ –
է՛ն բազում հսկա ու դյուցազնի,
ովքեր հույժ կարճամիտ էին ու
անսահման հզոր:
Բայց որովհետև ընդեղ ամմե՛ն մեկն էլ
մոլեգին էր ու –
հանուն մյուսներին տիրելու
իրա սուրը ընկերոջ կողն է՛լ կխրեր,
Բելը կարեցա՛վ տիրի էտ սա՛ղ
երկիրը:

Թող ընթերցողը ի՛նքը որոշի, թե սրանցից ո՛ր մի թարգմանությունն է Խորենացու բնագրի պես բանաստեղծական:

Ս.Մալխասյանի թարգմանության մասին

Այժմ մի քանի խոսք թե՛ Խորենացու ոճի, թե՛ Մալխասյանի թարգմանության մասին՝ առահասարակ:

«Աստվածաշնչի» հայերեն բնագիրը անհայտ է կորել, բայց եկեղեցու ու հարուստ ազնվականների պատվերով հայ գրիչները սա անընդհատ արտագրել ու բազմացրել են, ու սրա ամենահին լրիվ տեքստը մեզ հասել է 10-րդ դարում միայն:

Այս 5-6 դարի ընթացքում հայերենը զգալի է փոխվել (աշխարհի բոլոր լեզուներն են փոխվում, ու անհնար է, որ կենդանի լեզուն չփոխվի), ու հայ գրիչները, մասամբ լեզվի այս հարատև ու անխուսափ փոփոխության պատճառով, մասամբ իրենց թերի կրթության պատճառով, մասամբ էլ իրենց նախորդների արած վրիպակների պատճառով, ավելի ու ավելի վատ են հասկացել ոսկեդարյան գրաբարը ու արտագրելիս սխալներ ու վրիպակներ են արել:

Սրա համար էլ «Աստվածաշնչի»՝ 10-րդ դարից ու սրանից հետո մեզ հասած օրինակների մեջ բազում տարընթերցություն կա: Հայ բանասերները,

վիթխարի ջանք ու եռանդ գործադրեցին, գիտական մեթոդով քննելով ու համեմատելով «Աստվածաշնչի» մեզ հասած այս օրինակները, ու սրանց հիման վրա կազմեցին «Աստվածաշնչի» «քննական բնագիր» կոչված տարբերակները, որոնցից առաջին նշանավորը Զոհրապյանի հրատարակությունն էր 1805 թվին, իսկ երկրորդը՝ Վիեննայի 1929 թվի հարատարակությունը:

Այս նույնը վերաբերում է մեր հին գրականության բոլոր խոշոր գործերին, ուրեմն, նաև Խորենացու «Հայոց պատմությանը»:

Քննական բնագիր կազմելը, այսինքն գրիչների արտագրած հայտնի բոլոր ձեռագրերը գիտական մեթոդով քննելը, համեմատելն ու հին արտագրությունների իսկությունը պարզելը բազում տարվա տիտանական աշխատանք է:

Առաջին անգամ Հայր Միաբան Գալուստ Տեր-Մկրտչյանն է էջմիածնի գրադարանի օրինակները գիտական մեթոդով քննել ու կազմել Խորենացու Ա գրքի քննական բնագիրը:

Հետո, այս աշխատանքը շարունակել է Մանուկ Աբեղյանը, Ս. Հարությունյանի մասնակցությամբ, ու կազմել է ողջ պատմության քննական բնագիրը:

Ես չգիտեմ, թե Աբեղյանն ինչքան է օգտվել Հայր Միաբանի այս քննական տեքստից, բայց կարծում եմ, որ լրիվ էլ քննած կլինի սա, որովհետև Աբեղյանը հույժ բարեխիղճ գիտնական էր:

Ենթադրում եմ, որ այս արդեն քննական տեքստի վերոհիշյալ հատվածի մեջ հայերենի անորոշ դերբայի հոլովաձևի սխալ կա, ինչը չեն նկատել Հայր Միաբան Գալուստ Տեր-Մկրտչյանն ու Մանուկ Աբեղյանը: Մալխասյանն էլ իր հերթին չի տեսել այս սխալը, ու չի զգացել, որ իր թարգմանությունը հակասում է տրամաբանությանը:

Իմ կարծիքով, վերի գրաբարի վիճելի հատվածի մեջ «տարածանել»-ը փոխարինվի «տարածանելոյ» բառով, ինչը երևի Խորենացու «վրիպակն» է, որովհետև, ինչպես արդեն ասվեց, Մաշտոցի «թեթև ձեռով» անորոշ դերբայի ուղղական հոլովաձևը դեռ շատ հնուց են գործածել բայի փոխարեն: Բացի սա, այս հատվածից պիտի հանվի թե՛ «զի» բառը, թե՛ «ի» բառը, որ երևի գրիչների սխալներն են:

Ինչո՞ւ: ահա՛ իմ փաստարկները:

1. Խորենացին ինչո՞ւ պոտի ասեր, թե Բելն ուզում էր տիրեր բոլորին, «այն ժամանակ, երբ մարդկային ազգը սփռվում տարածվում էր բոլոր երկրի լայնության վրա, բազմամբոխ հսկաների, անչափ կատաղիների և ուժավորների մեջ»: Ինչո՞ւ միայն այն ժամանակ: Ի՞նչ է, դրանից առաջ (կամ հետո) Բելը չէ՞ր ուզում տիրեր բոլորին:

2. Տրամաբանական ի՞նչ կապ կա Մալխասյանի այս «մեկնության» ու սրան հաջորդող (նորից Մալխասյանի հորինած) «որովհետև այն ժամանակ...» կապակցության հետ:

3. Բնական է, որ Բելը պիտի՛ ուզենար «տարածեր իր ազգը բոլոր (ամենայն) երկրների վրա», որովհետև հետո հենց Հա՛յկը «տարածեց» իր «ազգը» Հայաստան երկրում ու սրա շրջակայքում: Խորենացու

պատկերացումը ազգերի նահապետների պարտականության մասին պիտի որ սա՛ լիներ:

4. Ի՞նչ է նշանակում Մալխասյանի հորինած «...մարդկային ազգը սփռվում տարածվում էր բոլոր երկրի լայնության վրա...» խոսքը, ու մանավանդ այս խոսքի «բոլոր» բառը, ու նաև այս խոսքի «լայնության վրա» բառերը:

Նորից եմ ասում, իմ ասածները ենթադրություն են, բայց որ Մալխասյանի թարգմանությունը սխալ է, կասկած չունեմ:

Ակնհայտ է, որ Մալխասյանը առնվազն «հետևողական չի», ու եթե իմ ենթադրությունը ճիշտ է, իմ թարգմանության մեջ Մալխասյանի «թարգմանության» տրամաբանական հակասությունը չկա:

(Իմիջիայլոց, «**խայտակն**»-ը նաև նշանակում է «**աչքի սպիտակուցի վրա բիծ ունեցող**», ու նաև «**ուրախ, խնդուն**» (ըստ Հրաչյա Աճառյանի «Հայերեն արմատների բառարանի»):

«**խայտակն**»-ի տեղը գրել եմ «**խնդահայաց**», բայց միայն ռիթմը պահելու խաթեր: Թարգմանը սրա պես մանրիկ ու ոչ էական շեղմունքի իրավունքն ունի, բայց Մալխասյանի պես սխալ բան գրելու իրավունքը չունի:

Մալխասյանն իր այս թարգմանության ծանոթագրություններն սկսում է շատ վերամբարձ, [Ը-19, էջ 456]. «Բնագիրն ունի «Ծննդաբանություն Հայոց մեծաց», որ **մենք թարգմանեցինք... Ուրիշները թարգմանել են ... (էմին) ... (Ստեփանե), որ ընդունելի չէ**» են:

Ի՞նչ բնագրի մասին է խոսքը, Մալխասյանը չի ասում:

Սա պատահականություն չի ու «ընդունելի էլ չէ»: Ասվեց, որ Խորենացու բնագիրը չի պահպանվել, ոնց որ չի պահպանվել մեր հնագույն բնագրերից ոչ մեկը: Մեզ է հասել միայն բազում գրչի հերթով արտագրած (ու շատ անգամ աղավաղած) բազում օրինակը:

Ինտելեկտուալ ազնվության կանոններն ու գիտական բարեխղճությունը պահանջում են, որ Մալխասյանը հենց սկզբից ասեր, թե ո՛ւմ քննական բնագիրն է թարգմանում ու ինչի՞ն է ասում «բնագիր», թե ո՛ւմ բազում տարվա աշխատանքի արդյունքից է օգտվում, մանավանդ որ իր հենց առաջին ծանոթագրության մեջ հիշատակում է բանասերներ էմինին ու Ստեփանեին, ում արածը անկասկած կարևոր է, բայց բոլորովին էլ համեմատելի չի Հայր Միաբան Գալուստ Տեր-Մկրտչյանի ու Մանուկ Աբեղյանի արածի հետ, ովքեր, ըստ էության, հայ գիտական բանասիրության հիմնադիրներն են:

(Եթե Հայր Միաբանը կամ Աբեղյանը ուզենային, Խորենացու «Պատմությունը» շատ արագ ու ավելի լավ կթարգմանեին, բայց իրենք բազում ուրիշ ավելի կարևոր ու ավելի հրատապ գործ ունեին):

Ինչքան հիշում եմ, Մալխասյանն իր այս մանր տառերով գրած մոտ 100 էջանոց ծանոթագրությունների մեջ Աբեղյանին հիշատակում է միայն մեկ թե երկու անգամ, այն էլ՝ իմիջիայլոց:

Այնինչ, ծանոթագրություններից հետո Մալխասյանը բերում է 14 սինխրոնիկ աղյուսակ, սրանցից առաջ խոսելով այս աղյուսակների մասին, հետո էլ բերում է Խորենացու «Պատմության» գրաբար հրատարակությունների ցուցակը, 14 հատ, հետո էլ բերում է «Պատմության» աշխարհաբար թարգմանությունների ցուցակը, բայց Հայր Միաբան Գալուստ Տեր-

Մկրտչյանի Ա գրքի քննական տեքստը, Մ. Աբեղյանի ու Ս. Հարությունյանի 1913 թվի քննական գրաբար բնագիրը, ինչից որ ի՛նքն է թարգմանել, չի հիշատակում, ասես սրանք մի մանրուք եղած լինեին:

Իմ այս վերջին շարադրանքը, ցավոք, նմանվեց բամբասանքի, բայց ես այս «բամբասանքը» արեցի միայն մի նպատակով, որ ցույց տամ, որ եթե հնարավոր է, որ Խորենացու այս վիթխարի գործի թարգմանը այսքան անբարեխիղճ լինի, ուրեմն, պիտի շատ զգույշ լինենք, ու այս ու նման բոլոր խոշոր ու մանր գործերի թարգմանության առնվազն գեղարվեստն ու պոետիկայի հավաստիությունը պիտի՝ կասկածի տակ առնենք:

Վերևի իմ բերած կտորի թարգմանությունից երևում է, որ Մալխասյանի թարգմանությունը բոլորովին էլ «գիտական» չի: Ես Մալխասյանի թարգմանության ընդամենը միայն մի քանի զուտ **պատահական** հատվածն եմ համեմատել քննական բնագրի հետ, ու ամեն անգամ էլ թե՛ իմաստային սխալներ եմ նկատել, թե՛ գեղարվեստի բացակայությունից եմ դժգոհ մնացել: Մալխասյանը մանավանդ վատ է թարգմանել «Ողբ»-ը:

Նորից շեշտեմ, որ Մալխասյանի այս թարգմանությունը չափածո չի, այնինչ, **Խորենացին չափածո է գրել**, ա՛յն օրերի չափածոն:

Այժմ էլ մի քանի խոսք ասեմ մեր հին գրականության մյուս վիթխարի կոթողի՝ Նարեկացու «Մատյանի» թարգմանության մասին:

Հատվածներ Նարեկացուց

(Քաղվածքները վերցրել եմ հետևյալ գրքից՝ Աբրահամյան Ա.Ա. – էջ՝ 283-285): նկատի առեք, որ տողատաժն ի՛մն է (մեկ-մեկ՝ մետրական հատածներով), իսկ կետադրությունն ու մեծատառերը հանել եմ (հայերը մինչև համարյա 12-րդ դարը միայն մեծատառերով էին գրում): Սրանք տողատելու ձև՝ շատ կա):

Նարեկացու աշխարհաբար թարգմանություններն էլ ուրիշ գլխավոր թերություն ունեն: Ստորև բերում եմ Նարեկացու «Մատեան ողբերգութիւն»-ից մի կտոր (հիշեցնեմ, որ տողատաժն իմն է):

Նարեկացու ազատ ոտանավորին հատուկ են չափածո ռիթմը, շքեղ ալիտերացիաներն ու ասոնանսները, հստակ երևում են ազատ գործածած մոտ-մոտ ու հեռու-հեռու հանգերը, բայց տողերի վանկերի թվի հավասարությունը չկա: Նարեկացու վեռ-լիբրը կատարյալ է:

Բայց սրանք (մանավանդ Խերանյանի արածները) թարգմանվել են մեր այսօրվա դասական մետր ու ռիթմով, ու Նարեկացու ուղղակի չքնաղ ազատ ոտանավորը շատ անգամ դարձել է (իմ կարծիքով) բավական անհամ ոտանավոր, բայց այս գործերը տեղից այնքան հզոր են, որ սիրունության ահագին մասը, մեկ է, մնացե՛լ է:

(Որ Գ. Նարեկացու բոլոր գործերը ոտանավոր են, ու որ սրանցից «**տաղ, գանձ, մեղեդի**» ու «**փոխ**» կոչածները քիչ թե շատ երգվել են, վաղուց է հայտնի: Օրինակ, Կոմիտասն ասում է. «Բնականաբար, այսպիսի ստեղծագործությունները պետք է երգվեին շատ ավելի հարուստ եղանակներով, ուստի, եթե գանձերի խազերը պարզ են ու աղքատիկ, ապա տաղերինը, ընդհակառակը, անհամեմատ ճոխ են»):

Ահա «Մատյանի» ԺԸ Բանի Բ մասի մի քանի պատահական ընտրած նախադասությունն ու սրանց երեք թարգմանությունը:

Սրանցից 1-ինը Վազգեն Գևորգյանինն է ([ը]-ն ե՛ս եմ ավելացրել, վանկի համար), 2-րդը՝ իմն է, 3-րդը՝ Աշոտ Պետրոսյանինը: (Ձախ կողմինը բնագիրն է).

անկեալ կամ չարեաւք
ի մահիճս ախտից
ընկողնոց մեղաց

դի կենդանի եւ խոսուն մեռեալ
կարեկցեալ իմումս
թշուառութեան
ողբականաւք քքուանաց ձայնից
ով բարերար որդի աստուծոյ
աւրհնաբանեալ աշացդ ցողով
վերականգնեսցես ի
կենդանութիւն
իբր զսիրելին
ի անշնչական մեռելութիւնէ.
ստոյգ դառնացողս ի գբի մեղաց
կամ տարակուսեալ ձեռն
մատուցեալ
արեւ անստուեր որդի բարձրելոյ

հանցես զիս ի լոյս քումդ նշուլից.

Թարգմ. Վ. Գևորգյանի

Մեղքերի ախտի մահիճն եմ ընկել.
Կարեկի՛ց եղիր իմ թշվառության
Եվ աղեկվելու որդի ու կականին,
Ո՛վ դու բարերար որդի Աստվծո,
Քո օրհնաբանված աչքերի ցողով
Վերականգն'ր ինձ նորից կենդանի,
Ինչպես սիրելուդ՝ մեռյալությունից
իր անշնչական
Ստամբակելով ստույգ մեղքերի
Գբի մեջ ընկած՝ վարանած եմ ես.
Ձեռքդ պարզի՛ր ինձ, որդի՛
բարձրյալի,
արև՝ անստվեր,
Դո՛ւրս բեր, պարուրի՛ր ճաճանչիդ
լույսով:

Հիմա էլ դնում եմ բնագիրն ու ի՛մ թարգմանությունը (աջ կողմինը).

անկեալ կամ չարեաւք
ի մահիճս ախտից
ընկողնոց մեղաց
դի կենդանի եւ խոսուն մեռեալ
կարեկցեալ իմումս
թշուառութեան
ողբականաւք
քքուանաց ձայնից
ով բարերար որդի աստուծոյ
աւրհնաբանեալ աշացդ ցողով
վերականգնեսցես
ի կենդանութիւն
իբր զսիրելին
ի անշնչական մեռելութիւնէ.
ստոյգ դառնացողս ի գբի մեղաց
կամ տարակուսեալ
ձեռն մատուցեալ
արեւ անստուեր
որդի բարձրելոյ
հանցես զիս ի լոյս քումդ նշուլից.

չարն ինձ քցել ա մեղքերի
մահի՛ճը ախտի,
ու դիակ եմ –
խոսուն ու կենդանի:
Խղճա՛ թշվառիս ողբ ու
կակա՛նն աղեկտուր,
ո՛վ բարերար որդի աստծո,
ու քու օրհնյալ աչքերի ցողով
հարություն տու ընձի,
ոնց որ կտայիր սիրելու՛դ քու –
հարեցնելով իրան
իրա անշո՛ւնչ մեռելությունից:
Իրո՛ք եմ դառնացած ու թաղված
գբի մեջ մեղքերի –
մոլո՛ր ու շվար:
Պարզի ձեռք քու,
ո՛վ արև անստվեր,
ո՛վ որդի՛դ բարձրյալի, ու քու լուսի
գոնե մի՛ նշուլը քից ի՛մ վրա.

Այս կտորը լրիվ պատահական եմ ջոկել, ու երբ սրա թարգմանությունը դրեցի սրա կողքը, խիստ զարմացա, որ սրա մի տողը չի թարգմանած («**դի կենդանի եւ խոսուն մեռեալ**»-ը, հետո էլ՝ ընկողնոց մեղաց-ը չկա): Մտածեցի, երևի պատահական վրիպակ է, ձեռս էլ «Մատյանի» մյուս թարգմանությունները չկային, որ ստուգեի ու տեսնեի, դրանց մեջ է՛լ «վրիպակներ» կա՞ն, թե՞ չէ:

(Իհարկե, այս կարգի հետազոտությունը իմ այս գրքի նպատակը չի, ու առհասարակ, իմ նպատակը չի: Բայց ինչո՞ւ պտի հենց այս պատահական ընտրած կտորի մեջն այս տեսակ վրիպակ լիներ: Ուրեմը, հավանական է, որ է՛լի կային):

Գիրքս արդեն պատրաստ էր, երբ հրատարակիչ Մկրտիչ Կարապետյանն ինձ տվեց Աշոտ Պետրոսյանի նոր թարգմանած «Մատյանը»:

Ա. Պետրոսյանն իր այս գրքի մեջ ասում է, թե Մատյանի բոլոր թարգմանություններն էլ շատ ու շատ թերություն ունեն (նաև բանաստեղծական): Ա. Պետրոսյանն ասում է, որ բոլոր թարգմանությունների միջից էլ հանել են Մատյանի ահագին շատ գլուխ (Բան), դրանք համարելով նեղ դավանաբանական:

Շատ արագ թերթեցի, ու ինձ թվաց, որ Ա. Պետրոսյանի այս աշխատանքը բարեխիճ ու պրոֆեսիոնալ է, ու Մատյանի առկա բոլոր թարգմանություններից չափազանց է լավը: Սրա համար էլ սրա մի կտորն էլ եմ դնում այստեղ:

անկեալ կամ չարեաւք
ի մահիճս ախտից
ընկողնոց մեղաց
դի կենդանի եւ խոսուն մեռեալ
կարեկցեալ իմումս
թշուառութեան
ողբականաւք քցուանաց ձայնից
ով բարերար որդի աստուծոյ
աւրհնաբանեալ աչացդ ցողով
վերականգնեսցես ի
կենդանութիւն
իբր գսիրելին
ի անշնչական մեռելութիւնէ.
ստոյգ դառնացողս ի գբի մեղաց
կամ տարակուսեալ
ձեռն մատուցեալ
արեւ անստուեր որդի բարձրելոյ
հանցես զիս ի լոյս քումդ նշուլից.

Չար գործերիս հետևանքով
իբրև կենդանի դիակ և խոսուն
մեռել,
մեղքի հիվանդության մահիճն եմ
ընկել.
Կարեկցելով թշվառությունս,
լսի՛ր ողբագին հեծեժանքներս,
ո՛վ Աստծո բարերար Որդի.
Օրհնաբանյալ աչքերիդ ցողով
վերականգնի՛ր կենդանությունն իմ,
ինչպես անշնչական մեռելությունից՝
Քո սիրելիին.
Մեղաց գութի մեջ ընկած՝
ստույգ դառնացած եմ ու շվար.
Ձեռքդ մոտեցրո՛ւ,
Անստվե՛ր Արև,
Որդի Բարձրյալի,
խառնիր ինձ նշույլներին Քո Լույսի.

Գրաբար բնագրի տաղաչափությունը տիպիկ ազատ ոտանավորի տաղաչափություն է, չափազանց բարդ նախշով: Սրա հնարավոր տողատվածքն է՛լ է բազմարժեք, ու այս բազմարժեքությունից կախված՝ հնարավոր է թարգմանական մի քանի տարբերակ:

Բայց նարեկացու ազատ ոտանավորին միայն ու միայն ազատ ոտանավորային՝ վեռ-լիբրայի՝ն թարգմանություն է սագում, ու Գևորգյանի կամ Խերանյանի միապաղաղ տաղաչափությունը (իրենց քառավանկ ու հնգավանկ ոտներով) **ընդունելի չի, որովհետև բոլորովին նարեկյան չի:**

Մերօրյա թարգմանությունները

Թերևս արժի, որ նորօրյա թարգմանությունները բաժանվեն երկու շրջանի՝ **1858-ից մինչև 1960-ականների շրջանի ու սրանից հետո եկողինի:** (Ուրեմն Խան Մասեհյանի թարգմանությունները առաջին շրջանից են):

Ասվեց, որ այս շրջանի թարգմանություններից իրենց աղեքվատությամբ եզակի են Թումանյանինը, բայց մնացածները, մեկը՝ քիչ, մյուսը՝ շատ, «տառապում են» ճշգրտամոլությամբ, այսինքն, բնագրերի հենց բառերը «ճիշտ» թարգմանելու մոլուցքով, ինչը չի թողնում, որ թարգմանվի բնագրի ոգին ու սիրունությունը, ու ինչի տխուր արդյունքը չափազանց հաճախ դառնում է օտար լեզուների քերականություններին հետևելը ու գեղարվեստի կորուստը:

(Այս առումով արդեն ասվել է, որ **խիստ տարածված է հայերենի անորոշ դերբայը բայի տեղը գործածելը, ինչը հույժ խորթ է հայերեն կենդանի բոլոր բարբառներին** ու ինչը շատ են անում մանավանդ Վահան Տերյանն ու Պարույր Սևակը ու մեր այսօրվա մտավորականների ճնշող մեծամասնությունը, բայց սրանց մասին կասվի քիչ հետո):

Ասվածը ցուցադրելու համար նախ կընտրեմ Սերգեյ Եսենինի «Կովը» ոտանավորի Համո Սահյանի մի թարգմանությունը:

Այս ոտանավորի Եսենինի 8 վանկանոց տողին անպայման հաջորդում է 7 վանկանոցը, բայց Եսենինը սրանով չի բավարարվում, իր 8 վանկանոց տողերի հանգը իգական է (այսինքն, շեշտն ընկնում է հանգին նախորդող վանկի վրա), այնինչ 7 վանկանոց տողի արական հանգի շեշտը հենց հանգի՝ վրա է:

Սահյանի 10 վանկանոց տողերի վանկերի թիվը միշտ նույնն է ու տողի երկու գլխավոր հատածի մետրիկան կրկնվում է, ինչը ոտանավորը դարձնում է միապաղաղ ու թուլացնում է Եսենինի պատմածի ողբերգությունը:

Եսենինի ընտրած բազմազան մետրիկան ու երկար տողերին հաջորդող կարճ տողերը հարստացնում են ոտանավորի մեղեդին, իսկ կարճ տողերը յուրօրինակ կտրուկ «շրխկոց» են ստեղծում:

Սահյանը, ի՛նքը, այս սկզբունքով գրած սեփական լավ ոտանավորներ ունի՝, բայց այստեղ, չգիտես ինչու, «չի նկատում» կամ չնկատելու է տալիս սա (երևի մտածելով՝ «սենց է՛լ կուտվի»):

Մետրիկայի յուրահատկություններն ու տողերի այսօրինակ «շրխկոցն» ու սրա պես բաներն անտեսելը, իմ կարծիքով, անթույլատրելի է, որովհետև **հենց թարգմա՛նն է թարգմանածի հեղինակը ու իր «իրավունքներով» թերևս հավասար է բնագրի հեղինակին, ուրեմն, հենց հեղինակի չափ էլ «պատասխանատու է» իր ստեղծածի գեղարվեստական արժանիքների համար:**

Պատասխանատու գրողը ա՛նպայման է ձգտում, որ իր ստեղծածը հասնի կատարելության, եթե նույնիսկ, իր կարծիքով, բնագիրը ինչ-ինչ թերություն ունի: Սրա պատճառն էլ այն հանգամանքն է, որ իսկական պոետ-թարգմանը իր թարգմանությունը ա՛նպայման է համարում սեփական ստեղծագործություն ու համարում է, որ այլալեզու բնագրի հեղինակը իրեն ընդամենը գրելու առիթ ու թեմա է տվել, համարում է, որ հայերեն գործի հեղինակը հենց ի՛նքն է:

Հենց ա՛յս պատասխանատվությունն ու պատվասիրությունն է, որ, զանազան պատճառներով, բացակայել է ու նորից է բացակա մեր թարգմանական ավանդույթում:

Սա ցավալի է, ու մանավանդ ցավալի է, որ հայ թարգմանական այս «ավանդույթը» բոլորովին ուշադրություն չի դարձնում «ձևի՝ թարգմանությանը»:

Սրա հիմնական պատճառը բնագրի բառերին գերի («ճշգրտամուլը» կասեր՝ «հարազատ») մնալն է ու, ցավոք, մեր գրականության

համեմատական հետամնացությունը, ինչը փաստ է, ինչքան էլ մեզ փառաբանենք ու գոհ լինենք մեզնից:

Սահյանի թարգմանության մեջ շղատառ եմ դարձրել իր (իմ կարծիքով) մյուս թերությունները: Շղատառով նշել եմ նախ՝ **դերանունների անհարկի առատությունը**, հետո՝ չսագող **«Չանկըռտում»** բառը, երեք-չորս անտրամաբանական տող ու երկու անգոր կրկնություն, որ ասածս միապաղաղության հետ ուղղակի սպանում են բնագրի լակոնիզմն ու պատկերների դիպուկությունը:

Կարդացեք Սահյանի այս թարգմանությունը ու հարց տվեք, ինչո՞ւ են այս կովին **«համառ կապում»**, չնայած պրոֆեսիոնալին պարզ է, որ այս **«համառ»**-ը **«համար»** բառի հետ հանգավորելու **«համար»** է գրված:

Հետո, հայը **«մտքեր չի անում»**. Հայը, ոնց որ Թումանյանն է ասում, **«միտք է անում»** (...**«միտք ու չի հասկանում»**...): Պարզ է, որ այս անհարկի հոգնակին նորից վանկերի թիվը լրացնելու համար է, իսկ այս տեսակ մի բանն անթույլատրելի է, որովհետև **հայերեն չի՝**:

Ու հետո ի՞նչ կարևոր է, թե այդ հորթի ոտները սպիտակ են եղել, թե մի ուրիշ գույնի: **«Սպիտակաոտ»** բառը ռուսերենի՝ն է սազել, Եսենինն էլ գրել է: Որ ոտանավորի բառային շրջապատին հորթի մարմնի մի ուրիշ մասի մի ուրիշ գույնը սազեր, Եսենինը գուցե ա՛յդ գույնը գրեր: Պարզ չի՞, որ լիքը հորթ կա, ում ոտներն ուրիշ գույնի են: Հորթի ոտների սպիտակությունը հենց ա՛յն բանն է, ինչը զոհելու իրավունքը թարգմանը ունի՝:

Հասկանալի չի նաև, թե մկներն ինչո՞ւ են **«չար»**, չէ՞ որ բնագրում նման բան չկա:

Թարգմանն ինչո՞ւ է մտածում, որ քամին **«վիզ էր դրել»**, որ այդ մորթին քրքրի, էլ չասած, որ դա համարյա անհնար է, որ նման բան չի լինում: Փոքր-ինչ անտրամաբանական է վերջին տողը, որովհետև թարգմանության **«Խոտավետ մարգն ու պուրակը շողուն»** որոշյալ հոդերով են, ուրեմն, եզակի են ու կոնկրետ, ինչը երևում է նաև ողջ ասելիքից, այնինչ, բնագիրն ընդհանուրը նկատի ունի:

Բայց ամենաանհեթեթ տողը 14-րդն է, որովհետև կովը ո՞նց պիտի մորթվելուց հետո իր **«կեռ եղջյուրները խրի հողում»**: Գոնե գրեր՝ **«կեռ եղջյուրները կխրի հողը»**, որովհետև հայը ցիցը խրում է՝ հողը, պատը ևն: Բայց այս անգամ էլ հանգն ուրիշ կլիներ:

Թարգմանը (նաև գրողը՝ առհասարակ) հանգի կամ սրա պես մի ուրիշ բանի խաթեր, իրավունք չունի տգեղ կամ հայերենին խորթ բան գրի, ոչ մի հատ, ու ոչ մի տեղ:

Ստորև կողք կողքի դնում եմ Սահյանի ու իմ թարգմանությունները, մի քանի դիտողությունից հետո էլ՝ Եսենինի բնագիրը, որ ընթերցողը սրանք համեմատելու հնարավորություն ունենա թե՛ իրար հետ, թե՛ բնագրի հետ:

ԿՈՎԸ – Թարգման՝ Մ.
Հարությունյան

Պոզերին՝ օղերն օրերի.
Պառաված ու անատամ:
Ինչքա՛ն են տվե կողերին,

Ինչքան է՛լ հլը կտան:

Վրեն սև՝...սաքսուռ ա գալի:
Մկնե՛րն են խաղում շեմքին:
Անբախտ ու մինուճար բալի
Անմեղ աչքե՛րն են մտքին:

Արևն ա՛յ, ըտե՛նց են մորթում –

Կացինը իջավ բաշին:
Քամի՛ն ա քաշքշում որդու
Չալ ու ցից հանած կաշին:

Նույն բախտն էլ իրա՛ն կհասնի:
Կտանե՛ն իրան մորթի –
Կկապեն ու կտան կացնին –
Կաշվի մոտ – անբախտ հորթի:

Մորմոքո՛ւն, նիհա՛ր, գալարուն

Պոզերը կմեխվեն գետնին.
Էրազին՝ ծաղկազարդ գարուն
Ու անծե՛ր մարգագետին...

ԿՈՎԸ – Թարգման՝ Հ. Սահյան

Ջառամյալ է նա, տարիներն
անսիրտ
Ատամ չեն թողել բերանում նրա:
Ծեծել է նրան տավարածը բիրտ
Դաշտերի փոշոտ ճամփեքի վրա:

*Չանկոտում են չար մկներն
անկյունում,*

Աղմուկը նրա սրտին շատ է խորթ:
Եվ նա թախծալի մտքեր է անում
Իր հորթի մասին սպիտակաոտ:

Առաջին բերկրանքն ապարդյուն
անցավ,
Մայրական քնքշանք չտեսավ
որդին,
Եվ ցցի վրա, կաղամախու տակ
Քամու ջանքերով քրքրվեց մորթին:

Շուտով տարաբախտ իր որդու
նման,

Իր որդու նման կկապեն համառ,
Հանգույցը վզին կտանեն նրան,
Կտանեն նրան մորթելու համար:

Նա աղիողորմ, տառապած ու խեղճ,
Կեռ եղջյուրները կխորհ հողում...
Կտեսնի ջքեղ իր երազի մեջ
Խոտավետ մարգն ու պուրակը
շողուն:

Մի քանի խոսք էլ ասեմ Վահագն Դավթյանի թարգմանած Եսենինի շատ հայտնի Ты сказала, что Саади ոտանավորի մասին:

Թե՛ իմ, թե՛ Դավթյանի թարգմանության 10-րդ տողը լրիվ «համարժեք» չի բնագրի նույն տողին՝ Розы лучше смертных дев, ինչը հիպերբոլա է, ու Եսենինը հենց սրա՝ համար է, որ ասում է, «**թե որ հարուստ լիներ՝ ուրիշ երգ կհյուսեր**»:

Եսենինի այս քառատողը ամենադժվարն է: Եսենինը ասում է. «Ты пропела: “За Ефратом Розы лучше смертных дев.” Если был бы я богатым, То другой сложил напев»: Պարզ է, որ մի բան ասելու համար պարտադիր չի, որ մարդը հարուստ լինի:

Ուրեմն, սա Եսենինի կատակն է: Դավթյանի թարգմանությունը ոչ միայն կորցրել է այս կատակը, այլև սրա վերջին արձակ տողով ավիրել է այս քառատողի մետրիկան:

Երկու թարգմանության մեջ էլ «մահկանացու» բառը զոհվել է մետրիկայի կարիքներին: Բայց եթե այս բառային զոհն անպայման է, ինչո՞ւ ես մնում մնացած բառերը անպայման «ճիշտ» թարգմանելու գերին, ու ինչո՞ւ ես հանուն արդեն այդ կեղծ ճշտության ավիրում քառատողի պոեզիան:

Ընդգծել եմ Դավթյանի անհարկի դերանուններն ու մի քանի անտեղի բառ: Վերջին երեք տողի «հավետ, քանի, ոնց» բառերը գրվել են հանգի կամ վանկի համար, ու սրանց առկայությունը պոետական ծուլության կամ անզորության նշան է:

Բացի սրանք, Դավթյանի 13-րդ տողն անհեթեթ է ու սպանում է բնագրի այդ քառատողի գեղարվեստական հիպերբոլան, ինչով Եսենինը ասում է, որ «**էդ վարդերը կպոկեր**» (ու ոչ թե Դավթյանի ասածի պես՝ «պոկեց»), որ հանկարծ այս արար աշխարհում Շահանեից սիրուն ոչ մի բան չմնա ու

սրանով նաև արդարացնում է, թե ինչու է մի քիչ առաջ ասել, թե «Розы лучше смертных дев»:

«**Շոյազան**» բառի «ը»-ն ավելացրել եմ, որովհետև հայը իր «ր»-ով, «ռ»-ով ու «ղ»-ով սկսվող բառերին միշտ մի ձայնավոր է ավելացրել ու հիմա է՛լ է ավելացնում, քանի որ հայերենը այս բաղաձայններով սկսվող բնիկ բառ չունի (սրանք բոլորն էլ փոխառություն են):

Ռուսերեն «завет» բառը, բացի իր «պատգամ» իմաստից, նշանակում է նաև՝ «հորդոր, խրատ», ինչը թարգմանը գլխի կրնկներ (եթե նույնիսկ հենց նոր ասվածը չիմանար էլ), եթե այս տողի մեջ տրամաբանություն փնտրեր, որովհետև «պատգամ» բառը բնագրի տրամաբանությանը հաստատ չի բռնում:

С. ЕСЕНИН – Корова

Дряхлая, выпали зубы,
Свиток годов на рогах.
Бил ее выгонщик грубый
На перегонных полях.

Сердце неласково к шуму.
Мыши скребут в уголке.
Думает грустную думу
О белоногом телке.

Не дали матери сына,
Первая радость не впрок.
И на колу под осиной
Шкуру трепал ветерок.

Скоро на гречневом сее,
С той же сыновней судьбой,
Свяжут ей петлю на шее
И поведут на убой.

Жалобно, грустно и тоще
В землю вопьются рога...
Снится ей белая роша
И травяные луга.

С. ЕСЕНИН – Ты сказала, что Саади

Ты сказала, что Саади
Целовал лишь только в грудь.
Подожди ты, бога ради,
Обучусь когданибудь!

Ты сказала, что в коране
Говориться – мечь врагу.
Ну, а я ведь из Рязани,
Знать тех строчек не могу.

Ты пропела: “За Ефратом
Розы лучше смертных дев.”
Если был бы я богатым,
То другой сложил напев.

Я б порезал розы эти,
Ведь одна отрада мне –
Чтобы не было на свете,
Лучше милой Шагане.

И не мучь меня заветом,
У меня заветов нет:
Коль родился я поэтом,
То целуюсь, как поэт.

Դավթյանի 7-րդ ու 13-րդ տողերի մետրիկան խախտած է. առաջինը արձակ է, ավելորդ «իմ»-ի պատճառով (այսինքն, բնագրին գերի մնալու կամ «ճշգրիտ թարգմանելուն» ձգտելու պատճառով), երկրորդի մետրիկան է ուրիշ: Ուրիշ է նաև 12-րդի մետրիկան:

Առհասարակ, չափազանց հայտնի ոտանավորների թարգմանությունն ահավոր դժվար գործ է, որովհետև կարդացողը միշտ համեմատելու է բնագրի հետ ու չի հավանելու, ասելու է. «Բնագրին, մեկ ա, չի հասնի»: Սրա համար էլ սրանց պես ոտանավորները կամ չպիտի՝ թարգմանես, կամ պիտի չծուլանա՝ ու չասես՝ «Դե լաաավ, ըսենց է՛լ կըլնի»:

Հայերենը **նույն արմատի** մեջ իրար հետևից եկող երկու ձայնավոր չունի. իրար հաջորդող ձայնավորների արանքը կա՛մ մի դադար կա, շատ անգամ՝

աննշան ու անգգալի, կամ էլ մի բաղաձայն, մեծ մասամբ, «յ»-ն, ինչը շատ անգամ չի գրվում, ու շատ քիչ անգամ էլ՝ «հ»-ն: Սրա համար է, որ օրինակ՝ հունարեն **«օազիս»**-ը մեկ-մեկ գրում են **«օվասիս»** կամ **«օվազիս»** ձևով: Ուրեմն, **«Սահադի»**, ոչ թե՛ **«Սահդի»**:

Թարգման՝ Մ. Հարությունյան

Սահադին միշտ, քու ասելով,
Մենակ կո՛ւրծքն էր համբուրում...
Կսովորեմ ե՛ս էլ մի օր,
Խի՞ չես մի քիչ համբերում:

Ու ասում ես, որ Ղուրանում
Տո՛ղ կա. «Վրե՛ժ ոսոխին»,
Ապրել եմ միշտ Հոյազանում,
Անծանոթ եմ էդ տողին:

Քու երգելով՝ Եփրատն անցար –
Վարդ-վարդ փերի կա պես-
պես...
Թե որ մի օր հարըստացա –
Ուրի՛շ գազել կասեմ քեզ:

Կքաղեի վարդերն էդ սաղ,
Որտե՛վ մի՛ դարդ ունեմ ես,
Որ թե ման գան աշխարհն արար

–
Միա՛կն ըլնի Շահանես:

Ու մի՛ տանջի քու խրատով,
Ես խրատ չեմ համբերում,
Թե որ երգիչ եմ արմատո՛վ –

**Երգչի՝ պես եմ համբուրում:
Թարգման՝ Վահագն Դավթյան**

Դու ասացիր, որ Սահդին
Միայն կուրծքն է համբուրել:
Ի սեր աստծո, դու սպասիր,
Կսովորեմ երբևէ:

Դու ասացիր, որ Ղուրանում
Տող կա. «Վրեժ ոսոխին»:
Ես ապրել եմ իմ Ոյազանում
Եվ ծանոթ չեմ այդ տողին:

Դու երգեցիր. «Եփրատից դեն
Վարդը թարմ է կույսերից»:
Եթե հարուստ լինեի ես,
Այլ մի երգ կհյուսեի:

Վարդերն այդ ես պոկեցի,
Չէ՞ որ իմ հույսն է հիմի,
Որ սիրելի Շահանեսից
Լավն աշխարհում չլինի:

Պատգամներով ինձ մի տանջի,
Պատգամ չունեմ ես հավետ,
Եվ պոետ եմ ծնվել քանի,
Համբուրում եմ ո՛նց պոետ:

Բնագրի քերականությանը գերի մնալու մի հետաքրքիր օրինակ է շոտլանդացի Ռոբերտ Բեռնզի շատ հայտնի **«Իմ սիրտը լեռներում է»** ոտանավորի հայերեն թարգմանությունը, ինչի հենց վերնագի՛րն է քերականական կալկա: (Թերևս հենց այս ոտանավորն է «հուշել» Վ. Սարոյանին, որ գրի իր համանուն գործն ու ոտանավորն էլ դարձնի այդ գործի թերևս «գլխավոր հերոսը»):

Արարատյան բարբառի **ներգոյական հոլովաձևն է՛լ, Երևանի խոսվածքինն է՛լ տատանվող դրություն ունի**: Այս երկուսի հոլովաձևերի թիվը կա՛մ 4 է, կա՛մ 5:

Օրինակ, մարդկանց անուններն ու կենդանիների անվանումներն ունեն միմիայն 4 հոլովաձև, իսկ ասենք «սար» կամ «դպրոց» բառերը՝ ունեն թե՛ 4 հոլովաձև, թե՛ 5: Ու շատ անգամ բարբառը ներգոյական հոլովն արտահայտում է ուղղական-հայցական ու մեկ-մեկ էլ՝ սեռական-տրական հոլովաձևով:

Օրինակ, ասում ենք. **«Էրեխեն ո՞ւր ա:– Հեն ա՛ փողոցն ա/դուրսն ա/սարն ա/ դպրոցն ա/տունն ա/տանն ա/հայաթն ա»** ևն: Իհարկե, նաև ասում ենք (ավելի ճիշտ, ասում էինք) **«սարումն ա, դպրոցումն ա»**, բայց երբեք չենք ասում՝ **«տնում ա»**, որովհետև **«տուն»** բառը ներգոյական հոլովաձև չունի:

Սրա համար է որ, լրիվ հարազատ մնալով Արարատյան բարբառին, ու մանավանդ Երևանի խոսվածքին, գրել եմ. «**Սիրոս Բարձր Սարերն ա**», որովհետև այսպես ավելի մտերմիկ ու ավելի կենդանի է:

Թե՛ Դավթյանի, թե՛ Դաշտենցի, թե՛ Սարոյանի թարգմանների մտքով անգամ չի անցել, որ «իմ սիրտը լեռներում է» ձևը ստերիլ է ու կենդանի չի: Մտքներով չի անցել, որովհետև մեր մտավորականներին հենց մանկուց ներշնչում են, որ Երևանի բարբառը «փողոցային ժարգոն է» ու հարգանքի արժանի չի:

Ահա այդ ոտանավորի բնագիրը ու հայերեն երեք թարգմանությունը.

Robert Burnes
MY HEART'S IN THE HIGHLANDS

My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands achasing the deer,
Chasing the wild deer and following the roe.
My heart's in the Highlands wherever I go.

All hail to the Highlands, all hail to the North,
The birth-place of valour, the country of worth,
Wherever I wander, wherever I rove,
The hills of the Highlands for ever I love.

My heart's in the Highlands, etc.

Թարգման՝ Մ. Հարությունյան

Farewell to the mountains, high covered with snow,
Farewell to the straths and green valleys below,
Farewell to the forests and high hanging woods,
Farewell to the torrents and loud pouring floods.

My heart's in the Highlands, etc.

Adieu for a while, I can never forget thee,
The land of my fathers, the soil of the free,
I sigh for the hour that shall bid me retrace
The path of my childhood, my own native place.

My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands achasing the deer,
Chasing the wild deer and following the roe.
My heart's in the Highlands wherever I go.

Բարո՛վ մնաք, քար ու սար, հագած սիպտա՛կ,
սիպտակ ձյուն,

ԻՄ ՍԻՐՏԸ ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ Է
Թարգման՝ Վ. Դավթյան

Լեռներում է սիրտն իմ դեռ, անցնում նա այդ
վայրերով,
Եղջերվի հետքը բռնած՝ սլանում է ժայռերով,
Ահաբեկում եղնիկին, քարայծին է հալածում,
Լեռներում է սիրտն իմ դեռ, իսկ ես այստեղ եմ՝
ցածում:

Մնաս բարով հայրենի՛ք, դու օրորանն ես փառքի,
Հերոսության օրորան, օրորանն ես սիրանքի,
Քո հյուսիսից դու օրհնիր հալածական
ճամփորդին,
Քո որդին է նա եղել ու մնում է քո որդին:

Մնաք բարով բարձունքներ, որ ննջում եք ձյունի
տակ,
Մնաք բարով, հովիտներ, լեռնալանջեր
կապուտակ,

ՍԻՐՏԸ ԲԱՐՁՐ ՍԱՐԵՐՆ Ա

Սիրտըս Բա՛րձր Սարե՛րն ա, սիրտըս վաղո՛ւց ըստե
չի,
Սիրտըս Բա՛րձր Սարե՛րն ա, մերված ցող ու
կանանչին,
Օլոր-մոլոր կածանին, հե՛տն ա վիթ ու այծյամի,
Սիրտըս Բա՛րձր Սարե՛րն ա, ո՛ր դուռն էլ որ բաց
անի:

Ամենայն փա՛ռք Հյուսիսին, ամենայն փա՛ռք
ձորերին,
Ու օրրանին ոստանիկ, ու սիգապանծ սարերին,
Ուր է՛լ մարմինըս ընձի, ո՛րդե էլ որ թափառի –
Մեկ ա՛ Բարձր Սարերի
էրա՛զն ընձի կվառի:

Սիրտըս Բարձր Սարերն ա...

Բարո՛վ մնաք, կիրճ ու ձոր, ախպո՛ւր պա՛ղ ու
սրբաբուն,
Բարո՛վ մնաք, ծերպ ու ժայռ, ամպ ու զամպի
քարվան-քոչ,
Բարո՛վ մնաք, ծո՛վ անտառ, ջուր ու ջրվե՛ժ
բարձրագոչ:

Սիրտըս Բարձր Սարե՛րն ա...

Երկիր՝ քաջ ու ազատի, հուշըս հավետ տուն սարքած
Ո՛վ հող ու ջուր հայրական, ցը՛ ուրեմն, քիչ մնաց.
Հազար էրնեկ է՛ն ժամին, որ վերջն ընձի կհանի
Մանուկ օրերիս կածանն ու...վայրե՛րը հայրենի:

Սիրտըս Բա՛րձր Սարե՛րն ա, սիրտըս վաղո՛ւց ըստե
չի,
Սիրտըս Բա՛րձր Սարե՛րն ա, մերված ցող ու
կանանչին,
Օլոր-մոլոր կածանին, հե՛տն ա վիթ ու այծյամի,
Սիրտըս Բա՛րձր Սարե՛րն ա, ո՛ր դուռն էլ որ բաց անի:

Մնաք բարով, անտառներ, մնաք բարով,
արոտներ,
Մնաք բարով, գետերի ահեղաձայն որոտներ:

Լեռներում է սիրտն իմ դեռ, անցնում նա այդ
վայրերով,
Եղջերվի հետքը բռնած՝ սլանում է ժայռերով,
Ահաբեկում եղնիկին, քարայծին է հալածում,
Լեռներում է սիրտն իմ դեռ, իսկ ես այստեղ եմ՝
ցածում:
ԻՄ ՍԻՐՏԸ ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ Է
Թարգման՝ Խաչիկ Դաշտենց

Իմ սիրտը լեռներում է, այստեղ ծանր եմ շնչում,
Իմ սիրտը լեռներում է, ուր քարայծն է թռչում,
Վայրի վիթ է որսում և հալածում այծյամ,
Իմ սիրտը լեռներում է, ուր էլ որ ես գնամ:

Մնաս բարով, Սկովդիա, մնաս բարով, Հյուսիս,

Դու վեճ ծննդավայր խիզախ ժողովրդիս,
Ուր էլ թափառեմ ես ու դեգերեմ տրտում,
Դուք կմնաք հավետ իմ կարոտած սրտում:

Մնաք բարով լեռներ՝ ձյունոտ ու լուսականջ,
Մնաք բարով կիրճեր և հովիտներ կանաչ,
Մնաք բարով մթին թավ անտառներ քարվեժ,
Մնաք բարով գետեր և թնդացող ջրվեժ:

Դավթյանի երկրորդ նախադասությունը բայ չունի (պարզ է, որ մի վանկ տնտեսելու խաթեր), ու **սա անթույլատրելի է, որովհետև հայերեն չի**: «Օրորան»-ի «ո»-ն էլ գրված է միայն մի ավել վանկ ունենալու խաթեր, ու մի ուրիշ պակաս վանկի խաթեր էլ՝ «**ձյան տակ**»-ի փոխարեն գրած է «**ձյունի տակ**», ինչը սիրուն չի, չնայած թույլատրելի է:

Հնարավոր է, որ Դաշտենցի առաջին տողի «**այստեղ ծանր եմ շնչում**»-ը վերագրվի լեռներին, ինչը հակառակ է բնագրին: Անտեղի է նաև «**քարվեժ**» նեոլոգիզմը, ինչը, ակնհայտ, գրվել է «**ջրվեժ**»-ի հետ հանգավորելու համար:

Իր իսկ մանկության եղնիկներին ու քարայծներին կարոտած սիրտը ո՛չ եղնիկ կահաբեկի, ոչ քարա՛յծ (կամ էլ այծյամ) կհալածի ու ոչ է՛լ վայրի վիթ կորսա, ինչն ուղղակի անհնար ու անհեթեթ է:

Զարմանալի է, որ երկու թարգմանն էլ անգլերեն բնագիրը երևի ինչ-որ մի դպրոցական գրքից են վերցրել, ինչի մեջ մի տուն պակաս է եղել:

Մնացած բաները թող ընթերցողն ի՛նքը համեմատի ու պարզի, թե այս թարգմանություններից ո՛րն է գերադասը:

Տերյանի փոխադրությունները

Անորոշ դերբայ-գոյականի սխալ գործածության մասին վերը ասածներս հաստատելու համար երկու օրինակ բերեմ:

Վահան Տերյանը իր «Մոռանա՛լ, մոռանա՛լ...» ոտանավորի միջի համարյա բոլոր բայերի տեղը անորոշ դերբայ է դնում, բայց անորոշ դերբայը, ինչպես ասվեց «Համլետ»-ի մենախոսության առնչությամբ, անառարկելի, գոյական է, ու ոչ մի տեսակ բայ չի:

Ուրեմն՝ **այս ոտանավորը հայերեն չի, կամ էլ՝ կոտորտված հայերենով է**:

Սա ապացուցելու համար եկեք այս անորոշ դերբայների վերջից ավելացնենք «ը» որոշյալ հոդը: (Համեմատելու հեշտության համար սրանք կողք կողքի եմ դնում).

Մոռանա՛լ, մոռանա՛լ ամեն ինչ,
Ամենին մոռանալ.
Չսիրել, չխորհել, չափսոսալ -
Հեռանա՛լ...
Այս տանջող, այս ճնշող ցավի մեջ,
Գիշերում այս անշող,
Արդյոք կա՞ իրիկվա մոռացման,
Մոռացման ոսկե շող...
Մի վայրկյան ամենից հեռանալ,
Ամենին մոռանալ.-
Խավարում, ցավերում քարանալ
Մեն-միայն...
Մոռանալ, մոռանալ ամեն ինչ,
Ամենին մոռանալ.
Չըսիրել, չըտենչալ, չըկանչել -
Հեռանա՛լ:

Մոռանա՛լը, մոռանա՛լը ամեն ինչ,
Ամենին մոռանալը.
Չսիրելը, չխորհելը, չափսոսալը -
Հեռանա՛լը...
Այս տանջող, այս ճնշող ցավի մեջ,
Գիշերում այս անշող,
Արդյոք կա՞ իրիկվա մոռացման -
Մոռացման ոսկե շող...
Մի վայրկյան ամենից հեռանալը,
Ամենին մոռանալը.-
Խավար ու ցավի մեջ քարանալը -
Մեն-միայն...
Մոռանալը, մոռանալը ամեն ինչ,
Ամենին մոռանալը.
Չըսիրել՝ը, չըտենչա՛լը, չըկանչելը -
Հեռանա՛լը:

Ակնհայտ է, որ Տերյանը սա՛ չի ուզեցել ասի:

Տերյանի ուզածը իդձ էր, ցանկություն էր, բայց քանի որ ռուսերենի ու մանավանդ ռուս սիմվոլիստ պոետների ազդեցությունը Տերյանի վրա շատ հզոր էր, Տերյանը, փոխադրելով (կամ սրա ազդեցությամբ իր սեփական տարբերակը գրելով) ռուս պոետ Մերեժկովսկու հետևյալ ոտանավորը.

**Покоя, забвенья!.. Уснуть, позабыть
Тоску и желанья,
Уснуть — и не видеть, не думать, не жить,
Уйти от сознания!
Но тихо ползут бесконечной чередой
Пустые мгновенья,
И маятник мерно стучит надо мной...
Ни сна, ни забвенья!..**

վերի սխալ ռուսատիպ ձևով է գրել.

Եթե Տերյանն իմանար, որ գրածներն ռուսատիպ են, ու բարբառն էլ այդքան չարհամարհեր, կուղղեր սա ու կգրեր, օրինակ, հետևյալ ձևով.

**Մոռանա՛ւ, մոռանա՛ւ ամեն ինչ,
Ամենքին մոռանաւ.
Չսիրե՛ւ, չխորհե՛ւ, չափսոսա՛ւ -
Հեռանա՛ւ...
Այս տանջող, այս ճնշող ցավի մեջ,
Մութ գիշերն այս անշող,
Տեսնես կա՞ իրիկվա անհուշի -
Անհուշի՛ ոսկե շող...
Մի վարկյան ամենքից հեռանաւ,
Ամենքին մոռանաւ.-
Խավար ու ցավի մեջ քարանաւ-
Մե՛ն-միայն...
Մոռանաւ, մոռանա՛ւ ամեն ինչ,
Ամենքի՛ն մոռանաւ,
Չսիրե՛ւ, չտենչա՛ւ, չկանչե՛ւ -
Հեռանա՛ւ:**

Հայերենը սա՛ է, ու տաղանդավոր հայը, որ տխուր ու հուսահատ լինի, լրիվ հնարավոր է, որ մտնի սենյակ ու այ հենց այս տեսակ բաներ ասի: Բայց եթե մի հայ մտնի սենյակն ու իրար հետևից մի քանի դերբայ-անուն շարի, օրինակ՝ ասի.

վազել, փախչել, կորչել, գնալ,

սա հայերեն խոսք չի լինի, ու լսողները իսկույն կզգան սա, ու դժվար թե այս խոսողի մասին լավ բան մտածեն:

Որ լրիվ հնարավոր է, որ Վ. Տերյանը կույր-կույր ընդօրինակեր ռուսերենին, ապացուցում է, օրինակ, Տերյանի հետևյալ խոսքը, ինչը ոչ մի լեզվաբան կամ գրականագետ չի նկատում.

Դու անհոգ նայեցիր ինձ վրա...

Մենք՝ հայերս, **չենք նայում մեկի վրա կամ մի բանի վրա:** Աշոտը չի նայում Գոհարի վրա, Գոհարը չի նայում պատի վրա ևն: Աշոտը նայում է Գոհարին, Գոհարը նայում է պատին ևն: **Սա՛ է հայի «նայելու ձևը»:**

(Ռուսներն են, որ «**նայում են՝ ինձ վրա, Գոհարի վրա, պատի վրա**» (на меня, на Гоар, на стену) ևն, բայց սա ռուսների գործն է, ու լավ են անում,

որովետև ռուսներն այդպե՛ս են խոսում: Այս սխալ հայերենի մի ձևը երբեմն գործածվում է «**Խի՞ ես ըտենց նայում վրես**» խոսքի մեջ, բայց նախ սա կայունացած չի ու մասնավոր երևույթ է, երկրորդն էլ հենց այս նույն ասողը երբեք չի ասի. «**Խի՞ ես ըտենց նայում իրա վրեն**», կասի. «**Խի՞ ես ըտենց նայում իրան**»):

Ռուսատիպ լեզվական երևույթների թիվը արդի հայ գրականության մեջ միլիարդներով է, ու ցավալի է, քանի որ սրանք մեկ-մեկ կենդանի հայերենի վրա էլ են ազդում, այնինչ, մեր քերականությունները սրանք չեն էլ նկատում:

Այս ռուսատիպ երևույթները գործածում են թե՛ մեր նույնիսկ լավագույն գրողները, թե՛ մեր մնացած մտավորականները:

Ռուսիզմները մանավանդ շատ են Պ. Սևակի գրվածքների մեջ: Օրինակ, Սևակն իր «Արմատները ու մատները» գործի մեջ գրում է.

Ա՛յ, թե իմանալ,

Ա՛յ թե՛ ճանաչել հողն ու ընդերքը,

փոխանակ գրեր.

Ա՛յ, թե իմանամ/ս/նք,

Ա՛յ թե՛ ճանաչեմ/ս/նք հողն ու ընդերքը,

Ահա Սևակի մի ուրիշ ռուսատիպ «բայերով» ոտանավորը.

Ա՛խ, քեզ ինչպե՞ս ասե՛կ, որ քեզ հիշում եմ դեռ,
Ինչպե՞ս չասե՛կ, որ դու դեռ թանկ ես ինձ համար,
Ինչպե՞ս մեզ բաժանող արգելակը քանդե՛կ,
Ինչպե՞ս չգալ քեզ մոտ, ինչի՞ համար:

Ինչպե՞ս չասե՛կ, որ՝ դու, միայն դո՛ւ չես թախծում,
Ինչպե՞ս ասե՛կ, որ ես ծնվել եմ քեզ համար,
Ինչպե՞ս չասե՛կ, որ ես միշտ էլ քեզ եմ տենչում,
Սակայն ինչպե՞ս ասե՛կ, ինչի՞ համար:

Չե՞ որ բաժանվեցինք կարծես մեր ցանկությամբ,
Եվ այսօրը պարզ էր և ի՛նձ, և քե՛զ համար...
Հիմա ինչո՞ւ ցավել անցած երջանկությամբ,
Եվ չցավե՞՛կ, ինչո՞ւ, ինչի՞ համար:

Ինչպե՞ս, ինչպե՞ս ասել՝ նորից արի՛, արի՛,
Ինչպե՞ս չասե՛կ, որ ես ապրում եմ քե՛զ համար:
Գեթ չխոստովանե՛՛լ ցավը մեր սրտերի,
Խոստովանե՛՛կ, ինչո՞ւ, ինչի՞ համար...

Ծիշտ ձևերը միայն բայերով ձևերն են, ու սահմանականի ներկա ու անցյալ ձևերի թիվը 12-ն է, այնինչ, մեր գրողներն ընտրում են միակ, հենց սխալ ձևը՝ «13-րդ ձևը», անորոշ դերբայովը:

Այս կալկաներից ամենից քիչը Թումանյանն է գործածում, ու սրանց մեծ մասը իր նամակների ու հոդվածների մեջ է:

Մեր թարգմանությունը 60-ականներին ու հետո

(Այս պարագրաֆի նյութի մեծ մասը վերցրել եմ իմ «Թարգմանելու արվեստը» գրքից)

Անցյալ դարի 60-ական թվերին կոմունիստական կուսակցությունն իր տոտալիտար ռեժիմի սանձերը բավական թուլացրել էր, ու այն հեղափոխությունները, որ Եվրոպայի ու նախահեղափոխական Ռուսիայի արվեստի ու գրականության մեջ մոտ մի դար առաջ էին եղել, Հայաստան էլ հասան:

Այն օրերի մեր ջահել ու ինքնահռչակ պոետներից մի քանիսը, մեծ մասամբ դեռ ուսանող, ավելի ճիշտ, Խորենացու ասած «աշակերտք՝ հեղգ առ ուսումն և փոյթք առ ի վարդապետել, որք նախ քան զտեսութիւնն աստուածաբանք», տեսնելով այս ասպարեզի կարծիքի ու գործելու այս ազատությունը (որ առաջ չկար), հայտարարեցին, թե իրենք արևմտյան «նորագույն» բանաստեղծության, այսինքն՝ ազատ բանաստեղծության հայ մարգարեններն ու առաքյալներն են, ու որ միայն իրենց բանաստեղծություններն են միակ ճշմարիտները:

Ցավոք, այս ինքնահռչակ «աշակերտք հեղգք առ ուսումն» (չնայած իրենց այն օրերի դեռ վախվորած ու, մեծ մասամբ, նեղ շրջաններում արած հայտարարություններին, թե «դասական պոեզիան իրեն արդեն սպառել է, ու հենց իրենք են, որ պիտի նորագույն հայ պոեզիա ստեղծեն», դասական պոեզիայից էլ շատ թույլ գաղափար ունեին ու, չնայած իրենց հավակնություններին, նույնիսկ ազատ ոտանավոր գրելն էլ չգիտեին ու (իմ կարծիքով) երբեք էլ իսկական բանաստեղծ չդարձան:

Սրանց մեջ կային «պոետներ», ովքեր (իրար մեջ իհարկե, ոչ ափաշկարա) «մերժում էին» նույնիսկ Հովհաննես Թումանյանին ու Ավետիք Իսահակյանին (ոմանք էլ՝ Տերյանին ու Չարենցին), ասելով, օրինակ, թե «Թումանյանից գոմի հոտ ա գալի»:

Սրանց կրթություն կոչվածը թերի էր ու այդպես էլ թերի մնաց: Ու սրանք (չնայած համարյա բոլորն էլ բանասիրական ֆակուլտետներից էին) չգիտեին ու երբեք էլ հարկ եղածին պես չծանոթացան՝ հնդեվրոպական լեզվաբանության, պատմահամեմատական մեթոդի, լեզվի պատմության, գրաբարի, համեմատական ազգագրության, համաշխարհային պատմության ու ուրիշ շատ ու շատ այս կարգի զուտ բանասիրական բնագավառներին:

Պարզ է, որ սրանք գաղափար չունեին նաև բնագիտությունից, մաթեմատիկայից, լուրջ փիլիսոփայությունից, կրոնի պատմությունից և այլն:

Մեր այն օրերի մտավորականները (համարյա լրիվ) ռուսերենից բացի ուրիշ օտար լեզու չգիտեին: Սրա համար էլ, երբ ինչ-որ մեկը ֆրանսերենից թարգմանեց Ժակ Պրեվերի ու Գիյոմ Ապոլիների մի քանի ոտանավորը, սրանք զարմացան: Այս թարգմանությունները արձակի տեսք ունեին ու զուրկ էին կետադրական նշաններից:

Ու ամենակարևորը, թարգմանությունները այնքա՛ն էին անհաջող, որ թվում էր, թե Պրեվերն ու Ապոլիները անհեթեթ բաներ են գրում: Սա խիստ ոգևորեց այս ջահելներին:

Ախր եթե հանճարեղ ոտոանավորը սա է, իրենք հո սրանից կարող են լիքը գրեն: (Սրանք ո՞րտեղից իմանային, որ մեր հնագույն գրականությունը, օրինակ, Նարեկացու գրվածքները, հենց արձականման ոտանավոր են եղել,

այն էլ՝ առանց որևէ կետադրության, բացի մաշտոցյան կետը): Ու սկսվեց մեր պոեզիայի մասնակի, բայց ծավալուն դեգրադացիան:

Բանաստեղծական այս 60-ականների առաջին «հեղափոխությունը» անհմաստ էր, անհեթեթ ու վնասակար: Վնասակար էր, որովհետև փակեց շնորհալիների ճամփան ու սխալ կարծիք ստեղծեց ճշմարիտ բանաստեղծության մասին: Բայց սրանք հաղթեցին:

(Աշխարհի պոեզիայում ազատ ոտանավորի երկրորդ մուտքը սկսվել է 19-րդ դարի վերջերին: Այս ոտանավորով բազում գեղեցիկ գործ է գրվել, բայց հազար ափսոս, որ այսօր ողջ աշխարհում սա՛ է մոդան, ու սա մոդա է, հենց վերը ասված պատճառներով՝ սրանով գրելը իբր հեշտ է):

Արտեմիստները (սրանց այսպես եմ անվանել իմ մի հոդվածում ու նաև իմ «Թարգմանելու արվեստը» գրքում, որովհետև սրանցից ամենատիպականը, եռանդունն ու այն օրերին հեղինակավորը Արտեմ Հարությունյանն էր), իրենց ստեղծած պոեզիայի «անօգտակարությունը» շատ լավ էին հասկանում (ու հիմա է՛լ են հասկանում) ու շատ լավ գիտեին, որ չնայած իրենք հաղթել են, բայց իրենց «բանաստեղծությունը» պարտվել է, ու մի օր սա ակնհայտ է դառնալու, որովհետև եվրոպական լեզու իմացողների թիվը խիստ շատանում է, արևմտյան գրողների գրքերն էլ արդեն հեշտ են ճարվում, ու քիչ թե շատ՝ խոսքի ազատություն էլ կա:

Սա՛ է պատճառը, որ սրանք ուզում էին (ու ուզում են), որ ժողովուրդը չսթափվի, որ ժողովրդի գրական մոլորությունն ավելի խորանա ու արմատավորվի: Ու, Արտեմ Հարությունյանի բերանով սրանք իրենց «բանաստեղծական երկրորդ հեղափոխությունը հռչակելով, բաց ու արձակ ու խիստ ցինիկ՝ հայտարարում էին, թե «Շիրազի, Սահյանի, Սևակի ու տիկին Սիլվայի բանաստեղծություններն աղբ են ու պիտի դեն շարտվեն»:

Սրանց ուզած այս երկրորդ հեղափոխության նպատակն ի՞նչ էր: Պարզ է ու հստակ, սրանց ուզածը՝ Շիրազի, Սահյանի, Սևակի ու տիկին Սիլվայի փառքն էր: Ու սրանք անընդհատ ասում էին, թե պիտի Շիրազի, Սահյանի, Սևակի ու Կապուտիկյանի ու առհասարակ՝ ավագ սերնդի գրողների (նույնիսկ՝ Թումանյանի, Իսահակյանի ու Տերյանի) գրվածքները դասագրքերից ու քրեատոմատիաներից (ևն) հանվեն:

Ասվածը չի նշանակում, որ դասական մետրերով գրող պոետները իսկույն վերացան: Չնայած դասական ոճերով գրողները ավանգարդիստ չէին համարվում, սրանք շարունակում էին գրելը: Այս ընթացքում, ինչքան էլ անսպասելի էր, հանդես եկավ մի իրոք հույժ շնորհալի պոետ, հրաշ Սարուխանը:

Սարուխանը նոր ճամփա բացող պոետ էր, ու իր ազդեցությունը մեր այսօրվա շնորհալի տարիքով պոետների վրա է՛լ, նոր սերնդի ջահելների վրա է՛լ (իմ կարծիքով) անուրանալի է:

Սարուխանը թերևս մեր պոետներից առաջինն էր, ով (երևի Եսենինի ազդեցությամբ) պոեզիա էր տեսնում ուրիշներին հասարակ ու առօրյա թվացող բաների մեջ, օրինակ, իր շան հաչոցի, մի անծանոթ պառավի թաղման, գերեզմանատան շիրիմների ծաղիկները գողացող անօթևան բոմժերի հարբեցողության ու սրանց պես բազում ուրիշ բանի մեջ:

Բայց մեր «պաշտոնական գրականագիտությունը», չնայած Սարուխանի ստացած մի քանի գրական պարգևին, չնկատելու տվեց Սարուխանի պոեզիան, ու մեր ժողովուրդը այսօր համարյա լրիվ է անտեղյակ Սարուխանի ստեղծած հզոր պոեզիայից, ինչը (նորից ի՞մ կարծիքով) Չարենցից հետո ստեղծված հայ պոեզիայի գագաթներից երևի ամենաբարձրն է:

(Ցավոք, սովետական շրջանում մեր գրականագետները սեփական կարծիքը անկեղծ հայտնելու իրավունքը բացարձակ չունեին ու թուփալի պես կրկնում էին սոցիալիստական ռեալիզմ կոչվածի դրույթները, որոնք պահանջում էին, որ նույնիսկ արվեստն ու սրա ամենայն վերլուծությունը լուսաբանվի կոմունիստական գաղափարախոսության լույսի տակ):

Սարուխանի պոեզիան էլ չէր տեղավորվում սոցիալիստական ռեալիզմի շրջանակներում, ինքն էլ չունեի մեր արտեմիստների ճկունությունն ու շրջապատին ադապտանալու սրանց հատկությունները, ու սրա համար էլ համարյա աննկատ մնաց:

Սարուխանի այս աննկատ մնալու պարագայի հիմնական պատճառը նաև ասածս «արտեմային» պոեզիայի մոդայիկ դառնալն էր, սրա համար էլ հետեմ դառնում այս խոսակցության հիմնական թեմային ու օրինակ եմ բերում բանաստեղծ ու թարգման Արտեմ Հարությունյանին, ով ասես իր մեջ է խտացրել մնացած բոլոր-բոլոր արտեմ-արտեմուհիների բոլոր արատները:

Պրն Արտեմ Հարությունյանը բավական շատ բան է թարգմանել, ու ինչպես իր բոլոր ստեղծածներին է հատուկ, իր բոլոր թարգմանություններն էլ առանց բացառության, խոտան են: Կբերեմ Դիլան Թոմասի մի ոտանավորի պրն Արտեմի թարգմանությունը, ու սա մանրամասն կվերլուծեմ:

Համեմատելու համար նախ կդնեմ Դիլան Թոմասի ոտանավորի անգլերեն բնագիրը, հետո էլ բնագրի բառացի թարգմանությունն իր իմաստային մեկնություններով վերջում էլ՝ պրն Արտեմի թարգմանությունը լրիվ, ու սրա կողքն էլ՝ ավելի ճիշտ թարգմանության հնարավոր մի տարբերակը:

Սկզբում կխոսեմ ու մանրամասն կմեկնեմ Դիլանի **Do Not Go Gentle into That Good Night** ոտանավորի մասին: Ահա սրա բնագիրը:

DO NOT GO GENTLE INTO THAT GOOD NIGHT

**Do not go gentle into that good night,
Old age should burn and rave at close of day;
Rage, rage against the dying of the light.**

**Though wise men at their end know dark is right,
Because their words had forked no lighting they
Do not go gentle into that good night.**

**Good men, the last wave by, crying how bright
Their frail deeds might have danced in a green bay,
Rage, rage against the dying of the light.**

**Wild men who caught and sang the sun in flight,
And learn, too late, they grieved it on its way,**

Do not go gentle into that good night.

Grave men, near death, who see with blinding sight,

Blind eyes could blaze like meteors and be gay,

Rage, rage against the dying of the light.

And you, my father, there on the sad height,

Curse, bless, me now with your fierce tears, I pray.

Do not go gentle into that good night.

Rage, rage against the dying of the light.

Ոտանավորի այս տեսակին ասում են վիլանել: Վիլանելը ստեղծել են ֆրանսիացիները՝ 17-րդ դարում: 19-րդ դարի վերջին ու 20-րդի սկզբին անգլիացիները կատարյալ վիլանելներ գրեցին (Թենիսոնը, Ջոյսը, Էմ(փ)սոնը, Թոմասն ու ուրիշները): Հայ բանաստեղծության մեջ վիլանելն ամենայն խստությամբ (ու նաև ազատ ձևով) առաջինը կիրառել է այս տողերի հեղինակը, մինչև դա վիլանելի անունն է՛լ այստեղ չէին լսել:

Վիլանելի եռատողերի (ու քառատողի) բոլոր առաջին տողերը հանգավորվում են իրար հետ, երկրորդներն իրար հետ, երրորդները՝ իրար: Հիմա թող ընթերցողն ուշադիր նայի այս վիլանելի անգլերեն բնագրի առաջին եռատողի առաջին տողին: Պարզ է, որ այս տողը նույնությամբ նստած է նաև 2-րդ ու 4-րդ եռատողի վերջին՝ ու քառատողի երրորդ տողում:

Նույն ձևով՝ առաջին եռատողի 3-րդ տողը նստած է՝ 3-րդ ու 5-րդ եռատողի ու քառատողի վերջին տողում: Ուրեմն՝ առաջին եռատողի 1-ին ու 3-րդ տողերը, հերթով պատվելով, վիլանելի վերջում հանդիպում են իրար՝ ուժգնությամբ շեշտելով վիլանելի հիմնական միտքը, շեշտում են այս փոքրիկ «գրական սիմֆոնիայի գլխավոր թեման»:

Սահմանափակումների այսքան մեծ թիվը վիլանել գրելը դարձնում է ռեկորդային դժվարության մի խնդիր, իսկ թարգմանելը՝ առավել ևս: Դե հիմա էլ թող ընթերցողը նայի պոետ Արտեմի թարգմանություն կոչածին ու տեսնի, թարգմանության մեջ կա՞ն այս ցիկլով պատվող տողերը, ու հանգավորելու կարգը պահվա՞ծ է (սրա համար անգլերենի իմացություն պետք չի):

Դիլան Թոմասն այս վիլանելը գրել է իր հոր մեռնելու առիթով, ու ոտանավորից երևում է, որ Դիլանի հայրը երևի սուսուփուս է մեռել՝ սուսուփուս, խաղաղ, հանդարտ, այսինքն՝ «մեղմարյուն»: Ու Դիլանը, եռատողերից ամեն մեկի մեջ էլ, տարբեր համեմատություններով ու տարբեր օրինակներ բերելով, շարադրում է իր «գլխավոր թեման», ասելով.

«Ախր մեռնում ես, ա՛յ հեր, ախր մտնում ես էդ թեկուզ բարի, բայց հավիտենական գիշերը, ախր հավիտյա՛ն ես հեռանում, բա էլ խի՞» ես սուսուփուս մեռնում, խի՞ ես սուսուփուս գնում, խի՞ ես սուսուփուս մտնում էդ բարի գիշերը, էդ հավիտենակա՛ն խավարը, ձե՛ն ոտ, գոնե մի բան ասա»:

Դիլանը սա ասում է վեց անգամ, հինգ անգամ եռատողերի մեջ, մի անգամ էլ՝ քառատողի: Ու ամեն անգամ, օրինակ բերելով մարդկային տարբեր

տիպերին՝ գիտուններին, բարիներին, անզուսպներին (պրն Արտեմի ասելով՝ «**վայրենիներին**») ու մռայլներին (պրն Արտեմի ասելով՝ «**հանճարներին**»), ասում, հորդորում ու համոզում է իր հորը, որ օրինա՛կ վերցնի սրանցից, որ հանգիստ, խաղաղ ու «մեղմարյուն չմտնի էդ բարի գիշերը», որ ինքն է՛լ բորբոքվի, փոթորկվի (պրն Արտեմի ասելով՝ «փոթորկի»), որ ի՛նքն էլ կատաղի կամ մռնչա, «որ ախր լուսն ա մահանում»:

Ու վերջում էլ Դիլանն աղաչում է հորը, որ հայրը կա՛մ անիծի իրեն, կա՛մ օրհնի իրեն՝ իր «**կատաղի**», այսինքն՝ «**կատաղության արցունքներով**» (fierce tears, ահա ձեզ կպած հանգերի, ասոնանսի ու թույլ ալիտերացիայի մի օրինակ՝ հենց այս երկու բառի մեջ), այսինքն, մի ինչ-որ բա՛ն անի, միայն թե սուսուփուս (մեղմարյուն) չմեռնի, իսկ պրն Արտեմն այս «**կատաղին**» (չգիտես, թե ինչ տրամաբանությամբ) դարձնում է «**տաք**»:

Այժմ կբերեմ եռատողերի **բառացի** թարգմանությունն առանձին-առանձին, սրանք դնելով չակերտների մեջ, իսկ իմ մեկնությունները կառնեմ քառակուսի փակագծերի մեջ:

Առաջին տերցինի առաջին տողի մեջ Դիլանը հորը համոզում է, որ

«էդ բարի գիշերը չմտնի մեղմարյուն», [այսինքն՝ սուսուփուս, որովհետև] «օրվա [կյանքի] վերջում զառամը պիտի վառվի ու բորբոքվի», [պիտի կատաղի՝, չարանա՛, մռնչա՛, փոթորկվի՛, հուրհրա՛].

Սրա՛նք են անգլերեն «rave» բազմարժեք բառի համապատասխան իմաստները, իսկ պրն Արտեմը, չհասկանալով սա, այս պարզ մտքի փոխարեն գրում է.

«Ծերությունը մայրամուտի կրակներում կվառվի»,

ու հենց սրանով էլ ոչնչացնում է Դիլանի թե՛ ծրագիրը, թե՛ ասելիքը, ու այս երկուսն էլ դարձնում է մի անհեթեթ հայտարարություն, թե իբր **«Ծերությունը մայրամուտի կրակներում կվառվի»:** Է՛, թող վառվի, հետո՞ ինչ: Ծերության այս վառվելն ի՞նչ կապ ունի Դիլանի մահացող հոր հետ: Կամ էլ՝ «ծերությունն» ինչո՞ւ պիտի «մայրամուտի կրակներում վառվի»:

Դիլանը երրորդ տողում ասում հորդորում է իր հորը, թե ա՛յ հեր, «**կատաղի՛, չարացի՛, մռնչա՛, փոթորկվի՛ (rage)**», «**որ էս լուսը մեռնում ա**» [այսինքն, որ դո՛ւ ես մեռնում]: Պրն Արտեմը սրա փոխարեն գրում է.

«Փոթորկի՛ր, փոթորկի՛ր մահվան դեմ լույսի»:

Թող փիլիսոփաներն ու տրամաբաններն ասեն, թե կարող են, թե պրն Արտեմի այս նախադասությունն ի՞նչ է նշանակում, որովհետև չեմ հասկանում, թե Դիլանի հայրն այդ «նեղ մաջալին» ինչո՞ւ պիտի մահվան մահճից վեր կենա ու ի՞նչը «փոթորկի», կամ էլ ինչո՞ւ պիտի բռնի այդ չգիտեմ ինչն ու դա «փոթորկի», փոխանակ ինքը «փոթորկվի»:

Անցնենք երկրորդ տերցինին: Դիլանը սրա մեջ ասում է իր հորը.

«[տես, այ հեր], չնայած խելոքները կամ իմաստունները [գիտունները] լավ գիտեն, որ խավարն ա ճիշտ», [այսինքն՝ որ բոլորի վերջն էլ խավար է, որ բոլորն էլ մեռնելու են], իսկ «իրենց խոսքը [իրենց ասածները]

չշամփրեց [երկժանիով կամ եռաժանիով չշամփրեց ու չբռնեց] ոչ մի կայծակ [այսինքն՝ ի վերջո իրենց ասածների մեջ ոչ մի «կայծակնային» կամ գերբնական բան չկար, չնայած ամեն մարդ էլ ուզում է, որ լինի, բայց ախր, ա՛յ հեր, նույնիսկ էս իմաստուններն էլ] «էդ բարի գիշերը մեղմարյուն չեն մտնում»:

Պրն Արտեմը մի կերպ «թարգմանում է» երկրորդ տերցինի առաջին տողը.

«Եվ չնայած իմաստուններն գիտեն՝ գիշերն էր ճիշտ»,

բայց իսկույն է՛լ էս մի տողի մեջ երկու սխալ է անում. նախ՝ բաղաձայնից առաջ «ն» հոդն է դնում (*իմաստուններն գիտեն*), ինչը ճիշտ է, օրինակ՝ Մարտունու ու Գավառի մի քանի խոսվածքում, բայց սխալ է Երևանի խոսվածքում ու գրական ոճերում:

Երկրորդ՝ «է» բայի ներկա ժամանակի փոխարեն գրում է սրա անցյալը՝ «էր» (*«գիշերն էր ճիշտ»*), չնայած հեղինակը նկատի ունի, գալիք գիշերը, մոտալուտ մահը, այսինքն, գիշերը՝ առհասարակ, մահը՝ առհասարակ:

Բայց պրն Արտեմին հոդի ու բայի ժամանակի պես մանրութները չեն հետաքրքրում, ու մեր պարոնը բայի ո՛ր ժամանակն էլ ուզում է, հենց դա էլ թխում է իր գրվածքների մեջ, ինչպես օրինակ՝ հինգերորդ տերցինի մեջ (*«համոզվեցին»* անցյալը, փոխանակ *«համոզվում են»* ներկայի):

Ինչ վերաբերում է պրն Արտեմի բաղաձայնից առաջ «ն» հոդը գրելուն, թող ընթերցողը չմտածի, թե սա պատահական է, որովհետև այս չարաբաստիկ «ն»-ն (որ, ինչպես ասվել է արդեն, ձայնավորից բացի՝ մոլորվածները գրում են նաև «հ»-ից առաջ), կա նաև չորրորդ տերցինի վերջին տողում (...*«գիշերն վերջին»*):

Երրորդ տերցինի մեջ Դիլանն ասում է.

«[Օրինակ] բարի մարդիկ, [այ հեր], որ ամենավերջո՛ւմ են ձեռով մնաս բարով անում [մաղթում], կանաչ ծովածոցում մղկտում են, թե հլը ինչքան կշողային իրանց սին գործերը, ու [նույնիսկ էս բարի մարդիկ էլ] մռնչում են, որ ախր լուսն ա մահանում»:

Պրն Արտեմը սրա փոխարեն գրում է.

*Բարի մարդիկ, ալիքների մոտ վերջին,
Որ ողբում են անցած կյանքը՝ թեթև ու սին,
Եվ փոթորկում, երբ մարում է լույսը կրկին:*

Պարզ է, որ սա բնագրի հետ կապ չունի. պարզ է, որ սա պոեզիա չի. պարզ է, սա վիլանել չի. պարզ է, որ սա սխալ է հանգավորված. ու պարզ է, որ սրա երրորդ տողի *«կրկին»*-ը անիմաստ է, ու գրվել է, որ հանգավորվի *«վերջին»*-ի ու *«սին»*-ի հետ, չնայած վիլանելային բնագրի հանգավորելու պահանջները ուրիշ են: Պարզ է նաև, որ պրն Արտեմի անգլերենի իմացությունը, մեղմ ասած, «թոփալին ա տալի»:

Բայց սրանք մի կողմ: Եկեք այս տերցինի միջի ստորադասական (կամ՝ երկրորդական) նախադասությունները (այսինքն՝ *«Որ ողբում են կյանքը՝ թեթև ու սին»* ու *«երբ մարում է լույսը կրկին»* ստորադասականները)

հանենք ու տեսնենք, թե գլխավոր նախադասությունը ո՞րն է, ու թե ստորադասականները հանելուց հետո ի՞նչ է մնում: Իսկ մնում է՝ ա՛յ թե ինչ:

**«Բարի մարդիկ, ալիքների մոտ վերջին,...
Եվ փոթորկում»:**

Ասե՛ք, խնդրեմ, սա հայերե՞ն է: Ասե՛ք, խնդրեմ, սրա մեջ իմաստ կամ տրամաբանություն կա՞: Ասե՛ք, խնդրեմ, Արևմուտքում սրա՞ պես են գրում: Սրա՞ պես բաներ գրողներն են Շիրազից, Սահյանից, Սևակից ու Կապուտիկյանից ավելի (իրենց ասելով՝ շա՛տ-շա՛տ ավելի) զորավոր գրողները:

Բա սխա՞լ կլինի, եթե ասվի, որ արտեմների գրածները, համարյա առանց բացառության, կամ անհեթեթ են, կամ տգեղ, **որովհետև սրանք «բանաստեղծություն գրելը» միայն ու միայն այս կարգի թարգմանությունների օրինակով սովորեցին, իսկ հիմա էլ իրարից են սովորում:** Որովհետև, իրենց ասելով, իրենք թումանյան-տերյան-չարենցյան մակարդակը իբր վաղուց են յուրացրել, ու արդեն իրենք են մակարդակի չափանիշները:

Անցնենք չորրորդ տերցինին: Դիլանը գրում է.

«Անզուսպ մարդիկ [պրն Արտեմի «վայրենին»], ովքեր խլում բռնում են Արևը [հենց Արևի ընթացքի ժամանակ] ու նվագում են [կամ երգում] էս Արևը [ոնց որ ջութակը կամ մի ուրիշ գործիքն են նվագում] ու ուշ են գլխի ընկնում, որ [իրանց էս արարքով] ճամփին նեղացրել են Արևին, [ա՛յ, էս մարդիկ է՛յ] եդ բարի գիշերը չեն մտնում մեղմարյուն» [բա դու խի՞ ես մեղմարյուն մտնում, ա՛յ հեր]»:

Այս պատկերի ֆանտաստիկ հիպերբոլան ակնհայտ է, բայց պրն Արտեմը սա չի տեսնում ու գրում է. [ընդգծածներն ի՛մն են]

**Եվ վայրենին, որ փառք երգեց արեգակին,
Ուշ հասկացավ, որ անկում է եղել ուղին,
Եվ մաքառեց, երբ մոտեցավ գիշերն վերջին:**

Իմ շղատառ դարձրած բառերը Դիլանի բնագրում չկան: Ուրեմն՝ պրն Արտեմը Դիլան Թոմասի գրածից պահել է միայն **«...երգեց արեգակին, ուշ հասկացավ...»** բառերը: Բա սա մեկնաբանության կարիք ունի՞:

Հինգերորդ տերցինի մեջ Դիլանը գրում է.

«Մռայլ մարդիկ, երբ մահամերձ են, ու կուրացնող հայացքով տեսնում հասկանում են, որ գուցե կույրի աչքերն էլ կայծկլտան մետեորի պես ու հրճվեն [ա՛յ, էս տեսակ մռայլներն է՛լ, ա՛յ հեր], կատաղում են, մռնչում են, որ ախր լուսն ա մահանում»:

Իսկ պրն Արտեմը գրում է.

**Եվ կուրացած ու մահամերձ հանճարները
Համոզվեցին, որ հայացքը լույս է տալիս գիսաստղի պես –**

Միևնույն է, անիծեցի՛ն, երբ մարմրեց արևը մեծ:

Բնագրում խոսք կա՞ «կուրացած ու մահամերձ հանճարների» մասին: Բնագրում այդ ովքե՞ր «անիծեցի՛ն, երբ մարմրեց արևը մեծ», ինչո՞ւ անիծեցին, կամ ո՞ւմ անիծեցին, ու ինչի համար անպայման «միևնույն է»: (Այստեղ էլ, իմիջիայլոց՝ «**միևնույն**» բառի վերջում երկու «ն» է պետք, որովհետև այս «**միևնույն**» բառն այստեղ դերանուն է, ու ոչ թե ցուցական ածական, որ հոդի կարիք չունենա):

Այսքանով սահմանափակենք այս դիտողությունները ու կարդանք Պրն Արտեմի թարգմանությունը:

ՄԻ՝ ԳՆԱ ԽԱՂԱՂ ԴԵՊԻ ԳԻՇԵՐՆ ԱՅՂ ԲԱՐԻ Թարգման՝ Արտեմ Հարությունյան

Մի՛ գնա խաղաղ դեպի գիշերն այդ բարի,
Ծերությունը մայրամուտի կրակներում կվառվի,
Փոթորկի՛ր, փոթորկի՛ր մահվան դեմ լույսի:

Եվ չնայած իմաստուններն գիտեն՝ գիշերն էր ճիշտ-
Անկարող էր կայծակ ծնել անգամ խոսքը,
Եվ պայքար էր՝ դեպի խավար մեկնելը միշտ:

Բարի մարդիկ, ալիքների մոտ վերջին,
Որ ողբում են անցած կյանքը՝ թեթև ու սին,
Եվ փոթորկում, երբ մարում է լույսը կրկին:

Եվ վայրենին, որ փառք երգեց արեգակին,
Ուշ հասկացավ, որ անկում է եղել ուղին,
Եվ մաքառեց, երբ մոտեցավ գիշերն վերջին:

Եվ կուրացած ու մահամերձ հանճարները
Համոզվեցին, որ հայացքը լույս է տալիս գիսաստղի պես-
Միևնույն է, անիծեցի՛ն, երբ մարմրեց արևը մեծ:

Եվ դո՛ւ, իմ հա՛յր, այնտե՛ղ, տխուր բարձունքում,
Աղաչում եմ, անիծի՛ր ինձ, հետո՝ օրհնի՛ր քո տաք արցունքներով,
Մի՛ գնա խաղաղ դեպի գիշերն այդ բարի,
Փոթորկի՛ր, փոթորկի՛ր մահվա՛ն դեմ լույսի:

Թերևս ընթերցողն սկզբում մտածում էր, որ պրն Արտեմի գոնե թարգմանությունների մասին իմ ասածները լրիվ էլ չափազանցություն են: Հիմա թող ընթերցողն ինքը դատի, ճի՞շտ եմ ես, թե՞ չէ:

Վերջաբան

Երբ Շեքսպիրի սոնետները թարգմանելուց հետո սկսեցի այս գրքի նախաբանը, մտածում էի, որ ընդամենը մի քանի էջ եմ գրելու, ու մտքովս անգամ չէր անցնում, որ ասելիքս այսքան կլայնանա ու կդառնա մի երկար վերածություն: Բայց, ոնց որ ասում են. «Խոսքը խոսք է բերում», ու այսքանից

հետո ամփոփող խնդիրները չնշելը ու եզրակացություններ չանելը սխալ կլինեն:

Սրա համար էլ ուզում եմ ամփոփելու պես մի բան անեմ ու անցնում եմ ա՛յն հարց ու խնդիրներին, որոնք ա՛նպայման են պատասխան ուզում: Այս հարց ու խնդիրները շատ-շատ են, ու այստեղ սրանցից միայն ամենակարևորներն են բերվում: Անկասկած, երբեմն կրկնելու եմ արդեն ասվածը, բայց երևի նման կրկնողությունը անխուսափելի է, ինչի համար ընթերցողի ներողամտությունն եմ հայցում:

Մենք միշտ է՛լ գոհ ենք եղել մեր թարգմանական չափածո գրականությունից ու միշտ է՛լ սա համարել ենք հույժ բավարար (եթե ոչ փառահեղ), այնինչ այս շարադրանքից պիտի՝ որ հետևի, որ մեր **այս կարծիքը սխալ է եղել** ու իսկական թարգմանության պահանջներին բավարարող գործ թերևս շատ քիչ ունենք:

Ինչ էլ ասի Լև Տոլստոյը, **այո, Շեքսպիրը վիթխարի կարևորության հեղափոխական էր, ու հեղափոխական էր նախ և առաջ իր լեզվական ազատությա՝ն առումով:** Այնինչ, **Շեքսպիրի հայերեն թարգմանությունների մեջ Շեքսպիրի այս հեղափոխականությունը բոլորովին չի երևում, այս հայերեն թարգմանությունները միայն ու միայն մեր հույժ ստերիլ ու արհեստական գրական ոճերով են:**

Շեքսպիրի այս կարևորագույն հեղափոխությունը իր պոեզիայի ու իր ողջ գրականության մեջ հենց կենդանի խոսքի, այսինքն, Լոնդոնի բարբառի ազատ գործածությա՝ն ազատությունն էր, ինչը, ըստ էության, սպանեց կլասիցիստական վերամբարձ ոճը ողջ աշխարհում (ու ինչի համար իրեն իր մահից հետո էլ էին նախատում, մինչև հասկացան, որ հենց Շեքսպիրն է ճիշտ):

Մե՛նք, հայե՛րս, Շեքսպիրից ու լեզվական կլասիցիզմից նույնիսկ **400 տարի հետո**, թարգմանության ու գեղարվեստի ու սրանց կապված մշակույթի մեջ առհասարակ, դեռ հարազատ ենք այս կլասիցիստական վերամբարձ ոճերին:

Մեր այսօրվա դպրոցական ու բուհական կրթության, մեր թարգմանության, մեր գրականության ու մեր ողջ գեղարվեստի հիմնական խոչընդոտը լեզվական այս կլասիցիզմն է, լեզվական այս անառողջ պահպանողականությունը, եթե չասենք՝ հետամնացությունը:

Գրական ոճերի իմացությունը երբեք էլ հայերենի իմացությունը չի: «Ոսկեղենիկ գրականով» թարգմանած Շեքսպիրը իսկական Շեքսպիր չի՝, «ոսկեղենիկ գրականով» թարգմանած Եսենինը իսկական Եսենին չի՝, «ոսկեղենիկ գրականով» թարգմանած Սարոյանը իսկական Սարոյան չի՝, ու նույնիսկ «ոսկեղենիկ գրականով» թարգմանած Մաշտոցն ու Խորենացին ու Նարեկը իսկական Մաշտոց ու Խորենացի ու Նարեկ չե՛ն:

Թարգմանության (ու առհասարակ՝ մարդկային խմբերի ցանկացած գործունեության ընդօրինակության) նպատակը այլ ժողովուրդների ստեղծած կարեվորագույն արժեքները յուրացնելն է, իսկ ինքնանպատակ ու անորակ թարգմանությունը միայն խոչընդոտում է այս նպատակին:

Գեղարվեստի անվանն արժանի նոր թարգմանության կարիք ունեն **ոչ միայն Շեքսպիրի արդեն թարգմանված դրամաները, այլև մեր հին գրականության խոշոր գործերը** ու (առաջին հերթին) «Աստվածաշունչը» (աշխարհաբարով), որովհետև սրանք է՛լ են չափածո ու չափազանց վատ են թարգմանված:

Կարիք կա, որ մեր չափածո թարգմանական նոր գրականության մեծագույն մասը ևս նորից թարգմանվի ու այնպե՛ս թարգմանվի, որ թարգմանությունները իրենց որակով համապատասխան լինեն բնագրերի որակին ու չզիջեն բնագրերին:

Չնայած այս շարադրանքի մեջ արձակի թարգմանությունից խոսք չեղավ, այնուամենայնիվ, **մեր թարգմանական արձակի վիճակը համարյա նույնքա՛ն է թերի, ինչքան թարգմանական չափածոյինը:**

Մենք պիտի ա՛նպայման հաշվի առնենք, որ **մեր սեփական գրականության ակունքն ու գլխավոր սնուցիչը, թե՛ հին, թե՛ նոր ժամանակներում, հենց թարգմանական գրականությունն է:**

Հայերեն գիրը ստեղծելուց հետո մեր հայ գրագետները սովորում էին ասորիներից ու հույներից, հետո էլ՝ նաև մահմեդական մշակույթից, պարսիկներից, լատիններից, նոր ժամանակներում էլ՝ եվրոպական ու ռուսական մշակույթներից ևն:

Թումանյանը սովորում էր Պուշկինից ու Լերմոնտովից, Տերյանը՝ ռուս սիմվոլիստներից, Չարենցը՝ Թումանյանից ու Մայակովսկուց, բայց հետագա համարյա բոլոր հայ գրողները սովորում էին թերևս միայն Թումանյանից, Իսահակյանից, Տերյանից ու Չարենցից, այսինքն, դոփում էին տեղում, որովհետև (իմ կարծիքով) չգերազանցեցին իրենց նախորդներին (ավելի ճիշտ, նոր ուղի չբացեցին, նոր ձևեր չհայտնագործեցին), մինչև որ Հրաչ Սարուխանը նորից սովորելը չսկսեց ռուսներից ու նոր ուղի ցույց տվեց:

Ուրեմն, մենք պիտի ա՛նպայման գիտակցենք, որ թարգմանական գրականությունը մեր գրականության համար վիթխարի ուսուցողական նշանակություն ունի, ու որ **թարգմանական գրականությունը ա՛նպայման է հայերեն գրականություն**, բայց սա արժեք ու օգտակարություն ունի միայն ա՛յն պայմանով, եթե կենդանի լեզվով է ու հարազատ է այսօրվա շարքային հային, ու իր գեղարվեստական որակով համապատասխան է բնագրին:

Ընդ որում, գրականություն ասելով՝ պիտի հասկանանք նաև մեր թարգմանած վիթխարի ծավալով թե՛ գիտական արձակ գրականությունը, ինչի թարգմանությունը մանավանդ ապաշնորհ է, թե՛ դասագրքերը, որոնք, անկեղծ ասած, նորից (ու համարյա լրիվ) թարգմանական են ու նորից ապաշնորհ ոճ ու լեզու ունեն:

Հայերեն բոլոր բարբառները ու սրանց հետ էլ՝ Երևանի բարբառը մեր մայրենի լեզուներն են ու պիտի բոլորս էլ իմանանք, որ անհնար է, որ մեզնից որևէ մեկի մայրենի լեզուն լինի «Ժարգոն» կամ «փողոցային լեզու»: Եթե սա չհասկանանք, համաշխարհային մակարդակին բավարարող գրականություն չենք ունենա, երբե՛ք:

Մենք պիտի գիտակցենք, որ **Երևանի բարբառը մեր գրական բոլոր ոճերի հիմքն է ու հենց սրա համար էլ մեր գրական ոճերը պետք է չխորշեն Երևանի բարբառի արդեն կայունացած բառապաշարից, իսկ այս բարբառի քերականությանը պիտի պարտադիր հետևեն, մանավանդ մեր դպրոցներում ու բուհերում:**

Մեր մաքրամոլները, անկասկած, համաձայն չեն լինի, որ գործածենք, օրինակ, հետևյալ ռուսերեն բառերը (ու ճիշտ կանեն, որովհետև այս բառերը հայերենի մեջ չկան: **Եթե լինեին, ճիշտ չէին անի:**

Иеромонах (монах, инок), хутор (ферма), болезнь (зараза), поневоле, мята, непорочный, статуя, дротик, приют (убежище), дворец, рыцарь, пальма, рассвет, храм, сокол, посох, кубок, провинция, могила, сумасшедший, волос, комета, купол, жестокий, палач, лавр, бледный, ад, рай, клубника, церковь, шалфей, трудный, тяж-

кий, ужасный, бледный, жестокий, зефир, барабан, враг, час, время, крот, тесто, полость, ладан, ритуал, голубой, карета, кот, красный, карандаш.

Հիմա հարց եմ տալիս. «Իսկ կարելի՞ է, որ գործածենք՝ պարսկերեն, սեմական, իտալերեն, հունարեն ու այլ լեզուների բառերը»: Կասեն. «Ոչ»: Բայց ախր բերածս ռուսերեն բառերը հետևյալ **ՓՈԽԱՌՅԱԼ** (բայց հայերեն) բառերի համարժեքներն են.

+աբեղա, (օ)ագարակ, †ախտ, †ակամա, †անանուխ, †անապակ, (օ)անդրի, †աշտե, †ապաստան, †ապարան(ք), †ասպետ, †արմավ, †արուսյակ, †բագին, †բազե, †գավազան, (օ)գավաթ, գավառ, †գերեզման, †գիժ, †գես, †գիսավոր, †գմբեթ, †դաժան, †դահիճ, (օ)դափնի, †դժգույն, †դժոխ(ք), †դրախտ, թելակ, (օ)եկեղեցի, (օ)եղեսպակ, (օ)զեփյուռ, †թմբուկ, †թշնամի, †ժամ, †ժամանակ, †խլուրդ, †խմոր, †խոռոչ, †խունկ, (կ)ծես, †կապույտ, (վ)կառք, կատու, †կարմիր, (իտալ.)մատիտ:

Սրանք լրի՛վ են փոխառություն, հենց պարսկերենի՛ց ու ասածս մյուս լեզուներից: Սրանցից †-նշանովները պարսկերենից են, (օ)-նշանովները՝ հունարենից, պլուսովները՝ սեմական լեզուներից, (կ)-ով նշածը՝ կովկասյան լեզուներից, (վ)-ովները՝ լատիներենից:

Կա՞ որեմն, մեր այս վերաբերմունքի մեջ որևէ գիտական սկզբունք կամ չափանիշ:

Բերածս բառերի այս ցուցակն ու մանավանդ արդեն սրանց լրիվ ցուցակը (տես իմ «Թարգմանելու արվեստը») կարդացողը դժվար թե չհամաձայնի, որ **հայերեն լեզուն երբեք էլ մաքուր չի եղել, ու որ դա մաքրելու ոչ մի հնար չկա:** Բայց այսքանից հետո էլ շատերն առարկելու են ու ասեն, որ այդ ցուցակի բառերն արդեն վաղուց են հայացել:

Սա իհարկե ճիշտ է: **Եթե բառը մտավ հայերեն բարբառը, ուրեմն՝ հայացել է ու հայերեն է:** Բայց այս անգամ թող առարկողները մեզ ասեն, թե ո՞ր տարվա ո՞ր ամսի քանիսի՞ց հետո վերցրած բառերը համարենք օտար:

Կա՞ այս տեսակ ամսաթիվ: Չկա՛: Սա բոլորը գիտեն:

Մեկ-մեկ էլ առարկողներն ասում են, որ «պիտի ա՛յն բառերը համարենք օտար, որոնք որ մեր «միջին» գիտակցությունն արդեն համարում է օտար»: Բայց ո՞ւմ միջին գիտակցությունը:

Միայն մտավորականների՞: Բայց **մտավորականներին ե՞րբ են մանրամասն բացատրել այս պրոբլեմը:** Ու հետո՝ մտավորականները ժողովրդի տասը տոկոսն էլ չեն լինի, իսկ լեզուն միայն մտավորականներինը չի, **լեզուն ողջ ժողովրդինն է:**

Ուրեմն՝ **ողջ ժողովրդի՞** «միջին» գիտակցությունը պիտի որոշի, թե որ բառն է օտար, որը՝ հայերեն: Բայց առարկողները սրան էլ չեն համաձայնի, որովհետև այդ ժամանակ էլ կարող է հանկարծ ողջ ժողովրդի «միջին» գիտակցությունն ասի, թե «**վինտիլ, տրակտոր, գայկա, բուլտ, կոմբային, սադ, խի՞, վափշե, դաժե, պռոստը**» և այլ բառերը հայերեն են, երկրորդն էլ՝ այս ստատիստիկան հավաքելը դժվար է:

Ակնհայտ է, որ **գիտական հարցերի ճիշտ ու սխալը «միջինացնելով» լուծելու ձև չկա:** Չկա, օրինակ, հայ ժողովրդի «մաթեմատիկայի միջին իմացություն»:

Այս պրոցեսը, այսինքն, **բառերի փոխառությունը, միայն ա՛յն ժամանակ կվերջանա, եթե լեզուն ինքը մեռնի՛, որովհետև կենդանի լեզուն պրոցե՛ս է:**

Երբ լեզուն բառ է փոխ առնում, կնշանակի այդ բառը լեզվին պետք է այնպես, ինչպես նավթը, պողպատը, ինքնաթիռը, կոմպյուտերը, ու ուրիշ բաներն են պետք ա՛յն ազգերին, ովքեր սրանցից չունեն:

Եթե ժողովրդի մեծ մասը մի բառ է գործածում, ուրեմն՝ այդ բառը հայերեն է (ինչը չի նշանակում, որ այդ բառը ծագումով անպայման բնիկ է):

Այսօր արդեն 84 տարի դասավանդվող գրական ոճերի քերականությունը հակագիտական է, ինչը ապացուցել է Մանուկ Աբեղյանը, 1936 թվին, ապացուցել է այնքա՛ն անառարկելի, որ մինչև այսօր Աբեղյանի բերած փաստարկներին ոչ մի գիտական, լուրջ առարկություն չի եղել:

Աբեղյանի այս ապացույցը չհրատարակվեց ու հայ ժողովրդից թաքուն պահվեց 49 տարի ու հրատարակվեց միայն 1986 թվին, բայց նորից ոչ մի արձագանք չեղավ:

Այսօրվա հետաբեղյան քերականությունը Աբեղյանի գիտական քերականությունից տարբերվում է միայն ա՛յն բանով, որ այսօրվանը հորինովի է, ու սա հորինված է մեր գրական ոճերի ա՛յն օտար երևույթները արդարացնելու համար, որոնք ներմուծել են միամիտ կամ ապաշնորհ թարգմանները:

Ուրեմն, իվերջո, մենք պիտի ա՛նպայման վերադառնանք Աբեղյանի գիտական քերականությանը, քանզի առանց սրա անհնար է նաև լուրջ գրականագիտությունը:

Կատարյալ ու անսխալ են միայն ու միայն կենդանի բարբառների քերականությունները (սրանցից ամեն մեկը ճիշտ է միայն իր գոյության ու կիրառության շրջանակներում): Այս դրույթը համաշխարհային լեզվաբանության հիմնական աքսիոմն է:

Աշխարհում երբևէ մաքուր կամ «ոսկեղենիկ» լեզու չի եղել, չկա ու չի էլ լինի, որովհետև լեզուն ա՛նպայման է իր հարևաններից բառ փոխ առնում, ու փոփոխական է ինքնի՛ն:

«Ոսկեղենիկ» բառը երևի մեր Մխիթարյան հայրերն են ներմուծել, գրաբարի հենց առաջի՛ն, հենց մաշտոցյա՛ն շրջանը նշելու համար:

«Ոսկեղենիկ» բառով մխիթարյանները շեշտում էին ա՛յն հանգամանքը, որ Մաշտոցի ու իր աշակերտների լեզուն շատ-շատ էր մոտ այն օրերի հայերի խոսակցական լեզվին:

Այնինչ, Մաշտոցից մի 30-40 տարի հետո մեր հունաբան (հունասեր) կոչված հեղինակների գրվածքները այնքա՛ն էին հունացրած, որ այսօր սրանց թարգմանությունները առանց բնագրի հետ համեմատելու հաճախ անհասկանալի են նույնիսկ գրաբարի գերազանց մասնագետին (մանավանդ Գրիգոր Մագիստրոսի թարգմանությունները):

Ինչո՞ւ: Որովհետև սրանք չափազանց հեռու են այն օրերի խոսակցական հայերենից: (Հունաբանները ատում էին ժողովրդի լեզուն ու դա համարում էին կոպիտ, ռամիկ ու գռեհիկ: Սա ձեզ ինչ-որ բան չի՞ հիշեցնում):

Ուրեմն, «ոսկեղենիկ հայերեն» ասելով այսօր պիտի հասկանայինք մեր այսօրվա բարբառները, մանավանդ Երևանի՝ բարբառը, ինչը ոմանք համարում են ժարգոն:

Աբովյանի «Վերքի» լեզուն, Թումանյանի բարբառային գրվածքների լեզուն, Ագապյանի լեզուն, Վրթ. Փափազյանի գրվածքների մի մասի լեզուն, ու մանավանդ Հ. Օրբելու ղեկավարությամբ հավաքած հայ ժողովրդական հեքիաթների ու մեր էպոսի լեզուները հենց ոսկեղենիկ հայերեն են, որ կա՛ն:

Հայերենի գրաբարյան շրջանի օրենքները վաղուցվանից չեն գործում, ուրեմն սրանք այսօրվա հայերենին պարտադրելը հակագիտական է ու անհնար:

Արևելահայերեն բարբառների հիման վրա գրելիս՝ հակագիտական, հակագեղարվեստական ու սխալ է մանավանդ «է» օժանդակ բայի պարտադրանքը «ա» օժանդակի փոխարեն ու, նորից օրինակ, արդեն վաղուց մեռած հրամայականի «ր»-ն պահելու պահանջն է հակագիտական ու հակագեղարվեստական (բազում այսպիսի ուրիշ «անտեղի» պահանջ կա):

Մեր դպրոցներում հայոց լեզու դասավանդելու նպատակը ոչ թե քաղաքական դաստիարակության խնդիր է («հայրենասիրական, ռազմահայրենասիրական» են), այլ զուտ գիտական ինֆորմացիա ստանալու ու գեղարվեստական ճաշակի կրթության խնդիր է:

Անհնար է (ու հարկավոր էլ չի), որ դպրոցականը իմանա մեր հին ու նոր շրջանի թե՛ արևելահայ, թե՛ արևմտահայ բոլոր գրողների գործերը, ու **դպրոցի կրթության խնդիրը բազմակողմանի գրականագետ պատրաստելը չի:**

Մեր գրողների մի մասը բոլորովին էլ հանճարեղի ու նույնիսկ տաղանդավորի տիտղոսին արժանի չի, ու մենք **պիտի մեր դպրոցականներին սովորեցնենք, թե իսկական գրականությունը ոնց են տարբերում անիսկականից, թե իսկական հանճարեղին ոնց են տարբերում անճարակ հեղինակից:**

Հնարավոր է ու անխուսափելի է, որ նույնիսկ հանճարեղ համարվող գրողը թույլ գործեր ունենա ու դպրոցում պիտի նշենք նման գրողի թույլ գործերը, որ երեխան սովորի, թե ոնց են թացը չորից ջուկում:

Այս իմաստով, ոնց որ Սարոյանն է ասում իր «Տուրտ օրը» ծրագրային պատմվածքում, **թույլ գործերը նույնքան կարևոր են, ինչքան ուժեղ գործերը, որ դրանց նայես ու իմանաս, թե ոնց չպիտի գրես:**

(Թումանյանը ասում է, թե Հայնեի կարծիքով գերազանց պոետի 7 ոտանավորից մեկն է ընտիր լինում ու ավելացնում է, որ ինքը այս ցուցանիշին էլ չի բավարարում: Արժի՛, որ սա միշտ հիշենք):

Մենք պիտի մեր դպրոցականներին սովորեցնենք մտածելը, ոչ թե քաղաքական լոգունգներով սրանց դաստիարակելու մեր հարատև անիմաստ ու վնասակար փորձը անենք:

Մենք պիտի նաև ոգու այնքա՛ն կորով ու այնքա՛ն հաստատականություն ունենանք, որ հրաժարվելու կարողություն ունենանք մեր չափազանց թանկ համարվող թարգմանական ու, առհասարակ, լեզվական ա՛յն կեղծ արժեքներից, որոնք խանգարում են մեր գրականության ու գեղարվեստի առաջընթացին:

Մենք ոչ միայն նորմալ թարգմանություն չունենք, այլև **չունենք իսկական գրականագիտություն:** Ես չեմ հիշում, որ վերջին կես դարում որևէ հայ գրականագետ որևէ մի հայ գրողի որևէ մի գործը անաչառ վերլուծի ու, վերլուծի որևէ թարգմանություն, վերլուծի՝ **անունները տալով,** լավին լավ ասի, վատին՝ վատ: Կողմնակալ ելույթներ եղել են, թայֆայական կռիվներ՝ նույնպես, բայց անաչառ գիտական վերլուծություն՝ երբեք:

Սա՛ է պատճառը, որ մեր դպրոցական ու բուհական դասագրքերի **անցյալի** բոլոր հեղինակները եթե հանճարեղ էլ չեն համարվում, անպայման կա՛մ առնվազն «տաղանդավոր» են, կա՛մ «նշանավոր», կա՛մ «հռչակավոր»:

Հենց սա՛ է պատճառը, որ մինչև օրս ոչ մեկը ոչ միայն չի նկատել, որ Մասեհյանի թարգմանությունները թերություններ ունեն, այլև համարվել է, որ սրանք հանճարեղ են ու անգերազանց: Հենց սա՛ է պատճառը, որ մինչև օրս

ոչ մեկը չի նկատել, որ Մաշտոցի գրած հենց առաջին նախադասությունը հակադիր է հայերենի ոգուն ու էությանը:

Ցածր դասարանների գրքերի մեթոդյա հեղինակները, իհարկե, նշանավոր կամ հանճարեղ համարվելու «բախտը չունեն», բայց սրանց թույլ է տրված, որ հույժ արատավոր տեքստեր հորինեն, հաճախ՝ նաև անտրամաբանական ու համարյա միշտ՝ անճաշակ: Ցածր դասարանի գրքերում շատ են հենց այսպիսի թարգմանական տեքստերը:

Պետական կրթության նպատակը ոչ թե աշակերտի ճաշակը զարգացնելն ու գիտելիք տալն է, այլ իր ռազմահայրենասիրական դաստիարակությունը (ինչը, իհարկե, **անպայման է հօդս ցնդում, երբ այս ոգով դաստիարակվածը բախվում է դաժան իրականությանը ու համոզվում է, որ եթե չհրաժարվի այդօրինակ հայրենասիրությունից, անպայման կդառնա անհաջողակ**):

Սրա համար էլ պետական այրերին ձեռնտու չի կրթական ոչ մի իսկական բարելավմունք, ձեռնտու չի, որ ուսուցիչը կամ աշակերտը ազատ մտածի ու հանկարծ կասկածի, որ պետական կրթական սիստեմը գեթ փոքր-ինչ սխալ է:

Հենց սրա համար են ողջ աշխարհում հորինել կրթական չափորոշիչները, ու դասագիրք գրելու իրավունքը հենց սրա համար են դարձրել պետության մենաշնորհը, մանավանդ հումանիտար առարկա դասավանդելիս, ու հենց սրա համար են հորդորում ուսուցչին, որ միայն պետական գրքերը գործածի, կամ ընդունված կարծիքից տարբեր կարծիք չհայտնի:

Դպրոցին, ուսուցչին, աշակերտին, պոետին, արձակագրին ու թարգմանին ու **ցանկացած հեղինակին ազատություն է պետք, ստեղծագործելու՝ միակ միջոցի՝ լեզվի ու ոճի ընտրությամբ՝ ազատությունը**: Բայց սրանց նաև ուսուցանելու նյութն ընտրելու՝ ազատությունն է պետք:

Սովետական շրջանում պետական «գլավլիտ» կոչվող ցենզուրա կար ու անհնար էր, որ նույնիսկ մի տող հրատարակվեր առանց այս պետական ցենզուրայի թույլատրության: Այսօր այս պետական ցենզուրան չկա, բայց սրա փոխարեն այսօրվա ցենզուրները նստած են համարյա ամեն մի մտավորականի ուղեղում՝ ամեն մի ուսուցչի՝ ամեն մի դասախոսի՝ ամեն մի խմբագրի՝ ամեն մի գրողի, ամեն մի հրատարակչի՝ ամեն մի ընթերցողի՝ ուղեղում:

Բանն այնտեղ է հասել, որ նույնիսկ սահմանադրության մեջ կա ցենզուրայի այս դրույթը՝ ամենայն ինչը միայն «պետական մայրենի լեզվով» գրելու պարտադիր պահանջը:

Ընդ որում, «մայրենի լեզու» ասելով նկատի ունեն միայն մեր գրական ոճերը, ա՛յն ոճերը, որոնք բոլորն էլ, ըստ էության, **աղավաղ ու կոտրատված հայերեն ոճեր են, երբեք էլ մայրենի չեն, որովհետև սրանք մեր մայրերի սովորացրածը չեն** ու ձեռք են բերվում ճի՛շտ այն եղանակով, ինչ եղանակով որ ձեռք են բերվում օտար լեզուները (դպրոցում ու մեծ չարչարանքով) ու սրանք իսկական հայերեններից, այսինքն, **մեր կենդանի բարբառներից տարբերվում են միայն իրենց սխալներով**:

Այս գրական ոճերը չափազանց **արհեստական են, անբնական ու դժվար կիրառելի**, ու հենց սրա՛նք են խոչընդոտում մեր թե՛ թարգմանական, թե՛ ինքնուրույն գրականության ու նաև մեր թատրոնի, կինոյի ու մուլտիպլիկացիայի առաջընթացը:

Անհնար է, որ լեզուն լինի պետական, որովհետև լեզուն մի՛շտ է անհատական, որովհետև որևէ լեզվով խոսելու, գրելու, թարգմանելու ու

ստեղծագործելու իրավունքը այս լեզվական հանրության անդամ անհատի՝ մասնավոր սեփականությունն է:

Լեզվի պետականության այս պահանջը անծպտուն ենթադրում է, որ մեր այսօրվա բարբառները (առաջին հերթին՝ Երևանի բարբառը) **մայրենի լեզու չեն, ինչը, լրիվ ակնհայտ, անհերթելի է ու վնասակար, որովհետև վարկաբեկում է իսկական մայրենի հայերենները, այսինքն, բարբառները ու, առաջին հերթին, Երևանի՝ բարբառը:**

«Ծիշտ» կամ «ընտիր հայերենով» խոսելու պահանջը հակառակ է լեզվի հենց էությանը, հենց ոգո՞ւն: Զպիտի երբեք մոռանանք, որ լեզուն նախ խոսելո՞ւ համար է, ու այս խոսելուն հարկավոր լեզուն ա՛նպայման է սխալական:

Լեզվի հենց այս սխալականության իրավունքն է լեզուն դարձնում մարդկային ամենայն գործունեությունը հնչավորելու ամենագորավոր գործիքը, միջոցը: Այս սխալականության դեմ պայքարելը լեզվաբանությունից խիստ անտեղյակ լինելու նշան է:

«Ծիշտ» կամ «ընտիր հայերենով» խոսելու պահանջը անհերթելի է նաև ա՛յն պատճառով, որ անիրագործելի է: Անիրագործելի է երկու պատճառով: Նախ անհնար է, որ խոսող հանրության ամեն մի անհատին առավոտից իրիկուն մի մշտական «լեզվական ոստիկան» կցվի: Երկրորդը ո՞վ է ապացուցել, որ «ծիշտ» կամ «ընտիր հայերենով» խոսելու ջատագովները հենց իրենք «ծիշտ» կամ «ընտիր հայերենով» են խոսում:

«Բառապաշարի հարստություն ու ճոխություն» կոչվածը երբեք էլ լեզվի կամ ոճի ընտիր կամ գեղեցիկ լինելը չի նշանակում: Թումանյանի գործածած բառապաշարը չի գերազանցում 3000 բառը, բայց իր ստեղծած գործերի կարևորությունը վիթխարի է: Այնինչ, մեր այսօրվա հայերենի բացատրական բառարանի բառերի թիվը 250000-ից ավել է:

Այս բառերի մեծագույն մասը ապաշնորհ թարգմանների մոգոնածն է, ու այս մոգոնած բառերի զգալի մասն էլ «ռուսատիպ» են: (Հիշենք «– **աբար, – ապես, – որեն**» մասնիկներով մոգոնած «հայերեն» մակբայները, որոնք, ինչպես Աբեղյանն է ապացուցում իր «Հայերենի տեսություն» մենագրության մեջ, խորթ են հայերենի էությանը, որովհետև **հայերենի ածականն ու մակբայը իրարից ձևով չեն տարբերվում**):

Աշխարհում ոչ միայն երբևէ չի եղել, չկա ու երբևէ չի էլ լինի «անխառն, անաղարտ» կամ, ոնց որ ասվեց, «ոսկեղենիկ հայերեն», այլև երբևէ չի եղել, չկա ու երբևէ չի էլ լինի որևէ ուրիշ մի «անխառն անաղարտ լեզու»: Լեզվի այսօրինակ անաղարտության պահանջը զուտ քաղաքական-զգացմունքային պահանջ է, ինչը ոչ մի կապ չունի գիտության ու իսկական գեղարվեստի հետ:

Այս քաղաքական-զգացմունքային պահանջը իվերջո կապում են մի ուրիշ ոչ պակաս անորոշ ու ոչ պակաս անհայտ հասկացությանը՝ «ազգային ինքնությանը»: Օրինակ, ասում են. **«Եթե մեր լեզուն կամ կրոնը կորցնենք, կկորցնենք մեր ազգային ինքնությունը»:**

Ինքս երբեք չեի ուզեմ, որ մեր լեզուն կորցնենք, թեկուզ հենց այն պատճառով, որ հենց ի՛նքս եմ հայ գրող, ու եթե (աստված չանի) մեր լեզուն հանկարծ անհետանար, հենց ինքս կկորցնեի իմ ողջ ստեղծածը ու կյանքս էլ կզրկվեր իմաստից: Այնուամենայնիվ, եկեք մի քիչ վերլուծենք այս ենթադրական հնարավորությունը:

Իսպանացիներն ու պորտուգալացիները Հռոմի տիրապետության տակ ընկնելուց առաջ խոսում էին իբերերեն կոչվող մի լեզվով, ինչը կորցրին (ու

ինչն այսօր լրիվ է անհայտ, մի քանի բառ է մնացել միայն) ու սկսեցին լատիներենով խոսելը:

Հարց. իսպանացիներն ու պորտուգալացիները այսօր ազգային ինքնություն չունե՞ն:

Ֆրանսիայում ապրող գալլերը խոսում էին կելտական բարբառներով, հետագայում Ֆրանսիան նվաճած ֆրանկները խոսում էին հին գերմաներենի մի բարբառով, Ռումինիայում ապրող դակերն ու այլ ժողովուրդները խոսում էին իրենց բարբառներով:

Սրանք բոլորն էլ կորցրին իրենց լեզուները ու խոսեցին լատիներենով:

Հարց. այսօրվա ֆրանսիացիներն ու ռումինները ազգային ինքնություն չունե՞ն:

Երբ 5-րդ դարում հին գերմանների անգլ, սաքս, յուտ ու ֆրիզ ցեղերը նվաճեցին Բրիտանական կղզիների հարավային մասերը, այստեղի բնիկ պիկտերն ու կելտերի մի մասը մոռացավ իր մայրենի լեզուն ու խոսեց անգլների գերմանական բարբառով:

Հիմա ի՞նչ, այսօրվա աշխարհում (ը)սփռված անգլո-սաքսոնները ազգային ինքնություն չունե՞ն:

Լատինական Ամերիկայի ժողովուրդները, չիլիացիները, արգենտիացիները, բրազիլացիները, պերուացիները, մեքսիկացիները, բոլիվիացիները, էկվադորցիները ևն բոլորն էլ կորցրել են իրենց լեզուները ու հիմա խոսում են իսպաներենով կամ սրա բարբառ պորտուգալերենով:

Հարց. սրանք բոլորն էլ ազգային ինքնություն չունե՞ն:

Արևմտյան աշխարհի թերևս բոլոր ժողովուրդներն էլ կորցրել են իրենց «բնիկ ու ազգային» հեթանոսական կրոնները, հիմա ի՞նչ, **սրանք բոլորն էլ կորցրե՞լ են իրենց ազգային ինքնությունները, հա՞:**

Պարսիկները «կորցրին» իրենց ազգային կրոնը, զրադաշտը, ու պարսիկները այսօր արաբների կրոնն են վերցրել, մահմեդական են: Մահմեդական են նաև թուրքական ժողովուրդները:

Ո՞վ կասի, թե այսօրվա պարսիկները, տաջիկները, աֆղանները ու քրդերն ու թուրքական ժողովուրդները ազգային ինքնություն չունեն:

Աշխարհում բազում լեզու է անհետացել, բազում ցեղ ու ազգ է անհետացել: Այսօր անհայտ են, օրինակ, լիդիերենը, կապադովկերենը, փռյուգերենը, էտրուսկերենը, օսկերենը, ումբրերենը ևն:

Անհետացած շումերների, աքքադների, խեթերի, ուրարտների ու ասորեստանցիների լեզուն մեզ հայտնի է միայն մասամբ, միայն **սեպագրերից**: Հին եգիպտացիների հզոր լեզուն, ղպտերենը, այսօր այնքան է «նվազել», որ սրանով եգիպտոսում այսօր մեկ՝ թե երկու գյուղ է խոսում միայն:

Ցեղի, ազգի ու սրանց լեզուների անհետանալու երևույթները այնքա՛ն են բարդ, սրանց անհետանալու հանգամանքներն այնքա՛ն են անհայտ, որ սրանք միայն կրոնի կամ լեզվի կամ կամ «ազգային ինքնության» կորուստով բացատրելը ու սրանք թարգմանությանն ու գեղարվեստին կապելը առնվազն մանկամտություն է, եթե ոչ գավառական հետամնացություն:

Սրանց պես հարցերը քննելիս՝ պիտի նախ սովորենք ինքներս մեզ մի քանի հասարակ հարց տալը: Ահա այդ հարցերից մի քանիսը:

Թե որ հայերը հայերեն սխալ են խոսում, բա աշխարհում ո՞վ է ճիշտ հայերենով խոսում: Թե որ հայերը սխալ հայերենով են խոսում, բա հայերն առհասարակ՝ ումի՞ց են հայերենը սովորել, կամ էլ հայերը հայ

չե՞ն, հայերն ինքնություն չունե՞ն, որովհետև որևէ լեզվով երևի միայն այլազգիները կամ ինքնություն չունեցողներն են սխալ խոսում:

Թե որ հայերենի քննությունից զրո բալ ստացած 16-17 տարեկան հայ ջահելն այնքան անգլերեն իմանար, ինչքան որ հայերեն գիտի, **չէի՞նք ասի, որ այս ջահելը հրաշալի անգլերեն գիտի: Չէի՞նք ասի, թե այս ջահելը անգլիացու՝ պես անգլերեն գիտի: Անգլիացու պես անգլերեն իմանալուց ավելի լավ անգլերեն իմանալ կա՞:** Բա ո՞նց է հնարավոր, որ նման ջահելը հայերենի քննությունից կտրվի:

Ե՞րբ պիտի հասկանանք, որ **գրական կոչված «լեզուն» մեր ժողովրդի լեզուն չի**, որովհետև թե որ սա մեր ժողովրդի լեզուն լիներ, գոնե մի փոքրի՛կ գյուղ սրանով կխոսեր:

Լեզվաբանություն կոչված գիտությանը վաղուց է հայտնի, որ **լեզուն չի ենթարկվում մարդկային որևէ ծրագրի**, ու որ սրա համար էլ **լեզվի ընթացքը**, այսինքն՝ **լեզվի ապագան, անհայտ է:** Մենք պիտի հասկանանք, որ **լեզուն (լեզվական պրոցեսը) ինքնակազմակերպ է ու ինքնակառավար:** Բա էլ ո՞նց ենք ուզում կառավարենք «հայերի մայրենի լեզուն», չէ որ մի բանը կառավարելու համար պիտի ծրագիր լինի, այնինչ, **անհայտ ապագայի ծրագիրը նույնպես անհայտ է, բացարձակ է անհայտ:**

Լեզվական պրոցեսը «գիտությամբ կառավարելու» փորձը նույնքան է անհնար, ինչքան անհնար է աստղերը կառավարելու փորձը, քանի որ ո՛չ աստղերն են ենթարկվում մարդկային կամքին, ոչ է՛լ լեզվական պրոցեսը:

Ո՞նց է, որ բոլոր գյուղ ու քաղաքները բարբառ (ավելի ճիշտ, խոսվածք) ունեն, իսկ Երեվանը բարբառ չունի:

Հայերենը հայերի՝ լեզուն է, սա անվիճելի է: Հայերեն են հայերենի բոլոր՝ քիմիկներն ու բոլոր բարբառները, սա է՛լ է անվիճելի: Ուրեմն՝ **այսօրվա հայերենի իմացությունը հայերենի այսօրվա բարբառներից մեկնումեկի գերազանց իմացությունն է:** Այսօրվա հայերենի բոլոր կրողներն էլ հայերեն գիտեն, որովհետև **հայ են:**

Այնինչ, գրական ոճերն իսկական հայերենից շատ են շեղված, ու շատ անգամ համարյա հայերեն չեն, ու իսկական ժարգոն են: Սրա համար էլ պիտի նորից ու նորից շեշտվի, որ **գրական ինչ-որ մի ոճի իմացությունը կամ «ճոխ» բառապաշարը բոլորովին էլ հայերենի գերազանց իմացության նշան չի, ինչքան էլ հակառակը պնդեն:**

Վերջացնելով ասելիքս, մի երկու բան եմ ավելացնում:

Մեր թարգմանական խնդիրները ոչ միայն գեղարվեստական են, այլև ոճական-լեզվաբանական: **Բանն այն է, որ Մաշտոցից մի քանի տասնյակ տարի հետո հայերը սկսեցին մի վեճ, ինչի անունը այսօր «գրապայքար» է:** Այս վեճի էությունը հետևյալն է, գրելիս ինչի՞ն հետևենք, կենդանի բարբառների՞ն, թե՞ հեղինակավոր գրքերի գրվածքներին: **Հայերի այս գրապայքարը շարունակվում է արդեն մոտ 15 դար ու դեռ չի ավարտվել:**

Եվրոպական ժողովուրդների մի մասը այս վեճը լուծել է մոտ 6-7 դար առաջ, ու այս մասը, քիչ թե շատ, հետևում է կենդանի բարբառներին: Այսօրվա հայերը երկրորդ տեսակետի կողմնակիցն են, ու քանի որ հայ գրականության մի վիթխարի մասը թարգմանական է ու սխալ, աղավաղ հայերենով է, հայերը ոչ թե իրենց այս սխալներից են հրաժարվում, այլ հրաժարվել են գիտական լեզվաբանությունից ու ստեղծել են մի սքոլաստիկական լեզվաբանություն, ինչն արդարացնում է այս սխալները:

Արդյունքում այսօր չունենք ոչ գիտական լեզվաբանություն, ոչ էլ թարգմանության տեսություն: Համոզված եմ, որ մինչև այս ողբերգական վիճակը չշտկվի, մեր մշակույթը ճշմարիտ ուղով չի ընթանա:

Մերութան Հարությունյան,
2-ը սեպտեմբերի, 2020 թիվ, Երևան

ՇԵՔՍՊԻՐԻ ՍՈՆԵՏՆԵՐԸ

Սոնետ 1-ին

Սերունդ ենք ուզում ամենաչքնաղ արարածներից,
Որ չվերանա աշխարհից հանկարծ ամեն հրապույր,
Որ վարդի թուփը էկող գարնանը բողբոջ տա նորից,
Ու ծաղկի՝ վարդը, որ չըլնի գարուն – առանց հոտ ու բույր:

Բայց քեզ բանտել ես չքնաղ հայացքիդ զնդանում անհաշտ,
Ուր քու եսասեր էության հուրն ես հավերժ բորբոքում,
Բերքաբեր դաշտը դարձրել ես ըստերջ, անձրևը՝ երաշտ,
Ոստիսն ես դառել քո՝ իսկ էության, քո՝ հոգու խորքում:

Ախր ես պահին դո՛ւ ես, ջահե՛լըդ, զարդը աշխարհի,
Գոռ մունետիկը աշխարհ արարող ծաղկազարդ այգու:
Բա խի՞ ես զոռով բողբոջըդ թաղում, որք թողնում սաղի՛ն,
Ա՛յ ժլատ ընձյուղ, խի՞ ես զուր մսխում հուր թովչանքը քու:

Ախր լափո՛ւմ ես աշխարհը արար – քու վարքով ըմբոստ,
Ոչնչնացնում ես սերո՛ւնդն աշխարհի՝ մնալով անվոստ:

Sonnet I

From fairest creatures we desire increase,
That thereby beauty's rose might never die,
But as the ripper should by time decease,
His tender heir might bear his memory:

But thou, contracted to thine own bright eyes,
Feed'st thy light's flame with self-substantial fuel,
Making a famine where abundance lies,
Thyself thy foe, to thy sweet self too cruel.

Thou that art now the world's fresh ornament
And only herald to the gaudy spring,
Within thine own bud buriest thy content,
And, tender churl, mak'st waste in niggarding:

Pity the world, or else this glutton be,
To eat the world's due, by the grave and thee.

Սոնետ 2-րդ

Պայծառ ճակատըդ երբ որ ակոսի քառասուն ձմեռ,
 Տեսքիդ գարունը երբ անէանա ու դառնա լոկ հուշ,
 Նայողը կասի. «Մանուկ թովչանքը չի՛ մնում անմեռ,
 Ու դառնանում ա նույնիսկ երկնային նեկտարը անուշ»:

Ու երբ քեզ ասեն. «Բա ո՞ր ա հիմի էն չքնաղ այգին
 Տեսքիդ երջանիկ ու ծիծաղախիտ պայծառ օրերի»,
 Կհոշոտի քեզ ամոթը լեղի, որ գանձըդ անգին
 Իզուր մսխեցիր, ու օրըդ դարձավ պառավ բորենի:

Բայց թե կարենաս քեզ տրված գանձը շնորհքո՛վ ծախսես,
 Զավա՛կ ունենաս, էլ չե՛ս ամաչի, պատասխան կտաս.
 «Կյանքիս հաշիվը էսի՛ ա ամփոփ, հենց էսի՛ ա, տե՛ս,
 Հենց որ ես չըլնեմ, էսի՛ կմնա»: Էդ վախտ կտենաս –

Արունըդ նորից թունդ կբորբոքվի: Հա՛, երբ ծերանաս,
 Էտի չի թողա՝ գարնան խոտի պես լրի՛վ չորանաս:

Sonnet II

When forty winters shall beseege thy brow,
 And dig deep trenches in thy beauty's field,
 Thy youth's proud livery, so gazed on now,
 Will be a tatter'd weed, of small worth held:

Then being ask'd where all thy beauty lies,
 Where all the treasure of thy lusty days;
 To say, within thine own deep-sunken eyes,
 Were an all-eating shame and thriftless praise.

How much more praise deserved thy beauty's use,
 If thou couldst answer 'This fair child of mine
 Shall sum my count and make my old excuse,'
 Proving his beauty by succession thine!

This were to be new made when thou art old,
 And see thy blood warm when thou feel'st it cold.

Սոնետ 3-րդ

Հայելուն նայի, ասա պատկերիդ. «Արդեն վախտն ա որ
Դիմագծերըս նորի՛ց արարեմ»: Թե հիմի չանես,
Հուսախաբ կըլնես, չես դարձնի ազգդ գոռ ու բախտավոր,
Ու մի մայրացու օրհնանքի տեղը կստանա անեծք:

Բա կա՞ մի Եվա, արգանդով խոպան, ով անտեսելով
Հողագործական ջանք ու տքնանքդ, եռանդդ մերժի:
Կամ քեզ ի՞նչ ասեմ, երբ որոշել ես շիրիմը դառնաս
Քու «ես»-ի՛ սիրո: Դու դեմ ես շարժի՛ն, բայց ախր չարժի՛:

Քու մոր հայելին էսօր հենց դո՛ւ ես: Ինքը, անընդմեջ,
Երբ նայում ա քեզ, իրա՛ն ա տենում – դալար, ծաղկազարդ:
Բայց կարար օ՛ր գար, երբ դո՛ւ, կնճռապատ, հենց նո՛ւյն հայլու մեջ
Տենայիի հենց քե՛զ, քո՛ւ իսկ գարունը, հանգիստ ու անդարդ:

Բայց թե ապրում ես, որ մի օր մեռնես առանց հիշատակ,
Գրողի ծոցը, անշառավիղ էլ իջի հողի տակ:

Sonnet III

Look in thy glass and tell the face thou viewest,
Now is the time that face should form another,
Whose fresh repair if now thou not renewest,
Thou dost beguile the world, unbless some mother.

For where is she so fair whose uneared womb
Disdains the tillage of thy husbandry?
Or who is he so fond will be the tomb,
Of his self-love to stop posterity?

Thou art thy mother's glass and she in thee
Calls back the lovely April of her prime,
So thou through windows of thine age shalt see,
Despite of wrinkles this thy golden time.

But if thou live remembered not to be,
Die single and thine image dies with thee.

Սոնետ 4-րդ

Ժառանգությունըդ խի՞ ես զուր մսխում, ա՛յ շվայտ ջահել,
 Վարելով միայն արտդ սեփական, առանց զուգընկեր:
 Բնության տված շնորհները գոռ – քեզ պա՛րտք են տրվել,
 Որ մեծահոգի՝ տաս հետնորդների՛ն: Պարտքըդ զուր մի՛ կեր:

Մի՛ չարաշահի ի վերուստ շռայլ շնորհած ընծան,
 Տուր ուրիշների՛ն: Թո ուրիշ մեկն է՛լ էսի վայելի:
 Ունա՛յն վաշխառու, նոր ցանքս արարի, որ դաշտը ցնծա...
 Արտերը մի թող անմշակ խոպան, գործի՛ դիր, է՛լի:

Ինչո՞վ ես տարբեր անխիղճ ժլատից, երբ մեն-մենակ ես
 Քու խոլ խնջույքին, երբ քու սիրելին ... քո՛ւ անձն ա մենակ:
 Ու երբ Երկինքը մի օր քեզ կանչի, ո՞նց կպարտակես
 Խաբեությունդ, ինչով որ թողիր գալիքն անժառանգ:

Ախր ո՞նց ծիլ տա հմայքըդ շվայտ, երբ բան չես ցանում:
 Սերըդ ցփնելով՝ հենց քե՛զ ես թաղում պաղ գերեզմանում:

Sonnet IV

Unthrifty loveliness, why dost thou spend
 Upon thy self thy beauty's legacy?
 Nature's bequest gives nothing, but doth lend,
 And being frank she lends to those are free:

Then, beauteous niggard, why dost thou abuse
 The bounteous largess given thee to give?
 Profitless usurer, why dost thou use
 So great a sum of sums, yet canst not live?

For having traffic with thy self alone,
 Thou of thy self thy sweet self dost deceive:
 Then how when nature calls thee to be gone,
 What acceptable audit canst thou leave?

Thy unused beauty must be tombed with thee,
 Which, used, lives th' executor to be.

Սոնետ 5-րդ

Ժամ ու օրերը, որ արարում են ոգու դաստակերտ,
Ուր ամեն մեկի հայացքը բանտեն երկար ժամանակ,
Հենց նույն վարմունքով դառնում են տիրան, քանդում ձև ու կերպ,
Արևը դարձնում պարզը կա ու ցուրտ, դյակն ավերակ:

Բախտը անդադար փակում ա գարնան դռներն ու ուղին,
Գարունը բանտում դաժան ձմեռվա անկենդան խցում,
Ու սառուց դարձնում հյութ ու արունը ծիլ ու ընձյուղի:
Ու արև չկա, պարզը կան անվերջ հոգի ա խոցում:

Ու չկա արդեն հմայքը գարնան, չկա գույն ու բույր,
Չքնաղ ծաղիկը, չոր ու թառամած, գերի՝ ա անհույս,
Թովչանքը՝ ցնդած, հմայքը՝ դարձած անհաս հրապույր,
Ինքն անվերադարձ, ուրվական մի հյո՛ւր, աղոտ ու անլույս:

Ձմռնամտին թոշնած կակաչն ա կիսաշունչ վկան
Նախկին ծաղկունքի: Բայց հոգին, մեկ ա, մեռած չի ու կա՛:

Sonnet V

Those hours, that with gentle work did frame
The lovely gaze where every eye doth dwell,
Will play the tyrants to the very same
And that unfair which fairly doth excel;

For never-resting time leads summer on
To hideous winter, and confounds him there;
Sap checked with frost, and lusty leaves quite gone,
Beauty o'er-snowed and bareness every where:

Then were not summer's distillation left,
A liquid prisoner pent in walls of glass,
Beauty's effect with beauty were bereft,
Nor it, nor no remembrance what it was:

But flowers distilled, though they with winter meet,
Leese but their show; their substance still lives sweet.

Սոնետ 6-րդ

Ուրեմն, մի՛ թող ձմեռն ավիրի նախշերըդ վսեմ,
 Դարձնի քեզ հուշի թոշնած ցնցոտի կամ թոշնած կակաչ:
 Մի անո՛թ լցրու: Զարդարի մի բո՛ւն, ու թո որ լսեն
 Երգերըդ գարնան, թո առվիդ ձենը չըլնի անկարկաչ:

Ո՞վ քեզ չոռ կասի, թե վաշխով փող տաս, բայց երջանկացնես
 Պարտք վեկալողին: Ախր հենց իրա՛նք պարտքդ հետ կտան:
 Քեզ մի՛ սպանի: Արարի հենց քե՛զ, տասնապատկի՛ քեզ,
 Որ ի՛նքըդ դառնաս տասն անգամ ուրախ, անմահ, անպատան:

Բա լավ չի՞ ըլնի, որ ուրախանաս տասն անգամ ավել,
 Երբ տասնապատկվես, ու ամեն մեկը նորից դառնա տաս,
 Էս տասն էլ նորից ի՛նքը տասնանա, դառնա առավել,
 Ու երբ հեռանաս, զուր չանձանաս: Էթաս, բայց մնա՛ս:

Դե, կապրիզըդ թո՛ղ: Բա քու նմանին – վսեմ, անթերի,
 Մա՛հը վեկալի՞, որ խնջույք անի խումբը որդերի՞:

Sonnet VI

Then let not winter's ragged hand deface,
 In thee thy summer, ere thou be distilled:
 Make sweet some vial; treasure thou some place
 With beauty's treasure ere it be self-killed.

That use is not forbidden usury,
 Which happies those that pay the willing loan;
 That's for thy self to breed another thee,
 Or ten times happier, be it ten for one;

Ten times thy self were happier than thou art,
 If ten of thine ten times refigured thee:
 Then what could death do if thou shouldst depart,
 Leaving thee living in posterity?

Be not self-willed, for thou art much too fair
 To be death's conquest and make worms thine heir.

Սոնետ 7-րդ

Երբ արևելքը լուս ա ճառագում, ոսկի, շառագույն,
 Սաղն էլ ականածած նայում են անեղծ շողին արևի,
 Որ նախորդ օրը, կեսօրից հետո դառել էր դժգույն,
 Հետո վախճանվել, բայց հենց կեսօրին արքա՛ն էր վերի:

Ու երբ արևը իր սարն ա հելնում, զենիթին փարվում,
 Ոնց որ ջահելն ա քիչ-քիչ մեծանում, դառնում մարդ անդարդ,
 Ակնածողների ջերմ հայացքները շողում են, փայլում,
 Ու փառաբանում սեգ ուխտավորի վերելքը զվարթ:

Իսկ հետո, երբ որ երկնային արքան իջնում ա գահից,
 Քիչ-քիչ նվաղում, քարշ գալով հասնում էն մյուս ափին,
 Է՛ն հայացքները, որ պաշտող էին, կորըստի ահից
 Լուռ շուռ են գալի ու սևեռվում են հողին ու տափին:

Ու մի իրիկուն ինքըդ է՛լ կէթաս: Որդի՛ ունենաս,
 Քեզ չեն մոռանա: Որ ժառանգ թողնես, անմե՛ռ կմնաս:

Sonnet VII

Lo! in the orient when the gracious light
 Lifts up his burning head, each under eye
 Doth homage to his new-appearing sight,
 Serving with looks his sacred majesty;

And having climbed the steep-up heavenly hill,
 Resembling strong youth in his middle age,
 Yet mortal looks adore his beauty still,
 Attending on his golden pilgrimage:

But when from highmost pitch, with weary car,
 Like feeble age, he reeleth from the day,
 The eyes, 'fore duteous, now converted are
 From his low tract, and look another way:

So thou, thyself outgoing in thy noon
 Unlooked on diest unless thou get a son.

Սոնետ 8-րդ

Երբ ե՛րգ ես լսում, խի՞ ես անպայման մոռութիւն խառնում:
Քաղցրն անուշին հո թշնամի չի՞: Ուրախն ուրախից
Գոհանո՛ւմ ա լոկ: Ու թե դժգոհ ես, խի՞ չես հետ դառնում,
Սիրում ուրիշին: Զոռով չե՛ն սիրի, ու ոչ է՛լ՝ վախից:

Թե մեկնումեկը սերտ միահյուսված ընտիր ձեներից
Դուրըդ չի գալի, կամ հաճելի չի լսելիքիդ նուրբ,
Ուրեմն էդ ձենը խրատում ա քեզ, մեղմ, թեթևակի:
Դիվխոր մի ընկի: Թե՞ խրատողըդ պիտի ընձի սուրբ:

Բա չե՞ս զարմանում, թե դաշինք կազմած լարը ամեն մի,
Իրար համաձայն, ոնց են իրարու փաղաքուշ ծեծում,
Նման հոր ու մոր, մեկ էլ՝ էրեխու, սիրով ընտանի:
Երգում են հանդարտ, ներդաշնակ մի երգ – ու չեն հեծեծում:

Ու անխոս երգն էդ, թեև խմբովի, թվում ա մենյերգ,
Ասես երգելով. «Մենակ մնացիր, կմնաս անյերգ»:

Sonnet VIII

Music to hear, why hear'st thou music sadly?
Sweets with sweets war not, joy delights in joy:
Why lov'st thou that which thou receiv'st not gladly,
Or else receiv'st with pleasure thine annoy?

If the true concord of well-tuned sounds,
By unions married, do offend thine ear,
They do but sweetly chide thee, who confounds
In singleness the parts that thou shouldst bear.

Mark how one string, sweet husband to another,
Strikes each in each by mutual ordering;
Resembling sire and child and happy mother,
Who, all in one, one pleasing note do sing:

Whose speechless song being many, seeming one,
Sings this to thee: 'Thou single wilt prove none.'

Սոնետ 9-րդ

Կարո՞ղ ա՛ վախից, որ այրի մի կին հանկարծ հեկեկա,
Անկին ու անզույգ սպառում ես քեզ, մենա՛կ ես մնում:
Կմեռնե՛ս, ախր, ազապ, անզավակ, մենակ, անվկա,
Ու հա՛ կսըգան, որ հյութդ ամո՛ւլ արտերն էր սնում:

Այրին քու կըլնի աշխարհը ամբողջ, լաց ու կոծ կանի,
Որ քու կերպարը ժառանգ չթողեց, որ տեսքդ մնա:
Այնինչ կինն անմարդ – հայացք ձգելու միշտ հնար ունի՝
Իր իսկ ամուսնուն: Զավակի՛ն նայես, մարդո՛ւն կիմանա:

Ցոփ ու շվայտը ինչ էլ որ ցփնի, հետո հեռանա,
Ի՛նքը չի շահի, տեղը կմնա մնացողներին:
Հմի սիրուն ես, բայց աշխարհը քեզ – շո՛ւտ կմոռանա,
Պարապությունը ձիրքդ կսպանի, ու չի էլ ների:

Ով իրա հանդեպ ըսենց անամոթ հանցանք ա անում,
Սիրտ չունի կրծքում ու այլոց համար սեր չի ունենում:

Sonnet IX

Is it for fear to wet a widow's eye,
That thou consum'st thy self in single life?
Ah! if thou issueless shalt hap to die,
The world will wail thee like a makeless wife;

The world will be thy widow and still weep
That thou no form of thee hast left behind,
When every private widow well may keep
By children's eyes, her husband's shape in mind:

Look what an unthrift in the world doth spend
Shifts but his place, for still the world enjoys it;
But beauty's waste hath in the world an end,
And kept unused the user so destroys it.

No love toward others in that bosom sits
That on himself such murd'rous shame commits.

Սոնետ 10-րդ

Խի՞ ես ձև ես անում, թե մեկնումեկին չես կարա սիրես:
 Հազգա՛ր ամոթ քեզ: Միամիտ սուտըդ ո՞ւմ կհամոզի:
 Քեզ սիրահարված ախր լիքը կա, չքնաղ, լուսերես,
 Բայց դու, մեկուսի, ախր մնում ես առանց ամուսի՞ն:

Զգվանքն էս լկտի – տիրացել ա քու հոգուն ու խելքին,
 Ու ռիսկ չես անում գոնե մի վայրկյան քեզ դավաճանես,
 Ասես տրված ես ապագա ծուխըդ մարելու մտքին,
 Այնինչ, ճիշտ կըլնի, որ էդ տեսակ բան երբևէ չանես:

Փոխի՛, ուրեմը, վարքըդ անամոթ, որ ես էլ փոխեմ
 Կարծիքս անդուր: Բա զգվա՞նքն ա լավ, թե՞ սե՛րն անարատ:
 Մի՛ դավաճանի սեփական հոգուդ, մի դառի դժխեմ,
 Ու ապացուցի, որ խորթ ա հոգուդ թե՛ չար, թե՛ արատ:

Աղաչում եմ քեզ, գոնե ի՛մ խաթեր, ժառա՛նգ արարի,
 Որ չանեանա՛ տեսիլըդ չքնաղ, ջահել ու արի:

Sonnet X

For shame deny that thou bear'st love to any,
 Who for thy self art so unprovident.
 Grant, if thou wilt, thou art beloved of many,
 But that thou none lov'st is most evident:

For thou art so possessed with murderous hate,
 That 'gainst thy self thou stick'st not to conspire,
 Seeking that beauteous roof to ruinate
 Which to repair should be thy chief desire.

O! change thy thought, that I may change my mind:
 Shall hate be fairer lodged than gentle love?
 Be, as thy presence is, gracious and kind,
 Or to thyself at least kind-hearted prove:

Make thee another self for love of me,
 That beauty still may live in thine or thee.

Սոնետ 11-րդ

Թե արագ թռչնես, նույնքան արագ էլ կերպդ կծլի
 Քու ժառանգի մեջ, երբ իրան թողնես ու անէանաս:
 Ջահել արունդդ ընծայի իրա՛ն: Մահվան ածելին,
 Երբ գա, քեզ հնձի, կասես. «Էլի՛ կամ: Ե՛ս եմ, անվնա՛ս»:

Իմաստնությունը, թե՛ գեղեցիկի, թե՛ հարատևի,
 Էսի՛ ա մենակ: Կանո՛ն ա էսի, օրե՛նք անսասան,
 Ինչն անտեսեինք, կյանքը աշխարհում երկար չէր տևի –
 Կյանքի տարիքը հագիվ էլ ըլներ մի իրեք քսան:

Մարդը բնության կավի՛ց ա ծեփած: Մի՛ էղի անխելք,
 Քեզ ընծա կավը խնամքո՛վ պահի, փայփայի՛ անդուլ:
 Ով սա մոռանա, կչքվի՛ հավետ, անդուռ ու անյելք,
 Կչքվի՛ անհետ ու անդիմագիծ, անպտուղ, ամուլ:

Բնությա՛ն ծեփն ես, կերպա՛րդ իրա մտքի ոսկորի,
 Որ ի՛նքըդ ծեփես մի չքնաղ կերպար, ի՛նքը չկորի:

Sonnet XI

As fast as thou shalt wane, so fast thou grow'st
 In one of thine, from that which thou departest;
 And that fresh blood which youngly thou bestow'st,
 Thou mayst call thine when thou from youth convertest.

Herein lives wisdom, beauty, and increase;
 Without this folly, age, and cold decay:
 If all were minded so, the times should cease
 And threescore year would make the world away.

Let those whom nature hath not made for store,
 Harsh, featureless, and rude, barrenly perish:
 Look whom she best endowed, she gave the more;
 Which bounteous gift thou shouldst in bounty cherish:

She carved thee for her seal, and meant thereby,
 Thou shouldst print more, not let that copy die.

Սոնետ 12-րդ

Երբ որ տենում եմ, որ էս ցերեկն էլ դառավ մութ խավար,
Որ բախտն ուր որ ա – գարուն-ամառվա ճամփեն կփակի,
Որ գանգուրը սև՝ քիչ-քիչ սփայտակում ու թափվում ա վար,
Ասես լսում եմ անողորձ զանգը խո՛ւլ ժամանակի:

Երբ հզոր կաղնին, ինչն ըստվերում էր հոտը ոչխարի,
Դառնում ա տկլոր, չոր ու անըստվեր, անպիտան, անուժ,
Լրիվ անկարող, որ տեղը տեղին շվաք արարի,
Երբ դեմըս հզոր, սառցակալ գետն ա անշարժ ու անհուշ –

Տենչում եմ ուժգին – մահն ու գերանդին հոգիտ չկանչեն
Ու չհոշոտեն կերպա՛րըդ չքնադ, տե՛սքդ հոգեթով:
Գարուն-ամառը, գոռ ու հիասքանչ, հավերժական չեն,
Հերթո՛ւլ են գալի, ու արագ-արագ, մեռնո՛ւմ են հերթով:

Ժառա՛նգը մենակ ընդդիման կըլնի պողպատին բախտի,
Որ սուրը հանի ու գոռ պայքարով գերանդուն հաղթի:

Sonnet XII

When I do count the clock that tells the time,
And see the brave day sunk in hideous night;
When I behold the violet past prime,
And sable curls, all silvered o'er with white;

When lofty trees I see barren of leaves,
Which erst from heat did canopy the herd,
And summer's green all girded up in sheaves,
Borne on the bier with white and bristly beard,

Then of thy beauty do I question make,
That thou among the wastes of time must go,
Since sweets and beauties do themselves forsake
And die as fast as they see others grow;

And nothing 'gainst Time's scythe can make defence
Save breed, to brave him when he takes thee hence.

Սոնետ 13-րդ

Քաղցրըս, ախր, չե՛ս մնում նույնը, դառնում ես ուրի՛շ:
 Մի՛ ժամ էլ անցավ – ոչի՛նչ, ո՛չ մի բան նույնը չի մնում:
 Ձգտի, ուրեմը, տեսքդ ուրիշին փոխանցես քիչ-քիչ:
 Մի օր կտենաս՝ անխուսափ վերջը քե՛զ ա մոտենում:

Բախտն ընդամենը էդ չքնաղ տեսքդ տվել ա պարտքո՛վ:
 Ուրեմը, պարտքդ պիտի՛ հատուցես: Հենց պարտքդ մարես,
 Չես կորի անհետ, երբ որ վախճանվես: Որովհետև իր տեսքով
 Քու շառավիղը քեզ հնա՛ր կտա, որ նորից հարես:

Չքնաղ դղյակը մենակ անմիտը կթողնի անտեր,
 Իր կայքն անխնամ, առանց ցանկապատ ու առանց դրկից,
 Որ բաժին մնա դաժան ձմեռվա հողմ ու ցրտին կեր,
 Ու չի վախենա կատաղած մահվան անվողորմ զարկից:

Տո՛ւի ես ու շվայտ: Քաղցրըս, ախր, կասե՞ս, չե՞, էսի.
 «Ես հե՛ր ունեի»: Դե ընե՛նց արա, որդիդ է՛լ ասի:

Sonnet XIII

O! that you were your self; but, love, you are
 No longer yours, than you your self here live:
 Against this coming end you should prepare,
 And your sweet semblance to some other give:

So should that beauty which you hold in lease
 Find no determination; then you were
 Yourself again, after yourself's decease,
 When your sweet issue your sweet form should bear.

Who lets so fair a house fall to decay,
 Which husbandry in honour might uphold,
 Against the stormy gusts of winter's day
 And barren rage of death's eternal cold?

O! none but unthrifts. Dear my love, you know,
 You had a father: let your son say so.

Սոնետ 14-րդ

Աստղագուշակ չեմ, աստղերին նայեմ ու բախտ գուշակեմ,
 Բայց էլի ոնց որ էդ շնորհն ունեմ, տենց մի բան՝ կարա՛մ,
 Թեև չեմ կարա երաշտ ու սովի քարտեզ մշակեմ,
 Կամ էլ իմանամ ժամ ու պահերը՝ արդար ու հարամ:

Գուշակությունս չի կարա ըլնի ճշմարտությամբ լի,
 Ընե՛նց, որ ասեմ, փոթորիկ կըլնի, կամ քամի ու հողմ,
 Ընե՛նց, որ նայեմ մոլորակներին ու ասեմ. «Տե՛ր իմ,
 Ճակատագիրդ փոթորկալի ա» կամ «ջի՛նջ ա, անհո՛ղմ»:

Բայց հենց նայում եմ աչքերիդ պայծառ, խորունկ ու խոհուն,
 Բա՛խտդ ա բացում էրկու լուրթ աստղդ, վեհապանծ ու վես,
 Որ ճշմարիտն ու գեղեցկությունը կդառնան անհուն,
 Թե որ հենց ի՛նքդ ճամփեդ չփակես, այլ ճյուղավորվես:

Թե չէ, իմացի՛, ժառանգ աստղերդ հենց դատապարտվեն,
 Թե՛ գեղեցիկը, թե՛ ճշմարիտը – իսկույն կպարտվեն:

Sonnet XIV

Not from the stars do I my judgement pluck;
 And yet methinks I have Astronomy,
 But not to tell of good or evil luck,
 Of plagues, of dearths, or seasons' quality;

Nor can I fortune to brief minutes tell,
 Pointing to each his thunder, rain and wind,
 Or say with princes if it shall go well
 By oft predict that I in heaven find:

But from thine eyes my knowledge I derive,
 And, constant stars, in them I read such art
 As truth and beauty shall together thrive,
 If from thyself, to store thou wouldst convert;

Or else of thee this I prognosticate:
 Thy end is truth's and beauty's doom and date.

Սոնետ 15-րդ

Հենց որ հիշում եմ, որ շնչավորը մի կարճ ակնթա՛րթ
Ունի ապրելու էս երկնքի տակ, որ էս վիթխարի
Ներկայացումը, ում հեղինակը աստղերն են անդարդ
(Իրենց երկնային գաղտնի պլանով – էս սաղ աշխարհի),

Երբ հասկանում եմ, որ մարդ, բույս, գազան, դառնում ա բազում –
Առեղծվածային, հավերժ ինքնակա երկնականմարի
Լոպազ ծրագրով – ծաղկում, շատանում, հետո նվազում,
Չքանում անհետ, որ հո՛ւշը անգամ հավիտյան մարի,

Ա՛յ, հենց է՛ս մտքից, որ կյանքն անցողիկ, աչքերիս առաջ,
Շքեղությունը քու ջահելության քե՛զ ա ընծայում,
Բայց ժամանակն ու ցոփ ավերմունքը, հավերժ, աննահանջ,
Օրըդ խամրելով՝ գիշեր են դարձնում, լո՛ւսըդ քայքայում,

Ընե՛նց եմ խոսում, որ նո՛ր սեր հոսի քու երակներով,
Ու ժամանակը սերըդ չգզի՝ չար բարակներով*:

* «բարակ» - որսի շան տեսակ

Sonnet XV

When I consider every thing that grows
Holds in perfection but a little moment,
That this huge stage presenteth nought but shows
Whereon the stars in secret influence comment;

When I perceive that men as plants increase,
Cheered and checked even by the self-same sky,
Vaunt in their youthful sap, at height decrease,
And wear their brave state out of memory;

Then the conceit of this inconstant stay
Sets you most rich in youth before my sight,
Where wasteful Time debateth with decay
To change your day of youth to sullied night,

And all in war with Time for love of you,
As he takes from you, I engraft you new.

Սոնետ 16-րդ

Բայց եթե ինքդ զորություն չունես՝ ժամանակի պես
 Դժնի տիրանին հանդիման ըլնես – առանց բարդության,
 Կամ ավերմունքի գրոհին ընդդեմ հաղթ պարի՛սպ քաշես,
 Իմ խոսքը կըլնի զո՛ւր ու անօրհնանք, խրա՛տ պարտության:

Հմի բազմել ես քու աստեղային ժամի գագաթին:
 Բազում կույս պարտեզ, քե՛զ ա սպասում – նկարչի տեղակ
 Ի՛նքդ նկարես ծաղկունքը կյանքի՛, զմրուխտե՛, սաթի՛,
 Հենց քե՛զ պատճենող, ճիշտ քո՛ւ կերպարով, վա՛րդ, հիրի՛կ, մեխա՛կ:

Ու շատ լավ կըլնի, որ պոետ կյանքը քեզ ընե՛նց գրի
 (Ինչը չի գրի անգոր գրիչը թե՛ ժամանակի,
 Թե՛ բանաստեղծի, որովհետև տեղակ չի շնչի՛ց քու հրի),
 Ինչի տերն ըլնի գալիք ժառա՛նգը քու նմանակի:

Տե՛ս ինչ եմ ասում. անցնես ուրիշին, կդառնաս քերթող
 Քո՛ւ իսկ մատյանի: Էկողն էլ կըլնի եդ գիրքը թերթո՛ղ:

Sonnet XVI

But wherefore do not you a mightier way
 Make war upon this bloody tyrant, Time?
 And fortify your self in your decay
 With means more blessed than my barren rhyme?

Now stand you on the top of happy hours,
 And many maiden gardens, yet unset,
 With virtuous wish would bear you living flowers,
 Much liker than your painted counterfeit:

So should the lines of life that life repair,
 Which this, Time's pencil, or my pupil pen,
 Neither in inward worth nor outward fair,
 Can make you live your self in eyes of men.

To give away yourself, keeps yourself still,
 And you must live, drawn by your own sweet skill.

Սոնետ 17-րդ

Ո՞վ կհավատա անշուք տողերին – իմ պես անկարի,
 Թե ճի՛շտ պատկերեմ արժանիքները քու աստվածային:
 Երկի՛նքը վկա, էս սա՛ղ տողերը տապանաքարի
 Մի գրութոյ՛ն են, որ հեշ չե՛ն սազում տակի ընծային:

Թե կարենայի նկարեի քու աչքերը չքնաղ,
 Կամ թվարկեի շնորհները քու, գո՛ռ ու պանծալի,
 Գալիքը կասեր. «Փշո՛ւմ ա, ախր, պոետը խարդախ,
 Ո՞նց կարա երկինքն էսքան շատ շնորհ մեկի՛ն ընծայի»:

Ու թե՛ էս էջը (որ դեղնելու ա հեռու գալիքում)
 Շա՛ն տեղ չեն դնի, թե՛ հեքզամետր կամ յա՛մբ-անապե՛ստ
 Տողե՛րը շանթող՝ անցյալ պոետի խոսքի ալիքում:
 Սրանք կհնչեն թուլամիտ բիձու զավզակության պես:

Այնինչ կրկնակի՛ անվախճան կըլնես – թե ծի՛լ ունենաս:
 Կապրես իրա՛ մեջ, ու խոսքիս մեջ էլ – անմե՛ռ կմնաս:

Sonnet XVII

Who will believe my verse in time to come,
 If it were filled with your most high deserts?
 Though yet heaven knows it is but as a tomb
 Which hides your life, and shows not half your parts.

If I could write the beauty of your eyes,
 And in fresh numbers number all your graces,
 The age to come would say ‘This poet lies;
 Such heavenly touches ne’er touched earthly faces.’

So should my papers, yellowed with their age,
 Be scorned, like old men of less truth than tongue,
 And your true rights be termed a poet’s rage
 And stretched metre of an antique song:

But were some child of yours alive that time,
 You should live twice, in it, and in my rhyme.

Սոնետ 18-րդ

Չհամեմատե՞մ քեզ ամառային արև օրվա հետ:
Ախր ավելի՛ գեղեցիկ ես դու. ու ավելի մեղմ:
Մեկ-մեկ ամառն է՛լ չի կարա անցնի ամեն արահետ,
Ու ժամկետն իրա վեկալած պարտքի, մեկ-մեկ շա՛տ ա սեղմ:

Շա՛տ ա ջերմ, մեկ-մեկ – ա՛չքը երկնքի, հրաշեկը գանձ,
Բայց շատ անգամ էլ – իրա պերճ դեմքը դառնում ա դժգույն:
Վսեմ չքնաղը չի մնում միշտ բաց, գոռ ու սիգապանծ,
Բախտի բերմունքով լուռ շղարշվում ա ու դառնում անգույն:

Բայց քու էության ամառը անմեռ – էլ չի՛ թառամի,
Կորուստ չի՛ ըլնի, մի փշո՛ւր անգամ, քու թովչանքից պերճ,
Ու լրպազ մահն էլ չի՛ ասի երբեք, – չէ՛, չէ՛ս զառամի՛:
Ու դո՛ւ, որ մնաս էս տողերի մեջ, կդառնաս անվե՛րջ,

Որովհետև ով նայեց բառերիս շարին, քանի սրանք կա՛ն,
Կտեսնի՛ վռազ, որ սրանց տերը – դո՛ւ ես իսկական:

Sonnet XVIII

Shall I compare thee to a summer's day?
Thou art more lovely and more temperate:
Rough winds do shake the darling buds of May,
And summer's lease hath all too short a date:

Sometime too hot the eye of heaven shines,
And often is his gold complexion dimmed,
And every fair from fair sometime declines,
By chance, or nature's changing course untrimmed:

But thy eternal summer shall not fade,
Nor lose possession of that fair thou ow'st,
Nor shall death brag thou wander'st in his shade,
When in eternal lines to time thou grow'st,

So long as men can breathe, or eyes can see,
So long lives this, and this gives life to thee.

Սոնետ 19-րդ

Ճիվա՛ղ ժամանակ, զորավոր վագրին դարձրու երերուն,
 Կամ հրամայի, երկիրը մնա մերկ ու անճարակ,
 Հզոր առյուծին դարձրու թուլակամ, խեղճ ու անարուն,
 Անմահ փյունիկին անընդհա՛տ դարձրու կրակի ճարակ,

Եղանակներին ստիպի խնդա՛ն, հեկեկան ու լան,
 Ու էս աշխարհում, ո՛վ սրընթաց ժամ, արա՛, ինչ կուզես,
 Թո որ թառամի ամեն մի չքնաղ կամ այլանդակ բան,
 Բայց արգելում եմ, որ մի զգվելի հանցանք կատարես –

Որ սիրեցյալիս չքնաղ ճակատը բռնես ակոսես:
 Քանդակագործի քու ժանտ բրիչը վե՛կալ, հեռո՛ւ տար,
 Չբռնես հանկարծ էս գոռ կերպարին ճերմակը քսես –
 Թո ինքը մնա գալիքի համար պերճության տիպա՛ր:

Ախր չե՛ս լսի, կավիրե՛ս իրան: Բայց իմ սերը պերճ,
 Մե՛կ ա, հավիտյան ջահե՛լ կմնա իմ տողերի մեջ:

Sonnet XIX

Devouring Time, blunt thou the lion's paws,
 And make the earth devour her own sweet brood;
 Pluck the keen teeth from the fierce tiger's jaws,
 And burn the long-lived phoenix in her blood;

Make glad and sorry seasons as thou fleet'st,
 And do whate'er thou wilt, swift-footed Time,
 To the wide world and all her fading sweets;
 But I forbid thee one most heinous crime:

O! carve not with thy hours my love's fair brow,
 Nor draw no lines there with thine antique pen;
 Him in thy course untainted do allow
 For beauty's pattern to succeeding men.

Yet, do thy worst old Time: despite thy wrong,
 My love shall in my verse ever live young.

Սոնետ 20-րդ

Ո՛վ իմ սիրեցյալ՝, իմ հախուռն կրքի ամենատե՛ր՝ ջինջ,
Կանացի՛ դեմք ա ընծա տրվել քեզ – որպես բնություն,
Բայց հետն էլ մի սիրտ, հեզանազ ու մեղմ, ու ավել – ոչի՛նչ
Քմահաճ ու կեղծ, ոչ մի իզական անհաստատություն:

Հայացքդ անկեղծ – առանց վավաշ ա, ու ջի՛նջ, անըսքող,
Ու ոսկեզօծող լոկ է՛ն առարկան, ինչը չի՛ եղծված:
Տղամարդ ես դու, լուրջ, անսեթևեթ, ինքդ քեզ հսկո՛ղ,
Այրերին գերող, իսկ կանանց համար՝ չքնա՛ղ առեղծված:

Երկինքն սկզբում քեզ արարել ա որպես կին չքնաղ,
Հետո էլ, քիչ-քիչ, քեզնով հմայված ու սիրահարված,
Արարել ա լոկ մի ավել աճուկ, որ հազգա՛ր ավա՛ղ,
Հեշ պիտանի չի, ու դառել ա մի – անպետք հավելված:

Բայց որ էտի կա, հանուն սաղ կանանց փարթամ հաճույքի,
Թո իմ համար էլ քու սե՛րը մնա, առանց աճուկի:

Միջնադարյան Եվրոպայի ազնվականների բխեքսուալիզմը սովորական բան էր:

Sonnet XX

A woman's face with nature's own hand painted,
Hast thou, the master mistress of my passion;
A woman's gentle heart, but not acquainted
With shifting change, as is false women's fashion:

An eye more bright than theirs, less false in rolling,
Gilding the object whereupon it gazeth;
A man in hue all hues in his controlling,
Which steals men's eyes and women's souls amazeth.

And for a woman wert thou first created;
Till Nature, as she wrought thee, fell a-doting,
And by addition me of thee defeated,
By adding one thing to my purpose nothing.

But since she prick'd thee out for women's pleasure,
Mine be thy love and thy love's use their treasure.

Սոնետ 21-րդ

Ես հեշ նման չեմ է՛ն պոետներին, որ գիշեր ու զօր
Ոգեշնչվում են իրանց հորինած կեղծ կերպարներից,
Հուլունք են դարձնում երկի՛նքը անգամ, անծեր ու հզոր,
Ու հետո կախում սիրեցյալների պարանոցներից,

Արև ու լուսին, աստղ առկայծող՝ համարում են զա՛րդ,
Սիրուն պաճուճանք՝ սիրեցյալների զգեստներից կախ,
Կամ սիրեցյալին համարում չքնաղ մայիսյան մի վարդ,
Լրիվ վերացած կյանք ու աշխարհից, կեղծիքից անվախ:

Թե որ իմ սերը հորինովի չի, գիրըս է՛լ պիտի
Ծշմարիտ ըլնի: Հաստա՛տ եմ ասում, սերըս շարքայի՛ն
Մորից ա ծնված ու հեշ նման չի մայիսյան վարդի,
Կամ լուսատու չի՛, վայել մեծազարմ, հզոր արքային:

Դե, թո հա՛ փառք տան էժան սերերին, նոր ու հնավանդ:
Ես կարիք չունեմ թանկագին շուշես կոչեմ ադամանդ:

Sonnet XXI

So is it not with me as with that Muse,
Stirred by a painted beauty to his verse,
Who heaven itself for ornament doth use
And every fair with his fair doth rehearse,

Making a couplement of proud compare
With sun and moon, with earth and sea's rich gems,
With April's first-born flowers, and all things rare,
That heaven's air in this huge rondure hems.

O! let me, true in love, but truly write,
And then believe me, my love is as fair
As any mother's child, though not so bright
As those gold candles fixed in heaven's air:

Let them say more that like of hearsay well;
I will not praise that purpose not to sell.

Սոնետ 22-րդ

Խաբում ա հայլիս, յանի հասել եմ է՛ն սև ճամփեքին,
Երբ որ իմ աչքին նույն բանն եք լրիվ՝ ջահել կյանքն ու դու:
Բայց երբ տենում եմ կնճիռ ու ակոս քո՛ւ չքնաղ դեմքին,
Զգում եմ մահվան շնչառությունը. չա՛ր, սարսափազդու:

Ախր քու տեսքը, քու կերպարանքը, ըստ ամենայնի,
Քո՛ւ հարդարանքն ա՛ տված ի՛մ սրտին, իրա սա՛ղ վարքով,
Որ բնակվում ա քո՛ւ իսկ կրծքի տակ: Քունն էլ՝ իմինի՛:
Ո՞նց կարա, ասա՛, մարմինս քեզնից ըլնի տարիքով:

Ուրեմն, սե՛ր իմ, անմար խնամքո՛վ սիրտս պահպանի,
Որ ես էլ, նույն ձև, ի՛մս պահելով, քո՛ւ սիրտը պահեմ,
Շոյեմ, փայփայեմ, սիրասուն մոր պես կամ պարտապանի,
Կամ էլ հոգատար դայակի նման գուրգուրեմ, շահեմ:

Ու հույս չունենաս, որ սի՛րտ կունենաս, երբ ի՛մը մեռնի,
Ախր տվել ես քու սիրտը հենց ի՛նձ – ու հետ չես առնի:

Sonnet XXII

My glass shall not persuade me I am old,
So long as youth and thou are of one date;
But when in thee time's furrows I behold,
Then look I death my days should expiate.

For all that beauty that doth cover thee,
Is but the seemly raiment of my heart,
Which in thy breast doth live, as thine in me:
How can I then be elder than thou art?

O! therefore, love, be of thyself so wary
As I, not for myself, but for thee will;
Bearing thy heart, which I will keep so chary
As tender nurse her babe from faring ill.

Presume not on thy heart when mine is slain,
Thou gav'st me thine not to give back again.

Սոնետ 23-րդ

Անփորձ մեկի պես, ով որ բեմին ա – վախի մշուշում –
 Ու բան չի հիշում – կամ գազանի պես, ում կատաղության
 Պոռթկումը անսանձ ու անկառավար, սխալ ա հուշում
 Ու հզոր ուժը դարձնում ա ակունք – ունայն թուլության,

Դառնում եմ անկամ, երկշոտ, անվստահ, հետն էլ՝ մոռանում
 Սեփական ուժս ու ծեսը սիրո՝ գոռ ու բաղաձայն,
 Ու անզոր կքում սիրուս բեռի տակ, մոլորվում, մնում:
 Սրա՛ համար եմ կրքերս կրում – սուսուփուս, անձայն:

Ուրեմն, թույլ տու, գոնե հայա՛ցքս դառնա պերճախոս
 Զգացմունքներիս լուռ մունետիկը, իմ հոգեպարար
 Պատվիրա՛կն անձայն, ով քե՛զ ա դիմում, ասես բանախոս,
 Ավելի ճարտար, ավելի խոսուն, քան լեզուս կարար:

Բայց կարա՞ս կարդաս – անմոռնչ սերը քեզ ի՛նչ ա ասում:
 Աչքերիդ ասա՛. «Անծպտուն սերը միշտ ճի՛շտ ա խոսում»:

Sonnet XXIII

As an imperfect actor on the stage,
 Who with his fear is put beside his part,
 Or some fierce thing replete with too much rage,
 Whose strength's abundance weakens his own heart;

So I, for fear of trust, forget to say
 The perfect ceremony of love's rite,
 And in mine own love's strength seem to decay,
 O'ercharged with burthen of mine own love's might.

O! let my looks be then the eloquence
 And dumb presagers of my speaking breast,
 Who plead for love, and look for recompense,
 More than that tongue that more hath more express'd.

O! learn to read what silent love hath writ:
 To hear with eyes belongs to love's fine wit.

Սոնետ 24-րդ

Չքնաղ կերպարդ բռնում ա՛ դաջում՝ աշկս սրատես,
 Հոգուս խորանում, որպես մի վարպետ, նկարի՛չ հմուտ:
 Մարմինս տեսքիդ լո՛ւտ շրջանակն ա, աննկատ, անտես,
 Ամենայն մանրունք՝ ա՛չքս ա խլում, որպես լուսամուտ:

Գլուխ գործոցի արժանիքները կարաս իմանաս,
 Թե հենց նկարչի՛ աչքերով նայես: Էդ գործը, ասե՛մ,
 Կախած ա ներսի՛դ արվեստանոցում: Որ ճի՛շտ հասկանաս,
 Թե քու աչքերի լուսամուտներից ի՛նչ ա ներս հոսե:

Ու հլը նայի, թե աչքը աչքին ո՛նց ա ծառայում,
 Որ լավ իմանաս, ինքն ի՛նչն ա դաջում աղավաղ կամ ճիշտ,
 Կամ իրա մարմնի պատուհաններից ո՛նց ես ներս նայում,
 Կամ պատկերն իրա դաջված կմնա՞ քու ներսը ընդմիշտ:

Նկարողն ա՛չքն ա, բայց աչքն ինչքան էլ լա՛վ վարպետ ըլնի,
 Սիրտը չգիտի, թե աչքի տեսած պատկերն ի՛նչ կըլնի:

Sonnet XXIV

Mine eye hath played the painter and hath steeled,
 Thy beauty's form in table of my heart;
 My body is the frame wherein 'tis held,
 And perspective that is best painter's art.

For through the painter must you see his skill,
 To find where your true image pictured lies,
 Which in my bosom's shop is hanging still,
 That hath his windows glazed with thine eyes.

Now see what good turns eyes for eyes have done:
 Mine eyes have drawn thy shape, and thine for me
 Are windows to my breast, where-through the sun
 Delights to peep, to gaze therein on thee;

Yet eyes this cunning want to grace their art,
 They draw but what they see, know not the heart.

Սոնետ 25-րդ

Թո որ պարծենան իրանց աստղերով՝ բախտի ուղեցույց,
 Փառապանծ զարմով, տիտղոս ու դիրքով, գոռ, ազնվական,
 Ես դարդ չեմ անի, որ ճակտիս գիրը չա՛ր ա անթաքույց,
 Ոչ էլ կդառնամ նեղսիրտ ու նախանձ, կամ անբավական:

Հզոր արքայի սիրեցյալները շա՛տ բուռն են ծաղկում,
 Բայց վարդի՛ նման, ով առանց գարուն թռչնո՛ւմ ա իսկույն:
 Սրանց գարունը հավերժական չի՛, ու շուտ ա թաղքում –
 Արքան խոժոռվեց, սրանց նարոտը դառնում ա անգույն:

Հազար մարտ շահած գոռ զորավարի պատվին պանծալի
 Ինչքան էլ շեփոր ու ծնծղա հնչեն, կամ ուռռա կանչեն,
 Մի՛ անգամ պարտվեց, փառքը կդառնա էրա՛գ անցյալի:
 Փառք, զարմ, աստիճան – անցողի՛կ են միշտ: Սրանք ինձ պետք չեն:

Մի՛ բան եմ ուզում, սիրե՛մ ու սիրվե՛մ, ու ընե՛նց վառվենք,
 Որ ոչ ե՛ս, ոչ դո՛ւ – մեր սիրո հրից երբեք չսպառվենք:

Sonnet XXV

Let those who are in favour with their stars
 Of public honour and proud titles boast,
 Whilst I, whom fortune of such triumph bars
 Unlook'd for joy in that I honour most.

Great princes' favourites their fair leaves spread
 But as the marigold at the sun's eye,
 And in themselves their pride lies buried,
 For at a frown they in their glory die.

The painful warrior famoused for fight,
 After a thousand victories once foiled,
 Is from the book of honour razed quite,
 And all the rest forgot for which he toiled:

Then happy I, that love and am beloved,
 Where I may not remove nor be removed.

Սոնետ 26-րդ

Սիրուս տիրակա՛լ, վասալն եմ ես քու ու խոնարհ ծառան:
 Իմ էս ուղերձով վասալությունս դարձնում եմ հստակ:
 Քայլերս ամեն – քո՛ւ արժանիքն ա սանձում անվարան
 Ու լուռ քողարկում բանականության ամեն մի վաստակ:

Վասալությունս էնքա՛ն ա խոնարհ, որ միտքս ուշիմ
 Թվում ա ամուլ: Հմի, ուրեմն, լավ ա՛ր բան չասեմ:
 Սակայն հույս ունեմ, որ քու շնորհը մի օր կհուշի
 Բա՛ռը հարկավոր, խո՛սքը էական: Ոչինչ, կսպասեմ,

Մինչև մի աստղ, որ որոշում ա շարժն իմ, օր օրի,
 Հուշի սխալս, մատնացույց անի ճի՛շտ քայլը մենակ,
 Ցնցոտիավոր ու անհույս սերըս զգեստավորի
 Ու դարձնի արժան – սիրուդ պատվավոր: Ա՛յ, էդ ժամանակ

Գլուխ կգովամ, թե սերըս ինչքան ուժգին ա ու վես,
 Սակայն, մինչև էդ – ծպտուն չեմ հանի, որ չփնովես:

Sonnet XXVI

Lord of my love, to whom in vassalage
 Thy merit hath my duty strongly knit,
 To thee I send this written embassy,
 To witness duty, not to show my wit:

Duty so great, which wit so poor as mine
 May make seem bare, in wanting words to show it,
 But that I hope some good conceit of thine
 In thy soul's thought, all naked, will bestow it:

Till whatsoever star that guides my moving,
 Points on me graciously with fair aspect,
 And puts apparel on my tottered loving,
 To show me worthy of thy sweet respect:

Then may I dare to boast how I do love thee;
 Till then, not show my head where thou mayst prove me.

Սոնետ 27-րդ

Էնքա՛ն եմ հոգնած, որ էլ չեմ գգում – մարմին, ոտ ու ձեռ.
 Չեմ ուզում հիշեմ ճամփեքը օրվա, չար կամ բախտավոր.
 Բայց էս անգամ էլ, երբ տանջանք չկա, չկա՛ գործ ու բեռ,
 Մի՛տքս ա դառնում – կրքոտ, անհանգիստ – ու լուռ ուխտավոր,

Ու բունը թողած ճամփա ա ընկնում, որ հանդիպի քեզ,
 Ու էլ չեն փակվում կոպերս հոգնած, մնում են բաց-բաց,
 Միտքս, թունդ խռով, քռռի պես մո՛ւթն ա ճեղքում սրատես,
 Ու քե՛զ ա գալի, էրազ ու տենչի նծույզը թամբած,

Ու հետ ա գալի, ինձ հասցնելով լուսաշող օրվա
 Քու անտես ուրուն, քու ստվերը պերճ, ու անըզգալի,
 Ու ցրում, լրի՛վ – ահն է՛լ, սարսափն է՛լ – դժնի գիշերվա,
 Ու դու շողում ես ադամանդի պես աշխարհակալի:

Էսի՛ ամմե՛ն օր: Ոտ ու ձեռ ու միտք – անշեղ ու անքուն –
 Չարշարվում են միշտ: Ցերեկն ի՛մ դարդից, իսկ գիշերը՝ քո՛ւ:

Sonnet XXVII

Weary with toil, I haste me to my bed,
 The dear repose for limbs with travel tired;
 But then begins a journey in my head
 To work my mind, when body's work's expired:

For then my thoughts--from far where I abide--
 Intend a zealous pilgrimage to thee,
 And keep my drooping eyelids open wide,
 Looking on darkness which the blind do see:

Save that my soul's imaginary sight
 Presents thy shadow to my sightless view,
 Which, like a jewel hung in ghastly night,
 Makes black night beauteous, and her old face new.

Lo! thus, by day my limbs, by night my mind,
 For thee, and for myself, no quiet find.

Սոնետ 28-րդ

Ախր ո՞նց անեմ, որ անդարդ ըլնեմ – ցա՛վս դադարի,
 Երբ որ հանգստի կամ քուն-դադարի հնարը չունեմ:
 Օրվա բռնության բեռը ո՞նց անեմ, որ մի քիչ մարի,
 Ախր գիշերն է՛լ – էդ բեռն ուսիս ա, երբ անկողնում եմ:

Օրն ու գիշերը (իրար միշտ ոսոխ), համառ, անհատնում,
 Առանց դադարի, ձեռ ձեռի տված, ի՛նձ են չարչարում,
 Մեկն իր խոնջանքով, մեկն էլ՝ բողոքով, թե կյանք եմ վատնում,
 Թե տառապում եմ ու տառապանքից հանգիստ չեմ ճարում:

Ու, շողոմ-շողոմ, ասում եմ, «Ցերե՛կ – շողո՛ւն ես ու փա՛յլ»,
 Նույնիսկ երբ թուխալը պայծառ երկինքն ա լրիվ ըսքողում:
 Նույն շողոմ խոսքը նորից եմ ասում, խավարի՛ն մռայլ,
 Երբ մութ երկնքում առկայծ էլ չկա, լուսին չի՛ լողում:

Ամմե՛ն օր, ախր, ցերե՛կն ա ցավիս լի՛ճը մեծացնում,
 Գիշերն էլ գալի, էս լի՛ճն ա արդեն – լրի՛վ ծովացնում:

Sonnet XXVIII

How can I then return in happy plight,
 That am debarred the benefit of rest?
 When day's oppression is not eas'd by night,
 But day by night and night by day oppressed,

And each, though enemies to either's reign,
 Do in consent shake hands to torture me,
 The one by toil, the other to complain
 How far I toil, still farther off from thee.

I tell the day, to please him thou art bright,
 And dost him grace when clouds do blot the heaven:
 So flatter I the swart-complexion'd night,
 When sparkling stars twire not thou gild'st the even.

But day doth daily draw my sorrows longer,
 And night doth nightly make grief's length seem stronger.

Սոնետ 29-րդ

Մեն-մենակ լալի ու սուգ եմ անում, ճշում, պաղատում
 Ու բողոք հղում խուլ ու անծպտուն երկնքին վերին,
 Որ անբախտ եմ ես, լքյա՛լ ու անզարմ: Անիծո՛ւմ, ատո՛ւմ –
 Ճակտիս գիրը սև, որ միշտ տրված եմ ցավ ու դավերին:

Էրնեկ եմ տալի ազնվագարմի՛ն, իշխանի՛ն հզոր,
 Գոռ հագուկապի՛ն, երագում ընկեր ու պատվական դի՛րք,
 Ուզում եմ ըլնեմ՝ մեծարգո՛, վսե՛մ – ու ամենազո՛ր
 Ունենամ շա՛տ գանձ, ու ինչք ու կալվածք, հմտություն ու ձիրք:

Էս մտածմունքից ինքս հենց ի՛նձ եմ լուռ արհամարում,
 Երբ մեկ էլ, հանկարծ, միտըս ես գալի, ու ես էդ պահին,
 Ոնց որ մի արտուտ, որ լուսադեմին արտում ա պարում,
 Ու արև կանչում, ի՛մ ձոնն եմ երգում արար աշխարհին –

Որ քու սերը կա՛: Ու հենց սրանով էնքա՛ն եմ հարուստ,
 Որ սա չեմ փոխի նույնիսկ գահի հետ՝ օծյալ ի վերուստ:

Sonnet XXIX

When in disgrace with fortune and men's eyes
 I all alone beweepe my outcast state,
 And trouble deaf heaven with my bootless cries,
 And look upon myself, and curse my fate,

Wishing me like to one more rich in hope,
 Featured like him, like him with friends possessed,
 Desiring this man's art, and that man's scope,
 With what I most enjoy contented least;

Yet in these thoughts my self almost despising,
 Haply I think on thee, and then my state,
 Like to the lark at break of day arising
 From sullen earth, sings hymns at heaven's gate;

For thy sweet love remembered such wealth brings
 That then I scorn to change my state with kings.

Սոնետ 30-րդ

Ու հմի նստած անցյա՛լն եմ հիշում: Ցա՛վն ա մոտենում,
 Ու անդորրըս լուռ ցնդո՛ւմ ա իսկույն, հոգիս մղկտո՛ւմ,
 Թե քանի՛-քանի՛ բան եմ կորցրե, որ էլ չեմ տենում,
 Ու հին ցավերս զարթնո՛ւմ են նորից, նորի՛ց մորթոտում:

Ու իմ աչքերից, որ թաց չեն էղե, հեղե՛ղ ա թափվում –
 Որ արդեն չկան սիրելիներըս, թանկ ու հարազատ,
 Ու հեկեկում եմ, ու ողբ ու կոծից էլ չեմ ըսթափվում,
 Ու սիրո վաղուց անթեղված հուրը ժայթքո՛ւմ ա ազատ:

Ու արդեն կարամ ուրու դեմքերը անընդհա՛տ ոգեմ,
 Ու կարամ անվերջ գերեզման մտած դարդըս քչփորեմ,
 Ու վշտակոլո, վաղուց ողբացյալ, սուգըս նորոգեմ,
 Ոնց որ իմ մտքի ցավի թափորին թարմ շիրիմ փորեմ:

Բայց քե՛զ հիշելով – էլ ոչ մի կորուստ հոգիս չի մաշում,
 Ու ո՛չ ողբում եմ, ոչ դա՛րդ եմ անում, ոչ հո՛ւշ եմ հիշում:

Sonnet XXX

When to the sessions of sweet silent thought
 I summon up remembrance of things past,
 I sigh the lack of many a thing I sought,
 And with old woes new wail my dear time's waste:

Then can I drown an eye, unused to flow,
 For precious friends hid in death's dateless night,
 And weep afresh love's long since cancelled woe,
 And moan the expense of many a vanished sight:

Then can I grieve at grievances foregone,
 And heavily from woe to woe tell o'er
 The sad account of fore-bemoaned moan,
 Which I new pay as if not paid before.

But if the while I think on thee, dear friend,
 All losses are restor'd and sorrows end.

Սոնետ 31-րդ

Ում վաղուց արդեն մեռած եմ կարծում, ով արդեն չկա,
 Կա հենց քո՛ւ հոգում: Սրա՛ համար ա քաղցր քու հոգին:
 Էղած-չէղածով – էնտե՛ղ ա սերը լրիվ տիրակալ,
 Մշուշ անցյալը էնտե՛ղ ա էրազ – անգետ բողոքին:

Ու որ ինչքան էլ սուրբ կամ շողոքորթ արտասուք հեղեմ,
 Որ ակնածալի սե՛րը վաշխառու մի՛շտ ա փայ տանում
 Հողի տակ անում, – պահը հերի՛ք ա, որ իրանց պեղեմ,
 Որովհետև բոլորն էլ, ապրում են անտես, հենց քո՛ւ պատյանում:

Դու է՛ն շիրիմն ես, ուր որ ապրում ա անցյալս ուրու,
 Ամեն անկյունում կախ արած մի հին սիրո հաղթավար:
 Իրանք ինձ, մաս-մաս, քե՛զ են տվել ու – իրա՛նք են բուրում,
 Իրա՛նք են ապրում արդեն հենց քո՛ւ մեջ, լրի՛վ ինքնավար:

Ու հենց քեզ նայեմ, իրա՛նց եմ տեսնում ես ամեն անգամ,
 Որովհետև դու ինքդ (այսինքդ իրա՛նք) ի՛նքըս եմ, որ կամ:

Sonnet XXXI

Thy bosom is endeared with all hearts,
 Which I by lacking have supposed dead;
 And there reigns Love, and all Love's loving parts,
 And all those friends which I thought buried.

How many a holy and obsequious tear
 Hath dear religious love stol'n from mine eye,
 As interest of the dead, which now appear
 But things removed that hidden in thee lie!

Thou art the grave where buried love doth live,
 Hung with the trophies of my lovers gone,
 Who all their parts of me to thee did give,
 That due of many now is thine alone:

Their images I loved, I view in thee,
 And thou (all they) hast all the all of me.

Սոնետ 32-րդ

Երբ ոսկորներըս մահն առնի սարքի շիրիմի գերին,
 Կարո՛ղ ա հետո երբեմն հիշես կյանքս ինքնաբավ,
 Կարո՛ղ ա նայես մեռած սիրելուդ անշուք հանգերին,
 Երբ ինքս չըլնեմ, վերանամ, գնամ, դառնամ հող ու կավ,

Ու համեմատես նոր պոետների գոռ վանկերի հետ,
 Ու եթե ասես. «Անշո՛ւք են սրանք, նորե՛րն են վսեմ,
 Ընտի՛ր են գրում նոր պոետները, գրում են վարպե՛տ»,
 Ուրեմըն, տողիս սերը չե՛ս զգում: Քեզ էլ ի՞նչ ասեմ:

Բայց պատի՛վ արա սիրելուդ անցյալ, մի պահ մտածի.
 «Թե որ իր Մուսան էս նոր դարի հետ համընթաց քայլեր,
 Պտուղն իր գրչի կըլներ առավել, քան թե էղածի,
 Որովհետև սիրելուս տողերին միայն սե՛ր կվայելեր,

Ես էլ, ուրեմըն, կկարդամ սրանց ո՛ճը նորահյուս,
 Ու հանգ ու վանկի սե՛րը անարատ՝ մեռած սիրելուս»:

Sonnet XXXII

If thou survive my well-contented day,
 When that churl Death my bones with dust shall cover
 And shalt by fortune once more re-survey
 These poor rude lines of thy deceased lover,

Compare them with the bett'ring of the time,
 And though they be outstripped by every pen,
 Reserve them for my love, not for their rhyme,
 Exceeded by the height of happier men.

O! then vouchsafe me but this loving thought:
 'Had my friend's Muse grown with this growing age,
 A dearer birth than this his love had brought,
 To march in ranks of better equipage:

But since he died and poets better prove,
 Theirs for their style I'll read, his for his love'.

Սոնետ 33-րդ

Տեսել եմ բազում փառավոր արև, անհուն ընթացքով,
Որ զարդարել ա վես կատարները հզոր լեռների,
Գոռ ալքիմիայով աշխարհն օծելով ոսկե հայացքով,
Առկայծ փռելով խա՛ղ ու ալիքին – լիճ ու ծովերի,

Որ մի քիչ հետո հնար են տվել ստոր ամպերին –
Ծածկելու իրենց երկնային դեմքը այլանդակ քողով,
Նվաստ աշխարհը լրիվ զրկելով շողերից վերին,
Ստահակի պես ցածը պատելով անվողորմ դողով:

Սրա՛ նման էր պատանի լուսըս, շողուն ու անցավ,
Ոսկի ըսփռում իմ գոյությանը, հզոր ու թափով,
Երբ հետո, ավաղ, տեղական մի ամպ լուսըս գողացավ:
Բայց ինչ էլ ըլնի, սերըս չի պակսի, գեթ չնչին չափով:

Թե վերին ամպը կարա արևը լրիվ խավարի,
Տեղական ամպը, երբ ուզի, կարա՛ – արևըս մարի*:

** Կառլ Ռեյմունդ Պոպերի ասելով՝ Պլատոնն էլ ա գանգատվում, թե երբ ինքը
իրա սիրած պատանու բարեմասնություններին նվիրված ոտանավոր գրեց,
ուրիշները պատանուն գողացան իրանից:*

Sonnet XXXIII

Full many a glorious morning have I seen
Flatter the mountain tops with sovereign eye,
Kissing with golden face the meadows green,
Gilding pale streams with heavenly alchemy;

Anon permit the basest clouds to ride
With ugly rack on his celestial face,
And from the forlorn world his visage hide,
Stealing unseen to west with this disgrace:

Even so my sun one early morn did shine,
With all triumphant splendour on my brow;
But out, alack, he was but one hour mine,
The region cloud hath mask'd him from me now.

Yet him for this my love no whit disdaineth;
Suns of the world may stain when heaven's sun staineth.

Սոնետ 34-րդ

Բա խի՞ խոստացար, որ օրըս կըլնի չոր ու անթերի,
Որ ես էլ, իզուր, թեթև հագնվեմ ու հելնեմ ոտի,
Որ ճամփին ընկնեմ ստոր ամպերի թակարդը գերի,
Ու գոռ պերճանքս հագնի մի թշվառ, քրջոտ ցնցոտի:

Երբ տարիներով հողմ ու անձրև ա, թո՛ւփալ ա անխտիր,
Հեչ էլ հերիք չի՝ մի պահ ճառագես, դեմքըս դառնա չոր:
Ախր, արդար չի, երբ մեկը ասի, «է՛ն դեղն ա ընտիր,
Որ վերք ա բուժում, բայց դու մնում ես առանց մի շնորհ»:

Ոչ էլ ամոթդ ի՛մ ցավ ու դարդը լրիվ կամոքի:
Թեև զոջում ես, բայց հենց էս պահին կորուստս հո կա՛,
Ու էն թույլ հույսը, թե ցավըս կանցնի ու չեմ բողոքի,
Որ չար էր խաչս, միշտ էլ կմնա անցյալիս վկան:

Բայց արցունքներդ է՛ն գոհարներն են, որ սե՛րն ա հեղում:
Դրանք քավում են քու սա՛ղ մեղքերը, երբ ցած են տեղում:

Sonnet XXXIV

Why didst thou promise such a beauteous day,
And make me travel forth without my cloak,
To let base clouds o'ertake me in my way,
Hiding thy bravery in their rotten smoke?

'Tis not enough that through the cloud thou break,
To dry the rain on my storm-beaten face,
For no man well of such a salve can speak,
That heals the wound, and cures not the disgrace:

Nor can thy shame give physic to my grief;
Though thou repent, yet I have still the loss:
The offender's sorrow lends but weak relief
To him that bears the strong offence's cross.

Ah! but those tears are pearl which thy love sheds,
And they are rich and ransom all ill deeds.

Սոնետ 35-րդ

Էլ ամեն անգամ արածիդ համար զուր մի՛ փոշմանի:
 Անփուշ վարդ չկա, ու տի՛ղմ ա տակը զուլալ ախպրի:
 Արև ու լուսնի անարատ դեմքը բազում բիծ ունի,
 Չար որդը կարա ծաղկաբաժակն էլ լրիվ քրքրի:

Աշխարհը լիքն ա մեղսագործ մարդով: Ես էլ՝ իրանց մեջ:
 Բա ո՞նց թարս նայեմ քու հանցանքներին կամ ծուռ քայլերին:
 Ինքս ապական, միշտ կուլ եմ տալի մեղքերդ անվերջ,
 Ներելով դրանք, ոնց որ գթասիրտ մի երկինք վերին:

Խոհերս անվերջ արդարացնում են քու զգայական
 Մեղքե՛րը բազում, ինձ դարձնում վկան – ի՛մ թշնամության,
 Ու ինքըս իմ դեմ հա՛յց եմ հարուցում, մի հայց դատական,
 Ու նույնամարմին էս պատերազմում սեր-ատելության:

Ե՛ս, հենց ինքս ի՛նձ, անվերջ դարձնում եմ հենց քե՛զ հանցակից,
 Ո՛վ իմ քաղցր գող, որ թալանում ես – թշնամո՛ւդ, հենց ի՛նձ:

Sonnet XXXV

No more be grieved at that which thou hast done:
 Roses have thorns, and silver fountains mud:
 Clouds and eclipses stain both moon and sun,
 And loathsome canker lives in sweetest bud.

All men make faults, and even I in this,
 Authorizing thy trespass with compare,
 Myself corrupting, salving thy amiss,
 Excusing thy sins more than thy sins are;

For to thy sensual fault I bring in sense,
 Thy adverse party is thy advocate,
 And 'gainst myself a lawful plea commence:
 Such civil war is in my love and hate,

That I an accessory needs must be,
 To that sweet thief which sourly robs from me.

Սոնետ 36-րդ

Թո՛ղ խոստովանեմ, որ պտի ջոկվենք ու դառնանք բաժան,
 Թեև մեր սերը միասնական ա ու միշտ միաձույլ:
 Թո արատներս (ինձ անվանարկող) ի՛նձ դարձնեն էժան –
 Առանց քունոնքի, որտե՛վ սերում են հենց ի՛մ անձից թույլ:

Հա՛, մեր սերերը, ունեն լոկ մի՛ հոգս, որ չթուլանան,
 Բայց մեր բախտերը ջոկ են, առանձին, ու շատ են տարբեր:
 Չնայած էսի շատ բան չի փոխում, բայց գողի նման
 Սիրո հաճույքը մարում դարձնում ա մե՛ղմ ու կիսավեր:

Կարո՞ղ ա մի օր ինձ չհամարեմ քեզ երախտապարտ:
 Ու մեղքիս ողբից ինքդ է՛լ հանկարծ մի օր ամանչես,
 Ու բոլորի դեմ ինձ չմոտենաս, հանգիստ ու հպարտ,
 Ու քու պատիվը շատ վեր համարես՝ ու ինձ չկանչես:

Ըտենց բան չանե՛ս: Ախր հենց ինքս ՚նե՛նց եմ սիրում քեզ,
 Ոնց որ ըլնեմ դո՛ւ, իսկ դու (հենց ի՛նքդ), ի՛մ անձը ըլնես:

Sonnet XXXVI

Let me confess that we two must be twain,
 Although our undivided loves are one:
 So shall those blots that do with me remain,
 Without thy help, by me be borne alone.

In our two loves there is but one respect,
 Though in our lives a separable spite,
 Which though it alter not love's sole effect,
 Yet doth it steal sweet hours from love's delight.

I may not evermore acknowledge thee,
 Lest my bewailed guilt should do thee shame,
 Nor thou with public kindness honour me,
 Unless thou take that honour from thy name:

But do not so, I love thee in such sort,
 As thou being mine, mine is thy good report.

Սոնետ 37-րդ

Խարխուլ հոր նման, ով հիանում ա կարգ ու արարքով
 Փառավոր որդու, ես, թեև կաղ* եմ ու հուսակոտոր,
 Բայց մխիթար եմ քու էդ արժանի, ճշմարիտ վարքով,
 Չնայած բախտի չար հարվածներին, դժնի ու ստոր:

Ախր ծավալը – փայլիդ կամ զարմիդ կամ մտքիդ հզոր
 (Կամ սա՛ղ իրար հետ, կամ էրկու-էրկու, կամ իրարից ջոկ,
 Որ պարփակված են քու մասերի մեջ), էնքա՛ն ա էսօր,
 Որ իրա՛ մեջ եմ սերըս պատվաստել: Բունս է՛դ ա լոկ:

Կնշանակի, կաղ կամ խարխուլ չեմ, կամ էլ արհամարհ,
 Քանզի ուրուից էս նշանավոր էնքա՛ն ա գալի,
 Որ հերի՛ք ա ինձ, ու ես լրի՛վ եմ գո՛հ ու բավարար,
 Որ շքեղ փառքիդ փոքրիկ մի մա՛սը – ի՛նձ ա նյութ տալի:

Լավ բան շատ ունես, բայց էղած շատը թո հազարանա՛ –
 Հետն էլ մաղթում եմ, որ էդ հազարն էլ՝ հենց ի՛մը դառնա»:

* Անգլերեն lame = «կաղ» բառը համ էլ նշանակում ա «դիլետանտ, ոչ մասնագետ»: Շեքսպիրը կաղ ա էղե, թե չէ, հայտնի չի:

Sonnet XXXVII

As a decrepit father takes delight
 To see his active child do deeds of youth,
 So I, made lame by Fortune's dearest spite,
 Take all my comfort of thy worth and truth;

For whether beauty, birth, or wealth, or wit,
 Or any of these all, or all, or more,
 Entitled in thy parts, do crowned sit,
 I make my love engrafted to this store:

So then I am not lame, poor, nor despised,
 Whilst that this shadow doth such substance give
 That I in thy abundance am sufficed,
 And by a part of all thy glory live.

Look what is best, that best I wish in thee:
 This wish I have; then ten times happy me!

Սոնետ 38-րդ

Խի՞ պիտի մուսաս անձ հորինելու կարիք ունենա,
 Երբ դու շնչում ես ու շունչ ես լցնում – մե՛ջը իմ տողի:
 Հենց դո՛ւ ես նյութը, շքեղ ու պայծառ, էսի՛ կմնա,
 Ոչ թե ծամծմված հորինվածքները տկար քերթողի:

Ու թե տողերըս անգույն-անկյանք չեն, գործս գի՛ն ունի,
 Երբ սրանք կարդաս ու դժգոհ չըլնես, քե՛զ ասա. «Ապրե՛ս»,
 Քանզի տաղանդից լրիվ գրկվա՛ծը ասելիք չունի,
 Որովհետև չի վառվում քու լուս կերպարից, երբ նայում ա քեզ:

Ուրեմն, էլի 10-րդ Մուսաս, տասն անգամ հզոր
 Առաջվա բոլոր իննը մուսայից՝ մուսա կանչողի:
 Թո է՛ն պոետը փառավոր դառնա, ով քեզնով էսօր,
 Թունդ ոգևորված, կերտում ա հանուն – քու փա՛յլ ու շողի:

Թե համեստ մուսաս թովում ա էսօր տող կարդացողին,
 Հմայքը քո՛ւնն ա, իսկ չարչարանքը՝ տողը գրողին:

Sonnet XXXVIII

How can my muse want subject to invent,
 While thou dost breathe, that pour'st into my verse
 Thine own sweet argument, too excellent
 For every vulgar paper to rehearse?

O! give thy self the thanks, if aught in me
 Worthy perusal stand against thy sight;
 For who's so dumb that cannot write to thee,
 When thou thy self dost give invention light?

Be thou the tenth Muse, ten times more in worth
 Than those old nine which rhymers invoke;
 And he that calls on thee, let him bring forth
 Eternal numbers to outlive long date.

If my slight muse do please these curious days,
 The pain be mine, but thine shall be the praise.

Սոնետ 39-րդ

Արժանիքներդ ախր ո՞նց երգեմ, որ քեզ վայելի՛,
 Երբ դո՛ւ, հենց ի՛նքդ, լավագույն մասն ես ի՛մ իսկ էության,
 Ու քեզ ո՞նց երգեմ, որ ե՛ս չդառնամ հենց ի՛մ հայելին,
 Ու քու ո՞ր մասն ա, որ ընդհանուր չի մեր իսկ երկվության:

Հենց էս պատճառով – արի բաժանվենք ու ապրենք ջոկ-ջոկ,
 Որ թանկ անունը մեր անգին սիրո դառնա էրկու հատ,
 Որ ես կարենամ մենակ քե՛զ կանչեմ, հենց քե՛զ գովեմ լոկ,
 Իմ երգով շեշտեմ է՛ն գծերը քու, որ քո՛ւնն են հաստատ:

Բայց մեր ջոկ կյանքը իսկույն կդառնար անսահման դաժան,
 Թե որ վերանար քեզնից խորհելու հաճույքը վերին,
 Թե քեզ հիշելու երանությանը չըլնեի արժան,
 Ու հյուր չգայիր արթմնի-էրազ իմ անուրջներին:

Հեռու մնալով՝ ինձ չէիր զրկի մեր սիրո բեռից,
 Լոկ կստիպեիր՝ քեզ փառաբանեմ անձեն ու հեռվից:

Sonnet XXXIX

O! how thy worth with manners may I sing,
 When thou art all the better part of me?
 What can mine own praise to mine own self bring?
 And what is't but mine own when I praise thee?

Even for this, let us divided live,
 And our dear love lose name of single one,
 That by this separation I may give
 That due to thee which thou deserv'st alone.

O absence! what a torment wouldst thou prove,
 Were it not thy sour leisure gave sweet leave,
 To entertain the time with thoughts of love,
 Which time and thoughts so sweetly doth deceive,

And that thou teachest how to make one twain,
 By praising him here who doth hence remain.

Սոնետ 40-րդ

Սիրածներըս քե՛զ: Թո սա՛ղ քունն ըլնեն, հավա՛ք կամ ցրիվ,
 Մեկ ա, առաջվա քու ունեցածը չի՛ ավելանա:
 Քանիսն էլ տանես, հիշի՛, քու սերը – չի՛ դառնա լրիվ:
 Խի՞, ունեցածս, համ էլ քունըդ չէ՞ր: Նույնը չի՞ մնա:

Ի՛մ սիրո տեղը սիրածիս տարե՛ դարձրել ես անգին:
 Որ իմ սիրածին դո՛ւ ես գործածում, քեզ ո՞նց փնովեմ:
 Բայց մեղավո՛ր ես, որ դավաճան ես ինքդ քո՛ւ հանգին:
 Ախր հենց ինքդ կասեիր առաջ. «Սրան խի՞ գովեմ»:

Մեղմաբարո՛ գող, սիրտս չի նեղվում հասած ցավերից,
 Չնայած տարար ու քունը դարձրիր – ի՛նչքս աղքատիկ,
 Իմ սերը գիտի. լավ ա, դառնանաս սիրո՛ դավերից,
 Քան թե ճաշակես սե՛րմն ատելության – սև, բազմահատիկ:

Ո՛վ ողորմած կիրք – բարու շղարշով, բայց էությամբ չար,
 Կախաղա՛ն հանի, բայց արի չըլնե՛նք թշնամի իրար:

*Եթե մտքովդ չանցնի, որ Շեքսպիրը երևի բխեքսուալ ա էղե, 40-42
 սոնետների իմաստը մութ կմնա:*

Sonnet XL

Take all my loves, my love, yea take them all;
 What hast thou then more than thou hadst before?
 No love, my love, that thou mayst true love call;
 All mine was thine, before thou hadst this more.

Then, if for my love, thou my love receivest,
 I cannot blame thee, for my love thou usest;
 But yet be blam'd, if thou thy self deceivest
 By wilful taste of what thyself refuseth.

I do forgive thy robbery, gentle thief,
 Although thou steal thee all my poverty:
 And yet, love knows it is a greater grief
 To bear love's wrong, than hate's known injury.

Lascivious grace, in whom all ill well shows,
 Kill me with spites yet we must not be foes.

Սոնետ 41-րդ

Լա՛վ եմ հասկանում, որ երբ կողքդ չեմ, գոռ ու սրբազան
 Կիրքն ազատության քեզ ստիպում ա – լիքը մեղք գործես,
 Մանր, աննշան, ջահելին սազող սխալ այլազան,
 Կրքահույզ ու ջերմ, որ անպակաս են, ինչ էլ որ փորձե՛ս:

Ախր շա՛տ ես մեղմ, համ էլ դյուրաթեք: Բա ուժ կմնա՞,
 Երբ քու հմայքը հենց քե՛զ ա դարձնում թիրա՛խ գրոհի:
 Ո՞ր կնոջ որդին կնոջ գրոհին կարա դիմանա,
 Որ իր նվաճած գոռ միջնաբերդը հետ տա կամ զոհի:

Ախր կարա՛յիր, բերդս չառնեիր: Զսպեիր հետին
 Մտքերդ ջահել, թովչանքդ ըմբոստ, սերըդ տենդահար:
 Բայց էս ուղին քեզ, կամա ակամա, բերեց է՛ն կետին,
 Որ դու ստիպես – ուխտազանց դառնա էրկո՛ւ սիրահար –

Մեկը սիրուհո՛ւս, ում դո՛ւ թովեցիր քու չքնաղ տեսքով,
 Ու հենց քեզ, սիրո ... հավիտյան ուխտի սուտումուտ խոսքով:

Sonnet XLI

Those pretty wrongs that liberty commits,
 When I am sometime absent from thy heart,
 Thy beauty, and thy years full well befits,
 For still temptation follows where thou art.

Gentle thou art, and therefore to be won,
 Beauteous thou art, therefore to be assailed;
 And when a woman woos, what woman's son
 Will sourly leave her till he have prevailed?

Ay me! but yet thou mightst my seat forbear,
 And chide thy beauty and thy straying youth,
 Who lead thee in their riot even there
 Where thou art forced to break a twofold truth:

Hers by thy beauty tempting her to thee,
 Thine by thy beauty being false to me.

Սոնետ 42-րդ

Էնքան մեծ դարդ չի, որ դու սիրունուս փախցրիր տարար,
Չնայած իրան – ինքըս է՛լ էի շատ ու շատ սիրում:

Բայց մղկտում եմ, որ հենց քե՛զ սարքեց իրան սիրահար,
Ինձ քեզնի՛ց զրկեց, ու հմի ի՛նքն ա քու սիրուն տիրում:

Ձեր էս սիրային մեղքերը բոլոր – հաստա՛տ եմ ներում:

Ինքն էղած չըլներ ի՛մ իսկ սիրուհին, դու չէ՛իր տանի:

Սիրունուս սերն էլ քու անձի հանդեպ մե՛ր սերն ա սերում,
Իմը չըլների, չէր թողա իրան դարձնես ընտանի:

Սիրուս կորուստը շա՛հն ա իմ սիրո: Սիրուհի՛ս կորի,

Սիրած ընկե՛րս կդառնա տերը իմ նախկին հարսի.

Էրկու ուրիշ անձ, ումից ես զրկվեմ, կբախտավորվի,

Թո էդ էրկո՛ւսը կորըստի զույգ խաչն ի՛մ ուսին դարսի:

Բայց միսթարվեմ, որ միաձույլ ես – մերված իմ եսի՛ն,

Որովհետև էդ վախտը ի՛նքը սիրում ա մեր հենց էրկսի՛ն:

Sonnet XLII

That thou hast her it is not all my grief,
And yet it may be said I loved her dearly;
That she hath thee is of my wailing chief,
A loss in love that touches me more nearly.

Loving offenders thus I will excuse ye:
Thou dost love her, because thou know'st I love her;
And for my sake even so doth she abuse me,
Suffering my friend for my sake to approve her.

If I lose thee, my loss is my love's gain,
And losing her, my friend hath found that loss;
Both find each other, and I lose both twain,
And both for my sake lay on me this cross:

But here's the joy; my friend and I are one;
Sweet flattery! then she loves but me alone.

Սոնետ 43-րդ

Հենց աչք եմ փակում, տեսքդ դառնում ա հստակ, փողփողուն:
Ցերեկն իմ տեսած ամենայն ինչը սին ա ու չնչին,
Բայց երբ քնած եմ, ի՛մ հայացքը սուր, պարզ ու շողշողուն –
Խավա՛րն ա ճեղքում, հասնում քու չքնաղ պատկեր ու շնչին:

Քու ուրու տեսքից դառնում են փայլուն – պատկերներն ուրու,
Անհայտ մի ձևով այլ ուրուներին ձև՝ են ընծայում,
Ավելի հստակ, քան լուսի շո՛ղն ա կայծակ արարում,
Ու ուրու տեսքիդ շողերը ուրու խավա՛րն են ցայում:

Երկինքը ախր էդ ո՞նց ա օրհնե հայացքն աչքերիս,
Որ հա՛մ ցերեկն եմ հստակ ըմբռնում տեսքդ իրական,
Համ էլ անկենդան խավար գիշե՛րը, երբ մաս ու երիզ
Ուրու պատկերիդ – դեմըս են հառնում – վառ, բայց ուրվական:

Երբ քեզ չեմ տեսնում, մո՛ւթ ա ու խավար – օրըս արևոտ,
Բայց մո՛ւթն ա շողում, երբ որ էրագիս գալիս ես իմ մոտ:

Sonnet XLIII

When most I wink, then do mine eyes best see,
For all the day they view things unrespected;
But when I sleep, in dreams they look on thee,
And darkly bright, are bright in dark directed.

Then thou, whose shadow shadows doth make bright,
How would thy shadow's form form happy show
To the clear day with thy much clearer light,
When to unseeing eyes thy shade shines so!

How would, I say, mine eyes be blessed made
By looking on thee in the living day,
When in dead night thy fair imperfect shade
Through heavy sleep on sightless eyes doth stay!

All days are nights to see till I see thee,
And nights bright days when dreams do show thee me.

Սոնետ 44-րդ

Թե որ դանդալոշ միս ու արունըս դառնար մի՛տք թեթև,
 Էլ ոչ մի անանց արգելք չէր ըլնի իմ հեռու ճամփին,
 Որովհետև էս անգամ կհասնեի քեզ, արագ, սրաթև,
 Թեկուզ ըլնեիր ծով-օվկիանոսի էն մյուս ափին:

Կապ չէր ունենա, թե ո՛ր աշխարհում կըլնեի հեռու,
 Կամ մեր էրկըսին խոչընդոտ կըլներ քանի՛ մայրցամաք,
 Որովհետև նույն պահին իմ մարմին-միտքը, ոնց որ մի ուրու,
 Կտար ու կանցներ ամմե՛ն օվկիանոս, ճահիճ ու ցամաք:

Սե՛վ ա էն միտքը, որ ի՛նքս միտք չեմ, որ հեռուներից
 Արագ, մտքի պես, գամ ու քե՛զ հասնեմ, լոկ մտքի՛ ճիգով,
 Որ էս մարմինըս արարված ա լոկ հողից ու ջրից* –
 Ու ես էլ ճորտն եմ սգավոր կարգի, ողբ ու արցունքով:

Էս էրկու տարրն էլ էնքա՛ն ա դանդաղ, որ տեղ չի տանում –
 Ու ես սրանցից, բացի արցունքը, բան չեմ ստանում:

* Հին-հին օրերին մտածում էին (օրինակ, հին հույները), որ ամեն ինչը կազմված ա էրկու տարրից՝ հողից ու ջրից, կամ էլ չորս տարրից՝ հողից, ջրից, կրակից օդից (տես հաջորդ սոնետը) ևն:

Sonnet XLIV

If the dull substance of my flesh were thought,
 Injurious distance should not stop my way;
 For then despite of space I would be brought,
 From limits far remote, where thou dost stay.

No matter then although my foot did stand
 Upon the farthest earth removed from thee;
 For nimble thought can jump both sea and land
 As soon as think the place where he would be.

But ah! thought kills me that I am not thought,
 To leap large lengths of miles when thou art gone,
 But that, so much of earth and water wrought,
 I must attend time's leisure with my moan,

Receiving nought by elements so slow
 But heavy tears, badges of either's woe.

Սոնետ 45-րդ

Էն էրկու տարրն էլ, սրբագործ հուրը ու օդը նրբին,
 Քո՛ւ մոտ են զույգով, ոտըս ո՛ր հողին ակամա դնեմ:
 Որի՞ն հետևեմ, իմ հատու մտքի՞ն, թե՞ իմ հո՛ւր-սրբին:
 Սրա՛նք են հերթով ներկա-բացակա, ուր էլ որ լինե՛մ:

Սեփական կյանքս հավաքածո՛ւն ա էս չորսը տարրի,
 Էրկուսը պակսեց – մա՛ղձը կտանջի, ու կմեռնեմ ես,
 Հենց էն նո՛ւյն պահին, երբ էս սրաթև դեսպաններն արի,
 Քու սիրուց հարբած, սլանան քու մոտ – իրանց ներս առնես:

Բայց հետո նորից հունի մեջ կընկնի ընթացքն իմ կյանքի
 Երբ որ հետ դառնա է՛ս արագաթև սուրհանդակը զույգ:
 Կհարե՛մ նորից, ու շունչ կքաշեմ առանց տանջանքի,
 Վստահանալով, որ անառողջ չես, ժի՛ր ես ու առույգ:

Ասում եմ էսի, բայց էլի, քիչ անց, տագնապն իմ սրտում,
 Էս թեթև զույգը ղրկում եմ քու մոտ, տխուր ու տրտում:

Sonnet XLV

The other two, slight air and purging fire,
 Are both with thee, wherever I abide;
 The first my thought, the other my desire,
 These present-absent with swift motion slide.

For when these quicker elements are gone
 In tender embassy of love to thee,
 My life, being made of four, with two alone
 Sinks down to death, oppressed with melancholy;

Until life's composition be recured
 By those swift messengers return'd from thee,
 Who even but now come back again, assured
 Of thy fair health, recounting it to me:

This told, I joy; but then no longer glad,
 I send them back again and straight grow sad.

Սոնետ 46-րդ

Իմ աչք ու սիրտը, առանց դադարի, իրար են զարկում,
Անհաշտ, մահացու, թե ով կհաղթի, որ քեզ տիրանա:
Աչքըս սրտի՛ս ա քեզ ճանաչելու հնարից զրկում,
Սիրտս իր հերթին հա՛ խանգարում ա – աչքս քեզ տենա:

Սիրտս հայցում ա, որ իրա՛նն ըլնես, առանց այլևայլ,
Ու գանգատ անում, թե զուրկ ա էղե հայացքից մի լուրթ,
Բայց չի հավատում աչքս ապստամբ ու ամբաստանյալ.
«Քու տեսքի տերը հենց ի՛մ կարոտն ա – խո՛րն ու անհագուրդ»:

Սրտիս հպատակ միտք ու խոհերը դառան դատավոր,
Որ դատը կտրեն ու վճիռ հանեն – ազնիվ ու արդար,
Պարզեն բաժիններն իմ աչք ու սրտի, առանց մեղավոր,
Ու հայտարարվեց դատավճիռը՝ հստակ ու ճարտար –

Աչքիս բաժինը քու կախարդական տե՛սքն ա արտաքին,
Սիրտս էլ տե՛րն ա քու սրտի ներքի՛ն թունդ սեր ու կրքին:

Sonnet XLVI

Mine eye and heart are at a mortal war,
How to divide the conquest of thy sight;
Mine eye my heart thy picture's sight would bar,
My heart mine eye the freedom of that right.

My heart doth plead that thou in him dost lie,
A closet never pierced with crystal eyes,
But the defendant doth that plea deny,
And says in him thy fair appearance lies.

To 'cide this title is impannelled
A quest of thoughts, all tenants to the heart;
And by their verdict is determined
The clear eye's moiety, and the dear heart's part:

As thus: mine eye's due is thine outward part,
And my heart's right, thine inward love of heart.

Սոնետ 47-րդ

Սիրտս ու աչքս դաշիք են կնքե ու հերթով իրար
 Շնո՛րհ են անում: Երբ որ դու չկաս, ա՛չքս ա մարում –
 Քու տեսքին կարոտ: Իսկ իմ հեգ սիրտը, սիրուց սովահար,
 Հա՛ քրքրվո՛ւմ ա ու ի՛նքն ա իրան լո՛ւռ մխիթարում:

Բայց տեսքդ, ինքնի՛ն, աչքիս խնջո՛ւյքն ա, լուռ ու ցանկալի,
 Աչքս էլ սրտիս հրավիրում ա – գա՛ ուրախանա:
 Էն մյուս անգամ, սրտի՛ս խնջույքին, ա՛չքս ա գալի,
 Որ խնջույք անի, իմ մտքի՛ տոնին անմաս չմնա:

Եթե, ուրեմն, հեռու էլ ըլնես, մե՛կ ա, ներկա՛ ես –
 Քո՛ւ իսկ պատկերի կամ սիրուս ուժով, թո՛ւնդ ու հրակեզ,
 Որովհետև չե՛ս կարա մտքիս տիրույթից շատ հեռու ըլնես,
 Ես էլ, ա՛նպաման, մերված եմ մտքի՛ս, իսկ միտքս էլ՝ հենց քե՛զ:

Սիրտս քեզ տենա, իմ միտքը թեկուզ քնով խաթարվի,
 Վռազ կզարթնի, ու իմ սիրտ-աչքը կմխիթարվի:

Sonnet XLVII

Betwixt mine eye and heart a league is took,
 And each doth good turns now unto the other:
 When that mine eye is famish'd for a look,
 Or heart in love with sighs himself doth smother,

With my love's picture then my eye doth feast,
 And to the painted banquet bids my heart;
 Another time mine eye is my heart's guest,
 And in his thoughts of love doth share a part:

So, either by thy picture or my love,
 Thy self away, art present still with me;
 For thou not farther than my thoughts canst move,
 And I am still with them, and they with thee;

Or, if they sleep, thy picture in my sight
 Awakes my heart, to heart's and eyes' delight.

Սոնետ 48-րդ

Ախր էդ ինչքա՛ն զգուշ էի ես: Ուր է՛լ գնայի,
 Պինդ ու ապահով թաքցնում էի զարդերս չնչին,
 Որ տանող չըլներ, որ մենակ ի՛նքս տեղն իմանայի,
 Որ դրանք անմաս – անտե՛ս ըլներին – գռեհիկ չնչին:

Չնայած քու դեմ հասարակ ա՛ղբ ա ավմաստը գույն-գույն,
 Ու դու իմ միա՛կ մխիթարանքն ես, աղբյո՛ւրն իմ դողի,
 Վսեմ, թանկագին – մե՛կ ա, հենց դո՛ւ ես դարդս մեծագույն,
 Ախր դու կարաս անմեղ զո՛հն ըլնես գռեհիկ գողի:

Ու քեզ չեմ կարա բռնեմ ու փակեմ մի խուլ սենյակում,
 Բացի է՛ն բանտը, ուր ինքդ չկաս, բայց զգո՛ւմ եմ քեզ,
 Ըստե՛, իմ սրտի քնքուշ ու խորունկ, անտե՛ս սնդուկում,
 Ինչը կողպած ա, բայց ի՛նքդ – կարա՛ս ելումուտ անես:

Ու էնքա՛ն ես թանկ, որ ազնիվ մարդն էլ տեղդ իմանա՛,
 Վայթե գո՛ղ դառնա, քեզ հափշտակի՛, հենց որ քեզ տենա:

Sonnet XLVIII

How careful was I when I took my way,
 Each trifle under truest bars to thrust,
 That to my use it might unused stay
 From hands of falsehood, in sure wards of trust!

But thou, to whom my jewels trifles are,
 Most worthy comfort, now my greatest grief,
 Thou best of dearest, and mine only care,
 Art left the prey of every vulgar thief.

Thee have I not locked up in any chest,
 Save where thou art not, though I feel thou art,
 Within the gentle closure of my breast,
 From whence at pleasure thou mayst come and part;

And even thence thou wilt be stol'n I fear,
 For truth proves thievish for a prize so dear.

Սոնետ 49-րդ

Օրերից մի օր, եթե իհարկե, էդ օրին հասնես,
 Երբ սերըդ արդեն իր բոց ու հուրը ընի սպառած,
 Թերություններս հաստա՛տ կտենաս, ու թե բան չասես,
 Երբ ինձ բամբասեն – ճի՛շտ կհամարես շառուշուռն արած:

Օրերից մի օր կողքովս կանցնես, անտարբեր ու չոր,
 Ու քու զույգ արև պայծառ աչքերդ շուռ կտաս մի կողմ,
 Որովհետև քու սերին, որ փոթորիկ էր, արդե՛ն, օրեցօ՛ր,
 Պատճա՛ռ պետք կընի, որ արդարացնի հեղձուկդ անհողմ:

Օրերից մի օր թաքնվելու եմ անջուր, ամայի
 Չոր անապատում իմ իմացության, որ անհետ կորեմ:
 Բայց թե պետք էղավ, տե՛ղը կբռնեմ խարդախ վկայի,
 Որ քու վարմունքի հիմք ու պատճառը – ե՛ս հիմնավորեմ:

Բնության կարգը քեզ պատճառ կտա՛ լուռ հեռանալու,
 Սիրուս պատճառին թիրախ չի մնա բևեռանալու:

Sonnet XLIX

Against that time, if ever that time come,
 When I shall see thee frown on my defects,
 When as thy love hath cast his utmost sum,
 Called to that audit by advis'd respects;

Against that time when thou shalt strangely pass,
 And scarcely greet me with that sun, thine eye,
 When love, converted from the thing it was,
 Shall reasons find of settled gravity;

Against that time do I ensconce me here,
 Within the knowledge of mine own desert,
 And this my hand, against my self uprear,
 To guard the lawful reasons on thy part:

To leave poor me thou hast the strength of laws,
 Since why to love I can allege no cause.

Սոնետ 50-րդ

Ախր ծա՛նր ա ճամփորդությունս, ծանր ու երկար,
Որովհետև հակառակ իմ ըսպասածին, ճամփիս հենց վերջում,
Իմ հոգնությունն ու – բեռը խոնջանքի – ասում են. «Տեսա՞ր,
Էս հեռվությունը քու սիրեցյալից – հենց քե՛զ ա զեղչում»:

Էս անասունը տանում ա բեռը հեծյալի «ախ»-ի:
Դանդա՛ղ ա էթում, ոտըս ինչքան էլ իրան խթանի,
Ասես բնագդով, լուռ հասկանալով պատճառն իմ վախի –
Ինքն է՛լ չի ուզում ընկերոջիցս ինձ հեռու տանի:

Էս խթանն արնոտ – ձիուս չի՛ մղի, որ առաջ էթա:
Իմ ցավը արդեն – շատ խորն ա խոցե իրա՛ հաստ կաշին:
Ձիուս հառաչը ոնց որ ի՛մ ցավին խուլ պատասխան տա,
Ինչի համեմատ խթանը ոնց որ մի ճիպո՛տ կամ շի՛վ:

Բա էլ ո՛նց չզգամ, որ էլ բան չկա՛ արդեն խնդալու:
Խինդը անցյա՛լ ա, այնինչ ցավերս – նո՛ր են թնդալու:

Sonnet L

How heavy do I journey on the way,
When what I seek, my weary travel's end,
Doth teach that ease and that repose to say,
'Thus far the miles are measured from thy friend!'

The beast that bears me, tired with my woe,
Plods dully on, to bear that weight in me,
As if by some instinct the wretch did know
His rider lov'd not speed being made from thee.

The bloody spur cannot provoke him on,
That sometimes anger thrusts into his hide,
Which heavily he answers with a groan,
More sharp to me than spurring to his side;

For that same groan doth put this in my mind,
My grief lies onward, and my joy behind.

Սոնետ 51-րդ

Ես կպայթեի դանդաղ ընթացքից էս անասունի,
 Թե չիմանայի, որ դու ձիուցս շատ չես նեղանա:
 Սիրտս, առանց քեզ, հեռուն էթալու հ'եչ հավես չունի:
 Լրիվ ուրիշ բան, հեռվի'ց ինքը գար – որ քե'զ միանա:

Ա'յ, եղ վախտն իմ ձին, որ հենց քամուց էլ ըլներ սլացիկ,
 Կթվար դանդաղ, ու չէ'ի կարա իրան ներելի:
 Ու եթե նույնիսկ քամի'ն ինձ բերեր, հո'ղմը ընթացիկ,
 Մե'կ ա, կուզեի, հրեղեննե'րը քու մոտ բերեին,

Որովհետև աշխարհում չկա ընե'նց ձի, ինչն իմ տենչանքին
 Չափ քցի, անցնի: Իսկ իմ տենչանքը, կատարյալ սերի
 Ակունքի'ց սնած, զի'լ կվրնջար, կսուրա'ր ինքնին:
 Բայց հմի, սերըս, հանուն հենց սիրո', ձիուս կների:

Երբ քեզ եմ թողում, ու հեռուն էթում, ներո'ւմ եմ սրան:
 Բայց քո'ւ մոտ գալուց, ձիուս կթողամ, քո'ւ մոտ կսուրամ:

Sonnet LI

Thus can my love excuse the slow offence
 Of my dull bearer when from thee I speed:
 From where thou art why should I haste me thence?
 Till I return, of posting is no need.

O! what excuse will my poor beast then find,
 When swift extremity can seem but slow?
 Then should I spur, though mounted on the wind,
 In winged speed no motion shall I know,

Then can no horse with my desire keep pace.
 Therefore desire, (of perfect'st love being made)
 Shall neigh, no dull flesh, in his fiery race;
 But love, for love, thus shall excuse my jade-

Since from thee going, he went wilful-slow,
 Towards thee I'll run, and give him leave to go.

Սոնետ 52-րդ

Ախր նման եմ օրհնյալ բալնիքով է՛ն հարուստ մարդուն,
Ով կարա բացի սունդունին իր գանձի, թանկ ու փառավոր:
Ու որ չքնի գերագույն կայքի սուսերը արթուն,
Մեկ-մե՛կ ա նայում գանձին իրա թանկ ու արտասովոր:

Սրա՛ համար էլ շարքը տոների շա՛տ ա անբերրի:
Սրանք շարված են տարվա օրերի երկար պարանին,
Ոնց որ ադամանդ, որ խիստ սակավ ա – էժան քարերի
Խիտ արանքներում, ասես թագակիր՝ սրանց շարանին:

Ու սրանց պես էլ՝ հենց ի՛մ տոներն են – երբ դո՛ւ ես ներկա
Հոգու զնդանի սրբազան հրո գաղտնի հնոցում,
Որ սրանք վառեմ հպարտ հմայքիդ սուրբ ու գերակա
Օրհնյալ օրերի տոնական, զվարթ քուրա ու բոցում:

Ու օրհնյա՛լ ըլնես, որովհետև շա՛տ ես թանկ: Թանկ ես երկակի՛:
Տիրվե՛ս – խնջույք ա: Խնջույքը չեղա՛վ – հո՛ւյսը կծագի:

Sonnet LII

So am I as the rich, whose blessed key,
Can bring him to his sweet up-locked treasure,
The which he will not every hour survey,
For blunting the fine point of seldom pleasure.

Therefore are feasts so solemn and so rare,
Since, seldom coming in the long year set,
Like stones of worth they thinly placed are,
Or captain jewels in the carcanet.

So is the time that keeps you as my chest,
Or as the wardrobe which the robe doth hide,
To make some special instant special-blest,
By new unfolding his imprisoned pride.

Blessed are you whose worthiness gives scope,
Being had, to triumph, being lacked, to hope.

Սոնետ 53-րդ

Ախր ինչի՞ց ես ինքդ արարված ու ինչի՞ համար,
Որ կարիքներդ հոգում ա միլիոն անծանոթ ուրու,
Ու ամեն մեկը քեզնից առնում ա գոնե մի նշխար,
Ու դու գթասիրտ ակունքն ես միա՛կ – ամմե՛ն մի բարու:

Թե՛ Ադոնիսը, թե՛ նկարներն իր – խղճո՛ւկ են, թերի՛,
Ու քու հիասքանչ, վսեմ կերպարից ցա՛ծ են, չափազա՛նց:
Հեղինեն ինչքան գեղեցիկ ըլնի, աշխարհ է՛լ գերի,
Որ տոգա՛ հագնես, դո՛ւ ես սիրունը, դո՛ւ ես գերազանց:

Թե գարուն էկավ, կամ էլ էդ տարին բերքն էղավ առատ,
Առաջինն աղոտ ու թույլ ուրուն ա քու վես կերպարի,
Մյուսն առատ ա, որովհետև հենց ի՛նքդ, հենց դո՛ւ ես շատ-շատ,
Որովհետև ամմե՛ն բան – ձևն ա ստանում – քո՛ւ կաղապարի:

Քու չքնաղ կերպից մաս-բաժին ունե՛ն իրերն անհամար,
Բայց դու ուրի՛շ ես – քեզ անդավաճան սիրողի՛ համար:

Sonnet LIII

What is your substance, whereof are you made,
That millions of strange shadows on you tend?
Since every one hath, every one, one shade,
And you but one, can every shadow lend.

Describe Adonis, and the counterfeit
Is poorly imitated after you;
On Helen's cheek all art of beauty set,
And you in Grecian tires are painted new:

Speak of the spring, and foison of the year,
The one doth shadow of your beauty show,
The other as your bounty doth appear;
And you in every blessed shape we know.

In all external grace you have some part,
But you like none, none you, for constant heart.

Սոնետ 54-րդ

Թե էս անիմաստ միս ու արունս հանկարծ միտք դառնար,
 Իմ ու քու միջի հսկա արանքին հեշ չէ՛ի նայի:
 Որովհետև, էս անգամ, թե սերըս ինձնից շա՛տ-շատ հեռանար,
 Վայրկյան չէր տևի, աշխարհի ծերից մոտդ կգայի:

Հեռո՛ւ ըլնեինք, ի՛նքը, կամ էլ ե՛ս, օտար մի հողում,
 Թեկուզ աշխարհի ամենահեռու ծերին պաղ ու մութ,
 Վռազ կգայի, որովհետև սուր միտքը, ծովն է՛լ ա լողում
 Մի ակնթարթում, կտրում ու անցնում ծածաղուտ ու խութ:

Բայց խելըռում եմ, որ արարված չեմ օդից ու հրից,
 Որ մտքի նման անցնեմ օվկիանոս, անապատ ու սար,
 Երբ դու մոտըս չես: Որ ե՛ս, արարված լոկ հող ու ջրից,
 Պիտի հառաչով մի կերպ անցկացնեմ ժամերս տկար,

Որովհետև էս էրկու տարրը հիմնական* – ծանր ա ու նվաղ,
 Մեր էրկուսին էլ տալիս են մենակ արցունք ու «ավաղ»:

* *հողն ու ջուրը*

Sonnet XLIV

If the dull substance of my flesh were thought,
 Injurious distance should not stop my way;
 For then despite of space I would be brought,
 From limits far remote, where thou dost stay.

No matter then although my foot did stand
 Upon the farthest earth removed from thee;
 For nimble thought can jump both sea and land
 As soon as think the place where he would be.

But ah! thought kills me that I am not thought,
 To leap large lengths of miles when thou art gone,
 But that, so much of earth and water wrought,
 I must attend time's leisure with my moan,

Receiving nought by elements so slow
 But heavy tears, badges of either's woe.

Սոնետ 55-րդ

Իշխան-արքայի ոչ մի հուշարձան – գրանիտ, մարմար,
Ավելի չի ապրի իմ էս տողերից – հզոր, ոգեշունչ,
Ու դու կշողաս գրվածքներիս մեջ – հարատև, անմար,
Ավելի՛ անմեռ, քան քարը փոշոտ – մաշված, անմռունչ:

Ավել՛ր ա դարձնում ամեն մի դղյակ – պատերազմն ահեղ,
Ու հիմնահատակ տափսադաղ անում ամեն մի քանդակ,
Բայց սուրը Մարսի – հզոր, զինավառ, գոռ ու փառահեղ,
Ջորու չի – եղծի քու էս պատկերի լուսը բովանդակ:

Ու դու կընթանաս դարերի միջով, խանդին հակընդդեմ,
Հաղթելով ամմե՛ն սև թշնամություն, ամմե՛ն մոռացմունք,
Ու սերունդները լուռ կքարանան իմ տողերի դեմ,
Ու հայացքն իրանց կլուսարձակի միայն հիացմունք:

Ու մինչև օրը գոռ դատաստանի – կապրե՛ս դարեդար,
Սիրող սրտերի իմ էս տողերում, անմե՛ռ, անդադար:

Sonnet LV

Not marble, nor the gilded monuments
Of princes, shall outlive this powerful rhyme;
But you shall shine more bright in these contents
Than unswept stone, besmear'd with sluttish time.

When wasteful war shall statues overturn,
And broils root out the work of masonry,
Nor Mars his sword, nor war's quick fire shall burn
The living record of your memory.

'Gainst death, and all oblivious enmity
Shall you pace forth; your praise shall still find room
Even in the eyes of all posterity
That wear this world out to the ending doom.

So, till the judgment that yourself arise,
You live in this, and dwell in lovers' eyes.

Սոնետ 56-րդ

Չքնադագույն սե՛ր, բազմապատկի՛ քեզ, թո չասեն հանկարծ,
Թե սերը սուր չի, չնայած ունի հզոր ախորժակ:

Սերը սնուցեւ – քաղցը կջարդե՛ս, բայց ոչ առանց դարձ –
Հենց հաջորդ օրը սերն էլի կըլնի հրակեզ խորշակ:

Ուրեմն, սե՛ր իմ, ինքդ քեզ երբեք մի՛ դավաճանի,
Եթե քու նույնիսկ ա՛չքը հագենա, կամ քնած մնա:
Մյուս առավոտ – զարթնի՛, նորից-նոր, որ աստված չանի,
Սիրո շո՛ւնչ-ոգին հավիտենական քնո՛վ անց կենա:

Թո մեզ զատողը – ափերը զատող ծովի՛ պես ըլնի,
Ինչը սիրահար ու տրտում զույգին դարձնում ա բաժան,
Բայց երբ որ սրանք հետ են դառնում ափ, տենո՛ւմ են էլի,
Որ օրհնյալ սերը դարձնում ա իրանց մեկմեկու արժան:

Կամ թո նմանվի խստաշունչ ձմռան, որ դառնում ա հուշ
Ամռան գալուստով, սերը դարձնելով եռակի անուշ:

Sonnet LVI

Sweet love, renew thy force; be it not said
Thy edge should blunter be than appetite,
Which but to-day by feeding is allayed,
To-morrow sharpened in his former might:

So, love, be thou, although to-day thou fill
Thy hungry eyes, even till they wink with fulness,
To-morrow see again, and do not kill
The spirit of love, with a perpetual dulness.

Let this sad interim like the ocean be
Which parts the shore, where two contracted new
Come daily to the banks, that when they see
Return of love, more blest may be the view;

As call it winter, which being full of care,
Makes summer's welcome, thrice more wished, more rare.

Սոնետ 57-րդ

Դե որ քո՛ւ ճորտն եմ, մնում ա մենակ, որ մի՛ բան անեմ –
Անընդհատ քաշեմ – է՛ս օրվա հոգսդ– կամ էլ ապագա:
Ավելի թանկ բան կամ թանկ զբաղմունք – չկա ու չունեմ:
Հա՛, իրո՛ք չունեմ, մինչև ինձ կանչես, երբ որ պահը գա՛:

Ու չեմ նվնվա կամ էլ բողոքի աշխարհի կարգից,
Որ ստիպված եմ, անընդհատ նայեմ, թե պահը կգա՞:
Ոչ էլ, միա՛կ տեր, լաց ու կոծ կանեմ քու դա՛ռը վարքից,
Երբ ասիր. «Հաջող», քո՛ւ իսկ ծառային, երկի՛նքը վկա:

Ռիսկ չեմ անի, թույլ տամ, որ որդը կասկած ու խանդի
Հոգիս կրծոտի, թե ո՛ւմ ես շատ մոտ, ու ո՛նց կամ ինչքա՛ն:
Տրտում ճորտի պես միտքս կանջատեմ, որ ինձ չքանդի,
Ու կուրախանամ, որ հիմա մեկին դարձնում ես իշխան:

Հասստա՛տ ապուշ ա էս սեր կոչվածը, որ չար վարկածի
Հնար չի թողում – սերին նայում ա առանց կասկածի:

Sonnet LVII

Being your slave what should I do but tend
Upon the hours, and times of your desire?
I have no precious time at all to spend;
Nor services to do, till you require.

Nor dare I chide the world without end hour,
Whilst I, my sovereign, watch the clock for you,
Nor think the bitterness of absence sour,
When you have bid your servant once adieu;

Nor dare I question with my jealous thought
Where you may be, or your affairs suppose,
But, like a sad slave, stay and think of nought
Save, where you are, how happy you make those.

So true a fool is love, that in your will,
Though you do anything, he thinks no ill.

Սոնետ 58-րդ

Ինձ քեզ ճորտ կարգող աստվածն արգելեց, որ հրաժարվեմ
 Միջամտելուց ու անխառն մնամ քու ժամանցներին,
 Ու քու հաստատած վարքականոնին ընդդեմ չվարվեմ,
 Ախր մեկըդմիշտ – ես քո՛ւ վասալն եմ – ժամանցիդ գերի՛ն:

Թո որ տառապեմ, միշտ ճորտդ մնամ, մինչև ձեն հանես,
 Մնամ ձերբակալ կալանավորը – կամքիդ անվողոք,
 Իմ համբերանքը, տանջանքիս հյու – մնա ծառա՛դ հեզ:
 Հա՛, կշարչարվեմ, բայց լուռ, անծպտուն, ու առանց բողո՛ք:

Գնա, ուր կուգես, քու իրավունքը էնքա՛ն ա հզոր,
 Որ դո՛ւ ես տերը քո՛ւ իսկ ժամանց ու քմահաճույքի:
 Ու հենց քո՛ւ կամքով – իրավունք ունե՛ս, վաղը կամ էսօր,
 Ի՛նքդ ներելու քու հանցանքները, ըստ քո՛ւ հաճույքի:

Դժոխք էլ ըլնի իմ համբերանքը, պիտի՛ սպասեմ,
 Ու քու կապրիզից ոչ գանգա՛տ կանեմ, ոչ քեզ բա՛ն կասեմ:

Sonnet LVIII

That god forbid, that made me first your slave,
 I should in thought control your times of pleasure,
 Or at your hand the account of hours to crave,
 Being your vassal, bound to stay your leisure!

O! let me suffer, being at your beck,
 The imprison'd absence of your liberty;
 And patience, tame to sufferance, bide each check,
 Without accusing you of injury.

Be where you list, your charter is so strong
 That you yourself may privilege your time
 To what you will; to you it doth belong
 Yourself to pardon of self-doing crime.

I am to wait, though waiting so be hell,
 Not blame your pleasure be it ill or well.

Սոնետ 59-րդ

Էս արևի տակ, առաջ կամ էսօր, նո՛ր բան չի արվում,
 Ու նորը հի՛նն ա: Մեր միտքն ուրեմն – մե՛ջն ա ծուղակի,
 Ու չի արարում անըստեղծ մի բան, զո՛ւր ա չարչարվում,
 Ու նորածինը էղե՛լ ա արդեն, մի՛շտ ու ուղղակի:

Թե հին ու դեղնած մագաղաթներին հայացք ձգեինք,
 Որ ստեղծվել են հինգ-վեց դար առաջ, որ հենց դրա՛նց մեջ
 Կերպիդ մոտ մի բան, հենց քու պես չքնաղ, ի հայտ բերեինք,
 Որովհետև միտքը միշտ սկիզբ ա առե հե՛նց գրվածքներում,

Գուցե տենայինք, որ հին աշխարհը ասե՛լ ա մի բան,
 Ինչը նման ա քու չքնաղագեղ, անհաս կերպարին:
 Կամ էլ զգայինք, որ շատ ենք փոխվել ու դառել ենք լավ,
 Կամ իմանայինք, հասնող կա՞, չկա՞ – քու գոռ տիպարին:

Հին պոետների չքնաղ սերերը ես հո չե՞մ հերքում,
 Բայց իրանք, ախր, միշտ քեզնից վատի՛ գովքն էին երգում:

Sonnet LIX

If there be nothing new, but that which is
 Hath been before, how are our brains beguil'd,
 Which labouring for invention bear amiss
 The second burthen of a former child.

Oh that record could with a backward look,
 Even of five hundred courses of the sun,
 Show me your image in some antique book,
 Since mind at first in character was done,

That I might see what the old world could say
 To this composed wonder of your frame;
 Whether we are mended, or where better they,
 Or whether revolution be the same.

Oh sure I am the wits of former days,
 To subjects worse have given admiring praise.

Սոնետ 60-րդ

Մեր ունայն կյանքի պահերը հերթով անցնում են առաջ,
Ալիքների պես, խփում մեկ սալին ու մեկ էլ սանդին,
Հրհրում իրար, տեղերը փոխում ու լալահառաչ
Կռվում ու նայում, թե երբ ա գալու էդ սև՝ գերանդին:

Հենց որ մանուկը արև ա տենում, սողում ա կամաց,
Որ հետո հասնի փայլուն զենիթին ու հա՛ պայքարի
Արև ու լուսնի խավարմունքի դեմ, բայց բախտն անիմաց –
Պատի շարերին քար է՛լ չի թողում, որ հենվի քարի:

Ժամանակը սև – քանդո՛ւմ ա ծաղկուն այգին ջահելի,
Չքնաղ ճակատին փորում ա բազում անճոռնի ակոս,
Հափռում ա ամմե՛ն վսեմը պայծառ – տանի՛, վայելի:
Գերանդուց հետո ժառանգ ա մնում մեննա՛կ քարաքոս:

Բայց թո անվողոք – կամ էլ չա՛ր ըլնի կմախք գերանդին –
Գիրլս քու գովքը, մե՛կ ա, կտանի դարերից անդին:

Sonnet LX

Like as the waves make towards the pebbled shore,
So do our minutes hasten to their end;
Each changing place with that which goes before,
In sequent toil all forwards do contend.

Nativity, once in the main of light,
Crawls to maturity, wherewith being crown'd,
Crooked eclipses 'gainst his glory fight,
And Time that gave doth now his gift confound.

Time doth transfix the flourish set on youth
And delves the parallels in beauty's brow,
Feeds on the rarities of nature's truth,
And nothing stands but for his scythe to mow:

And yet to times in hope, my verse shall stand
Praising thy worth, despite his cruel hand.

Սոնետ 61-րդ

Կարո՞ղ աս, դիտմամբ ընենց ես անում, որ տեսքդ գալի
 Ու հեշ չի թողում գիշերը քնեմ ու հանգստանամ:
 Կարո՞ղ աս, դո՛ւ ես քու իսկ պատկերին հրահանգ տալի,
 Որ ինձ ձեռ առնի ու նինջըս խախտի, որ անքուն մնամ:

Կարո՞ղ աս, դո՛ւ ես ինքդ քու ոգուն մոտս ուղարկում,
 Որ ոչ մի անգամ մենակ չմնամ – տե՛ղըս իմանամ,
 Ու հանկարծ սխալ մի արարք չանեմ: Էս դո՞ւ ես սարքում,
 Քո՞ւ խանդն աս մղում, որ ինձ հետևես, որ անքուն մնամ:

Բա կհավատա՞մ: Սերըդ չի կարա էդ ուժն ունենա:
 Աչքս չեմ փակում, որովհետև դա՛րդս աս աչքս թողում բաց,
 Սե՛րն աս ստիպում, որ աչք ու կոպս հա անքուն մնա,
 Ու նե՛նց աս անում – պահա՛կդ դառնամ, թեկուզ անիմաց:

Ե՛ս եմ քեզ հսկում անքուն գիշերվա սև անապատում,
 Այնինչ դու, հեռվում, օտարներո՛վ ես քեզ շրջապատում:

Sonnet LXI

Is it thy will, thy image should keep open
 My heavy eyelids to the weary night?
 Dost thou desire my slumbers should be broken,
 While shadows like to thee do mock my sight?

Is it thy spirit that thou send'st from thee
 So far from home into my deeds to pry,
 To find out shames and idle hours in me,
 The scope and tenor of thy jealousy?

O, no! thy love, though much, is not so great:
 It is my love that keeps mine eye awake:
 Mine own true love that doth my rest defeat,
 To play the watchman ever for thy sake:

For thee watch I, whilst thou dost wake elsewhere,
 From me far off, with others all too near.

Սոնետ 62-րդ

Ինքնասիրահար ընելուս մեղքը հոգո՛ւս մեջն ա հենց,
 Հենց հայացքի՛ս մեջ: Էսի էնքա՛ն ա ծաղկե ու աճե,
 Որ իմ էս մեղքին չկա՛ բալասան: Ու էսի ընե՛նց
 Խո՛րն ա, որ վաղուց – սիրտ ու հոգիս ա արդեն նվաճե:

Ու մտածում եմ, թե չկա՛ ուրիշ դե՛մք հիանալի,
 Թե իմ կերպարը ամենալա՛վն ա ու հո՛ւյժ գերադաս,
 Թե էությունս հետաքրքիր ա, ու ո՛չ անալի,
 Ու ուրիշներին սեփական անձս – լրի՛վ ա անհաս:

Բայց երբ որ, հանկարծ, հայլուն եմ նայում – ծեր ու տանջահար
 Էակ եմ տենում, մի հի՛ն ավերակ, որ մեջից հայլու –
 Հենց ի՛նձ ա նայում: Իմ էությունից, ինքնասիրահար,
 Մնում ա մենակ – մի գոռոզ զառամ, խարխո՛ւլ ու հլու:

Ե՛ս, ինձ գովալով, որ ճիշտը ասեմ, քե՛զ եմ ներբողում –
 Քու ծաղկուն տեսքով – հենց ի՛մ ավերակ տե՛սքն եմ ըսքողում:

Sonnet LXII

Sin of self-love possesseth all mine eye
 And all my soul, and all my every part;
 And for this sin there is no remedy,
 It is so grounded inward in my heart.

Methinks no face so gracious is as mine,
 No shape so true, no truth of such account;
 And for myself mine own worth do define,
 As I all other in all worths surmount.

But when my glass shows me myself indeed
 Beated and chopp'd with tanned antiquity,
 Mine own self-love quite contrary I read;
 Self so self-loving were iniquity.

'Tis thee, myself, that for myself I praise,
 Painting my age with beauty of thy days.

Սոնետ 63-րդ

Որ իմ սիրելին ի՛մ էսօրվա պես չդառնա ավեր,
 Որովհետև օրերը պատանու փայլը հաստա՛տ են մաշում,
 Արո՛ւնն են քամում ժամ ժամի վրա, դարձնում անվավեր
 Իրա առկայծը, գարուն-ամառը դարձնում են աշուն,

Ճակատն ակոսում, ցերեկը դարձնում գիշեր ու խավար,
 Ու գոռ պերճանքը իր արքայական դարձնում ցնցոտի,
 Ու նախկին չքնաղ դաշտ ու գարունքից, պերճ ու ինքնավար,
 Էլ բան չի մնում, մնում ա մենակ մի մեռյալ գոտի,

Ա՛յ, սրանց համար – վահա՛ն եմ սարքում, որ ժամանակի
 Կործանիչ շեղբի ուժը վերանա, ու էդ շեղբը սուր
 Լրի՛վ բթանա, ու չքնաղ հուշի քո՛ղը չդակի,
 Որ իմ սիրելու հմայքը հիշեն, ու գիրը իմ հուր

Պատմի պատանու է՛ն կանանչ տեսքը – պատմի միշտ, անվերջ –
 Ու անցյալ դառած գարունը մնա – անկործան ու պերճ:

Sonnet LXIII

Against my love shall be as I am now,
 With Time's injurious hand crushed and o'erworn;
 When hours have drained his blood and filled his brow
 With lines and wrinkles; when his youthful morn

Hath travelled on to age's steepy night;
 And all those beauties whereof now he's king
 Are vanishing, or vanished out of sight,
 Stealing away the treasure of his spring;

For such a time do I now fortify
 Against confounding age's cruel knife,
 That he shall never cut from memory
 My sweet love's beauty, though my lover's life:

His beauty shall in these black lines be seen,
 And they shall live, and he in them still green.

Սոնետ 64-րդ

Երբ որ տենում եմ, որ ժամանա՛կն ա անվերջ կրճատում
 Մաշված պերճանքը հողի տակ թաղված հին-հին դարերի,
 Մարմար հատակի շքեղ նախշե՛րն ա քիչ-քիչ աղճատում
 Կամ տապալում ա գո՛ռ շարանները պատ ու քարերի,

Երբ որ տենում եմ, թե օվկիանոսը ո՛նց ա նվաճում
 Վաղուց հաստատված արքայությունը հող ու ցամաքի,
 Հետո էլ հո՛ղն ա զոռ-ուժին տալի ու քիչ-քիչ աճում –
 Ջո՛ւրը գրավում, չի՛ թողնում ծովը իրեն համակի,

Երբ որ տենում եմ էս հերթափոխը գո՛ռ հզորության
 Ու թշվառության, մի՛շտ ու հարատև, ասես ընտանի,
 Տենում եմ անվե՛րջ շրջապտույտը սի՛ն ունայնության,
 Գլխի եմ ընկնում, որ ժամանակը քեզ է՛լ կտանի,

Ու սրա ահը մահվան վախի պես զոռի՛ն ա տալի,
 Ու էրեխու պես, տանելու վախից, նստում եմ, լալի:

Sonnet LXIV

When I have seen by Time's fell hand defaced
 The rich proud cost of outworn buried age;
 When sometime lofty towers I see down-razed,
 And brass eternal slave to mortal rage;
 When I have seen the hungry ocean gain
 Advantage on the kingdom of the shore,
 And the firm soil win of the watery main,
 Increasing store with loss, and loss with store;
 When I have seen such interchange of state,
 Or state itself confounded to decay;
 Ruin hath taught me thus to ruminare
 That Time will come and take my love away.
 This thought is as a death which cannot choose
 But weep to have that which it fears to lose.

Սոնետ 65-րդ

Երբ դարերի դեմ անգոր ա նույնիսկ ծո՛վը անսահման,
Ցամաքն ու քարը, լեռների շղթան, պողպա՛տն ամրագույն –
Զարդ ու նախշերը քու գեղեցկության էլ ո՞նց դիմանան,
Ախր, ծաղկի պես, թռչնո՛ւմ են սրանք ու դառնում անգույն:

Ու ո՞նց դիմանա գարնան շունչն անուշ – կարկուտ օրերի
Անվողորմ զորքի դաժան գրոհին, անկասելի, չար,
Երբ մետաղակուռ դարպա՛սը անգամ դառնում ա գերի
Ավերմունքներին: Երբ դարերի դեմ – ժայռն է՛լ ա անճար:

Մարդ ո՞նց ազատվի սև մտածմունքից էս հոգի մաշող:
Բա մի ձև չըլնի՞, որ ադամանդը հավե՛րժ արևի,
Դիմանա՛ չարին: Կամ կա՞ զորություն, ինչով քու շենշող
Գեղեցկությունը հաստատո՛ւն մնա, մի՛շտ հարատևի:

Թե հրաշք չըլնի, թովիչ կմնաս մի քանի տարի:
Այնինչ, թանաքս – հավե՛րժ կպահի կերպարըդ բարի:

Sonnet LXV

Since brass, nor stone, nor earth, nor boundless sea,
But sad mortality o'ersways their power,
How with this rage shall beauty hold a plea,
Whose action is no stronger than a flower?

O! how shall summer's honey breath hold out,
Against the wrackful siege of battering days,
When rocks impregnable are not so stout,
Nor gates of steel so strong but Time decays?

O fearful meditation! where, alack,
Shall Time's best jewel from Time's chest lie hid?
Or what strong hand can hold his swift foot back?
Or who his spoil of beauty can forbid?

O! none, unless this miracle have might,
That in black ink my love may still shine bright.

Սոնետ 66-րդ

Հենց որ տենում եմ՝ արժանավորը – մուրացկան ծնված,
Ոչնչությունը – հպարտ ու վստահ, խանդավառ ու պերճ,
Անմեղ հավատը – հարգ ու պատվից զուրկ, խեղճ ու կործանված,
Քե՛զ եմ կանչում, մա՛հ – որ փրկես էս խոլ ցավերից անվերջ:

Ախր պատիվը – տրված լոկ ցոփի՞ն, լկտի՛ ու բորոտ,
Կույս առաքինին – հարկադիր պոռնիկ կամ զորեղին հա՞րճ,
Ուղղամիտ, ազնիվ, գոռ կատարյալը – տանիքի կարո՞տ,
Իսկական ուժը – մի խեղճ հաշմանդա՞մ, թերասուն ու կա՞րճ,

Արվեստի լեզուն – կապած ու կտրա՞ծ, տգետի կամքո՞վ,
Շառլատանները – հանճարին հսկո՞ղ, հռչակված հանճա՞ր,
Պարզ ու հստակը – անպատիվ արած լկտի լուտանքո՞վ,
Ու բարին – գերի՞ բռնակալներին, հլու ու անճա՞ր:

Սրանցից հոգնած – կեթա՛յի, սե՛ր իմ, լո՛ւռ, անժամանակ,
Թե որ մեռնելով – քե՛զ չթողայի անտե՛ր ու մենակ:

** Համեմատելի ա Համլետի մենախոսության մի կտորի հետ, տես նախաբանը:*

Sonnet LXVI

Tired with all these, for restful death I cry,
As to behold desert a beggar born,
And needy nothing trimm'd in jollity,
And purest faith unhappily forsworn,

And gilded honour shamefully misplaced,
And maiden virtue rudely strumpeted,
And right perfection wrongfully disgraced,
And strength by limping sway disabled

And art made tongue-tied by authority,
And folly, doctor-like, controlling skill,
And simple truth miscalled simplicity,
And captive good attending captain ill:

Tired with all these, from these would I be gone,
Save that, to die, I leave my love alone.

Սոնետ 67-րդ

Մարդն արդեն տարեց – խի՞ պիտի հասնի խղճուկ ծերության,
 Ու իր գոյությամբ բնության շուքը ավիրի, պղծի,
 Ու իր էդ մեղքով – խիստ հզորանա մեջը հանրության,
 Ի՛ր օրինակով կարգը բնական – ակամա եղծի:

Խի՞ պիտի դեմք ու այտերն էդ մարդու պատվեն շպարով,
 Որ ուրիշները իրան համարեն մի հոյակապ զարդ,
 Ինքն էլ հա ձգտի շպար կեղծամին, հետո, ոչ բարով –
 Զարդարի իրան, երբ որ հենց ի՛նքն ա զարդարուն մի վարդ:

Երբ Բնությունը սնանկ ա ինքնին, ու արունն իսպառ
 Կարմիր չի ներկում նախկին պատանու այտերը գունատ,
 Խի՞ ա ման գալի էդ թռչնած վարդին երանգ ու շպար,
 Խի՞ չի վերանում էդ անգույն մարդը, չոր ու ուժահատ:

Որ գլխի ընկնենք, որ իրա շուքը (խղճուկ էս պահին),
 Շա՛տ-շատ էր շքեղ, չնայած էսօր հասել ա մահին:

Sonnet LXVII

Ah! wherefore with infection should he live,
 And with his presence grace impiety,
 That sin by him advantage should achieve,
 And lace itself with his society?

Why should false painting imitate his cheek,
 And steal dead seeming of his living hue?
 Why should poor beauty indirectly seek
 Roses of shadow, since his rose is true?

Why should he live, now Nature bankrupt is,
 Beggared of blood to blush through lively veins?
 For she hath no exchequer now but his,
 And proud of many, lives upon his gains.

O! him she stores, to show what wealth she had
 In days long since, before these last so bad.

Սոնետ 68-րդ

Պոռնիկ քարտե՛զն ա արդեն ակոսում նախկին պատանու
 Դեմքը զարդարուն, ուր մի ժամանակ հմա՛յքն էր գարնան:
 Մեռնող օրերի աշո՛ւնն ա քիչ-քիչ վերջին մոտենում,
 Շղարշի համար գործի դնելով ըշպա՛րն ու հինան:

Ու գանգուրներն էլ շքեղ պարիկի, շեկ կամ ոսկեգույն,
 Որ կդառնային դագաղի բաժին, իրե՛նք են մաշվում,
 Լուռ ըսքողելով մազերի ժանգը, խամրած ու անգույն,
 Որ ջահել վախտը – գուցե ծածկեին մի ուրի՛շ աշուն:

Անտիկ հմայքը, վսեմ, սրբազան, էլի՛ ա առկա,
 Հմի – առանց նախշ, թեև ճշմարիտ ու առանց կարիք:
 Ծաղիկն այլ ծաղկով նորից նախշելը – էրա՛զ ա, չկա՛,
 Էլ հնար չկա՛ թռչնած ծաղիկը դառնա ա՛յլ պարիկ:

Խոլ բնությունը իրան սարքել ա քարտե՛զ ակոսված,
 Որ հմայքն անտիկ – լուռ հակադրի արվեստին քոսված:

Sonnet LXVIII

Thus is his cheek the map of days outworn,
 When beauty lived and died as flowers do now,
 Before these bastard signs of fair were born,
 Or durst inhabit on a living brow;

Before the golden tresses of the dead,
 The right of sepulchres, were shorn away,
 To live a second life on second head;
 Ere beauty's dead fleece made another gay:

In him those holy antique hours are seen,
 Without all ornament, itself and true,
 Making no summer of another's green,
 Robbing no old to dress his beauty new;

And him as for a map doth Nature store,
 To show false Art what beauty was of yore.

Սոնետ 69-րդ

Քու արտաքինը, ինչը հասու ա աշխարհքին արար,
 Մտքի կամ հոգու բարելավմունքի կարիքը չունի՝
 Ով էլ որ ընի – լեզվով ու հոգով, միշտ ու միալար
 Քու գո՛վքն ա երգում, թե նույնիսկ հետո – ոխ ու քեն ունի:

Արտաքինը քու – մի՛շտ ա պսակվում գովքով ձևական,
 Բայց հենց նո՛ւյն մարդը, ով ուզած-չուզած տե՛սքդ ա գովում,
 Հենց որ տենում ա աչքերին անհաս խո՛րքդ տևական,
 Հիասթափվում ա, հետո ականա քե՛զ ա փնովում:

Իրա հայացքը մեխվում ա հասնում մտքի՛դ խորքերին,
 Քու արարքների՛ն, երբ որ անցնում ա ճոխ այգուդ մոտով,
 Գռեհիկներն էլ, չնայած իրանց բարի խոսքերին,
 Ծաղկունքիդ բույրը մի՛շտ են խաթարում ճահճի գաղջ հոտով:

Ախր բուրմունքդ խի՞ սազական չի տեսքիդ արտաքին:
 Մի՛ պատճառ կա լոկ. բերքդ հասու ա ամմե՛ն-ամենքին:

Sonnet LXIX

Those parts of thee that the world's eye doth view
 Want nothing that the thought of hearts can mend;
 All tongues, the voice of souls, give thee that due,
 Uttering bare truth, even so as foes commend.

Thy outward thus with outward praise is crown'd;
 But those same tongues, that give thee so thine own,
 In other accents do this praise confound
 By seeing farther than the eye hath shown.

They look into the beauty of thy mind,
 And that in guess they measure by thy deeds;
 Then, churls, their thoughts, although their eyes were kind,
 To thy fair flower add the rank smell of weeds:

But why thy odour matcheth not thy show,
 The soil is this, that thou dost common grow.

Սոնետ 70-րդ

Ախր, ի՞նչ անես – քեզ չմոռտի ամեն մի անճար:
 Սևացնողը միշտ նշան ա բռնում թիրախին սիպտա՛կ:
 Սքանչելիքի սև ուղեկիցը կասկածա՛նքն ա չար,
 Ինչն ագռավի պես աղավաղում ա մեղեդի՛ն հստակ:

Բանի տեղ մի դիր: Բամբասը մենակ – քու արժանիքի՛
 Վկայությունն ա, ինչն ախր, վերջը, մի օր կերեվա:
 Անբիժ էակը բաժին ա դառնում չարի ժանիքին,
 Այնինչ քու հոգին հենց անարա՛տ ու անբիժ արև ա:

Քեզ չի խաթարե ջահելին վնաս և ո՛չ մի դարան:
 Դու դիմացել ես ամենա՛յն գրոհ ու պաշարմունքի:
 Բայց ասված գովքը հեչ էլ հերիք չի, որ չար ավարան
 Մնա անծպտուն, ու էլ չդիմի սև՝ արարմունքի:

Թե չլսեին բամբասանքներին ու չար ստերին,
 Արքայազնի պես – տե՛ր կդառնայիր սաղի՛ սրտերին:

SONNET LXX

That thou art blamed shall not be thy defect,
 For slander's mark was ever yet the fair;
 The ornament of beauty is suspect,
 A crow that flies in heaven's sweetest air.

So thou be good, slander doth but approve
 Thy worth the greater, being wooed of time;
 For canker vice the sweetest buds doth love,
 And thou present'st a pure unstained prime.

Thou hast passed by the ambush of young days
 Either not assailed, or victor being charged;
 Yet this thy praise cannot be so thy praise,
 To tie up envy, evermore enlarged,

If some suspect of ill masked not thy show,
 Then thou alone kingdoms of hearts shouldst owe.

Սոնետ 71-րդ

Երբ որ ես մեռնեմ, արցունքի ո՛չ մի կաթիլ կամ առու:
 Հենց որ քեզ հասնի խո՛ւ ժամազանգի ղողա՛նջը մռայլ,
 Ասա՛ աշխարհին, որ արդեն չկա՛մ, փախել եմ հեռո՛ւ,
 Որ մասնակից եմ դժնի որդերի խնջույքի՛ն շռայլ:

Ու երբ սա կարդաս, թո ո՛չ մի վայրկյան սրանց հեղինակ
 Ձե՛ռը չհիշես, որովհետև քեզ էնքան, էնքա՛ն եմ սիրում,
 Որ չե՛մ ուզենա, որ ինձ հիշելով, մի օր, օրինակ,
 Ի՛նձ միտդ բերես, ու նորից ողբաս – արցո՛ւնք ու արուն:

Ու շա՛տ լավ կըլնի, որ հեգ անունս շատ հաճախ չտաս,
 Ու ապագայում, գալիք օրերին, երբ դառնամ փոշի,
 Ոչ մի պայմանով գիրքս չբացե՛ս, չլա՛ս, չխնդա՛ս:
 Թո իմ անունը թաղվի խորքե՛րը քու միտք ու հուշի:

Ախր որ սրանք մի՛ վայրկյան տենան, որ սգավոր ես,
 Թե ի՛նձ ձեռ կառնեն, թե քու հրճվա՛նքը, թե քու սո՛ւգն ու քե՛զ:

SONNET LXXI

No longer mourn for me when I am dead
 Than you shall hear the surly sullen bell
 Give warning to the world that I am fled
 From this vile world with vilest worms to dwell:

Nay, if you read this line, remember not
 The hand that writ it, for I love you so,
 That I in your sweet thoughts would be forgot,
 If thinking on me then should make you woe.

O! if, I say, you look upon this verse,
 When I perhaps compounded am with clay,
 Do not so much as my poor name rehearse;
 But let your love even with my life decay;

Lest the wise world should look into your moan,
 And mock you with me after I am gone.

Սոնետ 72-րդ

Որ էս աշխարհը քեզ մի օր չասի. «Ասա՛ կամ հուշի՛,
Թե վաստակն իրա, օրինակ, ի՞նչն ա, որ նույնիսկ հմի
Երբ ինքը չկա, սիրում ես իրան», ինձ հեչ մի հիշի,
Որովհետև չես կարա իրանց համոզես, որ գի՛ն ունեի:

Թե ըսենց չանես, պիտի սո՛ւտ ասես իմ կյանքի մասին,
Խաբկա՛նք հորինես, որ հուշս դառնա մի գլուխգործո՛ց,
Ու փառաբանես, շա՛տ ավելի շատ, քան կարա ասի
Ճշմարտությունը – անպաճո՛ւյճ, անզե՛ն, մերկապարանո՛ց:

Սրա համար էլ, որ սրսուռ սերըդ չթվա եղծված,
Որ սիրուդ խաթեր ստիպված չըլնես մի սուտ հորինես,
Թո իմ անունը թաղվի հենց ի՛մ հետ, ու մնա թաղվա՛ծ,
Ու թո մոռացվի, որ ոչ հենց ի՛նքս, ոչ դո՛ւ – ամանչե՛ս:

Ախր ես ինքս իմ արարքներից շա՛տ եմ ամանչում:
Դու է՛լ ամաչի, քանզի ճիշտ սերը սուտ չի՛ ճանանչում:

Sonnet LXXII

O! lest the world should task you to recite
What merit lived in me, that you should love
After my death,--dear love, forget me quite,
For you in me can nothing worthy prove.

Unless you would devise some virtuous lie,
To do more for me than mine own desert,
And hang more praise upon deceased I
Than niggard truth would willingly impart:

O! lest your true love may seem false in this
That you for love speak well of me untrue,
My name be buried where my body is,
And live no more to shame nor me nor you.

For I am shamed by that which I bring forth,
And so should you, to love things nothing worth.

Սոնետ 73-րդ

Երբ նայում ես ինձ, է՛ն եղանակն ա քու աչքին գալի,
 Երբ ցուրտ ու դողդոջ տերևն ա կախ-կախ ճղների ծերին,
 Տեղ-տեղ դեղնաշոր, տեղ-տեղ շատ կամ քիչ, քամին էլ տալի
 Ու օրորում ա հատուկենտ ու խեղճ երգող ծտերին:

Երբ նայում ես ինձ, հիշում ես տարտամ, աղոտ մայրամուտ,
 Երբ արևելքից աղջամուղջը լուռ սողում ա առաջ
 Ու կուլ ա էթում գիշերվանը սև, անիմաստ ու մութ,
 Ինչը վախճանի քույրն ա հարազատ, խուլ ու անհառաչ:

Երբ նայում ես ինձ, աչքիդ ա գալի մարմրող կրակ,
 Ուր անթեղվում են շեկ ածուխները – ջահել օրերի
 Մոխիր շիրիմում: Ու քու համար ես – ոնց որ մի ճրագ,
 Ինչը հևասպառ դառել ա դողդոջ, անուժ ու թերի:

Էդ վախտն զգում ես, որ գլորվում եմ խավա՛րը անդունդ,
 Ու վերջիս վախից սերըդ դառնում ա անասելի թունդ:

Sonnet LXXIII

That time of year thou mayst in me behold
 When yellow leaves, or none, or few, do hang
 Upon those boughs which shake against the cold,
 Bare ruined choirs, where late the sweet birds sang.

In me thou see'st the twilight of such day
 As after sunset fadeth in the west;
 Which by and by black night doth take away,
 Death's second self, that seals up all in rest.

In me thou see'st the glowing of such fire,
 That on the ashes of his youth doth lie,
 As the death-bed, whereon it must expire,
 Consumed with that which it was nourish'd by.

This thou perceiv'st, which makes thy love more strong,
 To love that well, which thou must leave ere long.

Սոնետ 74-րդ

Բայց ճիշտն է՛ն կըլնի, որ երբ չարը գա (իսկ ինքը կգա՛,
 Կձերբակալի՛ ու ինձ կտանի՛, ի՛նչ էլ որ անեմ),
 Հենց էս տողերիս մե՛ջն ինձ որոնես: Սրա՛նք են վկա
 Իմ էությանը: Դու սրա՛նք հիշի, երբ հավերժ քնեմ:

Երբ հետո, մի օր, էսքանը կարդաս, հաստատ ման կգաս,
 Թե իմ ո՛ր մասն էր, որ քու խորանի առա՛ջն էր դրված:
 Հողն ախր կարա մենակ հո՛ղ դառնա: Դու էսի կզգա՛ս –
 Ու համ էլ կզգաս, որ հենց հոգի՛ս էր քեզ զոհաբերված:

Կնշանակի, քու կորցրածը (երբ ես մահանամ),
 Իմ հոգու թերմացք ու հողի բաժին մարմի՛նս կըլնի,
 Դժնի գերանդու ավա՛րը վերջին – ժա՛նտ, որդախնամ,
 Ինչը հիշելու կամ ավսոսալու արժանիք չունի՛:

Մարմնի արժեքը հոգու կացարան ըլնելն ա մենակ,
 Հոգո՛ւ արժեքն ա իսկական արժեք, ամմե՛ն ժամանակ:

Sonnet LXXIV

But be contented when that fell arrest
 Without all bail shall carry me away,
 My life hath in this line some interest,
 Which for memorial still with thee shall stay.

When thou reviewest this, thou dost review
 The very part was consecrate to thee:
 The earth can have but earth, which is his due;
 My spirit is thine, the better part of me:

So then thou hast but lost the dregs of life,
 The prey of worms, my body being dead;
 The coward conquest of a wretch's knife,
 Too base of thee to be remembered.

The worth of that is that which it contains,
 And that is this, and this with thee remains.

Սոնետ 75-րդ

Խոհերիս դաշտի անձրևը գարնան, գո՛ռ ու կենարար,
 Հենց դո՛ւ ես, որ կաս: Կառչած քու տեսքի փայլ ու նշխարից,
 Նման եմ գծուծ, կծծի՛ ժլատի, ով լի, անհամար
 Գանձե՛րն ա պահում խանդ ու սարսափով – արար աշխարհից:

Երբեմն դրանք վայելում եմ լուռ, բայց տարիքն անքուն
 Գլխի ա քցում. «Մի օր կմնաս առանց էս գանձի»:
 Հետո հրճվում եմ, որ մեն-մենակ ենք, առանձին, թաքուն,
 Հետո ուզում եմ՝ աշխարհը տենա – ու մե՛զ նախանձի:

Մեկ-մեկ քու տեսքի գոռ ու փառահեղ խնջույքի՛ց եմ կուշտ,
 Բայց մի քիչ հետո, երբ հեռանում ես, ե՛ս, սոված, մոլոր,
 Բավարարվում եմ լոկ տեսքի՛դ հուշով: Բայց գիտեմ, անշուշտ,
 Գալիք հրճվանքիս աղբյուրը դո՛ւ ես: Ա՛յ ըսե՛նց ա, որ –

Մեկ հղիանում եմ ու անհագ սնվում, գոհ ու կշտացած,
 Մեկ-մեկ էլ սովից լրի՛վ եմ հյուծվում, հեգ ու վշտացած:

Sonnet LXXV

So are you to my thoughts as food to life,
 Or as sweet-season'd showers are to the ground;
 And for the peace of you I hold such strife
 As 'twixt a miser and his wealth is found.

Now proud as an enjoyer, and anon
 Doubting the filching age will steal his treasure;
 Now counting best to be with you alone,
 Then better'd that the world may see my pleasure:

Sometime all full with feasting on your sight,
 And by and by clean starved for a look;
 Possessing or pursuing no delight
 Save what is had, or must from you be took.

Thus do I pine and surfeit day by day,
 Or gluttoning on all, or all away.

Սոնետ 76-րդ

Կարող ա ասես. «Տողերդ խի՞ են զուրկ նոր սլացքից,
 Կտրուկ անցքերից, ելևէջից թա՛րմ, հզո՛ր, վարարուն:
 Էսքան ժամանակ խի՞ չես հեռանում քու հին ընթացքից,
 Նո՛ր ձև հորինում, նո՛ր չափ ու ռիթմ, նո՛ր միս ու արուն»:

Կարող ա ասես. «Խի՞ ես անընդհատ նույն բանը գրում,
 Նո՛րը արարի, քու հին ձևերը աղբամա՛նը քից,
 Բառերդ, լրի՛վ, քու հին գրերի շորե՛րն են կրում –
 Ախր անունըդ վռա՛գ եմ ջոկում – քու սաղ գրվածքից»:

Սրանք ես գիտեմ: Գիտե՛մ, որ մենակ քե՛զ եմ տարփողում,
 Որ գիրըս մենակ սիրո՛ւց ա խոսում, լրիվ ու հատ-հատ,
 Սրա համար էլ բառերիս մենակ շորե՛րն եմ փոխում,
 Ու սիրուս քուրան նո՛յն վառելիքն ա ծախսում անընդհատ:

Ոնց որ արևն ա, որ միշտ, օրեցօր, թե հի՛ն ա, թե նո՛ր,
 Սիրուս խոսքերն էլ հա՛ կրկնվում են, ամմե՛ն-ամմեն օր:

Sonnet LXXVI

Why is my verse so barren of new pride,
 So far from variation or quick change?
 Why with the time do I not glance aside
 To new-found methods, and to compounds strange?

Why write I still all one, ever the same,
 And keep invention in a noted weed,
 That every word doth almost tell my name,
 Showing their birth, and where they did proceed?

O! know sweet love I always write of you,
 And you and love are still my argument;
 So all my best is dressing old words new,
 Spending again what is already spent:

For as the sun is daily new and old,
 So is my love still telling what is told.

Սոնետ 77-րդ

Հայլիդ ցույց կտա, թե քու պերճանքը ո՛նց ա թառամում,
Ու անսահման թանգ ժամ ու օրերը ո՛նց են դառնում ծուխ,
Ու շուտով կզգաս – խոհերի՛դ գիրքն ա արդեն զառամում,
Ու դաս կքաղես. «Մտքիս կրակը դառնում ա ածո՛ւխ»:

Քու հայլու մեջի կնճիռ-ակոսը անշեղ կավետի,
Որ բաց ա արդեն քու գերեզմանի երախը դժնի:
Քեզ նշմար կտա ժա՛մն արևային. «Արդեն հավետի
Ճամփի՛ն ես անդարձ, ու անըսպառ չի՛ մասը քու բաժնի»:

Ուշադի՛ր կարդաս հուշերիդ գիրքը, է՛դ վախտ կիմանաս,
Էջե՛ր կան դատարկ: Կան քու ուղեղի սանե՛րը նախկին,
Մտքե՛րդ մանուկ, արդեն անծանոթ – անմե՛ղ, անվնաս,
Թես հոգսածին: Ա՛յ, էդ հոգսերի՛ն տեր դառի կարգին:

Թե հա՛ գուրգուրես սաներիդ մանուկ, կըլնես անկորո՛ւստ,
Ու հա՛մ կշահես, հա՛մ գիրքդ կըլնի շքե՛ղ ու հարուստ:

Sonnet LXXVII

Thy glass will show thee how thy beauties wear,
Thy dial how thy precious minutes waste;
The vacant leaves thy mind's imprint will bear,
And of this book, this learning mayst thou taste.

The wrinkles which thy glass will truly show
Of mouthed graves will give thee memory;
Thou by thy dial's shady stealth mayst know
Time's thievish progress to eternity.

Look what thy memory cannot contain,
Commit to these waste blanks, and thou shalt find
Those children nursed, delivered from thy brain,
To take a new acquaintance of thy mind.

These offices, so oft as thou wilt look,
Shall profit thee and much enrich thy book.

Սոնետ 78-րդ

Քու սուրբ խորանին էնքա՛ն անգամ եմ ձեռներս պարզե
Ու, ոգեշնչված, պերճ տողեր գրե, որ դո՛ւ ես մուսաս:
Ու ուրիշներն էլ, հետևելով ինձ, գրի՛չ են մարզե –
Քեզնո՛վ ոգեշունչ: Ու գիրն իրանց կա, քանի հենց դո՛ւ կաս:

Հայացքդ նույնիսկ անլեզու խուլի՛ն կանի լեզվանի,
Ու ընե՛նց կանի, որ տգետն անուս՝ օդում սավառնի.
Ուսյալ միջակին կդարձնի հզոր – պոե՛տ անվանի,
Խեղված հզորին նոր ավյուն կտա, որ սա թև՝ առնի:

Բայց էլի մե՛կ ա, հպարտ եմ անչափ իմ սարքած շենքով,
Ինչի ակունքն ու արարիչ մայրը – հենց ոգի՛ն ա քու:
Անշուքը շո՛ւքն ա իրանց տողերի – լոկ քո՛ւ շնորհքով,
Իրանց արվեստը անշուք նկա՛ր ա – առանց քու ոգու:

Ախր հենց ի՛նքդ, հենց դո՛ւ ես գրիս ակո՛ւնքը բյուրեղ,
Քու էությո՛ւնն ա տգետիս դարձնում ուսյալ ու զորեղ:

Sonnet LXXVIII

So oft have I invoked thee for my Muse,
And found such fair assistance in my verse
As every alien pen hath got my use
And under thee their poesy disperse.

Thine eyes, that taught the dumb on high to sing
And heavy ignorance aloft to fly,
Have added feathers to the learned's wing
And given grace a double majesty.

Yet be most proud of that which I compile,
Whose influence is thine, and born of thee:
In others' works thou dost but mend the style,
And arts with thy sweet graces graced be;

But thou art all my art, and dost advance
As high as learning, my rude ignorance.

Սոնետ 79-րդ

Երբ քու կերպարը շունչ ու ակունքն էր մենակ ի՛մ գրի,
 Ի՛մ տողերն էին նրբագեղ տեսքիդ արտացոլքը պերճ:
 Իսկ էսօր արդեն հիվա՛նդ ա Մուսաա: Բա էլ ո՞նց կրի
 Նվազ ուսերին քու գեղեցկության հմա՛յքը անվերջ:

Հա՛ համաձայն եմ, ո՛վ իմ քաղցր սեր, էդ նոր, ավելի
 Վարպետ պոետը գովքդ երևի շա՛տ լավ ա անում,
 Բայց ինքը, ախր, ինչ է՛լ հորինի, հենց դո՛ւ ես տալի:
 Ինքն ինչ էլ գրի, քեզնի՛ց ա խլում, գողանում, տանում:

Թե պատկերում ա առաքինի՛ քեզ, բա դու արժան չէ՞ս –
 Բա ունե՞ս արատ: Թե պատկերում ա քեզ չքնաղագե՛ղ,
 Կրկնում ա հենց քե՛զ: Տեղով մեկ – գո՛վք ես, վսե՛մ, լուսերես,
 Ու քեզնից բացի չկա՛ ուրիշ գովք – ավելի շքեղ:

Ու չմտածես, թե ինքը գովքդ աստծուց ա ճարե,
 Ախր էդ գովքի շոր ու աստառին դո՛ւ ես վճարե:

Sonnet LXXIX

Whilst I alone did call upon thy aid,
 My verse alone had all thy gentle grace;
 But now my gracious numbers are decayed,
 And my sick Muse doth give an other place.

I grant, sweet love, thy lovely argument
 Deserves the travail of a worthier pen;
 Yet what of thee thy poet doth invent
 He robs thee of, and pays it thee again.

He lends thee virtue, and he stole that word
 From thy behaviour; beauty doth he give,
 And found it in thy cheek: he can afford
 No praise to thee, but what in thee doth live.

Then thank him not for that which he doth say,
 Since what he owes thee, thou thyself dost pay.

Սոնետ 80-րդ

Ո՛նց եմ կատաղում, երբ որ գրիչս քե՛զ ա պատկերում,
 Ու էդ ժամանակ մի ուրիշ պոետ նույն բա՛նն ա անում –
 Իրա գոռ վրձնի նուրբ հարվածներով հենց քե՛զ ա գերում:
 Ձեռս էդ պահին լուռ դողդողում ա, լեզուս համրանում:

Արժանիքներդ ախր անվերջ են, մի վիթխարի ծով,
 Ուր լող ա տալի – ստորադասն է՛լ, վեսն է՛լ մեծամիտ –
 Ես իմ նավակով, ինքն իրա նավով, հսկա, ապահով,
 Որ հենց նո՛ւյն ծոցը իրար հետ հասնենք, ասես կանխամիտ:

Քու ծանծաղ ջուրը ինձ հերիք կանի՛ – էրեսին մնամ,
 Բայց հսկա նավին խո՛րը ջուր ա պետք, որ հանգիստ լողա:
 Փոթորիկ ըլնի, ուժ չե՛մ ունենա – որ շատ դիմանամ,
 Իսկ ինքը, հպարտ, խորախոր ծովում չի էլ դողդողա:

Թե ինքը ծաղկի, ես էլ շարտվեմ ա՛փը քարքարոտ,
 Կմխիթարվեմ, որ ունեցել եմ, թե սե՛ր, թե՛ կարո՛տ:

Sonnet LXXX

O! how I faint when I of you do write,
 Knowing a better spirit doth use your name,
 And in the praise thereof spends all his might,
 To make me tongue-tied speaking of your fame.

But since your worth, wide as the ocean is,
 The humble as the proudest sail doth bear,
 My saucy bark, inferior far to his,
 On your broad main doth wilfully appear.

Your shallowest help will hold me up afloat,
 Whilst he upon your soundless deep doth ride;
 Or, being wracked, I am a worthless boat,
 He of tall building, and of goodly pride:

Then if he thrive and I be cast away,
 The worst was this, my love was my decay.

Սոնետ 81-րդ

Որ շատ էլ ապրեմ, ու մի խոսք գրեմ քու շիրմաքարին,
 Կամ դո՛ւ իմանաս, որ ե՛ս, հողի տակ, կե՛ր եմ որդերին,
 Անունըդ, մե՛կ ա, հավե՛տ կմնա ապագա դարին:
 Ես կանւանամ, իսկ դո՛ւ – կմնաս գրքիս թերթերին:

Ու այսուհետև անունիդ կյանքը չի՛ ունենա վերջ:
 Հենց որ ես մեռնեմ, անունըս շատ շուտ կդառնա անհայտ,
 Ու ինձ կթաղեն մի պա՛րզ ու անշուք գերեզմանի մեջ,
 Բայց քո՛ւ աճյունը – հաստա՛տ կիմանա ամմե՛ն մի անհատ:

Ոտանավորս, նուրբ ու զարդարուն, ա՛ռ քեզ հուշարձան,
 Որ էտի կարդան գալի՛ք օրերի աչքերը խոհուն:
 Ոչ ե՛ս կտենամ, տողերս էդ ո՛նց հուշարձան դարձան,
 Ոչ մեր օրե՛րը: Սրանք է՛լ կըլնեն անցյա՛լ անանուն:

Բայց վսեմ գրչիս անմահ զորությամբ – դու կապրես անվերջ,
 Ու քու կերպարը հավե՛տ կմնա հիասքա՛նչ ու պերճ:

Sonnet LXXXI

Or I shall live your epitaph to make,
 Or you survive when I in earth am rotten,
 From hence your memory death cannot take,
 Although in me each part will be forgotten.

Your name from hence immortal life shall have,
 Though I, once gone, to all the world must die:
 The earth can yield me but a common grave,
 When you entombed in men's eyes shall lie.

Your monument shall be my gentle verse,
 Which eyes not yet created shall o'er-read;
 And tongues to be your being shall rehearse,
 When all the breathers of this world are dead;

You still shall live, such virtue hath my pen,
 Where breath most breathes, even in the mouths of men.

Սոնետ 82-րդ

Հա՛, դու չես էղե Մուսային ընկեր, էս նորոգ դարում,
 Ու քու մեղքը չի, որ հավանում ես բառերը ճոռոմ –
 Որ գործածում են նոր գրողները ու գիրք զարդարում,
 Փառաբանելով սիրեցյալներին, անգո՛ւյն ու թոռոմ:

Ինքդ խոհո՛ւն ես, ու չքնա՛ղ տեսքդ – վերի՛ց ա օծված,
 Ու վե՛ր ես գովքից: Բայց երբ անընդհատ նույն բա՛նն ես լսում,
 Դու է՛լ ես հոգնում փառաբանության ձևերից ծեծված,
 Ուզում ես լսես, թե էս նորերը ի՛նչն են նո՛ր ասում:

Արա՛, բան չկա: Բայց երբ կշտանաս բառերից փքուն
 Ճառախոսների, ովքեր քեզ, իրո՛ք, շատ են համակրում,
 Հլը ուշ դարձրու, թե բարեկամդ, ճիշտ սերն իր հոգում,
 Պարզ ու ճիշտ խոսքով քու գովասանքը ի՛նչ կերպ ա գրում:

Վառ գույն ու ներկի կարիքը ունի անգո՛ւյնը մենակ,
 Բայց քո՛ւ հասցեին – գույնը կեղծի՛ք ա, կամ էլ հայհոյանք:

Sonnet LXXXII

I grant thou wert not married to my Muse,
 And therefore mayst without attaint o'erlook
 The dedicated words which writers use
 Of their fair subject, blessing every book.

Thou art as fair in knowledge as in hue,
 Finding thy worth a limit past my praise;
 And therefore art enforced to seek anew
 Some fresher stamp of the time-bettering days.

And do so, love; yet when they have devised,
 What strained touches rhetoric can lend,
 Thou truly fair, wert truly sympathized
 In true plain words, by thy true-telling friend;

And their gross painting might be better used
 Where cheeks need blood; in thee it is abused.

Սոնետ 83-րդ

Ախր չեմ տեսե, որ դու, մի անգամ, շատ քի՛չ ըշպարվես:
 Քու չքնաղ դեմքը ըսքանչելի ա – առա՛նց մի ըշպար:
 Չէի մտածում (առանց մի կասկած), թե կհարմարվես
 Բանաստեղծների ամուլ ջանքերին, կե՛ղծ ու անըսպառ:

Էս մտայնությամբ, ես, տեղըս նստած, քեզ չէ՛ի գովում,
 Լրիվ հակառակ է՛ն պոետներին, ովքեր անտեղյակ,
 Որ կերպարանքդ, հենց իր գոյությա՛մբ, աշխա՛րհ ա թովում,
 Պարտք են համարում – կե՛ղծը հորինեն, սրսուռի տեղակ:

Իմ լռությունը զո՛ւր ես համարում մե՛ղք կամ անտեղի:
 Էդ լռությունը, գիրըս, անկասկած, դարձնում ա խոսո՛ւն:
 Խոսքիս պակասը նպատակ չունի՛ շուքդ անթեղի,
 Իսկ եղծած գովքը վսե՛մն ա թաղում շիրիմի փոսում:

Կյանքն ավելին ա քու մի՛ աչքի մեջ, չքնաղ ու անչար,
 Քան զույգ պոետի հորինած գովքի՛, յանի անաչառ:

Sonnet LXXXIII

I never saw that you did painting need,
 And therefore to your fair no painting set;
 I found, or thought I found, you did exceed
 The barren tender of a poet's debt:

And therefore have I slept in your report,
 That you yourself, being extant, well might show
 How far a modern quill doth come too short,
 Speaking of worth, what worth in you doth grow.

This silence for my sin you did impute,
 Which shall be most my glory being dumb;
 For I impair not beauty being mute,
 When others would give life, and bring a tomb.

There lives more life in one of your fair eyes
 Than both your poets can in praise devise.

Սոնետ 84-րդ

Հմայքիդ չափը ո՞վ կընդարձակի սրանից ավել,
 Երբ դո՛ւ սահմանն ես ամենայն չափի – տիպա՛ր, օրինա՛կ,
 Երբ էս աշխարհում գոյություն չունի՝ քեզնից առավել,
 Թե՛ բորբ արևի, թե՛ օվկիանոսի, թե՛ պաղ Լուսնի տակ:

Անճար գրիչը գուցե եղածը մի քիչ շատացնի,
 Որ քու հրաշքը դառնա առավել, արտառոց ու ջինջ,
 Բայց անաչառը, թե որ ճշմարտի սահմանը չանցնի,
 Քեզ արարելուց չի՛ ավելացնի եղածին ոչինչ:

Կվեկալի ու – գիծդ կքաշի, առանց այլաբան,
 Ու թե բարդի չես, քեզ չի պատկերի նման մի բարդու,
 Ու չի մոգոնի կամ չի քչացնի ոչի՛նչ, ո՛չ մի բան,
 Որ չխաթարի պարզն ու վսեմը: Լսո՞ւմ ես, իսկ դու

Անե՛ծք ես դարձնում կերպարըդ չքնադ, վերուստ հոյակապ,
 Երբ թույլ ես տալի – քեզ փառաբանի ամմե՛ն մի անկապ:

Sonnet LXXXIV

Who is it that says most, which can say more,
 Than this rich praise, that you alone, are you,
 In whose confine immured is the store
 Which should example where your equal grew?

Lean penury within that pen doth dwell
 That to his subject lends not some small glory;
 But he that writes of you, if he can tell
 That you are you, so dignifies his story.

Let him but copy what in you is writ,
 Not making worse what nature made so clear,
 And such a counterpart shall fame his wit,
 Making his style admired every where.

You to your beauteous blessings add a curse,
 Being fond on praise, which makes your praises worse.

Սոնետ 85-րդ

Իմ համր Մուսան, սուս ու բարեկիրթ, ծպտուն չի հանում,
 Երբ արժանիքդ երկինք ա հանում բազում ա՛յլ պոետ –
 Ոսկեղեն գրչով, ինչի շեկ փայլից ա՛չք ա շլանում,
 Ինչը հղկել ա իննը գոռ մուսա, խմբո՛վ, իրար հետ:

Իմ մի՛տքն ա վսեմ, սրանց պոեզիա՛ն, գոռ ու գեղարվեստ:
 Միտքս նման ա մի «ամե՛ն» ասող երեցի՛ տգետ,
 Սաղմոսի վախտը կամ էլ աղոթքի – ով, համեստ-համեստ,
 Անընդհատ, տեղ-տեղ, ասում ա. «Ամե՛ն», քահանայի հետ:

Երբ քե՛զ են գովում, ասում եմ մտքում. «Ճի՛շտ ա, իրո՛ք որ»,
 Ու ամենաթունդ գովասանքներին ի՛մն եմ գումարում,
 Բայց – մենակ մտքում: Իսկ մտքի՛ս սերը թո՛ւնդ ա ու հզոր –
 Ես բառիս ասպար ու զենքի պետը մի՛տքն եմ համարում:

Իրանք, իմացի՛, ընտիր բառերով օ՛ղն են թրատում,
 Իսկ ես, խլաճայն, խորունկ մտքո՛վ եմ քեզ գնահատում:

Sonnet LXXXV

My tongue-tied Muse in manners holds her still,
 While comments of your praise richly compiled,
 Reserve thy character with golden quill,
 And precious phrase by all the Muses filed.

I think good thoughts, whilst others write good words,
 And like unlettered clerk still cry ‘Amen’
 To every hymn that able spirit affords,
 In polished form of well-refined pen.

Hearing you praised, I say “‘tis so, ‘tis true,”
 And to the most of praise add something more;
 But that is in my thought, whose love to you,
 Though words come hindmost, holds his rank before.

Then others, for the breath of words respect,
 Me for my dumb thoughts, speaking in effect.

Սոնետ 86-րդ

Կարո՞ղ ա իրա սլացիկ նավի ընթացքը ահեղ
(Նպատակադիր – քու գանձերն անգին սա՛ղ նվաճելու),
Շիրիմը դրեց մի՛ տքն իմ ծլարձակ, սրսուռ ու անմեղ,
Իրանց ծննդյան ուղեղ-արգանդում, առանց աճելու:

Գուցե արտառոց ոգիների՞ց էր վսեմ դաս քաղե
Ու երկինք հասե, որ մտքիս ծովը էս տեսակ քամեց:
Իմ տողերը, չէ՛, ոգին կամ ինքը չէին ճապաղե,
Իրա՛ փառքից չէր, որ իմ գրիչը էսքան կարկամեց:

Թո չպարծենա, թե՛ բարեհոգի, մտերմիկ ուրուն,
Համ էլ հենց ի՛նքը, պոե՛տը հզոր, ում (առանց մի ցավ),
Ոգին գիշերով դարձնում էր վսեմ, խորը իմաստուն:
Ես ձախողվեցի, որովհետև իրանցից ո՛չ թե վախեցա,

Այլ որ քու նավը էս նո՛ր պոետի օվկիանը թաղվեց:

Ա՛յ, հենց սրանի՛ց խոսքս չորացավ – ու խի՛ստ ճապաղվեց:

Sonnet LXXXVI

Was it the proud full sail of his great verse,
Bound for the prize of all too precious you,
That did my ripe thoughts in my brain inhearse,
Making their tomb the womb wherein they grew?

Was it his spirit, by spirits taught to write
Above a mortal pitch, that struck me dead?
No, neither he, nor his compeers by night
Giving him aid, my verse astonished.

He, nor that affable familiar ghost
Which nightly gulls him with intelligence,
As victors of my silence cannot boast;
I was not sick of any fear from thence:

But when your countenance filled up his line,
Then lacked I matter; that enfeebled mine.

Սոնետ 87-րդ

Դե, մնաս բարով: Ի՛մը ո՞նց կըլնես, երբ շա՛տ-շատ ես թանգ:
 Դու է՛լ, երևի, գինըդ իսկական – շա՛տ հստակ գիտես:
 Սեփականության պատենտը հե՛տ առ, մեջն ամմե՛ն մի հանգ,
 Ամմե՛ն իրավունք – որոշակի ա, ինձ ու քեզ ի տես:

Ես քեզ ո՞նց պահեմ, իրավունքն ախր դո՛ւ էիր տվե,
 Բայց ես չգիտեմ, իմ ո՞ր գովական վաստակի համար:
 Մեջս չեմ տենում ընծայիդ հարմար գո՛նե մի քվե:
 Ուրեմն իրավ ես, ես պիտի՛ էթամ, պատենտդ հե՛տ առ:

Երբ որ տրվեցիր, ինքդ քու գինը չգիտեիր լավ,
 Կամ էլ ի՛մն էիր որոշե սխալ, ծո՛ւռ ու աղավաղ:
 Քու վսեմ ընծան ըսթա՛փ ա նորից, ու լրի՛վ իրավ,
 Ու քցում բռնում – տո՛ւն ա հետ դառնում, չի՛ մնում, ավա՛ղ:

Հաստա՛տ, էրա՛զ էր, ես էլ էրագիս – հարո՛ւստ պայազատ:
 Հմի զարթնել եմ – լրի՛վ ընչազուրկ, չնայած – ազատ:

* *Աղերս ունի 90-րդ սոնետին:*

Sonnet LXXXVII

Farewell! thou art too dear for my possessing,
 And like enough thou know'st thy estimate,
 The charter of thy worth gives thee releasing;
 My bonds in thee are all determinate.

For how do I hold thee but by thy granting?
 And for that riches where is my deserving?
 The cause of this fair gift in me is wanting,
 And so my patent back again is swerving.

Thy self thou gavest, thy own worth then not knowing,
 Or me to whom thou gav'st it else mistaking;
 So thy great gift, upon misprision growing,
 Comes home again, on better judgement making.

Thus have I had thee, as a dream doth flatter,
 In sleep a king, but waking no such matter.

Սոնետ 88-րդ

Եթե դու հանկարծ մի օր վեկալես ու վերից նայես
 Ինձ կամ վաստակիս – ասես, թե ինքս – չնչին եմ, նվաստ –
 Քո՛ւ կողմը կանցնեմ: Ինչ աստիճան էլ ինձ արհամարես,
 Կասեմ. «Անբիժ ես», թեկուզ ասածս թվա անիմաստ:

Իմ արատները, մեկ-մեկ ու լրիվ, ինքս լա՛վ գիտեմ:
 Հին մեղք ու արատն ընե՛նց շուռ կտամ, ամեն ինչը ես
 Ընե՛նց կպատմեմ, որ ով էլ լսի, դուս գա հենց ի՛մ դեմ,
 Որ ինքս տուժեմ, դո՛ւ մաքուր մնաս, ու հենց դո՛ւ շահես:

Էդ վախտ օգուտը կըլնի փոխադարձ ու շուրջանակի:
 Եթե իմ սերը իմ սա՛ղ մտքերը քո՛ւ գործին լծի,
 Ու ի՛նքդ շահես, հաստա՛տ, իմ շահը կըլնի կրկնակի,
 Թեկուզ վնասվեմ, ու ցավը հոգիս վառի ու կրծի:

Սերըս էնքա՛ն ա, որ լրիվ քո՛ւնն եմ, չնայած զատված:

Ու թո սե՛նց ըլնի, թո ճշտիդ խաթեր դառնամ մրոտվա՛ծ:

Sonnet LXXXVIII

When thou shalt be disposed to set me light,
 And place my merit in the eye of scorn,
 Upon thy side, against myself I'll fight,
 And prove thee virtuous, though thou art forsworn.

With mine own weakness being best acquainted,
 Upon thy part I can set down a story
 Of faults concealed, wherein I am attained;
 That thou in losing me shalt win much glory:

And I by this will be a gainer too;
 For bending all my loving thoughts on thee,
 The injuries that to myself I do,
 Doing thee vantage, double-vantage me.

Such is my love, to thee I so belong,
 That for thy right, myself will bear all wrong.

Սոնետ 89-րդ

Թե մի օր ասես. «Քեզ ո՞վ էր ասում – ինձնից հեռանաս»,
Դատրդ անպայման իմ կռվաններով արդա՛ր կհանեն:
Թե ասես «կա՛ղ ես», դիտմամբ կկաղա՛մ, որ դու իմանաս,
Որ երբեք չի՛լնի մի իրավիճակ – քե՛զ հանդիմանեն:

Ինչքան շատ ըլնի քու ցանկությունը ինձ դառնացնելու,
Որ արդարացնե՛ս ընտրությունը քու, ես քեզնից բեթա՛ր
Ինձ կանվանարկեմ, առանց մատնության շեմը անցնելո՛ւ,
Ու կվերացնեմ հետքերն անցյալի, որ թվամ օտար:

Ու էլ ման չգաս վայրերում սովոր, որ լեզուս, հիմա,
Զուտ պատահական, չտա՛ անունդ – սրբագործելի,
Որ չխաթարեմ բարի համբավդ – բառո՛վ ակամա,
Որ մա՛րդ չիմանա, որ ծանո՛թ էինք, թա՛նգ ու սիրելի:

Ու թե քեզ դատեն, հենց ի՛նձ ի վնաս – երդում է՛լ կուտեմ,
Ու էն սաղ մարդկանց, ում դո՛ւ ես ատում, ա՛նպայման կատեմ:

Sonnet LXXXIX

Say that thou didst forsake me for some fault,
And I will comment upon that offence:
Speak of my lameness, and I straight will halt,
Against thy reasons making no defence.

Thou canst not, love, disgrace me half so ill,
To set a form upon desired change,
As I'll myself disgrace; knowing thy will,
I will acquaintance strangle, and look strange;

Be absent from thy walks; and in my tongue
Thy sweet beloved name no more shall dwell,
Lest I, too much profane, should do it wrong,
And haply of our old acquaintance tell.

For thee, against my self I'll vow debate,
For I must ne'er love him whom thou dost hate.

Սոնետ 90-րդ

Ատի հենց էսօ՛ր, եթե վաղ թե ուշ – պիտի՛ ինձ ատես:
 Էսօ՛ր, երբ կյանքը մտքին դրել ա վաստակս ջնջի՛,
 Միացի՛ բախտի պարսաքարերին, որ ուղիս հատե՛ս –
 Ո՛չ թե ըսպասի, որ մի չա՛ր առիթ քեզ հատուկ կանչի:

Խելահեղ սիրտս էլ չի՛ փոթորկվում խելագար բոցով:
 Նորից ձեռ չտա՛ս ծնկաչոք ողբիս անթեղ կրակին,
 Մռայլ գիշերըս հանկարծ չփոխե՛ս – չա՛ր լուսաբացով,
 Բա՛խտս կանխորոշ – թո մնա խավա՛ր, առանց ճրագի՛:

Թե պիտի լքես, ոտըդ հետ մի՛ քից – հենց էսօ՛ր լքի,
 Որ էս առօրյա ցավ ու դարդերը ցա՛վ չհամարեմ:
 Արի հենց դեմի՛ց: Ու թո վերջնական հարվածը կյանքի
 Ինձ դեմի՛ց հասնի: Ու թո էդ լեղին – դեմի՛ց ճաշակեմ,

Որ մանր-մունր ու անկարևոր ցա՛վը էսօրվա,
 Որ մա՛հ ա թվում, կորըստիդ դիմաց հե՛շ բան էրեվա:

Sonnet XC

Then hate me when thou wilt; if ever, now;
 Now, while the world is bent my deeds to cross,
 Join with the spite of fortune, make me bow,
 And do not drop in for an after-loss:

Ah! do not, when my heart hath 'scaped this sorrow,
 Come in the rearward of a conquered woe;
 Give not a windy night a rainy morrow,
 To linger out a purposed overthrow.

If thou wilt leave me, do not leave me last,
 When other petty griefs have done their spite,
 But in the onset come: so shall I taste
 At first the very worst of fortune's might;

And other strains of woe, which now seem woe,
 Compared with loss of thee, will not seem so.

It echoes also sonnet 87

Սոնետ 91-րդ

Գլուխ են գովում – մեկն իրա փառքով, մեկը – շնորհքով,
 Մեկն իրա ուժով, մեկը շորերով – մոդայիկ ու պերճ,
 Մեկը բազե ու որսաշներով, մեկը նժույգով,
 Մեկը – ծննդով, մեկը – գանձերով, անհուն ու անվերջ:

Ամեն մի կիրքը լոկ իրա՛ն հատուկ հմայքը ունի,
 Ու դրա տերը էտի՛ ա դասում ամեն ինչից վեր,
 Բայց էս բաներից ոչ մեկն իմ համար հե՛շ արժեք չունի –
 Երկինքն ինձ ընծա մի՛ բան ա տվել՝ թանկարժեք նվեր:

Քու սե՛րը մենակ: Ինչը իմ համար տո՛հմ ա ու որակ,
 Հարո՛ւստ ա գանձից: Ու ի՞նչ եմ անում շքե՛ղ շորացուն,
 Հարկավո՞ր են ինձ բազե ու նժույգ, քերծե՛ ու բարակ,
 Երբ քու սիրով եմ ամենահպա՛րտ, գո՛ռ մահկանացուն:

Բայց մի բանն ա վատ, թե մի օր հանկարծ սերդ հե՛շ անես,
 Ինձ, հենց էդ պահին, կդարձնես աղքա՛տ – ու կկործանես:

Sonnet XCI

Some glory in their birth, some in their skill,
 Some in their wealth, some in their body's force,
 Some in their garments though new-fangled ill;
 Some in their hawks and hounds, some in their horse;

And every humour hath his adjunct pleasure,
 Wherein it finds a joy above the rest:
 But these particulars are not my measure,
 All these I better in one general best.

Thy love is better than high birth to me,
 Richer than wealth, prouder than garments' cost,
 Of more delight than hawks and horses be;
 And having thee, of all men's pride I boast:

Wretched in this alone, that thou mayst take
 All this away, and me most wretched make.

Սոնետ 92-րդ

Արա՛, ինչ կարաս, որ գաղտագողի ինձնից հեռանաս,
 Չնայած ցմահ պայման ունեինք, որ ի՛մն ես հավետ:
 Կյանքը նույն պահին կցնդի անտես, հենց որ դու գնաս,
 Որովհետև սնվում ա մենակ քո՛ւ սիրուց, հզոր, կենսավետ:

Էլ խի՞ ըսպասեմ պարսաքարերիդ ահագնահզոր,
 Երբ չնչին քարիդ թեթև հարվածը մա՛հ կպարզևի:
 Որ քու կապրիզից անկախ ըլնեի, էս պահին, էսօ՛ր,
 Շատ ավելի լա՛վ, ավելի հանգի՛ստ, անդա՛րդ կըլնեի:

Ու դարդ չի ըլնի ոչ մի անգամ ինձ – միտքդ բազմադեմ,
 Որովհետև քու սիրո ալեկոծմունքն ա շունչ ու կյանք տալի:
 Բայց ախր մեկ ա, ես երջանի՛կ եմ, որ քո՛ւ սիրածն եմ,
 Որ սիրել եմ քեզ, ու կէթամ սիրված – ու հա՛ անձկալի:

Ախր էդե՞լ ա անթերի չքնադ, ով բիծ չունենա:
 Դավաճանե՞լ ես, էսօր կամ առաջ: Չեմ է՛լ իմանա:

Շեքսպիրի բնագիրն էլ ա հակասական:

Sonnet XCII

But do thy worst to steal thyself away,
 For term of life thou art assured mine;
 And life no longer than thy love will stay,
 For it depends upon that love of thine.

Then need I not to fear the worst of wrongs,
 When in the least of them my life hath end.
 I see a better state to me belongs
 Than that which on thy humour doth depend:

Thou canst not vex me with inconstant mind,
 Since that my life on thy revolt doth lie.
 O what a happy title do I find,
 Happy to have thy love, happy to die!

But what's so blessed-fair that fears no blot?
 Thou mayst be false, and yet I know it not.

Սոնետ 93-րդ

Դեմքիդ չեմ տենում նշան ատելու կամ էլ փոխվելու:
 Թո ես էլ, ասես խաբված ամուսին – հա՛յ յուր էթամ:
 Տեսքով ի՛մն եղի, սրտով – ուրի՛շ տեղ, առանց փախնելու:
 Ու թո սե՛նց ըլնի, թո դեմքիդ ի՛նքս – մենակ սե՛ր կարդամ:

Հնարավոր չի, հայացքդդ ատի: Կնշանակի,
 Ես քու հայացքի փոփոխությունը չեմ է՛լ նկատի:
 Ախր շատ մարդ կա, ում սիրտն ու հոգին – եղծված բազմակի,
 Գրվում ա դեմքին: Ո՞նց չես իմանա, հենց որ քեզ ատի:

Այնինչ, ի վերուստ, քու պայծառ դեմքին, միշտ ու անփոփոխ,
 Բնակվում ա լոկ սե՛րն ըսքանչելի, պայծա՛ռ, քե՛զ արժան:
 Երբ միտք ու հոգիդ ալեկոծ ա թունդ, չար, հարափոփոխ,
 Հայացքդ երբեք չի դառնում անսիրտ, սուրսայր ու դաժան:

Եվայ՝ խնձո՛րն ես, չքնաղ ու պայծառ, տեղով – սե՛ր առկայծ,
 Դուրսն առաքինի, բայց ներսը անհայտ – ու մո՛լթ առեղծված:

Sonnet XCIII

So shall I live, supposing thou art true,
 Like a deceived husband; so love's face
 May still seem love to me, though altered new;
 Thy looks with me, thy heart in other place:

For there can live no hatred in thine eye,
 Therefore in that I cannot know thy change.
 In many's looks, the false heart's history
 Is writ in moods, and frowns, and wrinkles strange.

But heaven in thy creation did decree
 That in thy face sweet love should ever dwell;
 Whate'er thy thoughts, or thy heart's workings be,
 Thy looks should nothing thence, but sweetness tell.

How like Eve's apple doth thy beauty grow,
 If thy sweet virtue answer not thy show!

Սոնետ 94-րդ

Ով ընդունակ ա – վնաս տա մեկին, բայց մի՛շտ ա անշահ,
 Ով տեսքի՛ց ա չար, բայց ոչ մի մարդու չարի չի մղում,
 Ով որ հուզում ա շատ ու շատ մարդու, բայց մնում ա քար
 Անտարբեր ու պաղ, հանգիստ, անյերեր, չի գայթակղվում,

Արժանանում ա վերին ուժերի օրհնությա՛նը սուրբ,
 Ու խնայում ա բնության տված գանձերը անբավ,
 Ու ի՛նքն ա տերը իր իսկ գծերի – թե՛ կոպիտ, թե՛ նուրբ:
 Մնացածները լոկ վարձկա՛ն տեր են, լոկ բրուտի կա՛վ:

Ամառվա վարդը քաղցր ա մենակ ամառվա՛ համար,
 Ու կա՛, որ հետո բաժինը դառնա – մի շան, կամ գելի,
 Ու երբ որդն ստոր սրա սրտի մեջ անցք ու անհամար
 Թունել ա փորում, էսի՛ ա դառնում հոտած, եղկելի:

Փտած առէջից փի՛ս հոտ ա գալի, թե նույնիսկ վա՛րդ ես:
 Թե չարիք գործես, նեկտար է՛լ ըլնես, կգարշահոտե՛ս:

Sonnet XCIV

They that have power to hurt, and will do none,
 That do not do the thing they most do show,
 Who, moving others, are themselves as stone,
 Unmoved, cold, and to temptation slow;

They rightly do inherit heaven's graces,
 And husband nature's riches from expense;
 They are the lords and owners of their faces,
 Others, but stewards of their excellence.

The summer's flower is to the summer sweet,
 Though to itself, it only live and die,
 But if that flower with base infection meet,
 The basest weed outbraves his dignity:

For sweetest things turn sourest by their deeds;
 Lilies that fester, smell far worse than weeds.

Սոնետ 95-րդ

Քու չքնաղ տեսքը քու ամոթն է՛լ ա դարձնում սիրելի:
Տռփանքի որդը չարաղետ թո՛ւյն ա սրտում գոռ վարդի,
Որ հարամում ա բողբոջ անունիդ շուքն ըսքանչելի –
Բայց չքնաղ տեսքդ սրանք դարձնում ա ադամա՛նդ զարդի:

Թե մեկը բռնի կյանքիդ օրերի պատմությո՛ւնն անի,
Պատմի տռփանքդ, կամ քու շեղ բարքից վավաշոտ մի բան –
Մի արատ բերի, ասվածը, մեկ ա, գովասա՛նք կըլնի,
Որովհետև անունդ օրհնանք ա դարձնում ամմե՛ն զրաբան:

Հենց քե՛զ են ընտրել քու արատները, չար ու անառակ:
Դու իրանց համար գոռ կացարա՛ն ես, մի դյա՛կ հպարտ,
Ինչը պերճանքն ա ու քող-շղարշը – վարքիդ խայտառակ,
Որ քու բծերը դարձնում ա մաքուր ու անմեղապարտ:

Իմ հոգու հատոր, շատ ըզգուշ էդի վավաշոտ բարքից,
Սուր դանակն է՛լ ա վերջը բթանում – խոտորնակ վարքից:

Sonnet XCV

How sweet and lovely dost thou make the shame
Which, like a canker in the fragrant rose,
Doth spot the beauty of thy budding name!
O! in what sweets dost thou thy sins enclose.

That tongue that tells the story of thy days,
Making lascivious comments on thy sport,
Cannot dispraise, but in a kind of praise;
Naming thy name blesses an ill report.

O! what a mansion have those vices got
Which for their habitation chose out thee,
Where beauty's veil doth cover every blot
And all things turns to fair that eyes can see!

Take heed, dear heart, of this large privilege;
The hardest knife ill-used doth lose his edge.

Սոնետ 96-րդ

«Մեղքը տռփա՛նքն ա, կամ էլ տարի՛քը», ըսե՛նց են ասում:
Համ էլ ասում են. «Տարիքը իրա շնո՛րհն ա վերին»:
Շնորհ կամ արատ նկատող կըլնի՛ – մանուկ, թե հասուն:
Բայց քու արա՛րքն ա ակունք-ծնողը էս կարծիքների:

Հասարակ քարը թանգ ա էրեվում թագուհու մատին,
Այնինչ, էդ քարը արժեք էլ չունի մատին ռամիկի:
Նույնն էլ մեղքերդ ու արատներդ, որ քու ճակատին
Դառնում են դրոշմ ոչ թե արատի, այլ արժանիքի:

Քանի՛-քանի գառ կդառնար բաժին գելերին խոժոռ,
Թե գելը, հանկարծ, աչք ու ունք հագներ գառան նման հեզ:
Քանի՛-քանիսին դու կտանեիր ճամփեքով մոլոր,
Թե օգտըվերի կարգավիճակից քու հզոր ու վես:

Էդ բաները թո՛ղ: Ու հեռու մնա ճամփեքից չարի,
Ախր ի՛մն եք դուք – դո՛ւ, ու համբա՛վըդ, մռայլ կամ բարի:

Sonnet XCVI

Some say thy fault is youth, some wantonness;
Some say thy grace is youth and gentle sport;
Both grace and faults are lov'd of more and less:
Thou mak'st faults graces that to thee resort.

As on the finger of a throned queen
The basest jewel will be well esteem'd,
So are those errors that in thee are seen
To truths translated, and for true things deem'd.

How many lambs might the stern wolf betray,
If like a lamb he could his looks translate!
How many gazers mightst thou lead away,
If thou wouldst use the strength of all thy state!

But do not so, I love thee in such sort,
As thou being mine, mine is thy good report.

Սոնետ 97-րդ

Որ հեռու էիր, շուրջս ձմե՛ռ էր, ցո՛ւրտ ու անտարբեր,
 Ու ոնց որ մարեր ճոխ հարսանիքը հեռացող տարվա:
 Հոգուս մեջ սառո՛ւյց, ցերեկները մո՛ւթ, անվե՛րջ դեկտեմբեր,
 Ու ամենուրեք անպտուղ շո՛ւնչը մահացող օրվա:

Տարվա էս մասի ընթացքը չըլներ, կըլներ հմայված
 Ամա՛ռ կամ աշուն, վերջնական բերքի պտուղով հղի,
 Ասես այրի կին, արգանդի բեռով, ով որ վախճանված
 Ամուսնուց հետո – խնջո՛ւյք ա անում տռփանադողի:

Բայց բեռն էս հարուստ – տրտում ա ու ո՛րբ, լո՛ւռ, անկարեկից,
 Անգալի՛ք ու մութ, ասես մի անհեր ու լքվա՛ծ զավակ:
 Ախր, բերքառատ ամառ-աշունը անմա՛սն ա քեզնից,
 Ու երբ դու չկաս, թռչուններն է՛լ են տխո՛ւր ու մենակ,

Ու, երբ երգում են, ոնց որ թե ասեն. «Չա՛ր ա ահավոր –
 Կանա՛նչը դեղին: Ուր որ ա, կգա – ցո՛ւրտը սգավոր»:

Sonnet XCVII

How like a winter hath my absence been
 From thee, the pleasure of the fleeting year!
 What freezings have I felt, what dark days seen!
 What old December's bareness everywhere!

And yet this time removed was summer's time;
 The teeming autumn, big with rich increase,
 Bearing the wanton burden of the prime,
 Like widow'd wombs after their lords' decease:

Yet this abundant issue seemed to me
 But hope of orphans, and unfathered fruit;
 For summer and his pleasures wait on thee,
 And, thou away, the very birds are mute:

Or, if they sing, 'tis with so dull a cheer,
 That leaves look pale, dreading the winter's near.

Սոնետ 98-րդ

Իրար հետ չէինք, երբ որ գարուն էր, շքեղ, ծաղկազարդ,
Պերճաշուք, վսեմ – ապրիլն էր հպարտ, հագին ամեն տեղ
Գոռ ջահելության կերպա՛սը կանանչ ու ե՛րգը զվարթ,
Ու հաղթ Սատուռնն էր երգում ու պարում – դաշտերում շքեղ:

Բայց ոչ դայլայլը կամ ճռվողյունը հա՛վք ու թռչունի,
Ոչ էլ դաշտերի բո՛ւյր ու երանգը, շո՛ւնչը հրակեզ,
Ոչի՛նչ, ո՛չ մի բան – արդեն իմ համար հրապույր չունի՛,
Ու հնար չկա՛, որ գարուն պատմեմ, երբ չեմ տեսնում քեզ:

Ու չեմ հիանում – ոչ գույն ու հոտով ճերմակ շուշանի,
Կամ քայլ չեմ անում գարնան հրաշքի ուղի-հետքերով,
Մինչև չե՛մ հիշում, որ ամմե՛ն ինչը քու շունչ-նշանի
Կնի՛քն ա կրում, ու արարված ա քո՛ւ իսկ պատկերով:

Ամառ, թե գարուն, երբ դու հեռու ես– իմ դեմը շարված
Ծաղկունք ու բույրը – ասես քու շնչով ըլնեն արարված:

Sonnet XCVIII

From you have I been absent in the spring,
When proud pied April, dressed in all his trim,
Hath put a spirit of youth in every thing,
That heavy Saturn laughed and leapt with him.

Yet nor the lays of birds, nor the sweet smell
Of different flowers in odour and in hue,
Could make me any summer's story tell,
Or from their proud lap pluck them where they grew:

Nor did I wonder at the lily's white,
Nor praise the deep vermilion in the rose;
They were but sweet, but figures of delight,
Drawn after you, you pattern of all those.

Yet seemed it winter still, and you away,
As with your shadow I with these did play.

Սոնետ 99-րդ*

Երբ նկատեցի վաղ մանուշակին, նախատի՛նք արի.
 – Ա՛յ դու, քաղցրիկ գող, բա դու չե՞ս հիշում, որ իմ սիրելու
 Շնչի՛ց ես խլե – համ բո՛ւյրող քաղցր, համ գո՛ւնդ բարի,
 Որ բնակվում եմ խոնարհ այտերիդ, անխոս ու հլու:
 Հրե՛ս մեղքերը – սիպտակ շուշանի ու սուսամբարի:

Մեկը սիրելուս արունն էր դաջել իր նուրբ իրանին,
 Մեկն էլ՝ գողացե ծամերն իմ յարի ու սարքել բողբոջ:
 Փշերի մեջն էլ մի քանի վարդ կար, որ կարմիր էին –
 Մեկը – ամոթխած, մյուսը – հուսահատ, վեհերոտ, դողդոջ:

Մի ծաղիկ էլ կար, որ գողացել էր թե՛ սիպտակ, թե՛ ալ,
 Ու սրանց հետ էլ շո՛ւնչն էր թալանե իմ գոռ սիրածի:
 Սրա համար էլ որդը չարախինդ, դժնի, անայլայլ,
 Խժռե-խլել էր կյա՛նքն էդ թալանչի, չա՛ր արարածի:

Էլի՛ ծաղիկ կար, բայց չկա՛ր մեկը, ով երա՛նգ կամ բո՛ւյր
 Քեզնից չտանի, որ հետո դարձնի – իրա՛ն հրապույր:

** Միակ սոնետն ա, ինչը 14 տողի տեղը ունի 15 տող:*

Sonnet XCIX

The forward violet thus did I chide:
 Sweet thief, whence didst thou steal thy sweet that smells,
 If not from my love's breath? The purple pride
 Which on thy soft cheek for complexion dwells
 In my love's veins thou hast too grossly dy'd.

The lily I condemned for thy hand,
 And buds of marjoram had stol'n thy hair;
 The roses fearfully on thorns did stand,
 One blushing shame, another white despair;

A third, nor red nor white, had stol'n of both,
 And to his robbery had annexed thy breath;
 But, for his theft, in pride of all his growth
 A vengeful canker eat him up to death.

More flowers I noted, yet I none could see,
 But sweet, or colour it had stol'n from thee.

Սոնետ 100-րդ

Ո՞ր ես, ո՞վ Մուսա: Էսքան ժամանակ խի՞ ես մոռացե
Պա՛րտքդ պարտադիր, ինչով սիրածիս դարձնում ես հզոր:
Գուցե անարժեք մի պոեմի՞ց ես էդքան զայրացե,
Խն՝ բան գովալով, ոգեշունչ կիրքդ ծախսելով իզուր:

Էլի հե՛տ արի, մոռացկո՛տ Մուսա, ու քու հանգերով
Քու իսկ ծուլության կամ պարապության մեղքերը քավի,
Էլի ե՛րգ ասա, վսեմ ու քաղցր տո՛ղ ու վանկերով –
Թո երգդ թնդա՛, հանուն իմ սիրո փա՛ռք ու համբավի:

Իմ հոգնած Մուսա, վե՛ր կաց ու նայի իրա էրեսին,
Թե ժամանակը գծե՞լ ա արդեն կնճիռ ու ակոս:
Թե գծած ըլնի, ձեռ առ Գրողի* էդ փորձերը սին,
Որ սաղ իմանան, թե ինչքա՛ն ա զուր ամեն մի «ափսոս»:

Բայց շո՛ւտ արա, շո՛ւտ, պոետի սերին հռչա՛կ շնորհի,
Որ էդ գերանդին ժամկետից առաջ մահից չխորհի:

* Գրողը բախտը գրող աստվածն ա, ժամանակը:

Sonnet C

Where art thou Muse that thou forget'st so long,
To speak of that which gives thee all thy might?
Spend'st thou thy fury on some worthless song,
Darkening thy power to lend base subjects light?

Return forgetful Muse, and straight redeem,
In gentle numbers time so idly spent;
Sing to the ear that doth thy lays esteem
And gives thy pen both skill and argument.

Rise, resty Muse, my love's sweet face survey,
If Time have any wrinkle graven there;
If any, be a satire to decay,
And make Time's spoils despised every where.

Give my love fame faster than Time wastes life,
So thou prevent'st his scythe and crooked knife.

Սոնետ 101-րդ

Ալարկոտ Մուսա, քու լռությունը ո՞նց կարդարացնես,
Երբ անտեսում ես ճմարտություն՝ ևնը գոռ գեղեցկության:
Ախր սիրելուս գեղեցկությունը հաստա՛տ ա ու վե՛ս,
Ու դո՛ւ, հենց ի՛նքըդ, չքնաղ ես հանուն է՛դ չքնաղության:

Կարո՞ղ աս, հանկարծ, չհամաձայնես, որ ճիշտը չունի
Որևէ կարիք վարպետ վրձինի որևէ գույնին:
Հենց լավագո՛ւյնն ա միշտ լավագույնը: Ճիշտն էսի ունի՛,
Ճիշտն արդե՛ն ա ճիշտ, ճիշտը նման ա հենց լավագույնին:

Բայց եթե, իրոք, իրան գույն պետք չի, ոչ էլ կեղծ նկար,
Ուրեմն պիտի ծպտուն չհանե՞ս, չփառաբանե՞ս
Սիրելուս էնքա՛ն, որ ապրի՛ փառքն էդ – ավելի՛ երկար,
Քան իրա շքեղ դամբա՛նը ոսկի: Բա հեչ գովք չանե՞ս:

Կերտի սիրելուս հո՛ւշը ապագա, ոգեշո՛ւնչ Մուսա,
Արի քեզ դա՛ս տամ, ու դու սիրելուս գալի՛ք փառքն ասա:

Sonnet CI

O truant Muse what shall be thy amends
For thy neglect of truth in beauty dyed?
Both truth and beauty on my love depends;
So dost thou too, and therein dignified.

Make answer Muse: wilt thou not haply say,
‘Truth needs no colour, with **his** colour fixed;
Beauty no pencil, beauty’s truth to lay;
But best is best, if never intermixed’?
Because **he** needs no praise, wilt thou be dumb?
Excuse not silence so, for’t lies in thee
To make **him** much outlive a gilded tomb
And to be praised of ages yet to be.
Then do thy office, Muse; I teach thee how
To make **him** seem, long hence, as **he** shows now.

Դերանունները թարգմա՛նն ա հաստացրե:

Սոնետ 102-րդ

Իմ սերը հիմի ավելի՛ ա թունդ, բայց սո՛ւս ա անում –
Թո՛ւլ ա էրեվում: Բայց չմտածե՛ս – սերըս տկար ա
Է՛ն մեկի սիրուց, ով իրա սերը աճո՛ւրդ ա հանում,
Ամենքի առաջ, հպարտ, անայլայլ ու ափաշկարա:

Հիշո՞ւմ ես, որ ես չա՛տ էի երգում սիրո գարունքին,
Հենց սոխակի պես (հեգ Փիլոմելի*), անվերջ, սրտալի:
Բայց Փիլոմելը հենց որ հասնում ա ամառվա շեմքին,
Քիչ-քիչ ու դանդաղ, իրա երգերին դադար ա տալի:

Էն օրերի պես – գարո՛ւն ա հիմի, զվարթ ու թնդուն,
Բայց էլ չեմ երգում: Որ սուս չանեի, երգըս կդառնար
Չափազանց ծանր – ու ծառը սիրո (չքնաղ ու խնդուն)
Էլ չէր դիմանա, ու անուշ բերքը գուցե դառնանա՛ր:

Սրա համար էլ, լեզուս կկծեմ – մեկ-մեկ սո՛ւս կանեմ,
Որ չըլնի հանկարծ, որ իմ երգերով գլուխդ տանեմ:

* Փիլոմելն ու Պրոկնեն Աթենքի արքա Պանդիոնի դուստրերն էին: Դաժան Տերևսը հետապնդում ա սրանց, ու աստվածները Փիլոմելին դարձնում են ծիծեռնակ, Պրոկնեին՝ սոխակ (լատինական տրադիցիայով՝ հակառակը): Տերևսը բռնաբարում ա Փիլոմելին ու պսակվում ա Պրոկնեի հետ:

Sonnet CII

My love is strengthened, though more weak in seeming;
I love not less, though less the show appear;
That love is merchandized, whose rich esteeming,
The owner's tongue doth publish every where.

Our love was new, and then but in the spring,
When I was wont to greet it with my lays;
As Philomel in summer's front doth sing,
And stops his pipe in growth of riper days:

Not that the summer is less pleasant now
Than when her mournful hymns did hush the night,
But that wild music burthens every bough,
And sweets grown common lose their dear delight.

Therefore like her, I sometime hold my tongue:
Because I would not dull you with my song.

Սոնետ 103-րդ

Ինչքա՛ն ա, Ավա՛ղ, սնանկ իմ Մուսան, ինչքա՛ն ա աղքատ,
 Որ ձեռին էսքան ըսքանչելի նյութ, մնում ա ստերջ –
 Բնօրինակի ի վերուստ տրված շուքի համեմատ,
 Մնում ա անփայլ, անգույն ու դալուկ – կրկին ու անվերջ:

Բայց մի՛ նեղանա վրձնիս արարած անկյանք դիմակից:
 Նայի քու հայլուն, ու դու կտենաս մի դեմք պերճաշուք,
 Գույնով – գերազանց – իմ գունատ վրձնի ներկապնակից:
 Տեսքիդ համեմատ – տողըս դառնում ա խամրած ու անշուք:

Հմի չեմ գրում, որովհետև գրչիցըս զո՛ւր եմ բառ պոկում –
 Թեկուզև տենչըս – մենակ քո՛ւ գովքն ա, մի՛շտ ու անպարփակ:
 Բա հոգուս մեղք չի՞, որ քու անթերի հմայքն եմ կոկում,
 Ախր անթերին, որ մի քիչ ուղղես, չի՞ դառնա տափակ:

Քու փայլն իսկական – ճիշտ ա ցույց տալի մենակ քու հայլին,
 Այնինչ, տողերըս, արժան չե՛ն, դույզն իսկ, քու շենշող փայլին:

Sonnet CIII

Alack! what poverty my Muse brings forth,
 That having such a scope to show her pride,
 The argument all bare is of more worth
 Than when it hath my added praise beside!

O! blame me not, if I no more can write!
 Look in your glass, and there appears a face
 That over-goes my blunt invention quite,
 Dulling my lines, and doing me disgrace.

Were it not sinful then, striving to mend,
 To mar the subject that before was well?
 For to no other pass my verses tend
 Than of your graces and your gifts to tell;

And more, much more, than in my verse can sit,
 Your own glass shows you when you look in it.

Սոնետ 104-րդ

Սիրելի՛ ընկեր, աչքիս երբևէ չես դառնա պառավ,
 Քանզի ի՛մ համար միշտ նո՛ւյնն ես մնում – առաջի՛ն պահից,
 Երբ երեք ձմեռ – երեք գոռ ամա՛ռ խլեց ու տարավ,
 Ու բան չմնաց էդ ամառների հպարտությունից,

Երբ երեք գարուն քիչ-քիչ ծերացավ ու դառավ աշո՛ւն,
 Երբ աչքերիս դեմ եղանակներն են փոխվում անընդհատ,
 Երբ երեք հունիս երեք ապրիլի՛ բույրն էին մաշում,
 Իսկ դո՛ւ, է՛ս պահին, էլի կանա՛նչ ես, էլի հարազա՛տ:

Բայց, ախր, մե՛կ ա, գեղեցկությունը, թեկուզ աննշմար,
 Ժամսլաքի պես թի՛վ ա կուլ տալի ու անէանում:
 Քու բույր ու գույնի անշարժությունը աչքերիս համար
 Գուցե խաբկա՞նք ա, գուցե էս է՞լ ա քիչ-քիչ հնանում:

Ա՛յ, էս վախից էլ ասում եմ հիմի. «Ապագա դարեր,
 Գոռ գեղեցկության – դարը ամառվա –առաջվա՛ դար էր»:

Sonnet CIV

To me, fair friend, you never can be old,
 For as you were when first your eye I ey'd,
 Such seems your beauty still. Three winters cold,
 Have from the forests shook three summers' pride,

Three beauteous springs to yellow autumn turned,
 In process of the seasons have I seen,
 Three April perfumes in three hot Junes burned,
 Since first I saw you fresh, which yet are green.

Ah! yet doth beauty like a dial-hand,
 Steal from his figure, and no pace perceived;
 So your sweet hue, which methinks still doth stand,
 Hath motion, and mine eye may be deceived:

For fear of which, hear this thou age unbred:
 Ere you were born was beauty's summer dead.

Սոնետ 105-րդ

Կռապաշտություն թո չհամարվի սերըս մշտագով,
Թո իմ սիրածը չհամարվի կուռք – հեթանոսական:
Չասեք, երգերս նման են իրար (գովքով ու հանգով),
Ձոնված միշտ մեկի՛ն, միշտ մեկի՛ մասին, հար ու մշտական:

Սերըս բարի՛ ա, էսօր է՛լ, վաղն է՛լ, ծեգից իրիկուն,
Անդավաճան ա – ու մի արտառոց հրա՛շք գերագանց:
Սրա՛ համար ա երգերիս թեման էսքան հաստատուն,
Միամեղեղի, միանշանակ, անփոփոխ, անանց:

Չքնաղի, բարու ու ճշմարիտի – է՛ս գովքն եմ անում,
Չքնաղի, բարու ու ճշմարիտի՛ – կերպ-կերպ երգերով,
Բայց էությունը (բառից բառ ուրիշ), միշտ նո՛ւյնն ա մնում,
Երեք էություն – մի ձուլվածքի մեջ, գույն-գույն ելքերով:

Չքնաղն ու բարին ու ճշմարիտը – ջոկ-ջոկ, առանձին,
Իհա՛րկե, կա՛յին, բայց չէ՛ին տրվել մենակ մի անձին:

Sonnet CV

Let not my love be called idolatry,
Nor my beloved as an idol show,
Since all alike my songs and praises be
To one, of one, still such, and ever so.

Kind is my love to-day, to-morrow kind,
Still constant in a wondrous excellence;
Therefore my verse to constancy confined,
One thing expressing, leaves out difference.

Fair, kind, and true, is all my argument,
Fair, kind, and true, varying to other words;
And in this change is my invention spent,
Three themes in one, which wondrous scope affords.

Fair, kind, and true, have often lived alone,
Which three till now, never kept seat in one.

Սոնետ 106-րդ

Երբ հին օրերի մագաղաթներն են երբեմն թերթում,
Ու հաճախ տենում նկարագիրը գոռ ազատների,
Երբ որ պոետը անտիկ հանգերով գովք-փառքն ա քերթում
Գեղեցիկ տիկնանց կամ հզորազոր պայազատների,

Կամ պատկերում ա պատվանշանին իրանց տոհմական –
Մի ձեռն կամ մի ոտ, շրթունք ու բերան, կամ էլ աչք ու ունք,
Տենում են, հաստատ, որ ուզեցել են չքնաղ, իսկական
Մի բան նկարեն, ինչին մենակ դո՛ւ կըլնեիր ակունք:

Իրանց ուզածը նախանշանն էր, հենց տվայտանքը
Է՛ն գեղեցկության, որ լոկ քո՛ւ հետ էր ներկայանալու,
Բայց ինչ էլ ըլներ իրանց երկնային սուրբ ակնածանքը,
Էդ է՛լ էր անզոր պայծառ կերպարիդ արժանին տալու:

Մենք էլ, չնայած, վկա ենք տեսքիդ, հիասքանչ ու վառ,
Մենք է՛լ չենք գտնում քու տեսքին վայել պայծառ խոսք ու բառ:

Sonnet CVI

When in the chronicle of wasted time
I see descriptions of the fairest wights,
And beauty making beautiful old rhyme,
In praise of ladies dead and lovely knights,
Then, in the blazon of sweet beauty's best,
Of hand, of foot, of lip, of eye, of brow,
I see their antique pen would have expressed
Even such a beauty as you master now.

So all their praises are but prophecies
Of this our time, all you prefiguring;
And for they looked but with divining eyes,
They had not skill enough your worth to sing:

For we, which now behold these present days,
Have eyes to wonder, but lack tongues to praise.

Սոնետ 107-րդ

Ոչ վա՛խն իմ հոգու, ոչ էլ զորավոր, խրախճանական
Ոգի՛ն մարգարե – ճշմարիտ սերըս երբեք չի՛ խախտի,
Ինչքան էլ ասեն. «Սերը գրա՛վ ա մի վախճանական,
Որ ընծայել ա Վերին Գրողը* անխուսա՛փ բախտին»:

Լուսինն անցավոր** – համակերպվում ա սև՛ խավարմունքին,
Տրտում ավգո՛ւրն*** ա քամահրանքով կարդում ապագան.
Հեղհեղուն էսօր արքա ա օծում հաստատ վարմունքին,
Ու ձիթենի՛ն ա գո՛ռ հայտարարում. «Պատերազմ – չի՛ գա»:

Ու անձրևում ա ամմե՛ն-ամմե՛ն տեղ դա՛րն սպեղանի:
Դալա՛ր ա սերըս, բայց Մա՛հն ա շիրիմ փորում իմ սրտում:
Չէ՛, գի՛րըս վկա, ես չեմ հեռանա, Մահն ինչ է՛լ անի,
Թո էթա նեղի – վայրի ցեղերի՛ն, անլեզո՛ւ, տրտո՛ւմ:

Իմ էս սոնե՛տը առ քեզ մահարձան: Էսի կմնա՛,
Երբ արդեն ամմե՛ն բրոզե դամբան – անցնի՛ ու գնա:

* *Բախտի աստվածը, Վերին Գրո՛ղը, էն աստվածը, ով բախտն ա գրում: Տես նախաբանը:*

** *«Անցավոր», այսինքն, «մահկանացու»:*

*** *Ավգուր – Հին Հռոմի գուշակ քուրմ: Տես նախաբանը:*

Sonnet CVII

Not mine own fears, nor the prophetic soul
Of the wide world dreaming on things to come,
Can yet the lease of my true love control,
Supposed as forfeit to a confined doom.

The mortal moon hath her eclipse endured,
And the sad augurs mock their own presage;
Incertainties now crown themselves assured,
And peace proclaims olives of endless age.

Now with the drops of this most balmy time,
My love looks fresh, and Death to me subscribes,
Since, spite of him, I'll live in this poor rhyme,
While he insults o'er dull and speechless tribes:

And thou in this shalt find thy monument,
When tyrants' crests and tombs of brass are spent.

Սոնետ 108-րդ

Մտքիս մեջ ի՞նչ կա քու էությունից, որ գիրըս արդար
Ու աղոթքներս աստվածաարժան – դեռ չեն պատկերե:
Ի՞նչ նոր բան ասեմ շքեղ ձևերից քու բարեհարդար,
Որ սա՛ղ իմանան, թե արժանիքիդ ի՛նչն ա ինձ գերե:

Ոչինչ նոր՝ չկա, սիրասո՛ւն տղաս: Էն ո՞ր օրն էր, որ
Հանկարծ հասկացա – սո՛ւրբ ա անունդ: Երբ գլխի ընկա,
Հենց էդ վայրկյանից ի՛մը դառար դու: Չասե՞մ ամեն օր,
Որ ես էլ քո՛ւնն եմ, որ հինը հին չի՛, որ անցածը կա՛:

Հավիտյան սերը հիմի սովոր ա նո՛ր հագ ու կապի,
Սե՛գ ա ու հպարտ, շքե՛ղ, պերճաշո՛ւք, հաստատո՛ւն ա միշտ,
Ու բացառելով – փոշի՛, ժա՛նգ, կնճի՛ռ, առա՛նց սարսափի
Հինն ու անտի՛կն ա վեկալում դարձնում իր համար նաժիշտ,

Հնի արգանդից պեղում քաղում ա սե՛րը անարատ,
Որ սա չմեռնի, մնա ջի՛նջ, հստա՛կ, չդառնա՛ արատ:

Sonnet CVIII

What's in the brain that ink may character
Which hath not figured to thee my true spirit?
What's new to speak, what now to register,
That may express my love, or thy dear merit?

Nothing, sweet **boy**; but yet, like prayers divine,
I must each day say o'er the very same;
Counting no old thing old, thou mine, I thine,
Even as when first I hallowed thy fair name.

So that eternal love in love's fresh case,
Weighs not the dust and injury of age,
Nor gives to necessary wrinkles place,
But makes antiquity for aye his page;

Finding the first conceit of love there bred,
Where time and outward form would show it dead.

Սոնետ 109-րդ

Էլ երբեք չասես, թե կեղծ էր հոգիս, շողում ու անճիշտ:
Հուրըս չի մարի, ինչքան էլ ըլնեմ քեզնից բացակա:
Իմ սիրտը մենակ քո՛ւ հոգու մեջն ա, անբաժան ու միշտ,
Քեզնից պոկվելու ու հեռանալու ախր ի՞նչ ձև կա:

Լոկ քո՛ւ հոգին ա տունը իմ սիրո: Սերս չի մարի,
Ուր էլ դեգերեմ: Ու, վերջիվերջո, տուն եմ դառնալու
Ճիշտ ժամանակի՛ն, ու ոչի՛նչ, ոչի՛նչ ինձ չի՛ խանգարի,
Որ հետս բերեմ ջո՛ւրը մաքրագործ – մե՛ղք լվանալու:

Ու չհավատա՛ս, որ թուլությունը ինձ կառավարի
(Անկախ իմ արյան կամ էլ ծննդի հանգամանքներից)
Կամ բիծ ու մեղքը բռնի ու հանկարծ ինձ գերեվարի,
Որ հրաժարվեմ միակ աշխարհիս ողջ բարիքներից:

Աշխարհն առանց քեզ – կմնա լրի՛վ թերի ու պակաս,
Ախր աշխարհս, ո՛վ իմ չքնաղ վարդ, հենց դո՛ւ ես, որ կա՛ս:

Sonnet CIX

O! never say that I was false of heart,
Though absence seemed my flame to qualify,
As easy might I from my self depart
As from my soul which in thy breast doth lie:

That is my home of love: if I have ranged,
Like him that travels, I return again;
Just to the time, not with the time exchanged,
So that myself bring water for my stain.

Never believe though in my nature reigned,
All frailties that besiege all kinds of blood,
That it could so preposterously be stained,
To leave for nothing all thy sum of good;

For nothing this wide universe I call,
Save thou, my rose, in it thou art my all.

Սոնետ 110-րդ

Ավաղ, շա՛տ ճիշտ ա – մի քանի անգամ դերըս փոխեցի,
 Ինքըս ինձ դարձրի քամահըրանքի, ծաղրի ենթակա –
 Զոհն իմ իսկ մտքի, ու անչափ թանգը էժա՛ն ծախեցի,
 Ու հին սխալը բռնի ու դարձրի կրքի առարկա:

Իհարկե, ճիշտ ա – ճիշտն ընդունելուց ի՛նքս զլացա,
 Կամա, ակամա: Բայց ճիշտ ա համ էլ, երկի՛նքը վկա,
 Որ դեգերմունքս կոփեց իմ հոգին, ու ջահելացա՛,
 Ու գլխի՛ ընկա – ոչ մի տեղ քեզնից ընտիրը չկա:

Էղածն էղած ա, էսքանից հետո ինչ գալու ա – գա՛,
 Իմ ախորժակը, սրանից հետո երբեք չեմ սրի,
 Որ նորից փորձեմ հին բարեկամիս: Երկի՛նքը վկա,
 Դու ես աստվածը, ես – երկրպագուն – քու սիրո հրի:

Դե թող, ուրեմն, հետ դառնամ գի՛րկդ – վայրը երկրային,
 Որ լավագույնն ա, եթե չհաշվենք այգին երկնային:

Sonnet CX

Alas! 'tis true, I have gone here and there,
 And made my self a motley to the view,
 Gored mine own thoughts, sold cheap what is most dear,
 Made old offences of affections new;

Most true it is, that I have looked on truth
 Askance and strangely; but, by all above,
 These blenches gave my heart another youth,
 And worse essays proved thee my best of love.

Now all is done, have what shall have no end:
 Mine appetite I never more will grind
 On newer proof, to try an older friend,
 A god in love, to whom I am confined.

Then give me welcome, next my heaven the best,
 Even to thy pure and most most loving breast.

Սոնետ 111-րդ

Վերին Գրողին դո՛ւ ես բողոքում իմ դժխեմ բախտից,
 Ու իրանի՛ց ա, որ հա՛ տրվել եմ անմաքուր կյանքին:
 Հենց բախտի՛ս մեղքն ա, որ կյանքս զերծ չի ապական ախտից,
 Կամ որ հարկադիր հնազանդվել եմ ամբոխի կամքին:

Է՛ս ա պատճառը, որ հեգ անունըս խարան ա կրում,
 Սրա՛ համար ա, որ բնությունըս – սև՛ ա, կեղտակո՛ւր,
 Բա կա՞ ներկարար, վրձինն ում դեմքին արատ չի գրում:
 Ուրեմն, խղճա՛ ու աղոթք արա, որ դառնամ մաքուր:

Ախր հենց ի՛նքս հանգիստ կխմեմ լեղին բալասան,
 Լուռ ու անվարան, որ կեղտ ու բծից հավետ ազատվեմ,
 Կխմե՛մ լեղին, ինչքան էլ դառն ու քացախ ըլնի սա,
 Որ հին դեղերի ավերմունքներից բուժվեմ ու զատվեմ:

Ուրեմն խղճա՛, սիրելի ընկեր: Ու վստա՛հ էղի,
 Էս է՛լ ա հերիք, որ ախտս բուժվի – առա՛նց մի դեղի:

Sonnet CXI

O! for my sake do you with Fortune chide,
 The guilty goddess of my harmful deeds,
 That did not better for my life provide
 Than public means which public manners breeds.

Thence comes it that my name receives a brand,
 And almost thence my nature is subdued
 To what it works in, like the dyer's hand:
 Pity me, then, and wish I were renewed;

Whilst, like a willing patient, I will drink
 Potions of eisel 'gainst my strong infection;
 No bitterness that I will bitter think,
 Nor double penance, to correct correction.

Pity me then, dear friend, and I assure ye,
 Even that your pity is enough to cure me.

Սոնետ 112-րդ

Ճակատիս դաջած բամբասանքների խարանները չար
Սրբո՛ւմ ես, հաստա՛տ, երբ խղճում ես ինձ ու հետն էլ սիրում,
Որովհետև ել ի՞նչ փույթ, խարանը զա՛րդ ա, թե՞ չարամիտ շառ,
Քանզի թե՛ շառը, թե՛ զարդարանքը դո՛ւ ես նվիրում:

Դո՛ւ ես աշխարհս, համ էլ իմ համար նպատա՛կ ես, ի՛դձ,
Ու ոչ ուրի՛շն իմ, ոչ ե՛ս իրանց հետ – ո՛չ մի գործ չունեմ,
Դո՛ւ պիտի ասես, իմ արարքների ի՛նչն ա վե՛ս կամ պիղծ,
Ու քո՛ւ կարծիքը անբեկանելի, հաստա՛տ կընդունեմ:

Մնացածն ամեն, կարծիք, բամբասանք – կշարտեմ ցած,
Մի խորը անդունդ: Թո՛հա՛ գոռգոռան կամ աղաղակեն –
Ե՛ս – խո՛ւլ կմնամ, ինչքան էլ խայթեն, չա՛ր ու հղփացած:
Տենո՛ւմ ես, ախր, ինձ չի վախեցնում ո՛չ բամբաս, ոչ քեն:

Է՛ն աստիճան ա իղձս քեզանով սնվել ու ուռել,
Որ իմ համար կա՛ս – իսկ սա՛ղ աշխարհը – ոնց որ մի մեռել:

Sonnet CXII

Your love and pity doth the impression fill,
Which vulgar scandal stamped upon my brow;
For what care I who calls me well or ill,
So you o'er-green my bad, my good allow?

You are my all-the-world, and I must strive
To know my shames and praises from your tongue;
None else to me, nor I to none alive,
That my steeled sense or changes right or wrong.

In so profound abysm I throw all care
Of others' voices, that my adder's sense
To critic and to flatterer stopped are.
Mark how with my neglect I do dispense:

You are so strongly in my purpose bred,
That all the world besides methinks y'are dead.

Սոնետ 113-րդ

Աչքս բնակվեց իմ մտքի խորքում – հենց որ քեզ թողեց:
 Ինքը, չնայած, նայում ա յանի, թե ի՛նչ եմ անում,
 Կամ ո՛ւր եմ էթում, բայց իր պաշտոնից համարյա զրկվեց,
 Ու մասամբ կույր եմ: Շատ վախտ նայում ա, բայց բան չի տեսնում:

Շատ վախտ չի կարում տեսածը թողնի, նորից հետ թռնի,
 Ու խաբար անի հավքից ու վարդից, կամ ինչ էլ տենա:
 Ու առհասարակ – արագ բաները չի կարում բռնի,
 Նորից հետ բերի, որ իր տեսածը մի՛տքս իմանա:

Ու ի՛նչ էլ տենա, թեկուզ մի ճիվադ, աղավնի, արոր,
 Մի պերճ կերպարանք, կամ էլ մի ագռավ, կամ դեմք այլանդակ,
 Մի սար կամ մի ծով, բոցավառ կրակ, մի գիշեր, մի օր,
 Ձևափոխում ա, քո՛ւ դեմքն ա դնում, միանշանակ:

Հա՛, ճի՛շտ ա միտքս, բայց որ քու ճո՛րտն ա, թեկուզև անշար,
 Ուրիշ ճար չունի, տեսողությունս դարձնում ա անճար:

Sonnet CXIII

Since I left you, mine eye is in my mind;
 And that which governs me to go about
 Doth part his function and is partly blind,
 Seems seeing, but effectually is out;

For it no form delivers to the heart
 Of bird, of flower, or shape which it doth latch:
 Of his quick objects hath the mind no part,
 Nor his own vision holds what it doth catch;

For if it see the rud'st or gentlest sight,
 The most sweet favour or deformed'st creature,
 The mountain or the sea, the day or night,
 The crow, or dove, it shapes them to your feature.

Incapable of more, replete with you,
 My most true mind thus maketh mine eye untrue.

Սոնետ 114-րդ

Կարո՞ղ աս միտքս, քեզնով պսակված, ինքն է՛լ աս ըմպում
Ախտն արքաների – այսինքն, թասը – քծնանքով լեցուն:
Թե՞ էս ալքիմիան ակունք աս առնում էն թովիչ ամպում,
Որ սե՛ր են ասում, ու աչքս ոչ մի հանցանք չի հունցում:

Չի՞ ձևափոխում աչքս ճիվաղին, անհեթեթ, այլայլ,
Չի՞ դարձնում սրանց կերպդ հիշեցնող քերովքե փայլուն,
Կամ էլ չի՞ դարձնում ամենայն դժնին վսեմ, կատարյալ,
Հենց էն նո՛ւյն պահին, երբ սրանք աչքիս շողե՛րն են առնում:

Հենց առաջի՛նն աս: Աչքս տենո՛ւմ աս կեղծիքը քծնող,
Իսկ միտքս վսեմ – սա հարմարում աս իր վսեմ քիմքին:
Աչքս լա՛վ գիտի, շողոմ կեղծիքի ակունքը ծնող,
Ու հենց աս՝ աչքս աս վես խոհարարը գոռ ըմպելիքի:

Ու թե էդ թուրմը թունավոր է՛լ աս, աչքս ի՞նչ անի –
Սե՛րն աս ստիպում, էդ թուրմը խմի – ու առաջ ընկնի:

Sonnet CXIV

Or whether doth my mind, being crowned with you,
Drink up the monarch's plague, this flattery?
Or whether shall I say, mine eye saith true,
And that your love taught it this alchemy,

To make of monsters and things indigest
Such cherubins as your sweet self resemble,
Creating every bad a perfect best,
As fast as objects to his beams assemble?

O! 'tis the first, 'tis flattery in my seeing,
And my great mind most kingly drinks it up:
Mine eye well knows what with his gust is 'greeing,
And to his palate doth prepare the cup:

If it be poisoned, 'tis the lesser sin
That mine eye loves it and doth first begin.

Սոնետ 115-րդ

Երբ գրում էի. «Սիրում եմ ես քեզ, ու ավելի թունդ
Հնարավոր չի, որ սիրեմ ես քեզ», սո՛ւտ էր, անկասկած,
Ու էդ օրերին դատողությունս չունե՛ր հիմք, սնունդ,
Որ կանխատեսեր – սերըս կդառնա հրդե՛հ փոթորկած:

Բայց բախտն անվողորմ, սին ելևէջով իր միլիոնավոր,
Ոչի՛նչ ա դարձնում ամենայն երդում – կամ արքայական
Ամմե՛ն հրաման, ու կործանում ա ամեն ի՛դձ հզոր,
Նպատակների ուղին դարձնում ա – լոկ կամայական:

Երբ ասում էի (բախտից սոսկալով). «Սրանից էլ շատ –
Հնարավոր չի, որ սիրեմ ես քեզ», ես վստահ չե՞ի,
Որ չեմ վստահում բախտին բռնակալ ու պատեհաշատ,
Որ ներկան օծում, գալի՛քն ա թողնում հույժ կասկածելի:

Մանուկ չի՞ սերը*: Բա էլ ո՞նց չասեմ. «Միամի՛տ մնա»:
Որ քյորփեն վառվի ու դառնա հրդեհ – ու հզորանա:

* *Նկատի ունի սիրո աստված էրոսին (Կուպիդոնին):*

Sonnet CXV

Those lines that I before have writ do lie,
Even those that said I could not love you dearer:
Yet then my judgment knew no reason why
My most full flame should afterwards burn clearer.

But reckoning Time, whose million'd accidents
Creep in 'twixt vows, and change decrees of kings,
Tan sacred beauty, blunt the sharp'st intents,
Divert strong minds to the course of altering things;

Alas! why, fearing of Time's tyranny,
Might I not then say, 'Now I love you best,'
When I was certain o'er incertainty,
Crowning the present, doubting of the rest?

Love is a babe, then might I not say so,
To give full growth to that which still doth grow?

Սոնետ 116-րդ

Իսկական սերը խոչընդոտներից երբե՛ք չի վախում –
 Համոզված էղեք, երբե՛ք ու բնավ: Է՛ն սերը սեր չի,
 Ինչը մարում ա ամմե՛ն առիթով, կամ ուղի փոխում,
 Ու չի՛ կարենում մի հաստատ բանի կպնի ու կառչի:

Ճշմարիտ սերը մի ուղենիշ ա, հա՛ղթ ու հաստատուն,
 Անխորտակ փարո՛ս – հողմ ու փոթորկի դավերի բովում,
 Ա՛ստղ ա ուղեցույց – նավերին մոլոր, դեգեր ու անտուն:
 Աստղն էդ գիտե՛նք, բայց իր արժեքը անհա՛յտ ա մնում:

Սխա՛լ են ասում, թե խամաճի՛կն ա սերը գոռ բախտի,
 Որովհետև վարդագույն շուրթ ու էրեսը զո՛հ են գերանդուն:
 Ճշմարիտ սերը անհնազանդ ա ամմե՛ն մի ախտի,
 Ու մինչև օրհաս մի՛շտ ա անյերեր, զվարթ ու խնդուն:

Թե որ սխալ եմ, ուրեմն երբեք ոչինչ չե՛մ գրե,
 Ու էս լուսնի տակ ոչ մի սիրահար բնավ չի՛ էղե:

Sonnet CXVI

Let me not to the marriage of true minds
 Admit impediments. Love is not love
 Which alters when it alteration finds,
 Or bends with the remover to remove:

O, no! it is an ever-fixed mark,
 That looks on tempests and is never shaken;
 It is the star to every wandering bark,
 Whose worth's unknown, although his height be taken.

Love's not Time's fool, though rosy lips and cheeks
 Within his bending sickle's compass come;
 Love alters not with his brief hours and weeks,
 But bears it out even to the edge of doom.

If this be error and upon me proved,
 I never writ, nor no man ever loved.

Սոնետ 117-րդ

Մուննաթ արա, թե. «Տրվել էիր սին, խուժդուժ մտքերին,
Այնինչ կարայիր արժանիքներըս հետադարձերի,
Չմոռանա՛յիր արժեքը – ուխտ ու երդման խոսքերի,
Որ մեր անցյալի ուղենիշներից ամո՛ւր կառչերի»:

Հա՛, էլի՛ ասա. «Օր ես անցկացրե օտարների՛ հետ,
Թեև կարայիր հայացք ձգերի, թե ի՛նչ եմ անում –
Իհի՞ էիր նավդ տվել է՛ն քամուն, ինչը անհեթե՛թ
Նպատակ ուներ, ու մեզ իրարից հեռո՛ւ էր տանում»:

Իմ սխալները, քմայքներըս սին – վե՛կալ, գրանցի՛,
Սրա՛նք հաշվի առ, քո՛ւ դատողությամբ, քո՛ւ մտքով կարող,
Ասա – մեղա՛ գամ, դատափետի՛ ինձ, կամ ջղայնացի՛,
Բայց ինձ չնայե՛ս հայացքով ատող կամ շանթահարող:

Էդ ամեն ինչը արել եմ, ախր, որ ի՛նքս տենամ,
Որ ճշմարի՛տ ա քու վսեմ սերը, ու խաղաղ մնամ:

Sonnet CXVII

Accuse me thus: that I have scanted all,
Wherein I should your great deserts repay,
Forgot upon your dearest love to call,
Whereto all bonds do tie me day by day;

That I have frequent been with unknown minds,
And given to time your own dear-purchased right;
That I have hoisted sail to all the winds
Which should transport me farthest from your sight.

Book both my wilfulness and errors down,
And on just proof surmise accumulate;
Bring me within the level of your frown,
But shoot not at me in your wakened hate;

Since my appeal says I did strive to prove
The constancy and virtue of your love.

Սոնետ 118-րդ*)

Մեր լինդ ու քիմքն ենք հաճախ գրգռում թուրմով դառնաղի,
Որ քաղցր ընի սնունդն ամենայն ու միշտ կուշտ մնանք –
Ու որ խուսափենք ախտերից անտես – թունդ ու կատաղի,
Հիվանդանում ենք, որ ապագայում չհիվանդանանք:

Ախր ընտիր ես, բայց քաղցր-մեղցր ու չկշտացնող,
Սրա համար էլ մի նո՛ր պղպեղ եմ սննդիս ցանում,
Անսովոր մի դեղ, բայց ընդունելի, համը թարմացնող,
Ու հիվանդանում, որ քեզնից բուժվեմ: Ա՛յ, սա՛ եմ անում:

Ու հենց ըսենց եմ իբր դեմն առնում չարին ապագա,
Ու ինձ ավանդում. «Չարիքն էս ձևով չի ավելանում,
Ուրիշ դեղն ախտ չի, հաստա՛տ եմ բուժվում, սերըս կա՛ ու կա՛»,
Ու թեև գիտեմ, սեպը սեպո՛վ են խփում ու հանում,

Վերջը հասկացա – ինչքան էլ տեղ տամ իմ էս ավանդին –
Բուժումը թո՛ւյն ա – քեզնով անսահմա՛ն, անդա՛րձ հիվանդին:

*Մյուս թարգմանները (նաև ոռոսներից) չեն համարե, որ Շեքսպիրը «դեղ»
ասելով, կարար նկատի ունենար մի ուրիշ սերը:*

Sonnet CXVIII

Like as, to make our appetites more keen,
With eager compounds we our palate urge;
As, to prevent our maladies unseen,
We sicken to shun sickness when we purge;
Even so, being full of your ne'er-cloying sweetness,
To bitter sauces did I frame my feeding;
And, sick of welfare, found a kind of meetness
To be diseased, ere that there was true needing.

Thus policy in love, to anticipate
The ills that were not, grew to faults assured,
And brought to medicine a healthful state
Which, rank of goodness, would by ill be cured;

But thence I learn and find the lesson true,
Drugs poison him that so fell sick of you.

Սոնետ 119-րդ

Միշտ սնվում էի սիրենի* գեհեն արցունք ու սերով,
Ինչը թորել էր քուրմն ալքիմիայի իր սրվակներում,
Որ ապաքինվեմ – հույսից՝ վախերո՛վ, վախից՝ հույսերո՛վ,
Ու պարտվում էի, երբ հանկարծ տեսա, վնաս չեմ կրում:

Ու գործում էի անհամար սխալ, շնորհն ուրացած,
Բայց կարծում էի, թե երջանիկ եմ, օրհնյալ հենց վերի՛ց,
Որովհետև աչքերս, թունավոր տենդից լրիվ կուրացած,
Դուրս էին պրծել իրենց հիմնական ուղու ծրերից:

Ո՛վ չարյաց օգուտ, ես համոզվեցի, որ քու շնորհիվ
Արդեն հզորը, մեկ ա, դառնում ա ավելի՛ հզոր,
Ավերակ սերը վերաշինվո՛ւմ ա, նորոգվո՛ւմ լրիվ,
Դառնում պերճաշուք ու չքնադագեղ – ու հզորագոր:

Գոհ էս խրատից, դառնամ սիրուս մոտ, բայց ոչ անկորուստ
Կամ սնանկացած, այլ իմ ծախսածից երի՛ցս հարուստ:

* Սիրենը հունական առասպելների կին ճիվաղներից ա:

Sonnet CXIX

What potions have I drunk of Siren tears,
Distilled from limbecks foul as hell within,
Applying fears to hopes, and hopes to fears,
Still losing when I saw myself to win!

What wretched errors hath my heart committed,
Whilst it hath thought itself so blessed never!
How have mine eyes out of their spheres been fitted,
In the distraction of this madding fever!

O benefit of ill! now I find true
That better is by evil still made better;
And ruined love, when it is built anew,
Grows fairer than at first, more strong, far greater.

So I return rebuked to my content,
And gain by ills thrice more than I have spent.

Սոնետ 120-րդ

Անցյալի դաժան վերաբերմունքդ խռովք չի բնավ,
Ու էլ մորմոքուն ցավը անցյալի – նոր ցավ չի հունցում,
Ու խոնարհվում եմ, կքած սեփական մեղքերից անբավ,
Որովհետև ներվերըս հո պողպատից չե՞ն, կոփած հնոցում:

Ախր որ ինքդ ի՛մ քաշած ցավը հանկարծ զգայիր,
Կհասկանայիր, որ ես անցել եմ դժոխք ու մահով:
Ես էլ հրեշ չե՛մ, նույն բանը անեմ, որ ի՛նքդ գայիր,
Ի՛նքդ անցնեիր խոլ տառապանքի չար թոհ ու բոհով:

Արի միշտ հիշենք անցյալ մրմուռը ու միշտ, անվարան,
Խուսափե՛նք ցավից: Անցյալ դժոխքը թո ըլնի խրա՛տ,
Ու իրար համար դառնանք բալասա՛ն, դառնանք քավարա՛ն,
Ու այսուհետև երբե՛ք ու երբեք չըլնե՛նք ապիրատ:

Մեղքերդ վաղուց դառել են վճար – շա՛տ ես հետ տվե,
Ու արդեն պարտք չե՛ս: Մեր սա՛ղ մեղքերը իրա՛ր են քավե:

Sonnet CXX

That you were once unkind befriends me now,
And for that sorrow, which I then did feel,
Needs must I under my transgression bow,
Unless my nerves were brass or hammered steel.

For if you were by my unkindness shaken,
As I by yours, you've passed a hell of time;
And I, a tyrant, have no leisure taken
To weigh how once I suffered in your crime.

O! that our night of woe might have remembered
My deepest sense, how hard true sorrow hits,
And soon to you, as you to me, then tendered
The humble salve, which wounded bosoms fits!

But that your trespass now becomes a fee;
Mine ransoms yours, and yours must ransom me.

Սոնետ 121-րդ

Թե պիտի ասեն, որ անազնիվ ես, երբ միշտ ես շիտակ,
Ավելի լավ է, հենց ստո՛ր ըլնես, քան թե համարվես –
Ու քու անունին անընդհատ կպնի ստորի պիտակ,
Իսկ դու ամեն տեղ ու ամեն պահին միշտ ազնիվ վարվես*):

Ախր խի՞ պիտի այլո՛ց աչքերը, կեղծ ու վավաշոտ,
Հավանություն տան իմ զվարթ արյան խաղ ու արարքին,
Կամ խի՞ հետևեմ կեղծավոր ու սին խոսքերին փշոտ,
Երբ համոզված եմ – վարքս անմեղ ա, վայել ու կարգին:

Ախր ես – ե՛ս եմ, ու երբ ուրի՛շն ա վարքս համարում
Անվայել ու ծուռ, դատում ա մենակ ի՛ր տեսանկյունից,
Այնինչ կարող ա հենց ե՛ս եմ շիտակ ու ճիշտ կյանք վարում:
Թո՛ վարք ու բարքըս երբեք չդատեն – խաթար անկյունից:

Թե մենք հավատանք, որ ուրիշները անսխալ են միշտ,
Պիտի համարենք – ճիշտը սխալ ա, ու սխալ՛ն ա ճիշտ:

Sonnet CXXI

‘Tis better to be vile than vile esteemed,
When not to be receives reproach of being;
And the just pleasure lost, which is so deemed
Not by our feeling, but by others’ seeing:

For why should others’ false adulterate eyes
Give salutation to my sportive blood?
Or on my frailties why are frailer spies,
Which in their wills count bad what I think good?

No, I am that I am, and they that level
At my abuses reckon up their own:
I may be straight though they themselves be bevel;
By their rank thoughts, my deeds must not be shown;

Unless this general evil they maintain,
All men are bad and in their badness reign.

Սոնետ 122-րդ

Քու գիրն ինձ տված – անջի՛նջ ա տպված իմ ուղեղի մեջ,
Ու հուշերիս մեջ կմնա հավե՛րժ, պա՛րզ ու անխաթար –
Անցքերի տարի՛ ու ամսաթվից ամո՛ւր ու անվերջ:
Ուրի՛շ անցքերի գրառությունը շա՛տ ա անկատար:

Գիրըդ կմնա միտք ու սրտիս մեջ էնքա՛ն ժամանակ,
Ինչքան սիրտ ու միտք տված ա անձի՛ս, ի բնե՛, վերո՛ւստ:
Իսկ երբ օրերի ընթացքը անշեղ, ասես սուր դանակ,
Մի մասը քերի, գիրըդ, ա՛նպայման, կըլնի անկորուստ:

Սիրտ ու ուղեղը ախր չեն կարա անթիվ բան գրեն:
Սիրտ ու ուղեղս քու սերն ու գիրը հաստա՛տ են պահում,
Առա՛նց մի մատյան, ու հեշ չեմ վախում, որ սրանք կորեն:
Ուղեղիս միջի լոկ քո՛ւ գրին եմ լրիվ վստահում:

Եթե, ուրեմն, սերըդ հիշելու ձև հորինեի,
Նույն բանը կըլներ, որ մոռանալու դասեր առնեի:

Վերջին երկտողը Շեքսպիրի հակասական բառախաղն ա. «Զհանդամը, թե տվածդ տեսորը կորցրել եմ, քեզ մոռանալն անհնար ա, հմի ի՞նչ, մնում ա էթամ մոռանալու դաս առնեմ, էսի՞ ա ուզածդ»:

Sonnet CXXII

Thy gift, thy tables, are within my brain
Full charactered with lasting memory,
Which shall above that idle rank remain,
Beyond all date, even to eternity:

Or, at the least, so long as brain and heart
Have faculty by nature to subsist;
Till each to razed oblivion yield his part
Of thee, thy record never can be missed.

That poor retention could not so much hold,
Nor need I tallies thy dear love to score;
Therefore to give them from me was I bold,
To trust those tables that receive thee more:

To keep an adjunct to remember thee
Were to import forgetfulness in me.

Սոնետ 123-րդ

Գլուխ չգովա՛ս, թե փոխում ես ինձ, անշե՛ղ ժամանակ:
 Հզոր բուրգերդ, որ վրա-վրա սարքում ես էսօր,
 Իմ աչք ու մտքին ո՛չ արտառոց են, ո՛չ տարօրինակ,
 Ու սրանք, լրի՛վ, նույն հի՛ն բուրգերն են, պաճուճա՛նքն ա նոր:

Շա՛տ ենք հիանում, երբ դու մեր վրա հի՛նն ես սաղացնում,
 Ու որովհետև կյանքը կա՛րճ ա, անցողիկ, մեր միտքն էլ՝ անփորձ,
 Կարծում ենք – նորը հենց մեր իղձե՛րն ա իրականացնում,
 Ու մեզ թվում ա, թե հինը նո՛ր ա – ու հրաշագործ:

Թե՛ մատյանների, թե հենց ի՛նքդ, դո՛ւ, լուկ ձե՛վ եք թափում,
 Ու ճմարիտ չե՛ք: Ինձ չի զարմացնում մի հին կամ նոր կերպ,
 Որովհետև մեզ հայտնի ամմե՛ն մատյանդ հաստա՛տ ա խաբում,
 Քանզի դու սրանք – մի՛շտ արարում ես վռազ ու հապճեպ:

Երկի՛նքը վկա, չկա ոչ մի բան – ճմարտից անդին:
 Ես ճի՛շտը կասեմ, ինչ էլ անես դո՛ւ, կամ քու գերանդի՛ն:

Sonnet CXXIII

No, Time, thou shalt not boast that I do change:
 Thy pyramids built up with newer might
 To me are nothing novel, nothing strange;
 They are but dressings of a former sight.

Our dates are brief, and therefore we admire
 What thou dost foist upon us that is old;
 And rather make them born to our desire
 Than think that we before have heard them told.

Thy registers and thee I both defy,
 Not wondering at the present nor the past,
 For thy records and what we see doth lie,
 Made more or less by thy continual haste.

This I do vow and this shall ever be;
 I will be true despite thy scythe and thee.

Սոնետ 124-րդ

Թե սերըս ըլներ – գո՛ւ ու սիրելի զավակը Բախտի,
 Կըլներ չքնա՛ղ վարդ, Բախտի պսակին հպարտ ագուցված:
 Ըլներ ընկեցիկ, կամ բի՛ճ հայրագուրկ, ու զավակն ախտի՛,
 Կըլներ մոլախոտ, բոլոր կողմերից փշերով գոցված:

Պատահական չի՛ սիրուս ծնունդը, ու գոռ պերճանքի
 Սին գոռոզությամբ սերըս հիվանդ չի՛, ու չի՛ ենթարկվում
 Ճորտատիրական, ստորացուցիչ արհամարանքի –
 Ինչից էս դարում շա՛տ մարդ ա տուժում, զրկվո՛ւմ ու զարկվում:

Սերըս չի՛ վախում քաղգործչությունից հերետիկոսի,
 Ով մի՛շտ գործում ա հանուն մոմենտի ընծայած շահի:
 Իմ սերը կարա հողմ ու փոթորիկ ու ժա՛յռ ակոսի,
 Հաստա՛տ ա սերըս, ու միշտ գործում ա առանց մի ահի:

Էս խելառ դարի հանցագործները, իսկ ու խեղկատակ,
 Ում մահն ա բարիք, թո կնի՛ք դնեն էս տողերիս տակ:

Sonnet CXXIV

If my dear love were but the child of state,
 It might for Fortune's bastard be unfathered,
 As subject to Time's love or to Time's hate,
 Weeds among weeds, or flowers with flowers gathered.

No, it was builded far from accident;
 It suffers not in smiling pomp, nor falls
 Under the blow of thrall'd discontent,
 Whereto th' inviting time our fashion calls:

It fears not policy, that heretic,
 Which works on leases of short-number'd hours,
 But all alone stands hugely politic,
 That it nor grows with heat, nor drowns with showers.

To this I witness call the fools of time,
 Which die for goodness, who have lived for crime.

Սոնետ 125-րդ

Մեղավոր էի, երբ ձեռս առա էդ ամպհովանին,
էդ մեծարանքին արժանանալով արտաքուստ միայն:
Թե՞ մեղքս է՛ն էր, որ հիմքը դրի պերճ խոսք ու բանի,
Իբրև թե հավետ, բայց անցողի՛կ, կարճ, չքացո՛ղ, ունա՛յն:

Բա ես չե՞մ տեսե, թե ձևամոլը աստիճանապաշտ,
Ո՛նց ա զուրկ դառնում ամենայն կայքից, հանուն սեղանի,
Ընտիր, համադամ – պարզ սննդի հետ դառնալով անհաշտ,
Դառնալով ճորտը՝ էդ ախտին անբո՛ւյժ, ու անսպեղանի:

Ավելի լավ չե՞ր, որ ես քու սրտում մնայի – խոնա՛րհ
Ջոհաբերություն – աղքատ, անպաճույճ. Դու էլ – ի՛մ սրտում,
Անխառն մնալով ձևապաշտական կրքերից մոլար,
Ու մենք իրարի՛ց առնեինք, տայինք – ազատ, անտրտում:

Ո՛վ վարձու մատնիչ, միշտ մի՛տըդ պահի, թո՛ւնդ մեղադրես
Սրտին ճշմարիտ, չի՛ հնազանդվի ինքը երբեք քեզ:

**) Անգլիացի շեքսպիրագետները ենթադրում են, որ Շեքսպիրին է՛լ են
ընտրել Ջեյմզ I-ի թագադրության պատվաթափորի անդամ, «ամպհովանի
բռնող»:*

***) Անգլիացի շեքսպիրագետներին անհայտ ա, թե էս «վարձու մատնիչն» ո՛վ
ա:*

Sonnet CXXV

Were't aught to me I bore the canopy,
With my extern the outward honouring,
Or laid great bases for eternity,
Which proves more short than waste or ruining?

Have I not seen dwellers on form and favour
Lose all and more by paying too much rent
For compound sweet, forgoing simple savour,
Pitiful thrivers, in their gazing spent?

No; let me be obsequious in thy heart,
And take thou my oblation, poor but free,
Which is not mixed with seconds, knows no art,
But mutual render, only me for thee.

Hence, thou suborned informer! a true soul
When most impeached stands least in thy control.

Սոնետ 126-րդ*)

Սիրասո՛ւն տղաս, խոլ ժամանակի տե՛րն ես դու հլու,
Տերը գերանդու ու ժամազանգի, հեղհեղուկ հայլու,
Ու քանալով ավելանում ես, որ քաղցրանաս,
Ու ցույց տաս, արդեն – թոշնող սիրելիդ դառնում ա պակաս:

Հլը ավերի ինքնիշխան տե՛րը, Բնություն՝ նը վես,
Քեզ հե՛տ ա պահում – դիտմա՛մբ չի թողում՝ ավերին տրվես,
Որ ժամանակը իր տեղն իմանա՛, ու ամո՛թ անի,
Որ ցույց տա նաև, որ հանգիստ կարա Գիշերն**) սպանի***):

Բայց զգո՛ւշ էղի, ո՛վ դու Բնության սիրասուն զավակ:
Բնությունը քեզ լոկ ժա՛մ ա տվե, մի պարտամուրհա՛կ:

Երբ օրհասդ գա, կ'ելնի ու կասի. «Ժա՛մն ա, վճարի՛»,
Ու էդ վախտն ինքդ – պարտքդ հետ տալու գումար չե՛ս ճարի:

*) *Էս սոնետը միակն ա, որ կուպլետ չունի ու նորից տեղ-տեղ հակասական ա, հանգերն էլ aabb, ccdd ու eeff տիպի են:*

**) *Շեքսպիրի օրերին սովորություն էր, wr «գիշեր» ասելով հասկանան մահը:*

***) *Շեքսպիրի օրերին Բնությունը ու ժամ(անակ)ը շատ անգամ համարվում էին հակամարտ աստվածուհիներ:*

Sonnet CXXVI

O thou, my lovely boy, who in thy power
Dost hold Time's fickle glass, his sickle, hour;
Who hast by waning grown, and therein showest
Thy lovers withering, as thy sweet self growest.

If Nature, sovereign mistress over wrack,
As thou goest onwards still will pluck thee back,
She keeps thee to this purpose, that her skill
May time disgrace and wretched minutes kill.

Yet fear her, O thou minion of her pleasure!
She may detain, but not still keep, her treasure:
Her audit (though delayed) answered must be,
And her quietus is to render thee.

()
()

Սոնետ 127-րդ

Թուխ աչք-ծամ-մաշկը, հին-հին օրերին, լրիվ գեղեցիկ
 Չէ՛ին համարում, բայց մեկ-մեկ թուխն է՛լ ուներ սիրահար:
 Հմի հենց թո՛ւխն ա ժառանգը շեկի, շեկն էլ – ընկեցիկ:
 Ու զրպարտված ա չքնաղն անտեղի – ու ամոթահար:

Տեղից հեկողը ուզում ա փոխի կարգը Բնության,
 Շպար ու փոշով գեշը վերածի վերին ընծայի:
 Չքնաղն այլևս համարում չունի, չունի հանգրվան,
 Ու թունդ ամոթից չի կարում մեկին անշփոթ նայի:

Սե՛վ են աչքերը իմ սիրեցյալի, նաև կրկնակի
 Հարմար են սուգին՝ ողբակեզ կնոջ, թխահեր, անյեղծ,
 Բայց գեղեցիկ ա, ու սուգ ա պահում, որ փառքը շեկի,
 Իզուր փնոված – չպա՛րն ա խլել, շինովի ու կեղծ:

Ախր էնքա՛ն ա անկեղծ ու խորը վիշտն էս աչքերի,
 Որ սաղ ասում են. «Ա՛յ, հենց սրա՛նք են՝ չքնաղ, անթերի»:

**) Հսի ու գալիք բոլոր սոնետների սիրեցյալը կին ա: Իհարկե, սոնետը տեղ-տեղ հակասական ա:*

Sonnet CXXVII

In the old age black was not counted fair,
 Or if it were, it bore not beauty's name;
 But now is black beauty's successive heir,
 And beauty slandered with a bastard shame:

For since each hand hath put on Nature's power,
 Fairing the foul with Art's false borrowed face,
 Sweet beauty hath no name, no holy bower,
 But is profaned, if not lives in disgrace.

Therefore my mistress' eyes are raven black,
 Her eyes so suited, and they mourners seem
 At such who, not born fair, no beauty lack,
 Sland'ring creation with a false esteem:

Yet so they mourn becoming of their woe,
 That every tongue says beauty should look so.

Սոնետ 128-րդ*)

Ո՛վ իմ մեղեդի, ինչքան հաճախ ես մեղեդիդ ածում
Քո սուրբ ու օրհնյալ փայտե գործիքի ստեղնաշարով:
Դալար մատներիդ խաղերն եմ լսում ու լուռ ակնածում,
Որ լսելիքիս նորից գոհացավ ձայների շարով:

Էդ ստեղները պարում են ասես, ու շարան-շարան,
Լկտի ու հպարտ, հերթով համբուրում, խուտուտ են տալի
Ձեռ ու մատներդ: Էդ ի՞նչ շնորհ ա, վստահ, անվարան,
Ստիպում փայտին, որ կենդանանա, դառնա ցանկալի:

Ո՛նց եմ նախանձում էդ ստեղների խաղերին ոլոր,
Որ համբուրում են քո մատ ու ձեռը: Այնինչ, անձա՛յն են
Քու կողը կանգնած շուրթերը բորբոք, շիկնած ու մոլոր,
Ու ապուշ կտրած, իրա՛նց են նայում: Լա՛վ, համաձա՛յն եմ,

Թո փառավորվե՛ն էդ ստեղները, ճարպիկ, աներես –
Թո քու մատների տերն իրա՛նք ըլնեն, շուրթերինը՝ ես:

**) Հայերենն ստիպեց, որ երկրորդ ու երրորդ քառատողների տեղերը փոխեն:*

Sonnet CXXVIII

How oft when thou, my music, music play'st,
Upon that blessed wood whose motion sounds
With thy sweet fingers when thou gently sway'st
The wiry concord that mine ear confounds,

Do I envy those jacks that nimble leap,
To kiss the tender inward of thy hand,
Whilst my poor lips which should that harvest reap,
At the wood's boldness by thee blushing stand!

To be so tickled, they would change their state
And situation with those dancing chips,
O'er whom thy fingers walk with gentle gait,
Making dead wood more bless'd than living lips.

Since saucy jacks so happy are in this,
Give them thy fingers, me thy lips to kiss.

Սոնետ 129-րդ

Ամոթն ըսպառաժ ոգու վնասը – հեշտա՛նքն ա՛լ փծուն:
Ու սա վայրի՛ ա, ոճրամո՛լ, անտա՛շ, մեղսագո՛րծ, դաժա՛ն,
Ուխտադըրո՛ւժ ա ու արյունարբո՛ւ, անպատկա՛ռ, գործո՛ւն,
Անվստահելի՛, չափը չիմացո՛ղ, ստո՛ր, անարժա՛ն:

Կիրքը, մսխելով նո՛ր վայելածը, վռազ խուլանում –
Ծուղակն ա ընկնում – հենց իրա՛լարած: Արարքից խելառ
Փռշման ա մնում, հետո նո՛ւյն խայծն ա նորից կլանում
Ու դարդ չի անում, որ ախր նորի՛ց կըլնի խելագար:

Խելագարի պես ո՛րս ա հալածում: Հասա՛վ իր որսին,
Դառնում ա խելա՛ռ: Ու մի՛շտ ծայրահեղ – դեմի՛ց, արանքո՛ւմ,
Վայելքից հետո՛: Նախ՝ երանություն, հետո – արցունք՝ սին:
Դեմից՝ սպասվող էրազ հրճվադո՛ղ, հետո՝ տե՛նչ անքուն:

Էսի լա՛վ գիտենք, բայց ո՞նց խուսափենք թովիչ դրախտից
Դժոխաուղի, ինչը չի՛ փրկում թունավոր ախտից:

Sonnet CXXIX

The expense of spirit in a waste of shame
Is lust in action: and till action, lust
Is perjured, murderous, bloody, full of blame,
Savage, extreme, rude, cruel, not to trust;

Enjoyed no sooner but despised straight;
Past reason hunted; and no sooner had,
Past reason hated, as a swallowed bait,
On purpose laid to make the taker mad.

Mad in pursuit and in possession so;
Had, having, and in quest to have extreme;
A bliss in proof, and proved, a very woe;
Before, a joy proposed; behind a dream.

All this the world well knows; yet none knows well
To shun the heaven that leads men to this hell.

Սոնետ 130

Իմ սիրեցյալի դեմքը նման չի նորահաս լուսնի:
 Ա՛լ են շուրթերը, բայց էնքան ալ չեն, որ ասեմ սուտակ:
 Մազերը սև են, բայցև ոսկե ծամ – գլխին չի բուսնի,
 Կուրծքն էլ նոր ձյան պես անբիծ-ճերմակ չի, որ ասեմ՝ սիպտակ:
 Վարդ շա՛տ եմ տեսել: Կարմիր, մի քիչ բաց, դեղին ու ճերմակ,
 Բայց սրանք չկան սիրուս այտերին, որ տան երանի:
 Օծանելիքի բույրն առավել ա, միանշանա՛կ,
 Քան սիրեցյալիս գա՛ղջ արտաշունչը, հո՛տը բերանի:
 Սիրելուս ձենը շա՛տ ա դուր գալի, բայց դա՛րդ՝ չի քավում –
 Ոնց որ սոխակի երգն անզուգական: Լա՛վ եմ հասկանում,
 Որ իմ սիրելին ծա՛նր ա քայլում ու չի կաքավում
 Աստվածուհու պես, կամ էլ եղնիկի – հեչ չի՝ նմանում:
 Գրո՛ղը տանի, սերըս հազվագյո՛ւտ մարդ ա, իրակա՛ն,
 Ավելի շքեղ, քան հորինովի յա՛րը գովական:

Sonnet CXXX

My mistress' eyes are nothing like the sun;
 Coral is far more red, than her lips red:
 If snow be white, why then her breasts are dun;
 If hairs be wires, black wires grow on her head.

I have seen roses damasked, red and white,
 But no such roses see I in her cheeks;
 And in some perfumes is there more delight
 Than in the breath that from my mistress reeks.

I love to hear her speak, yet well I know
 That music hath a far more pleasing sound:
 I grant I never saw a goddess go,
 My mistress, when she walks, treads on the ground:

And yet by heaven, I think my love as rare,
 As any she belied with false compare.

Սոնետ 131-րդ

Հաստա՛տ եմ ասում, բռնակա՛լ ես դու – սրտո՛վ ու հոգով,
Ու աշխարհի սա՛ղ սիրունների պես – գոռո՛ղ ու դաժան,
Որովհետև լա՛վ գիտես, որ հոգիս խարխուլ – լո՛ւռ ակնածանքով,
Քե՛զ ա համարում միակ պարգևը – պաշտելու արժան:

Ու քեզ իմացող շա՛տ մարդ ա ասում, համոզված ու չոր, –
«Էնքան չքնաղ չե՛ս, որ քեզ նայելուց լա՛ն ու տառապեն»:
Շատ ըռիսկ չունեմ – իրանց հետ վիճեմ, բայց գիտե՛մ, չե՞, որ
Էնքան չքնաղ չե՛ս, որ տեսքիդ վրա ձոն ու երգ կապեն:

Բայց մե՛կ ա ախր, ի՛նչ էլ որ ասեն, հազգա՛ր հառաչեմ –
Իրար հետևից կամ վրա-վրա – հենց քե՛զ եմ հիշում,
Էլ անհնա՛ր ա, անունըդ չտամ ու քեզ չկանչեմ,
Ու քու թունդ սե՛վը – կասկած չի՛ դառնում ու հոգիս մաշում:

Բայց քու վարքից զատ – քու ո՛չ մի բանը սև չի ավելի:
Վարքի՛դ համար են քեզ չարախոսում, նորի՛ց ու էլի:

Sonnet CXXXI

Thou art as tyrannous, so as thou art,
As those whose beauties proudly make them cruel;
For well thou know'st to my dear dotting heart
Thou art the fairest and most precious jewel.

Yet, in good faith, some say that thee behold,
Thy face hath not the power to make love groan;
To say they err I dare not be so bold,
Although I swear it to myself alone.

And to be sure that is not false I swear,
A thousand groans, but thinking on thy face,
One on another's neck, do witness bear
Thy black is fairest in my judgment's place.

In nothing art thou black save in thy deeds,
And thence this slander, as I think, proceeds.

Սոնետ 132-րդ

Քու սև աչքե՛րն եմ անսահման սիրում, որ մի՛շտ, ամմե՛ն օր,
Ի՛նձ են չարչարում իրանց անըսպառ արհամարանքով:

Սրանք նման են սևշոր գեղուհու, ով լուռ, սգավոր,
Գթո՛վ ա նայում, բայց և մատների նեղլիկ արանքով:

Վառ այգաբացին Արուսյակն ընենց շուքով չի՛ սագում
Խնդուն ու զվարթ գոռ արևելքի լուսավառ գույնին,
Գիշերը բերող Իրիկնաստղը, հաստատ եմ ասում,
Էնքան վայել չի՛ խոլ արևմուտքի խավարի թույնին,

Ինչքան աչքե՛րդ, անտարբեր ու սև, որ դե՛մք են համայն:
Դե որ ըտենց ա, թո հոգուդ տեսքն է՛լ դառնա սգավոր,
Որ ինքն է՛լ, նույն ձև, ողբա՛ իմ համար, ցավո՛վ ամենայն,
Որ ինքն է՛լ սագի – քու ամեն մասի գույնին սևավոր:

Էդ վախտ կյերդվեմ, որ գեղեցիկը – սև՛ ա անպայման,
Դաժե կյաժ ըլնի, կամ շեկ, կամ սիպտակ, կերպիդ ո՛չ նման:

Sonnet CXXXII

Thine eyes I love, and they, as pitying me,
Knowing thy heart torments me with disdain,
Have put on black and loving mourners be,
Looking with pretty ruth upon my pain.

And truly not the morning sun of heaven
Better becomes the grey cheeks of the east,
Nor that full star that ushers in the even,
Doth half that glory to the sober west,

As those two mourning eyes become thy face:
O! let it then as well beseem thy heart
To mourn for me since mourning doth thee grace,
And suit thy pity like in every part.

Then will I swear beauty herself is black,
And all they foul that thy complexion lack.

Սոնետ 133-րդ

Անե՛ծք էն սրտին, որ իմ սեփական ու իմ ընկերի՛
 Հոգիների՛ն ա խորը տառապանք ու տանջանք տալի:
 Ես հերիք չեի՞, որ վեկալեցիր իրան է՛լ գերի,
 Իրա՛ն, իմ քաղցրի՛ն, սարքիր քու ճորտը, խե՛ղճ, աղետալի:

Քու դաժան քայլով – ի՛մ անձը ինձնից ի՛նքդ զատեցիր,
 Ի՛մ եսի կեսը խլեցիր ինձնից – քու էությա՛մբ չար,
 Ու կյանքն առանց քեզ ու առանց իրա՛ – չոր ա, ցանուցիր
 Ու եռապատիկ մի չարչարա՛նք ա, խղճո՛ւկ ու անճար:

Իմ հոգին է՛լ առ, ու քից քու հոգու զնդա՛նը պողպատ,
 Բայց է՛ն պայմանով, որ հենց ի՛մ հոգին էդ հոգուն հսկի,
 Դառնա հավատչյա՛ ու գրավական, աննկո՛ւն մի պատ,
 Որ քու չար կամքը, որ ո՛ւժ ա հմի, զնդանում փսկի՛:

Չէ՛, չէ՛: Չի՛ փսկի: Ախր ի՛մ տունն ա քու էդ զնդանը,
 Ու հենց է՛ն գլխից, իրա մեջն ինչ կա, ի՛մն ա, ի՛մ տանը:

Sonnet CXXXIII

Beshrew that heart that makes my heart to groan
 For that deep wound it gives my friend and me!
 Is't not enough to torture me alone,
 But slave to slavery my sweet'st friend must be?

Me from myself thy cruel eye hath taken,
 And my next self thou harder hast engrossed:
 Of him, myself, and thee I am forsaken;
 A torment thrice three-fold thus to be crossed.

Prison my heart in thy steel bosom's ward,
 But then my friend's heart let my poor heart bail;
 Whoe'er keeps me, let my heart be his guard;
 Thou canst not then use rigour in my jail:

And yet thou wilt; for I, being pent in thee,
 Perforce am thine, and all that is in me.

Սոնետ 134-րդ

Ասե՛լ եմ արդեն, ընկերըս քո՛ւնն ա, քե՛զ ճո՛րտ ու եսիր*,
 Ու ես ինքս էլ – քե՛զ եմ հանձնվե, քո՛ւ կամքին գրավ:
 Ես իմ գրավը ի՛նքս կմարեմ, բայց ընկերո՛ջս, կեսի՛ն իմ եսի –
 Դու պիտի հե՛տ տաս, ինձ մխիթարե՛ս, որ դառնաս իրա՛վ:

Բայց հետ չե՛ս տալի, ու իմ ընկերը չի՛ դառնա ազատ,
 Որովհետև էությանմ դու շա՛տ ես ազահ, իսկ ի՛նքը՝ անկամ:
 Ինքն էսի գիտեր, ախր շա՛տ էի իրան հարազատ,
 Ու ինձ հետ տալու մուրհակը կնքեց հե՛շտ ու ինքնակամ:

Ո՛վ դու, վաշխառու, քու չքնադության տոկոսը կառնե՛ս,
 Ախր քու վաշխը ամենայն ի՛նչը վեկալեց տարավ,
 Ու հմի եսիս կե՛սն ա քեզ գրավ: Մնացի ան-«կես»,
 Ու կորցրի իրան – քու դաժան ու չար վարքի՛ց անիրավ:

Մի կեսըս, թեև, ճորտությամբ մարեց – սաղ պարտքն անթերի,
 Դու մե՛զ շահեցիր, ես – կե՛սըս կորցրի – ինքըս է՛լ – գերի՛:

* *Եսիր-ը գերին ա:*

Sonnet CXXXIV

So now I have confessed that he is thine,
 And I my self am mortgaged to thy will,
 Myself I'll forfeit, so that other mine
 Thou wilt restore to be my comfort still:

But thou wilt not, nor he will not be free,
 For thou art covetous, and he is kind;
 He learned but surety-like to write for me,
 Under that bond that him as fast doth bind.

The statute of thy beauty thou wilt take,
 Thou usurer, that put'st forth all to use,
 And sue a friend came debtor for my sake;
 So him I lose through my unkind abuse.

Him have I lost; thou hast both him and me:
 He pays the whole, and yet am I not free.

Սոնետ 135-րդ*

Կնանիք, սաղն է՛լ, ունեն մի Վիլ-բան, ու դու է՛լ ունես
Առատ-առատ բան, ոչ պակաս մի բան, ու չես էլ – անբան:
Ես է՛լ անբան չեմ, որ բան-ման չուզեմ, ասես. «Անբա՛ն ես»:
Քու քաղցր բանը անընդհա՛տ կուզեմ կամքով միաբան:

Բա հեշ մի անգամ բան չտա՛ս դու ինձ, չթողա՛ս, որ ես
էդ լեն ու արձակ բանիդ մեջ պահեմ բա՛նըս սեփական:
Ուրեմն ուրիշի բաներն ավե՛լ են, որ էդքան դեմ ես
Իմ միակ բանին, ախր ինչո՞վ չի իմ բանն իսկական:

Տեղով մեկ ջուր ա սաղ օվկիանոսը, բայց անձրև ու գետ,
Վտա՛կ – բյուր հազար – լցվում են մեջը ու տեղավորվում:
Օրինա՛կ վեկալ, բանդ հաշտացրո՛ւ իմ էս բանի հետ,
Որ բանս ասի. «Լե՛ն ու հանգիստ եմ ե՛ս տնավորվում»:

Դաժան մի էդի ու բան մի ասա բանի վազողին,
Սաղին է՛լ տեղ տու, բայց համ էլ իմ էս – բան-ման ուզողին:

* Անգլերեն William անունի Will կրճատը նախ չափազանց գործածական օժանդակ բայ ա, համ էլ նշանակում ա. «կամք (նաև՝ կտակ, վերջին կամք), իղձ, ցանկություն, տենչ», իսկ էն օրերի խոսակցական անգլերենում՝ էլ բազում սեքսուալ իմաստ ունի, ոնց որ հայերենի «բան» բառը ունի իզական ու արական անդամների իմաստ («գործիք, հաջաթ» ևն):

Sonnet CXXXV

*Whoever hath her wish, thou hast thy Will,
And Will to boot, and Will in over-plus;
More than enough am I that vexed thee still,
To thy sweet will making addition thus.*

*Wilt thou, whose will is large and spacious,
Not once vouchsafe to hide my will in thine?
Shall will in others seem right gracious,
And in my will no fair acceptance shine?*

*The sea, all water, yet receives rain still,
And in abundance addeth to his store;
So thou, being rich in Will, add to thy Will
One will of mine, to make thy large will more.*

*Let no unkind, no fair beseechers kill;
Think all but one, and me in that one Will.*

Սոնետ 136-րդ*

Թե սրտնեղում ես, որ Վիլ-բանը շա՛տ, շա՛տ չի քեզնից զատ,
Քրֆի քո՛ւ սրտին, որ չի նկատում, որ քո՛ւ բանն էի:
Ախր լա՛վ գիտե՛ս, որ բանըս արդեն քե՛զ էր հարազատ:
Հանուն սիրո չե՞ր, ո՛վ բանի հայցվոր, որ բանում էի:

Բանըս կբանի ու կիրագործի ի՛դձըդ անհատակ:
Քու բազում բանից – բա կարա՞ս ասես. «Վի՛լն ա փինաչին:
Բանի պահանջը ինչքան շատ ըլնի, ո՛վ դու, բա՛նկատակ,
Բոլոր բաներից էսի՛ ա մենակ բա՛նը առաջին:

Լիքը բանի մեջ գուցե չերեվա բա՛նը անծպտուն,
Բայց բանվորներիդ մատյանի էջին թո մի Վիլ ըլնի՛:
Լոկ անվան համար էս բանն է՛լ պահի, ու մի՛ թող անտուն:
Որ չըլնի, ոչինչ, բայց էղավ, ախր, քե՛զ քաղցր կըլնի:

Անունի՛ս խաթեր սիրի ինձ հավետ: Վիլը անբան չի:
Չասես. «Վիլը հեչ»: Բա՛ն անտեսելը բանի նման չի՛:

* *Տես նախորդ սոնետի տակի դիտողությունը:*

Sonnet CXXXVI

If thy soul check thee that I come so near,
Swear to thy blind soul that I was thy Will,
And will, thy soul knows, is admitted there;
Thus far for love, my love-suit, sweet, fulfil.

Will, will fulfil the treasure of thy love,
Ay, fill it full with wills, and my will one.
In things of great receipt with ease we prove
Among a number one is reckoned none:

Then in the number let me pass untold,
Though in thy store's account I one must be;
For nothing hold me, so it please thee hold
That nothing me, a something sweet to thee:

Make but my name thy love, and love that still,
And then thou lovest me for my name is 'Will.'

Սոնետ 137-րդ

Կույր ու ապուշ Սե՛ր, դու իմ աչքերը էս ի՞նչ ես դարձնում,
Որ հա՛ նայում են, բայց բա՛ն չեն տեսնում – մի անգամ գոնե:
Սրանք լավ գիտեն, թե չքնաղն ի՞նչ ա, բայց չեն է՛լ հարցնում,
Թե խի՞ են վա՛տը համարում վսեմ, չքնա՛ղ ու գունեղ:

Թե՞ խեղճ աչքերըս, որ հարամվել են քու ժա՛նտ, սեթևեթ
Աչք ու հայացքից, քո՛ւ ծովածոցում, բա՛ց ու ընդհանուր,
Ընե՛նց ես դյուփում, հոգեվո՛րս կախարդ, որ իսկույն նեթ
Իրանք չիմանա՛ն, գնացի՞ն, էկա՞ն, ու ո՛րտեղից ո՛ւր:

Ո՞նց ա, որ հոգիս քե՛զ ա համարում ի՛մը, սեփական,
Երբ որ, ճիշտն ասած, զբոսայգի՛ն ես հանուր աշխարհի:
Խի՞ են աչքերս կեղծը համարում – սուրբ, անապական,
Ու քու չար դեմքը – բռնում դասում են վսեմի՛ շարին:

Իմ աչք ու հոգին, չտարբերելով ո՛չ բարի, ո՛չ ախտ,
Դեմքիդ նայելուց – ճիշտ են համարում կեղծի՛քդ ժանտախտ:

Sonnet CXXXVII

Thou blind fool, Love, what dost thou to mine eyes,
That they behold, and see not what they see?
They know what beauty is, see where it lies,
Yet what the best is take the worst to be.

If eyes, corrupt by over-partial looks,
Be anchored in the bay where all men ride,
Why of eyes' falsehood hast thou forged hooks,
Whereto the judgment of my heart is tied?

Why should my heart think that a several plot,
Which my heart knows the wide world's common place?
Or mine eyes, seeing this, say this is not,
To put fair truth upon so foul a face?

In things right true my heart and eyes have erred,
And to this false plague are they now transferred.

Սոնետ 138-րդ

Երդվո՛ւմ ա սերըս, թե ճշմարի՛տ ա – ինքը ծերից ծե՛ր,
Ու հավատում եմ, չնայած գիտեմ (գուցե կարիքից),
Որ ձե՛վ ա անում՝ յանի ջահել եմ, անփորձ ու ո՛չ ծեր,
Ու անտեղյա՛կ եմ էս մեծ աշխարհի չարիք-բարիքից:

Ու արդեն ինքըս ասում եմ հենց ի՛նձ. «Ի՛նքն ա հավատում,
Որ պատանի՛ եմ, չնայած գիտի՛, դարըս ոսկեզօծ –
Անցյա՛լ ա արդեն»: Ու իրա սուտը արդեն չե՛մ ատում:
Սրա համար էլ սուտ ենք էրկուսո՛վ, առանց լաց ու կոծ:

Բայց ախր ինքը խի՞ ա հա ասում, «Սուտ չեմ արարում»,
Ու խի՞ ա ասում, թե պատանի եմ: Էլի՞ կարիքից:
Է՛ն սերը սեր չի, ում ասածները ճիշտ չեն համարում –
Ծեր մարդու սերը չի ուզում լսի – մի խո՛սք տարիքից:

Չքմեղանալով, սրա՛ համար ա, որ սուտ ենք ասում,
Ու հե՛նց անկողնում թե «ջա՛ն» ենք ասում, թե «ջա՛ն» ենք լսում:

Շեքսպիրի բնագրի վերջի կուպլետը գերազանց բառախաղի մի վկայությունն ա: Անգլերեն lie բառը էրկու գլխավոր իմաստ ունի, «սուտ ասել»-ը ու «պառկել»-ը: I lie with her-ն նշանակում ա. «Ես, իրա հետ միասին, սուտ եմ ասում», բայց, համ էլ. «Ես, իրա հետ միասին, պառկում եմ»:

Sonnet CXXXVIII

When my love swears that she is made of truth,
I do believe her though I know she lies,
That she might think me some untutored youth,
Unlearned in the world's false subtleties.

Thus vainly thinking that she thinks me young,
Although she knows my days are past the best,
Simply I credit her false-speaking tongue:
On both sides thus is simple truth suppressed:

But wherefore says she not she is unjust?
And wherefore say not I that I am old?
O! love's best habit is in seeming trust,
And age in love, loves not to have years told:

Therefore I lie with her, and she with me,
And in our faults by lies we flattered be.

Սոնետ 139-րդ

Էլ մի՛ համոզի, որ քու անվողորմ վարքն արդարացնեմ –
 Էղած-չէղածի մեղքը բարդելով ի՛մ սիրտ ու հոգուն:
 Օրե՛նք արա քեզ – «Լեզո՛ւ ընդ ական»: Չերկարացնեմ,
 Ինձ մի՛ սպանի քու նուրբ ձևերով: Հայացքդ տոկուն,

Ուրիշ կողմ մի՛ տար, ու լեզվո՛վ ասա. «Ա՛յլ մարդ եմ սիրում»:
 Ախր, սիրելիս, բա հեչ կարիք կա՞ նենգ սլաքներիդ:
 Իմ ամրոցները, հաղթ ու անառիկ, ծնկի ա բերում
 Քու վարք ու բարքի զորութիւնն ահեղ, գրո՛հն աչքերիդ:

Թույլ տու, քեզ ներեմ: Ախր իմ սերը գիտի շատ-շատ լավ,
 Երբ հեռացնում ես ոսոխ աչքերդ իմ հեգ էրեսից,
 Մի ուրի՛շ մարդ ա ենթակա դառնում վնասիդ անբավ:
 Ում էլ որ նայես, հենց ի՛նձ ես փրկում հենց ի՛մ իսկ եսից:

Բայց թարգի՛ էտի, հոգնե՛լ եմ վաղուց – աչքերիդ դավից:
 Նայի աչքերիս ու սպանի՛ ինձ – ազատի՛ ցավից:

Sonnet CXXXIX

O! call not me to justify the wrong
 That thy unkindness lays upon my heart;
 Wound me not with thine eye, but with thy tongue:
 Use power with power, and slay me not by art,
 Tell me thou lov'st elsewhere; but in my sight,
 Dear heart, forbear to glance thine eye aside:
 What need'st thou wound with cunning, when thy might
 Is more than my o'erpressed defence can bide?

Let me excuse thee: ah! my love well knows
 Her pretty looks have been mine enemies;
 And therefore from my face she turns my foes,
 That they elsewhere might dart their injuries:

Yet do not so; but since I am near slain,
 Kill me outright with looks, and rid my pain.

Սոնետ 140-րդ

Անգթությանդ գո՛նե հավասար ֆա՛հմ ունենայիր,
Չափը չանցնե՛իր, լեզուդ քաշեիր – ու մնայիր զուսպ:
Կարծում ես խոսքը հեշ բան չէ՞ր փոխի: Թե սուս մնայիր,
Ցավըս չէ՛ր գժվի, ու լեզուս բացեր, դարձներ ինձ անզուսպ:

Նման էն ջղայն ու հիվանդ մարդուն, արդեն մահաշունչ,
Ով իր բժշկից մի՛ լուր ա ուզում, լուր առողջությա՛ն,
Ես է՛լ եմ ուզում – ընե՛նց բան անեմ, չըլնես անմռունչ,
Գոնե բառերո՛վ սեր արտահայտես, ի սեր գթության:

Անհույս մնացի – հաստա՛տ կգժվեմ – ու, խելառ-խելառ,
Էս ու էն յանը կշարախոսեմ քու վարք ու բարքից:
Էս գիժ աշխարհն էլ բամբա՛ս ա ուզում, զրպարտանք ու շա՛ռ,
Լիքն անզոր միտք կա, ով լուր ա ուզում սև նեռ ու չարքից:

Որ ես չգժվեմ, դու էլ բամբասի զոհը չդառնա՛ս,
Նայի աչքերի՛ս, թեկուզ ալեկոծ հոգուդ բռնանաս:

Sonnet CXL

Be wise as thou art cruel; do not press
My tongue-tied patience with too much disdain;
Lest sorrow lend me words, and words express
The manner of my pity-wanting pain.

If I might teach thee wit, better it were,
Though not to love, yet, love to tell me so;
As testy sick men, when their deaths be near,
No news but health from their physicians know;

For, if I should despair, I should grow mad,
And in my madness might speak ill of thee;
Now this ill-wresting world is grown so bad,
Mad slanderers by mad ears believed be.

That I may not be so, nor thou belied,
Bear thine eyes straight, though thy proud heart go wide.

Սոնետ 141-րդ

Հաստա՛տ եմ ասում, աչքե՛րս հո չեն, որ քեզ են սիրում,
Որովհետև աչքերս մեջդ տենում են – արա՛տ, հազգա՛ր բյուր:
Հոգի՛ս ա պաշտում – ինչը որ աչքս ա՛ռ ա համարում,
Հոգո՛ւս դավերն են աչքով տեսածս ծռում, դարձնում թյուր:

Լսելիքիս է՛լ քու ձենն ու լեզուն հեշ չեն գոհացնում,
Ոչ էլ շո՛ւնչդ մեղմ, կամ էլ խաղե՛րը քու աչք ու ունքի,
Կամ հա՛մ ու բույրդ: Սրա՛նք չեն աչքս խելագար դարձնում,
Սրա՛նք չեն կանչում կամ հրավիրում անզուսպ խնջույքի:

Ու հնգյակները իմ զգայական կամ էլ բանական*
Արգելք չե՛ն բնավ, որ քեզ ծառայի իմ ապուշ հոգին,
Դառնա քու հպարտ, եսասեր սրտի ճո՛րտը իսկական,
Մոռանա հա՛րզը գոռ տղամարդու, ու դեմդ չոքի:

Բայց մեղքն էս ժանտախտ – մի՛շտ եմ համարել կենսատու մի ախտ,
Ինձ ճորտացնելով – շնորհում ես ինձ – դժո՛խք ու դրա՛խտ**:

* Ելիզավետյան Անգլիայում հինգ զգայարանին համապատասխան էր հինգ մտավոր զգայություն, ֆայմը, երևակայությունը, ֆանտազիան, գնահատելու ունակությունը ու հիշողությունը:

** Բնագրի հակասությունը կվերանա, եթե ընթերցողը ցավը համարի երանություն:

Sonnet CXLI

In faith I do not love thee with mine eyes,
For they in thee a thousand errors note;
But 'tis my heart that loves what they despise,
Who, in despite of view, is pleased to dote.

Nor are mine ears with thy tongue's tune delighted;
Nor tender feeling, to base touches prone,
Nor taste, nor smell, desire to be invited
To any sensual feast with thee alone:

But my five wits nor my five senses can
Dissuade one foolish heart from serving thee,
Who leaves unswayed the likeness of a man,
Thy proud heart's slave and vassal wretch to be:

Only my plague thus far I count my gain,
That she that makes me sin awards me pain.

Սոնետ 142-րդ

Իմ մեղքը – սե՛րն ա: Մեղքս ատելու իրավունքն ունե՛ս:
 Մի ա՛նկասկած մեղք, ինչի ակունքը հեշտա՛նքն ա կրքի:
 Բայց ինքդ, ախր, էս ախտամեղքից իսկի է՛լ զերծ չես:
 Թե հայացք ձգես տենչերիդ շարքին, էսի չե՛ս հերքի:

Խոսքն ատելության – քո՛ւ շուրթերից չի, որ պիտի հնչի:
 Դու հարամել ես քու ալ շրթունքը հենց է՛ն օրերին,
 Երբ որ թույլ տվիր, որ թե ա՛ջ, թե ձա՛խ, համբույրդ դաջի
 Ինձ ու օտարին, համ էլ դավաճան ամուսիններին:

Կուզե՞ս – իմ սիրտն էլ դուրըս էկածի սերը նվաճի,
 Ոնց որ հենց քո՛ւնն ա թարմ սերը մուրում ամմե՛ն ուղեկցի:
 Սե՛ր տնկի մեջը սեփական սրտիդ, որ երբ սա աճի,
 Կարեկցեն իրան, ու ինքն էլ այլո՛ց սիրուն կարեկցի:

Բա՛ն ես ման ես գալի, ինչը ուրիշին ինքդ չես տալի,
 Դե, մի՛ բողոքի, որ տվողները մոտիկ չեն գալի:

Sonnet CXLII

Love is my sin, and thy dear virtue hate,
 Hate of my sin, grounded on sinful loving:
 O! but with mine compare thou thine own state,
 And thou shalt find it merits not reproving;

Or, if it do, not from those lips of thine,
 That have profaned their scarlet ornaments
 And sealed false bonds of love as oft as mine,
 Robbed others' beds' revenues of their rents.

Be it lawful I love thee, as thou lov'st those
 Whom thine eyes woo as mine importune thee:
 Root pity in thy heart, that, when it grows,
 Thy pity may deserve to pitied be.

If thou dost seek to have what thou dost hide,
 By self-example mayst thou be denied!

Սոնետ 143-րդ

Նայի՛, գեղջկուհին ո՛նց ա վազ տալի, որ իր փետրաթև
Աքլորը բռնի, որ էսի, հանկարծ, չէթա ու կորի,
Ու գրկի որդուն դնում ա գետին, որ հեշտ ու թեթև
Լարի թռչունին, որ հասնի, բռնի, նորից հե՛տ բերի:

Լքված էրեխեն, հուսահատ լալով, տոտիկ ա անում,
Որ մորը հասնի, դավաճա՛ն մորը, ով, պարտքը թողած,
Օտար մեկի՛ն ա հույսով հետևում, ու չի իմանում,
Որ հենց ի՛ր որդին – մնացել ա ո՛րք, խեղճ ու նվաղած:

Դու է՛լ ես վազում – մենակ հենց քեզնից փախնողի՛ն բռնես,
Այնինչ, ե՛ս, որդիդ, հեռվից գալիս եմ, որ քե՛զ միանամ:
Հենց իրան բռնես, աղաչո՛ւմ եմ քեզ, դադարդ կառնես,
Որ մոր պես հե՛տ գաս, գրկե՛ս, համբուրե՛ս, որ ես լիանամ:

Տո՛, աստված անի, քու էդ Վիլ-բանը ա՛նպայման բռնես,
Որ հետո հետ գաս – ի՛մ լացը կտրես, հեռու չթռնե՛ս:

Sonnet CXLIII

Lo, as a careful housewife runs to catch
One of her feathered creatures broke away,
Sets down her babe, and makes all swift dispatch
In pursuit of the thing she would have stay;

Whilst her neglected child holds her in chase,
Cries to catch her whose busy care is bent
To follow that which flies before her face,
Not prizing her poor infant's discontent;

So runn'st thou after that which flies from thee,
Whilst I thy babe chase thee afar behind;
But if thou catch thy hope, turn back to me,
And play the mother's part, kiss me, be kind;

So will I pray that thou mayst have thy 'Will,'
If thou turn back and my loud crying still.

Սոնետ 144-րդ

Էրկո՛ւ սեր ունեմ – թե՛ հուսակոտոր, թե՛ մխիթարող:
Էրկու ոգու պես, մե՛կը հրեշտակ, չքնա՛ղ տղամարդ,
Մի՛շտ ծառայական, ու մի՛շտ ձեռի տակ, ամենակարո՛ղ –
Ոնց որ մյուսը, էն չար կի՛ն-ոգին, թուխ-մա՛շկը հպարտ:

Էս չար սատանան գայթակղում ա իմ հրեշտակին,
Որ ինձ վեկալի ու վռազ կոխի դժո՛խքն իր անձուկ:
Ու թե կարենար, դիվահմայքով՝ մեղկ ու հեշտագին,
Կաղտոտե՛ր սրբիս – դժո՛խք հնոցում արճահեղձուկ:

Ու էս Էրկուսն էլ, ջո՛կ ու առանձին, ընկե՛ր են իրար,
Ու բնակվում են դժոխք-դրախտում մեկը մյուսի:
Բայց կկարենա՞, սատանան ահեղ, սրբիս դարձնի չար,
Իր խոլ դավերով: Երևի, գուցե, հաստատ չեմ ասի:

Ի՞նչ կըլնի վերջը: Ըսենց էլ կապրեմ, լուռ ու սուսովուս,
Մինչև չար ոգիս իմ բարի սրբին չվռնդի դուս*:

** Անկասկած, սոնետը նորից բազմաթեք ա ու աղերս ունի Վիլբանի թեմային:*

Sonnet CXLIV

Two loves I have of comfort and despair,
Which like two spirits do suggest me still:
The better angel is a man right fair,
The worser spirit a woman coloured ill.

To win me soon to hell, my female evil,
Tempteth my better angel from my side,
And would corrupt my saint to be a devil,
Wooing his purity with her foul pride.

And whether that my angel be turned fiend,
Suspect I may, yet not directly tell;
But being both from me, both to each friend,
I guess one angel in another's hell:

Yet this shall I ne'er know, but live in doubt,
Till my bad angel fire my good one out.

Սոնետ 145-րդ*

– Ես ատո՛ւմ եմ, –ասաց կամաց –
Սիրեցյալս էրոսածին,
Բայց երբ տեսավ ինձ կարկամած,
Չուզեց խառնի չորը թացին,

Ու հիշեց իր գութը բարի,
Ու իր լեզվին խրատելով,
Որ սա քաղցր խոսք արարի,
Սիրտս շահի – չդատելով,

«Ատում եմ»-ի չար խավարին
Լուսի մի շող ավելացրեց,
Կյանքս փրկեց խոսքով բարի,
Չարի շունչը լրիվ ցրեց.

– Ատում եմ, բայց... ոչ քեզ, – ասաց,
Ու փշրվեց չարն իմ լսած:

* *Էսի Շեքսպիրի 154 սոնետից միական ա, ինչի մետրիկան ուրիշ ա ու համ էլ 8 վանկանոց ա, մնացածները 10-անոց են: Շեքսպիրագետները ենթադրում են, որ Էսի իրա 18 տարեկան վախտն ա գրե ու նվիրել ա իրա կնոջը, Ann Hathaway-ին: Համարվում ա, որ Էսի իրա ամենաթույ սոնետն ա:*

Sonnet CXLV

Those lips that Love's own hand did make,
Breathed forth the sound that said 'I hate',
To me that languished for her sake:
But when she saw my woeful state,

Straight in her heart did mercy come,
Chiding that tongue that ever sweet
Was used in giving gentle doom;
And taught it thus anew to greet;

'I hate' she altered with an end,
That followed it as gentle day,
Doth follow night, who like a fiend
From heaven to hell is flown away.

'I hate', from hate away she threw,
And saved my life, saying 'not you'.

Սոնետ 146-րդ

Իմ թշվա՛ռ հոգի, տաճա՛ր իմ անձուկ, մեղսո՛ւտ կեցության,
Որ զարդարվել ես հակի՛նթ ու ոսկով, մե՛ղկ ու ապստամբ,
Ինքդ կծկված – անձուկ զնդանում չարի՛ հեծության,
Հանդես ես գալի ճա՛ռ ու երգերով, ցընծաճա՛յն ու բա՛մբ:

Դղյակդ ախր, վարձո՛վ ա տրված, անցվո՛ր ա անշուշտ,
Բայց էդ թա՛նկ գնո՞վ: Չկա՛ ’նենց դղյակ – հավիտենական,
Որ, վերջիվերջո, սնունդ չդառնա՛ որդերին անկուշտ:
Ուրիշ գին չկա՞ր: Բա շատ չէ՞ր գինն էդ – այլաշխարհական:

Թոքու դղյակը – դառնա օրրանը հոգու կաճառի,
Թոքու դղյակը – երկնայի՛ն սնունդ լցվի օր օրի,
Աստվածայի՛նն առ, ունայն ժամերդ վեկալ վաճառի՛,
Թոքու զնդա՛նը, պերճանքը դրսի –էթա ու կորի՛:

Դո՛ւ սնվի Մահով: Մահի սնունդը հենց մա՛րդն ա ագահ:
Հենց Մահին խժռես, էլ Մահը չի՛ ըլնի, ու կըլնես անմա՛հ:

Sonnet CXLVI

Poor soul, the centre of my sinful earth,
... .. these rebel powers that thee array
Why dost thou pine within and suffer dearth,
Painting thy outward walls so costly gay?

Why so large cost, having so short a lease,
Dost thou upon thy fading mansion spend?
Shall worms, inheritors of this excess,
Eat up thy charge? Is this thy body's end?

Then soul, live thou upon thy servant's loss,
And let that pine to aggravate thy store;
Buy terms divine in selling hours of dross;
Within be fed, without be rich no more:

So shall thou feed on Death, that feeds on men,
And Death once dead, there's no more dying then.

Սոնետ 147-րդ

Սերըս նման ա հարատև տենդի – առանց խումարի,
Ու հենց էդ տե՛նդն ա հիվանդությունս անընդհատ սնում –
Ո՛ւժ տալի դրան, ու հեչ չի թողում, որ ախտը մարի,
Հա՛ փորփրում ա նոր անթեղվածը – ախորժա՛կ ծնում:

Դատողությունս, որ պիտի ըլներ բժի՛շկն իմ բախտի,
Թո՛ւնդ կատաղելով, որ իր դեղերը արհամարհեցի,
Հեռացա՛վ ընձնից, ու ես տենում եմ, որ կի՛րքն իմ ախտի
Մա՛հ ա ու վախճան: Բժշկի ասածն իզո՛ւր չարեցի:

Էլ ի՞նչ ըսթափ միտք կամ Դատողություն: Մենք սահմանն անցա՛նք:
Ու անմեղսունակ, թափառ ու դեգեր, հավե՛րժ անտեղի
Քայլերով իզուր, գործըս ու խոսքըս – ծո՛ւռ ու զառանցանք,
Ու էլ չեմ ջոկում, ասածս ի՞նչ ա, թո՞ւյն ա, թե՞ լեղի:

Խի՞ էի երդվում, որ հանդիպել եմ հրաշք չքնաղի,
Երբ որ գիտեի – դժո՛խք գիշեր ես, սև՛ ու դառնաղի*:

** Հս սոնետն կուպլետն էնքան ա խրթին ու կոպիտ, որ անգլիացի շեքսպիրագետները զարմացած ասում են, որ էսի ոնց որ խենթացած սիֆիլիսիկի գրածն ըլնի:*

Sonnet CXLVII

My love is as a fever longing still,
For that which longer nurseth the disease;
Feeding on that which doth preserve the ill,
The uncertain sickly appetite to please.

My reason, the physician to my love,
Angry that his prescriptions are not kept,
Hath left me, and I desperate now approve
Desire is death, which physic did except.

Past cure I am, now Reason is past care,
And frantic-mad with evermore unrest;
My thoughts and my discourse as madmen's are,
At random from the truth vainly expressed;

For I have sworn thee fair, and thought thee bright,
Who art as black as hell, as dark as night.

Սոնետ 148-րդ

Ի՞նչ տեսակ աչք ա Սերն ինձ շնորհել, որ ընդունակ չի
Պարզ ու իրական ճշմարտությունը անխաթար տենա:
Թե տենում ա էլ, բա խելքս ո՞ւր ա, խի՞ ա փինաչի,
Աչքի տեսածը խի՞ ա ծռմռում, որ բան չմնա:

Թե աչքս ճի՛շտ ա իրա տեսածը համարում չքնաղ,
Բա սաղ աշխարհը խի՞ համաձայն չի – մի՛շտ, կլոր տարին:
Թե սխալվում ա, կնշանակի – սե՛րն ա աղավաղ,
Ու ճիշտ են ասում. «Սերը էկել ա, կպե աթարին»:

Հարցնում եք, թե խի՞: Ո՞նց կարա սիրո աչքը տենա պա՛րզ,
Երբ առանց դադար ու հեկեկալով խանդո՛ւմ ա, լացո՛ւմ:
Կնշանակի (թե ճշմարիտը ե՛ս չեմ դարձնում թարս),
Արևն է՛լ ա քոռ, թե որ դեմքն իրա – ամպը չի բացում:

Նե՛նգ ու խարդախ Սեր, լացե՛լ ես տալի – աչքս քոռանա՛,
Որ չար գործերդ հանկարծ չտենա, կամ էլ – մոռանա՛:

Sonnet CXLVIII

O me! what eyes hath Love put in my head,
Which have no correspondence with true sight;
Or, if they have, where is my judgment fled,
That censures falsely what they see aright?

If that be fair whereon my false eyes dote,
What means the world to say it is not so?
If it be not, then love doth well denote
Love's eye is not so true as all men's: no,

How can it? O! how can Love's eye be true,
That is so vexed with watching and with tears?
No marvel then, though I mistake my view;
The sun itself sees not, till heaven clears.

O cunning Love! with tears thou keep'st me blind,
Lest eyes well-seeing thy foul faults should find.

Սոնետ 149-րդ

Քարսի՛րտ անհոգի, բա կարա՞ս ասես, թե քեզ չեմ սիրում,
Երբ բռնանում եմ իմ էությա՛նը, որ քե՛զ մոտենամ:
Մտքինս դո՞ւ չես, երբ մոռանալով, որ քեզ չեմ տիրում,
Ապրում եմ հանուն – քո՛ւ սիրո մենակ, որ քո՛ւնը մնամ:

Ընկե՛ր եմ դառնում է՛ն արարածին, ում դո՛ւ ես ատում,
Թե՞ շողոմել եմ է՛ն տեսակ մեկին, ով քե՛զ ա տհաճ:
Բա դու չե՞ս տենում, երբ ինձ նայելուց աչք-ունք ես կիտում,
Կյանքս դառնում ա խավար ու մռայլ ու լալահառաչ:

Մեջս կա՞ մի գիծ, ինչը ես հարգեմ, թե էտի հանկարծ
Քու արած քայլը կամ քու շնորհը չգնահատի:
Ախր սա՛ղ սրտով լոկ քե՛զ եմ պաշտում, անշե՛ղ ու անհարց:
Աչքդ էլ թարթես, կայծակի նման թռնում եմ ոտի:

Էէէ, քեզ լա՛վ գիտեմ: Ատում ես, ատի՛, ա՛յ երախտամոռ,
Բռնի ու սիրի աչք ունեցողին: Ե՛ս – վաղո՛ւց եմ քոռ:

Sonnet CXLIX

Canst thou, O cruel! say I love thee not,
When I against myself with thee partake?
Do I not think on thee, when I forgot
Am of my self, all tyrant, for thy sake?

Who hateth thee that I do call my friend,
On whom frown'st thou that I do fawn upon,
Nay, if thou lour'st on me, do I not spend
Revenge upon myself with present moan?

What merit do I in my self respect,
That is so proud thy service to despise,
When all my best doth worship thy defect,
Commanded by the motion of thine eyes?

But, love, hate on, for now I know thy mind,
Those that can see thou lov'st, and I am blind.

Սոնետ 150-րդ

Ախր ո՞րդուց քեզ – էսքան զորություն, որ անշուք հալով
Գաս ու տիրանաս իմ սի՛րտ ու հոգու անկյունների՛ն սաղ,
Ու ե՛ս, հենց ի՛նքս, ի՛մ իսկ աչքերին չհավատալով,
Ասեմ, թե քու դեմ – լուսը խավա՛ր ա, ու դո՛ւ ես չքնաղ:

Ո՞նց ա, որ նույնիսկ բարին ծռելու ու չար սարքելու
Քու ձիրքը հզոր – էնքա՛ն զորավոր կախարդա՛նք ունի,
Ու աննվաճ ո՛ւժ, որ խելք ու միտքս չեն է՛լ արգելում –
Որ չհորտանամ քու ստո՛ր ոգու ամմե՛ն անկյունին:

Ումի՞ց դաս առար, որ ինձ կապեցիր քու արածներին:
Ես հա էլ ունեմ քեզ «չէ» ասելու հիմնավոր առիթ:
Ինչն ի՛մ պաշտածն ա, շա՛տ ա զզվելի մնացածներին:
Բայց դո՛ւ, իրանց հետ, գոնե խղճա՛ ինձ, թեկուզ անառիթ:

Ախր, ա՛յ նսեմ, մեջս խի՞ ծնիր էսքան սե՛ր, գորո՛վ,
Որ արժան չանե՛ս ավելի հզոր պատասխան սիրո:

Sonnet CL

O! from what power hast thou this powerful might,
With insufficiency my heart to sway?
To make me give the lie to my true sight,
And swear that brightness doth not grace the day?

Whence hast thou this becoming of things ill,
That in the very refuse of thy deeds
There is such strength and warrantise of skill,
That, in my mind, thy worst all best exceeds?

Who taught thee how to make me love thee more,
The more I hear and see just cause of hate?
O! though I love what others do abhor,
With others thou shouldst not abhor my state:

If thy unworthiness raised love in me,
More worthy I to be beloved of thee.

Սոնետ 151-րդ

Սերը մանո՛ւկ ա*, ո՞նց ճիշտ իմանա արժե՛քը խղճի:
Բայց ո՞վ իմանա, որ հենց խի՛ղճը չի ծնողը սիրո:
Ուրեմն դու ինձ, քնքո՛ւշ սրիկա, մեղսոտ մի՛ կոչի,
Մեղքիս աղբյուրը ման արի հենց քո՛ւ հնոցում հրո:

Կի՞րք ես հարուցում: Քեզ հետևելով, ես նո՛ւյնն եմ անում,
Դավաճանում եմ անաղա՛րտ մասին – իմ վավաշ մարմնի:
Սա ենթարկվում ա հոգուս պատվերին ու չի՛ վարանում –
Հաղթահանդեսի խնջույք ա անում, լո՛ւռ ու արթմնի:

Դատողությունից միսըս անջատ չի՛ – անունդ առնում,
Հելնում ա ոտի, քե՛զ ա սևեռվում, որ ավա՛րն առնի,
Ու ձիգ ու հպարտ, գոհ ու սլացիկ, ճորտի պես բանում,
Կողքդ ա փռվում, որ հետո նորից – հպարտ սավառնի:

Ասո՞ւմ եմ, չէ՞, ես – հե՛ս ա խիղճն իրա: Զգվի, թե գայթի,
Տերն եմ է՛ս սիրո, որ նշույլ չունի խղճի մի խայթի:

* *Հրոսը: Հս կոպիտ սոնետի մասին» տես նախաբանը:*

Sonnet CLI

Love is too young to know what conscience is,
Yet who knows not conscience is born of love?
Then, gentle cheater, urge not my amiss,
Lest guilty of my faults thy sweet self prove:

For, thou betraying me, I do betray
My nobler part to my gross body's treason;
My soul doth tell my body that he may
Triumph in love; flesh stays no farther reason,

But rising at thy name doth point out thee,
As his triumphant prize. Proud of this pride,
He is contented thy poor drudge to be,
To stand in thy affairs, fall by thy side.

No want of conscience hold it that I call
Her love, for whose dear love I rise and fall.

Սոնետ 152-րդ*

Չե՛ս կարա ասես. «Քու ուխտը, ի՛նքդ, կրկի՛ն ուրացար»:
Որովհետև հենց ինքդ – քո՛ւնն ուրացել ես կրկնակի՛ անգամ –
Մահճի՛դ ուխտը՝ մե՛կ, երդումն էլ էրկո՛ւ, երբ որ չարացար,
Ու ատելության պարիսպը քաշիր, որ քե՛զ – մոտ չգամ:

Բայց խի՞ եմ ասում, թե երկուրաց ես, երբ ես մի քսա՛ն
Անգամ իմ ուխտը ուրացած կըլնեմ: Դո՛ւ կարաս ասես,
Որ «ուրացել եմ, ուխտս երբեմնի (յանի անսասան,
Որ տալիս էի, որ չհեռանաս, որ ինձ չլքես»):

Բա ես չե՞մ երդվել, որ մեջդ չկա ո՛չ մի բան հոռի,
Որ սիրում ես ինձ, էն էլ՝ անսահմա՛ն, էն էլ՝ հավիտյա՛ն:
Որ քեզ համոզեմ, ես հագնում էի շղա՛րշը քոռի,
Հարկադրելով, որ լուս աչքերս եղծվա՛ծը տենան:

Հա՛, երդվո՛ւմ էի, որ հե՛շ չունենամ մի անկատար իղձ,
Բայց երդումներս կե՛ղծ էին լրիվ, փուչ ու սուտ ու պի՛ղծ:

Sonnet CLII

In loving thee thou know'st I am forsworn,
But thou art twice forsworn, to me love swearing;
In act thy bed-vow broke, and new faith torn,
In vowing new hate after new love bearing:

But why of two oaths' breach do I accuse thee,
When I break twenty? I am perjured most;
For all my vows are oaths but to misuse thee,
And all my honest faith in thee is lost:

For I have sworn deep oaths of thy deep kindness,
Oaths of thy love, thy truth, thy constancy;
And, to enlighten thee, gave eyes to blindness,
Or made them swear against the thing they see;

For I have sworn thee fair; more perjured eye,
To swear against the truth so foul a lie!

Սոնետ 153-րդ

Ամուրն իր ջահը յա՛ն դրեց, քնավ: Գոռ Դիանայի
Կուսերից մեկը, մոմենտը ջոկեց, իսկույն մոտ վազեց,
Սիրո էդ ջահը վռազ վեկալավ, ու էդ ամայի
Ցուրտ դաշտավայրի մի սառն ախպուրի ջրի մեջ թաղեց:

Սիրո էդ անմար, հավիտյան անշեջ ու հուր կրակից,
Ջինջ ու սրբազան, որ էսօր էլ ա նույն թափով վառվում,
Ջուրը բլբլթաց: Ասում են՝ ջուրն էդ, ճա՛ր ա վարակից
(Օտար, անսովոր*), հզո՛ր ու հավե՛տ, ու էլ չի՛ սառում:

Բայց էդ մանուկը կրակն առել էր սիրածի՛ս հրից,
Ու էդ կրակի բոցը քցել էր ի՛մ կուրծքն ու հոգին:
Ես է՛լ եմ էթում, որ մի ճա՛ր առնեմ էդ եռման ջրից –
Հուսահատ, արագ, որ էդ սուրբ ջուրը հո՛ւրըս ամոքի:

Բայց ճար չեմ քթնում, որովհետև էդ ճարը, արդեն շա՛տ վաղուց –
Սիրո՛ւս աչքերն են: Ինքը, Ամո՛ւրն ա ջա՛հ վառում ընդուց:

** Ելիզավետյան Անգլիայում համարում էին, որ սիֆիլիսն ու վեներական
մնացած հիվանդությունները Ֆրանսիայից են էկե, ուրեմն «օտար ու
անսովոր» են:*

Sonnet CLIII

Cupid laid by his brand and fell asleep:
A maid of Dian's this advantage found,
And his love-kindling fire did quickly steep
In a cold valley-fountain of that ground;

Which borrowed from this holy fire of Love,
A dateless lively heat, still to endure,
And grew a seething bath, which yet men prove
Against strange maladies a sovereign cure.

But at my mistress' eye Love's brand new-fired,
The boy for trial needs would touch my breast;
I, sick withal, the help of bath desired,
And thither hied, a sad distempered guest,

But found no cure, the bath for my help lies
Where Cupid got new fire; my mistress' eyes.

Սոնետ 154-րդ

Մի ախպուրի մոտ, մանուկ էրոսը – թունդ սեր բորբոքող
 Ջահն իրա կողքին, հանգիստ քուն մտավ: Մի քանի որսորդ
 Ու կույս դիցունհի, մոտ էկավ ջրին – բաց ու անըսքող,
 Որ հա՛մ զովանա, համ է՛լ ջուր խմի էդ ախպուրից հորդ:

Դիցունհիներից չքնադագույնը ջահը վեկալեց –
 Էն անե՛ղ ջահը, որ հրդեհել էր բյուր ու հազար սիրտ:
 Էդ կույս դիցունհին էս պարզ հնարքով զինաթափ արեց
 Հեշտանքի աստծուն – էդ հավերժահարս օրհորդը անսիրտ:

Դիցունհին ջահը թաղեց էդ ջուրը, սառնորակ ու լուռ,
 Ու ջուրը եռաց – սիրո դյութանքով – հավիտենական:
 Ախպուրը դառավ այրերին բուժող հրաշագո՛րծ գուռ,
 Ու ես է՛լ էկա, որ բուժվեմ ջրով – էդ կախարդական,

Բայց գալիս գուր էր: Ջուր եռըցնելը լոկ սե՛րն ա կարում,
 Բայց ինքը, ջուրը, թեկուզ դյութական, սիրայրք չի՛ մարում:

Sonnet CLIV

The little Love-god lying once asleep,
 Laid by his side his heart-inflaming brand,
 Whilst many nymphs that vowed chaste life to keep
 Came tripping by; but in her maiden hand

The fairest votary took up that fire
 Which many legions of true hearts had warmed;
 And so the General of hot desire
 Was, sleeping, by a virgin hand disarmed.

This brand she quenched in a cool well by,
 Which from Love's fire took heat perpetual,
 Growing a bath and healthful remedy,
 For men diseased; but I, my mistress' thrall,

Came there for cure and this by that I prove,
 Love's fire heats water, water cools not love.

**ՎԻԼԻԱՄ ՇԵՔՍՊԻՐ, Սոնետներ
Թարգմանությունն ու վերլուծականը՝
ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ**

Շարվածքը՝ Արթուր Հարությունյանի